

Opera Lucis.

Opera tenebrarum.

DIES DOMINICA.

Ignat. Ep. ad Magnes.

Μετὰ τὸ Σαββατίσαι,
ἰορῶζέτω πᾶς Φιλόχρηστος
τὴν κυριακὴν, τὸν ὀνατισμὸν, τὴν
βασιλίδαν, τὴν ὑπαρὲν πασῶν
τῶν ἡμερῶν.

Post Sabbatum omnis Christi
amator Dominicum celebret
diem, resurrectioni consecra-
tum Dominicæ, reginam &
principem omnium dierum.

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

DIES DOMINICA,

Bibliotheca SIVE *Collegij* *Sancti Antonij*

Succincta narratio ex S. Scripturarum, &
venerandæ antiquitatis Patrum testimoniis

de Padua

concinna,

ET

duobus Libris distincta:

Quorum

Priori, diei DOMINICÆ observationem ab ipsis
Apostolis, Ecclesiæque Christiana continua serie solennem
fuisse habitam, ejus institutionem fuisse divinam, &
quæ ejus solennitatem impediunt, declaratur:

POSTERIORI VERO

In quibus ejus sanctificatio consistat ostenditur.

IN QVIBVS ETIAM

Varia Ecclesiasticæ antiquitates cognitu non
indignæ explicantur.

August. de verbis Apostoli, Serm. 15.

Domini resuscitatio promisit nobis æternum diem, & consecravit nobis
Dominicum diem: qui vocatur Dominicus, & ipse videtur propriè ad
Dominum pertinere.

Acta Martyrum apud Baronium,

anno 303. n. 37. &c.

B. Martyres in judicium vocati, & à Proconsule interrogati, num Collectam fe-
cissent, aut Dominicum egissent? voce sæpius repetitâ respondent, se Christia-
nos esse, Collectam Dominicam, & Dominicum congruâ religionis devotione
celebrasse, quia intermitteri non potest.

✕ ANNO 1639. ✕

THE DOMINION

OF THE

WEST INDIES
AND
THE
WEST INDIES

AND

THE
WEST INDIES

OF THE

WEST INDIES
AND
THE
WEST INDIES

OF THE

WEST INDIES
AND
THE
WEST INDIES

OF THE

WEST INDIES
AND
THE
WEST INDIES

OF THE

WEST INDIES
AND
THE
WEST INDIES

OF THE

OF THE

WEST INDIES
AND
THE
WEST INDIES

OF THE

SANCTISSIMÆ,
ORTHODOXÆ CHRISTI
ECCLESIAE,

à

FOEDISSIMIS PON-
TIFICIORVM SORDIBVS
FELICITER REPURGATÆ,

Matri charissimæ,

GRATIAM, ET PACEM.

Antiquitus in determinandis quæ-
stionibus, quibus Ecclesiæ pax interpellata,
aut S. Evangelii cursus erat retardatus, ad
S. Scripturas, Concilia, & veterum mo-
numenta, Christi se contulit Ecclesia: &
tum Scripturas, non ut per sinuosas secta-
riorum aut Hæreticorum interpretationes
ad ipsorum somnia accommodatas, sed se-
cundum fidei analogiam ex aliarum scripturarum consensu sunt

3

veteres

E P I S T O L A

veteres interpretati . Conciliorum in Ecclesia semper magna fuit utilitas, usus maximus : denique si male feriat veterum monumenta rejecissent, euestigio ab Ecclesia explodebantur .

Sozom.
7. 12.

Adhæc, inquam, tanquam ad sacram anchoram, omni obortâ tempestate, rectâ itum est ab Ecclesiâ, ut videre est in *Sisinnio*, qui *Theodosio* controversiis tum temporis male-natis finem imponere studentî persuasit, *καὶ οὐχ εἶναι τὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιποδοῖσας ἀλλήλους*, &c. ut fuger. t cum sectariis disputationes, & ab illis quæreret, *reciperentne eos, qui ante Ecclesiæ distractionem*, S. *Scripturæ interpretes, & Doctores existissent* ? quibus secundum Scripturas de quæstionibus oblatis sententiam proferentibus se submitterent .

Idem mihi (*Sponsa Christi, Mater dilectiss.*) faciendum judicavi: infelicissimâ quæstione de diei *Dominicæ* solennitate (apud Ecclesiâ Christianam semper in usu, & in pretio) obortâ; ut his, quæ Dominus in sacris tabulis hac de re exaraverat, prius observatis, ad Concilia, veterumque monumenta me conferrem : quorum machinis (novas enim ad hostium hujus festivitatis solennitatem oppugnantium debellationem non judico esse necessarias) aggrededer adversarios hujus ordinationis, cum scripturarum autoritate, tum venerandæ antiquitatis consensu & monumentis luculenter satis attestatæ : in quibus congerendis Tibi animi mei consilium aperire operæpretium existimavi, quod paucis accipe .

Primò de hoc subjecto Veterum sententias in unum colligi, non quòd plus *ANTIQUITATI* quàm *VERITATI* adscribam : illud Pontificiis relinquo : ego cum B. Hieronymo antiqua legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, & à fide Catholica Ecclesiæ non recedere statuo. non ad antiquos quasi ad fabros Philistein pro exacuendis sylvestris sive ruralis culturæ ferraculis, inermis, hoc est, spirituali scientia in verbo Dei revelata privatus, me recipio : sed quia Spir. Sanctum parcè admodum in S. literis de die *Dominicæ* suam exposuisse sententiam (licet in illis ejus nomen, usum, & Apostolicam institutionem nobis recommendavit) video, ideò antiquos,

D E D I C A T O R I A .

tiquos, fideliter quæ à Domino per Apostolos receperunt, retinentes, consulo; ut sanctissimâ eorum sententiâ praxique observatis, quid nobis hîc faciendum sit observemus.

Deinde de hoc subjecto varii varia, non sine summo Ecclesiæ fructu, ediderunt: sed pauci quæ fuerit sacra purioris Ecclesiæ praxis in integra hac solennitate agenda attigerunt. Hæc mihi altius de hac quæstione inquirendi occasionem præbuerunt; non solum meæ oblivionis sublevandæ gratiâ, sed etiam ut tædium levem aliis, in quorum manus & Ecclesiastici scriptores non inciderunt, vel gravibus ipsorum provinciæ officiis detenti eos per-lustrare non poterant. ~~hæc enim~~ otio ac studiis consulere mihi *horum* erat propositum, dum Syllabum *Dominicæ* antiquitatis illorum oculis *ὡς ἐν τοῦτο* subjicio. ab omni homine, vel *Naturâ* dictante, hoc exigitur, ut *prosit hominibus, si fieri potest, multis; si minus, pau-* Seneca de
cis; si minus, proximis; si minus, sibi. otio sa-
pientis.

Tertiò non intempestivum esse judico in deplorando hoc Ec-
clesiæ statu huic solennitati adornandæ operam navare; idque du-
plici nomine: primò quia abominanda, & Christiano nomine in-
digna, *Dominicæ* diei violatio sanctissimum Dei omnipotentis
cultum impiorum exponit ludibrio: atque hinc, hinc omnis mi-
seriæ, quâ obscuratum Ecclesiæ decus corrui, effluxit inunda-
tio. Eheu! quanto squalore, quantisque miseriis Ecclesiæ facies,
quondam splendidissima, & foelicissima, ubique gentium jam ob-
scuratur! qui sincero eam prosequuntur amore, vident, & lugent,
licèt maligno Pontificiorum spiritu fascinati hoc vident, & exul-
tant: *neque est apud nos, qui sciat usque quo? gladio ceciderunt pii, par-* Ps. 74. 9.
vuli collisi sunt: & prægnantes diffusæ: ô me miserum!

— *quæ talia fando*
Temperat à lacrymis?

Adflicta hæc Ecclesiæ Christi facies ad veram poenitentiam nos
vocat; in qua peragenda diei *Dominicæ* apud cujusque gentis Ec-
clesiam violatio (quæ huic incendio struit ligna) nobis debet
esse mœrori. illa enim festivitàs pietatis exercitiis ad amussim
verbi

E P I S T O L A

verbi divini apud paucos, ut par est, erat sollemnis: quod testantur ejus ubique gentium multiplices per laborem quæstuosum nundinæ, convivia, crapulæ, tripudia, & per histrionicas Comœdiarum actiones, impiæ profanationes: hæc Flagitia (*Christianitatis decus obfuscantia, & nomen Christi blasphemantibus locum amplius detrahendi attribuentia*): à quibus purior abhorruit Ecclesia) diebus *Dominicis* magno cum Religionis scandalo ubique impunè grassantur.

Alio quoque respectu hoc argumentum cum secura horum temporum conditione congruere nemo non videt: quia hoc seculo, si unquàm, pietas apud multos sub nuda Evangelii professione languescit, ejusque vis jacet penè extincta, & emortua.

Utrique huic malo *Dominica* sanctificationem præfens remedium existimo. Primò ad extinguendam incendii flammam, quâ undique flagrat Ecclesia, viam parabit. hoc Guntheramni Francorum Regis pientissimi exemplo facile poterit doceri. qui postquam non sine animi dolore regni sui statum in pejus vergere, seque contra Gothos infelici successu pugnâsse observaverat: tanti mali fonte paulò altius investigato; Episcopos populum sibi commissum, profligatis moribus Dei vindicis iram in se concitantem, Evangelicis doctrinis non pascentes sugillat: cui malo ut obviam in posterum iretur, in Concilio statutum est, *diem Dominicum religiosè custodiendum esse*. hujus Christianissimi Regis exemplar, victoriâ hoc seculo ad hostes inclinate, ad *Dominicam* solennitatem sanctè agendam nos ducit. ~~ob~~ quam infeliciter his pene viginti annis contra nostræ libertatis hostes in Ecclesiis Dei rugientes, pugnatum est, non sine gemitibus. Quum hujus mali causas supputamus, cur non cum Guntheramno ad deflendam flagitiosam *Dominicæ* violationem animi nostri sunt applicandi? & cum antiquis Patribus diem *Dominicam* non reverenter coli observantibus statuendum, ut

*Concil. primum Sacerdotes, postea Reges, & Principes, cunctique fideles sum-
Paris. ca. moperere procurent, ut tantæ diæt debita observatio, religiosaque devotio,*
50.

nunc

DEDICATORIA.

nunc usque magna ex parte neglecta, dehinc ob insigne Christianitatis, devotius exhibeatur: & ut humiliter à Sacerdotibus Christianorum Magistratum excellentia flagitetur, ut ob honorem, & reverentiam tanti diei, cunctis metum incutiant, ne in hac sancta & venerabili die, mercatus, placita, & opera sua homines facere præsumant. nam sublatâ aut spretâ hâc solennitate, tantum de reliquis quæ pietatis sunt, licet sperare, quantum de reliqui corporis salute, abscisso capite.

Neque ad alterum malum sanandum sanctissimâ hujus festivitatis observatione remedium præstantius poterit adhiberi: deferente enim pietatis zelo, sanæque doctrinæ puritate obfuscatâ, ecquid ad errores sanandos, ad languentes zeli vires excitandas, magis erit idoneum? quàm ut Deo die suo cultus integer cum publicè, tum privatim offeratur; dum sacro-sanctum Dei verbum piè prædicatur, attentè auditur: sacra mysteria devotè, & secundum Christi ipsius institutionem celebrantur: preces, à Spir. Sancto in fidelium corda effusæ, cum omni subjectione ad Deum offeruntur: sacri hymni cum pio gaudio resonant in Ecclesia: adflictis Christi membris, & egenis ab opulenti benignè prospicitur: & sani animis mærentes misericorditer consolantur.

Hæc sunt illa diei *Dominicæ* exercitia, quæ labascentem pietatem sustinebunt: quæ si religiosè ab Ecclesia fuerint observata, *Religioni Christianæ*, quam omnes profitemur, inde accessionem permagnam futuram nemo non videt. Et hæc sunt quæ (*ECCLÉSIA CHRISTI SANCTISSIMA*) in hoc inelaborato tractatu non ex me ipso effutio; sed omnia ex S. Scripturis (ubi mihi aliquid lucis in dissertatione hac discutienda præbuerunt) & purioris Christianismi luminibus deprompta Tibi supplex offero: non quia, ut olim Chrysostomus, *mea doctrina*, *Hom. post* quam sanè minimam agnosco, *indigeas*, *sed ut meam Tibi voluntatem testatam facerem*: & ut tandem genuini T. Filii, (quibus pietas est curæ, & cordi) quibus operibus eo die vacandum, à quibus feriandum, & quâ autoritate hujus solennitatis institutio innixâ fulciatur, aliquàlter videant. hæc omnia Sacris Scripturis.

EPISTOLA DEDICATORIA.

ris, ipsisque melioris fidei Patribus loquentibus, cum bono Deo breviter ostendam.

Habes itaque (*MATER DILECTISSIMA*) in hoc opusculo emittendo animi mei propositum. Tu igitur, quâ es in Tuos humanitate, σφάλματα quanta quanta sint in hisce congerendis condonabis, & ingenioli mei tenuitatem, germanis T. Filiis in *Germania* (mihi pluribus nominibus colenda) præcipuè commemorantibus prodesse pro virili conantem, æqui bonique consules: hoc demissè petit,

qui

Te, Tuosque, sincero amore
in *Christo* colit,

THEOPHILVS PHILO-KYRIACES

Loncardiensis.

Dr Young.

SYLLA-

SYLLABVS CAPITVM.

LIBER I.

PROœmium. In quo primò hujus tractatus scopus proponitur. Deinde ostenditur quare in posterioribus Conciliis plura de diei *Dominica* officiis occurrant, quam in prioribus. Tertiò quousque Provincialium Conciliorum auctoritatibus hæc officia statuentibus hodierna obligetur Ecclesia, licèt eorundem Canonibus quisquiliæ nonnullæ immisceantur.

C A P. I.

Quòd ad solennem Dei cultum definitum tempus sit necessarium. de congressibus Apostolorum, & quomodo Iudeorum Synagogis sabbato intererant.

C A P. II.

Tempus ordinarium ad publicum Dei cultum celebrandum post Christi mortem observatum erai dies Dominica, ipso Apostolorum seculo in Ecclesia Christiana solennis. tres Textus novi Testamenti, scilicet, Act. 20, 7. & 1 Cor. 16. v. 2. & Apocal. 1. v. 10. breviter expenduntur.

C A P. III.

Post Apostolorum obitum aliis, quàm Dominicis diebus conventum est ab Ecclesia. Sabbatum non ut diem sacrum veteres Christiani observarunt, differentie inter diei Dominicæ & Sabbati observationem, quomodo Constant. M. parasceven observandam statuerit. Festa anniversaria non eà solennitate, quàm Dominicum celebrantur. Festa anniversaria diei Dominicæ non præferenda. Dominico genua non flectebant antiquitus.

C A P. IV.

Præcipui ex Patribus Dominicæ solennitatis mentionem faciunt. Cujus auctoritas non pendet ab Imperatorum Constitutionibus. Quando primum statutum sit ut Iudices à litibus audiendis Dominico vacarent. Propter ejus observationem Christiani suppliciis erant affecti. Quid sit Dominicum agere.

C A P. V.

Ratio observationis diei Dominicæ. Vocatur prima Sabbati ab Evangelistis & Patribus, & Dominica. Dies solis quoque & quomodo. Sabbatum, & Sabbathum

SYLLABVS CAPITVM.

batum Christianum. Quare Patres rariò Sabbati nomine sint usi. Quid Synaxis apud veteres significet.

C A P. VI.

Dies Dominica tota est sanctificanda Deo, & non tantum pars eius aliqua.

C A P. VII.

Diei Dominicæ ordinario inter Traditiones non scriptas propriè nequaquam numeranda: à Christo per Apostolos instituta. Apostolorum supra alios Ecclesiæ Ministros prærogativa. Statuta ab Apostolis sunt divini juris.

C A P. VIII.

*In circulo hebdomadario diem unum à primordio mundi fuisse sanctificatum. Hoc à Iudeis, & Christianis affirmatur. Quomodo Adamo opus fuerit sabbato. Diei sept. mi apud Ethnicos observati mentio. Auctoritates, quibus sabbati apud Patriarchas observatio negatur, expenduntur. Quare Ethnicis non exprobre-
tur sabbati profanatio.*

C A P. IX.

*Diem unum in septimana etiam sub Evangelio esse sanctificandum. Morale quart-
ti præcepti, quod est perpetuum, hoc requirit. Legem Christus non abolevit.
Quomodo sabbatum dictum sit signum inter Deum & Ecclesiam.*

C A P. X.

*Dies quaque septimana sub Evangelio sanctificandus non est septimus, sed primus.
Iudaici sabbati cessatio. Coloss. cap. 2. v. 16. & Gal. cap. 4. v. 10 expenduntur.
Loci quibus Dominici observatio in novo Testamento innititur. Divinam ejus
auctoritatem Patres agnoscunt. Neque potest Ecclesia diem illum mutare, alium-
que in ejus locum substituere.*

C A P. XI.

*In quibus diei Dominicæ sanctificatio consistit. Vbi de quiete à laboribus qua-
stuosis; quos Patres, rē illa die haberentur, studiosè cavebant. Locus Chry-
sostomi, Gregorii M., & Concilii Laodicensi explicatur. Item canon Concilii
Matisconensis secundi.*

C A P. XII.

*Quatenus laboribus Dominico vacandum; scilicet necessitatis, & pietatis. Rusti-
ci ad sanctificandum Dominicum veniunt. Indulgentia à Constant. M. rusti-
cis concessa examinatur, & revocatur. Paula factum, & Canonicarum praxis
apud Hieronymum perpenduntur. Item sensus canonis Concilii Aurelia-
nensis.*

SYLLABVS CAPITVM

nenfis. Manumissiones & quadam transactiones Dominico.

C A P. XIII.

Dies Dominica per crapulam non profananda. Servi à Dominica sanctificatione non advocandi. Dominica non jejunandum. Vtrum sanctus Ambrosius solitus fuerit Dominica convivari?

C A P. XIV.

Ludi die Dominica ex variorum Patrum, & Imperatorum sententiis omnino non habendi. Quatuor genera spectaculorum à Patribus damnata, & Dominica non agenda. Idque non tantum dum sacri agebantur congressus.

L I B E R II.

C A P. I.

Dominica solennia erant & publica, & privata. Publici Ecclesie congressus die Dominica. Quorum mentio occurrit frequentius in sequenti, quam in priori Ecclesia. Nocturni conventus: & quare hodie aboleantur. Antelucani, diurni, matutini, & vesperini ceteri.

C A P. II.

Quid in publicis Ecclesie congressibus actum sit. Scripturarum lectio. Quae Scripturae lectae sint: etiam humana scripta in Ecclesia recitata. Ordo in Scripturis legendis. Scripturarum lectores stabant in conspectu totius populi.

C A P. III.

Scripturarum diebus Dominicis explanatio. Quae vocabantur Tractatus. Quorum erat hanc provinciam obire: qui apud veteres Clerici. Episcopi quasi speculatores, superinspectores & superintendentes. Episcopi Scripturas interpretantur. Idem fecerunt Presbyteri, Diaconi, & nonnunquam Catechistae, quandoque etiam homines privati.

C A P. IV.

De modo Scripturas explicandi apud veteres in usu. Tractatus a precibus inchoatus. Tractatus Textus. Scriptura lecta in populi usum applicata. Tractatores quandoque stabant, quandoque sedebant. Post Tractatum sequuta sunt preces. illis finis psalmus erat Deo decantatus.

C A P. V.

Num nuda Scripturarum lectio in Ecclesie congressu sit veri nominis praedicatio?

SYLLABUS CAPITULI.

tio? & quomodo scripturarum lectio possit dici predicatio?

CAP. VI.

Tempus antiquorum Tractatibus assignatum, quamdiu, scilicet, durabant. Tractatus non erant longi. Plerumque ad horam: sed ad horam non erant alligati: ante finem Tractatus nulli erat exendum.

CAP. VII.

Singulis diebus de scripturis tractarunt antiqui. Neque alios diligenter docentes ab ea in docendo diligentia prohibuerunt.

CAP. VIII.

Solebant Dominicis diebus de scripturis tractare.

CAP. IX.

Tam in veteri, quam novo Testamento, in sabbatica sollemnitate celebranda lectionem scripturarum sequuta est earum interpretatio. Expenditur utrum apud Iudeos ante captivitatem Babylonicam legis interpretatio in ipsorum sabbatis fuerit in usu?

CAP. X.

Preces ab Ecclesia Dominica effusa: conventicula pro Ecclesiis. Preces tantum ad Deum. Eas Praefectus incipit. Populum ad eas fundendas preparat. Sursum corda. In precibus fundendis omnium qui adorant erat vox una: precabantur ut illis suggessit Sp. Sanctus. Quomodo haec consuetudo fuerit immutata. Pro quibus oret Ecclesia. Situs corporis in precibus fundendis.

CAP. XI.

De Psalmis & Hymnis Dominico cantatis. Apud Occidentales Ecclesias serius hynorum usus inolevit. Licet Baronius aliter sentiat. Vnde desumpta hynorum materia.

CAP. XII.

Cantandi modus in Ecclesia; modestus & sobrius: incommoda suavioris vocis in cantando: utilitas bene moderati cantus. Antiphona, Organa. Quomodo nullus erat licitum cantare in Ecclesia, nisi ad hoc adscriptis. Cavebant à Musica fracta. Musica apud Pontificios in usu censura.

CAP. XIII.

Sacramentorum die Dominico administratio.

CAP. XIV.

Quorum fuerit omnibus Liturgia officiis interesse, & quorum non? Catechumeni, Audientes, Competentes, Pœnitentes, eorumque gradus; scilicet, alii Lugentes, Audi-

SYLLABUS CAPITUM.

*Audientes, Substrati, Consistentes, sacramentorum participantes: quibus divi-
norum exercitiis illi interfuerint, & quibus non.*

C A P. XV.

De locis in quibus publici Ecclesie congressus peragebantur.

C A P. XVI.

*Privata pietatis officia die Dominica agenda: de auditis Examinatio: de eisdem
Colloquia: de futura vita Meditatio: & collecta Eleemosynæ in pauperum
usum.*

C A P. XVII.

EPILOGVS.

INDEX PATRVM, ALIORVMQVE SCRIPTORVM, Ex quibus narratio hæc transcripta est.

Vnà cum locis, & temporibus editionum.

VUM nihil possit eâ fidelitate ex amœnissimis Anti-
quorum viridariis in lucem proferri, contra quod male-
voli obrectatores linguas satis dentatas non exacuant:
ided horum indolis gnarus, existimavi fore è re Lecto-
ris, in ipso limite tractatus mentionem facere locorum &
temporum editionum graviss. Patrum, aliorumque quo-
rum testimonia hîc citantur. quò & obrectatoribus obviam iretur; &, si
alicubi Lector veritatis sitiens hæreret pendulus, facilius se ad Authores ci-
tatos conferret, eosque de ipsorum mente consuleret: atque ità omni du-
bitationis occasione amputatâ, veritatem sibi ob oculos propositam tandem
lubens exoscularetur.

A

A Grippa de vanitate scientiarum. Co-
loniæ Agrippinæ. 1598.

Ambrosius excusus Basileæ, anno
1567.

Amesii Medulla. Amsterodami, anno
1627.

Antonius de Domini de Repub. Christiana,
part. 2. Londini 1620.

Arnobius contra Gentes. Parisiis, anno
1605.

Ashanasius Græco Lat. ex officina
Commeliana, anno 1601.

Athenæus Lat. Lugduni, an. 1583.

Augustinus. Basileæ, anno 1556.

B

B Aronii Cardinalis Annales. Mogun-
tiæ, an. 1601.

Basilius

I N D E X P A T R U M.

Basilii Mag. *Græc.* Basileæ 1551.

Basilii Mag. *Lat.* Basileæ 1565.

Barmini Cardinalis *controversiæ.* Coloniae 1620.

Bernardus. Antuerpiæ 1616.

Bibliotheca Patrum. Parisiis 1614.

C

Canones Ecclesiæ Africanae, per **Iustellum.** Parisiis 1614.

Casauboni exercitationes in **Baronii** *Annales.* Francofurti 1615.

Centuriæ Magdeburgicae. Basileæ 1624.

Chrysostomus, *Græc.* Londini.

Chrysostomus, *Latine.* Basileæ 1530.

Clement. constitutiones, *Græco-Lat.* Parisiis 1618.

Clemens Alexandrinus, *Græco-Lat.* Lugduni 1616.

Conciliorum Tomi per **Severinum** *Binium.* Coloniae 1606.

Corpus Iur. Civilis. Genevæ 1626.

Cyprianus apud **Ioannem** le **Preux.** 1593.

Cyrillus Alexandrinus, *Lat.* Parisiis 1615.

D

Damasceus, *Græco-Lat.* Parisiis 1575.

Dionysius *Arcopagita,* *Græco-Latine* Parisiis 1615.

E

Epiphanius, *Græc.* Basileæ.

Epiphanius, *Lat.* Coloniae 1617.

Eusebii historia, *Græco-Lat.* Coloniae Allobrogum 1612.

Eusebius de *preparatione* *Euangelica,* *Lat.* Parisiis 1534.

Examen Concilii *Tridentini,* per **Chemnitium.** Francofurti 1599.

F

Flavii **Iosephus,** *Lat.* Coloniae Agrippinae 1593.

G

Gratiani *Corpus Iur.* Canon. Parisiis 1507.

Greg. Nazianzenus, *Græc.* Basileæ 1550.

Greg. Nazianz. *Lat.* Basileæ 1571.

Greg. Nyssenus, *Lat.* Basileæ 1571.

Gregor. Magnus. Parisiis 1518.

Galatinus, apud hæredes **Andreas** **Welcheli.** &c. 1603.

Gelasius de *actis* Concilii *Nicæni.* Parisiis per **Morellum.**

H

Hieronymus. Basileæ 1526.

Hilarius. Basileæ 1560.

Historiæ Ecclesiasticae scriptores, *Græco-Lat.* Coloniae Allobrogum 1612.

Historia Ecclesiastica *Triparsita.* Parisiis 1574.

I

Ignatius, *Græco-Lat.* Genevæ 1623.

Irenæus. Basileæ 1572.

Isidori *Pelusiota* *Epistolæ,* *Græco-Latine.* Parisiis 1585.

Isychius. Parisiis 1584.

L

Lactantius. Basileæ 1563.

M

Macrobius. Lugduni 1628.

Minutii *Felices* *Octavius.* Parisiis 1605.

Morsonii apologia. Londini 1505.

N

Nicephori historia. Parisiis 1576.

Nomocanon *Photii.* Parisiis 1615.

O

Origenes. Basileæ 1572.

Optatus, apud **Commelinum.** 1599.

P

Philo Iudæus, *Græco-Latine.* Coloniae Allobrogum 1613.

Plutarchi *vita,* *Lat.* Basileæ 1558.

Plutarchi *Moralia.* *Lat.* Basil. 1570.

Platina de *R. Pontificum* *vitis.* Coloniae 1600.

Primasius in *Epistolas.* Lugduni, 1537.

R

Ruffinus. Parisiis 1580.

Rivetius in *Decalogum.* Leidæ.

T

Tertullianus. Antuerpiæ 1584.

Theodoret. *Lat.* Col. Agripp. 1527.

Theodreti *questiones,* *Græc.* Parisiis 1558.

Z

Zonaras in *Concilia,* *Græco-Latine.* Parisiis 1618.

Dies

{ prima cujusque septimana dies
 Dies Dominica { ad pietatis exercitia sanctificanda.
 { est { institutio divina.
 { cuius { sanctificatio
 { consistit in { cessando à rebus mundanis. A.
 { vacando cultui divino. B.

A. ideo non profananda per { laborem questuosum,
 { aut per { crapulam,
 { ludos.

B { hic munia ad pietatem spectantia
 { sunt juris { publici { omni Ecclesia in unum congregata.
 { privati. C. { utpote { verbi Ministerium, in Scripturam { lectionibus,
 { & { preces, { explanatio-
 { sacramentorum administratio. { nibus.

C { ^a fidelibus è publico congressu dimissis.
 { in { contemplatione { Dei operum,
 { { vite aeternae.
 { vel { de auditis { meditatione,
 { { colloquiis.
 { fratrum { infirmiorum consolatione,
 { egenorum sublevatione.

PROOEMIUM AD LECTOREM,

IN QVO

PRIMO HUIUS TRACTATUS

SCOPUS PROPONITUR:

Deinde ostenditur quare in posterioribus Conciliis plura de diei Dominicæ officiis occurrant, quàm in prioribus. Tertio quousque Provincialium Conciliorum auctoritatibus hæc officia statuentibus hodierna obligetur Ecclesia, licet eisdem Canonibus quisquilia nonnullæ immisceantur.

Atque ille serpens, perpetuus divinæ veritatis, veræque pietatis osor, nullum non movere lapidem à prima sancti Evangelii promulgatione fategit; ut impuro lucis pietatisque odio hominum mentes fascinatas à sincero in eadem amore averteret. callidissimis itaque ad felicissimum Verbi divini progressum impediendum mediis, quandoque Evangelii fautores, diro persecutionis incendio excitato, ab omni erga pietatem animo abalienavit: quandoque sedulâ piemissimorum Principum curâ, hæc infelici persecutionis flammâ sedatâ, ipsos religionis professores (eius artes & insidias animo non satis attento observantes) aut intra se committere, aut à sacra pietatis praxi, (animis hominum ad libidinem, nimiumque seculi præsentis amorem inclinantibus) & ab omni veræ Religionis exercitio fædè alienare non est veritus. sed incassum. divinâ enim providentiâ, (Evangelii licet hostes frendeant) quamdiu ad Verbum Dei audiendum patet aditus tempore ad publicum Dei cultum solenniter observato, & privatâ pietatis praxi non neglectâ, pietas vigeat, fides abundabit, nec Charitas, manifesta discipulorum Christi tessera, frigescet; hominumque animi majori amoris non fucati in Evangelium flammâ incitabuntur, capientque violenti regnum celorum.

Hoc non sine summo animi fastidio larvatus ille coluber observat, dum instat fulguri de cælo se vi Apostolicæ prædicationis rueri perpendit, eoque nomine sedulam per emissarios navat operam, ut cursum Evangelicæ prædicationis possit retardare. neque iter magis expeditum ad infelicissimum hoc inceptum promovendum poterat inire, quàm ut tempus ad hoc negotii cælitus institutum aut funditus deleat, aut ipsius usum perperam perverteret: quo ab hominum mentibus oblitterato, tandem labasceret pietas, omnisque Religionis cura jaceret extincta. compertum enim satis est, Christianæ religionis professores ibi maximè pietati operam dare, eamque Ecclesiam donis omnifariis cumulativè divinitus adornari, ubi maximâ cum reverentiâ, atque observatione non ignavâ dies Dominica omnino exercitiis divinis impenditur. si enim (a) Dominica dies sit regina dierum, Ecclesia, quæ huic solennitati adornandæ, a Ign. ep ad graviter studet, pro Ecclesiarum Regina merito reputanda est; sed infesti Magnæ pietatis hostes totis viribus diei Dominicæ observationem (in qua pietatis exer-

P R O O E M I V M

citiis se odstrictos teneri libenter non sustinent) laxare conantur, seque ab hoc onere extricare, quò passim sine objurgatione se dedant impietati, & otio. Quapropter quum *Constantinus M.* pientiss. Imperator non ignarus horum indolis huic malo obviam ire apud se statuit, veramq; *Christi* religionem summo cum studio excolere, & subditos ad eam observandam stimulare cepisset, legem de *Dominica* solennitate sedulò observanda tulit, teste *Sozomeno* (a). nam quum *Ecclesiæ* sit, hujus mundi negotiis intermissis, ad pietatis exercitia in unum convenire, hujusmodi conventus sine certo & definito tempore agi commodè non possunt. deletò igitur tempore ad sacra *Religionis* officia peragenda destinato, animi hominum *Religionis* officiis non erunt intenti. unde corrumpat pietas necesse est; eaque extincta, quid aliud quàm ut omnium malorum ingruat tempestas, poterunt homines expectare?

a. l. i. c. 8.

b *Chrysost.*

hom. 10. in

Gen. I. 5.

c *Macrob.*

Saturnal.

l. i. c. 16.

p. 226.

Verumenim verò quum opus illius legis, (b) in circulo hebdomadæ diem integrum segregare, & in spiritualem operationem reponere præcipientis, obliterare, & penitus eradicare non facile sit: ideò primum callidissimus ille hostis solummodò num sit ejusmodi tempus à *Deo* ordinatum, per emissarios (quorum ingenium est versatile, & fucandis imposturis linguam habent venalem; cum levissimo *Eccobol*io sententiam ad lubitum mutant) asturè disputat. hi audacter potius, quam verè, hujus temporis auctoritatem, non *Dei*, sed hominum constitutioni acceptam ferunt; quasi *Dominica* solennitas esset instar *Feriarum* (c) quæ erant *Romani* imperativæ: scilicet, quas *Prætores* pro arbitrio potestatis indicabant. atque ita ejus observatio à civilis Magistratus, & *Ecclesiæ* auctoritate penderet.

Hiscæ ad horum lubitum agitatæ, aliisque ad eorum inceptorum cursus celeritatem retardandam animos non masculè applicantibus: nullo negotio parantur rationes (facunda enim res est error,) quibus homines haud admodum religiosi pietatisque observantes tandem in constantem hujus temporis sanctitatem illorū, ut dicitur, manibus & pedibus irruant, eamque pessudent, quasi illud à *Deo* non spiritualis alicujus negotii, sed carnalis otii ergo tantum institueretur.

Summa eo-
rum de qui-
bus dicendum
est in hoc li-
bello.

Hæc mihi (*Lector humanissime*) de hujus temporis, & institutione, & sanctificatione penitus indagandi occasionem dederunt; Utrum, scilicet, primò è sacrarum Scripturarum (unde quid de omni divina veritate statuendum sit semper judicandum esse sciunt cordati) fontibus, & antiqua *Ecclesiæ* (quæ ab *Apostoli* didicit & sequentis) praxi, aliquod hebdomadariū tempus ad sacra *Religionis* exercitia peragenda destinatum esse possit ostendi? Secundò quā auctoritate illud temporis *Ecclesiæ* sit impressum, divinæ, an humanæ. Tertiò quibus in rebus solennis ejus sanctificatio consistat? De quibus omnibus quid ex prædictis fontibus possit ostendi, sequentes paginæ breviter, absque præjudicio aliorum secundum veritatem sentientium, per *Dei* gratiam docebunt.

Quare in po-
sterioribus
Conciliis fre-
quentius oc-
currens men-
tio diei Do-
minica quā
in prioribus.

Hæc sunt de quibus, inquam, *Deo* annuente dicendum proposui, quæ priusquam aggrediar, nonnulla supersunt, de quibus *Lector philanthropus* tempestivè admonendus est. Primò quanquam nullus sit alicujus auctoritatis, & nominis inter purioris Christianismi professores, qui non luculentissimum *Dominica* festivitati testimonium perhibeat; omnia tamen quæ ad eam illustrandam maxime conducunt, ex spectatissimorum unius seculi Patrum adversariis posse demonstrari minimè expectandum est. neque hoc jure alicui poterit esse scandalo, aut admirationi: quum veneranda Patrum auctoritas præcipuè in contro-

troverſis

AD LECTOREM.

troverſis ipſorum ſeculo male-natis attendenda ſit, in quibus expendendis ex profeſſo quid illis fuerit animi apertè declaraverunt; in aliis verò rebus, quas obiter tantum attigerunt, non ita rotundè ſententias ſuas expoſuere. Præterea ſcimus nullum eſſe Chriſtianæ religionis dogma, cujus, progreſſu temporis magis magisque apud Eccleſiam non invaluit illuſtratio; ad quam faciendam neceſſitate quâdam poſtera adducta fuit Eccleſia: quandoque enim inſuſa adverſariorum protervia; quandoque etiam male-ferlati ſuorum mores hoc poſtulârunt, ut varii *Canones* de nonnullis *Religionis* capitibus (quorum apud Eccleſiam prius increbuit notitia) ſtatuèrentur. Profundiſſimum *Sanctiſſimæ Trinitatis* myſterium *Eccleſiæ Chriſtianæ* ab ipſius incunabulis innovuiſſe neminem negaturum confido: in variis tamen ſequentis Eccleſiæ Conciliis diverſi de eo ſanciuntur *Canones*. Venerandi Patres in primo Conc. Nicæno ſanciunt *ὅτι ἡ πίστις ἡ πόρις ἡμῶν Ἰησοῦς Χριſτός*, idque faciunt *ὅτι τὸ ἑ Παύλος φησὶν*. In Conc. Conſtantinopolitano omnes ſe credere profitentur, *ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἀληθινόν, ὡς ὁ μὲν Ἰωάννης τῷ Θεῷ, καὶ πατρί, καὶ τῷ υἱῷ*. In Epheliſino Conc. ſub Imperio Theodoſii junioris divinitas Filii iterum concluditur.

Hæc myſteria novis hiſcè conſtitutionibus erant illuſtrata. & quis tamen adeo veſanæ mentis erit, qui eo nomine contendet ea tum primum, quum novi de illis edebantur *Canones*, Eccleſiæ innovuiſſe? quos ſolum ad hæreticorum, receptam veritatem ſive negantium, ſive adulterantium, proterviæ obviandum pientiffimi *Patres* ſtatuèrent: ut divina veritas, quam prior amplexa fuit Eccleſia, adverſariorum malis artibus obſcuſcata, & depreſſa, ad priſtinum reſtiteretur vigorem.

Sed non ſolum hæreticorum veſania, verum etiam aliquando inordinati *Chriſtianorum* mores novos *Canones* de rebus prius cognitis ſtatuendi dederunt anſam: Patribus enim in mores Eccleſiarum ipſorum curæ commendatòrum inquirere erat ſolenne: & quando populum Chriſtianum errore irretitum, aut à veritatis tramite aberrantem, aut ſaltem non recto pede ſecundum receptam pietatis regulam incedentem obſervârunt, ilicò novos *Canones* tanquam congrua medicamina utrique huic malo adhibuerunt: atque ita in Eccleſia ſicut in Republica *ex malis moribus bonæ naſcebantur leges*. & licèt ad errores, noviter exortos, extinguendos, aut mores proſtigatos reformandos abundè ſufficerent quæ prius erant ſtatuta: nova tamen ſive erroris eruptio, ſive morum cum ſacra Euangelii luce minimè congruentium, & undique inſtar fermenti ſerpentium, dilatatio, novorum Canonum repagulo comprimebantur: neque idèò opinandum, ad veritatem, novis ſanctionibus poſtliminio ſtabiliram, aut ad mores illarum authoritate reformatos, priorem Eccleſiam non fuiſſe adſtrictram: quod in hoc negotio de die *Dominico* obſervatu facile eſt.

Poſtera Eccleſia laudatiſſimorum Imperatorum curâ pacem adepta varia de feſtivitàte *Dominica* ſancivit, quæ jam apud primævæ Eccleſiæ Doctores non extant. verùm quis dixerit, pietatem, novis Canonibus ſtabiliram, in ea ſolennitate colenda prioribus Chriſtianis fuiſſe ignotam? quum vel Apoſtolorum ſeculo diem *Dominicum* ſolennem fuiſſe omnibus Religionis exercitiis, in quibus vera feriandi ratio conſiſtit, ex S. Scripturis poſteà manifeſtum fiet. & hoc ſequentis Eccleſiæ Patres novos *Canones* de ea ſolennitate ſtatuentes non diſſimulârunt, ut videre eſt in Conc. Mæſconenſi ad (a) Can. 7. in quo Do- a *An Dom.*
minicæ ſolennitati adornandæ graviter navant operam, ſed ad hoc quorundam, 588.
ut loquuntur, temerario more diem *Dominicam* continui tradentium erant excitati.

In Conc. Cabilonenſi (b) circa annum 664 habito, de ruralibus operibus eo b *Can. 18.*

P R O O E M I U M

die prohibendis cavetur: quod dum statuunt Patres, se non novi aliquid condere, a An. 791. sed vetera renovare fatentur. Porro in Concilio Forojulienſi (a) Can. 13. feſtivitytatem *Dominicam* cum omni reverentia venerari omnibus Chriſtianiſ mandatur: in quo, ut in cæteris illius Concilii Canonibus, agnoſcunt ſe *novas regulas non inſtituere, ſed ſacris paternorum canonum recensitis ſolius, ea quæ ab eis digeſta, ſalubrique promulgata macrone perſiſtunt, ſummâ devotionis veneratione amplecti, ſtyloque reſentiori renovare.* De *Dominica* ſtriſtè quoque obſervanda in Conc. Pariſienſi b An. 829 (b) novum prodiit decretum, cujus hæc à Patribus aſſignatur ratio: quia (c) ejus c Can. 50. diei *debita obſervatio, religioſaque devotio, erat magna ex parte neglecta.* non itaque tum primum religioſam diei *Dominicæ* inſtitutionem decernunt, ſed quæ in deſuetudinem abierat, poſtliminio eam renovare ſtudent, neglectumque aut obſcuratum ejus uſum in memoriam revocant: & remiſſi Chriſtianoꝝ mores in Religionis exercitiis eo die peragendis novos Canones de hac ſolemnitate colenda produxerunt; quum tamen ſolemnitas ipſa, ejusque ſacra officia priori Eccleſiæ ſatis fuerint nota: atque ita quæ populi incuriâ neglecta fuerunt, opere poſtea inculcabantur.

Accedit etiam alia ratio novos Canones de hac feſtivitytate ſtatuendi ratio. Ethnicus Imperatores Chriſtiani nominis oſores, legibus cavebant, nè liberum eſſet Chriſtianiſ *Dominico* ſuos agere conventus. quod docet impium hac de re *Dionyleſiani* ediſtum. quomodo igitur omnia pietatis myſteria eo die peragenda ex iſtius ſeculi ſcriptoribus potuerunt obſervare? quum non ſine ſummo vitæ diſcrimine *Dominica ſolemnitas* non interdium, ſed noctu celebrabant: omnes tamen, ut dixi, alicujus notæ Authores diem ipſum ab Eccleſiæ primordio celebrandum agnoſcunt: & ſi illis liberum fuiſſet, eadem Religionis officia eo die, quibus apud poſteram Eccleſiam erat ſolemnis, obviſſent. atque hæc ſunt, quorum nominibus ſequentis Eccleſiæ fuſius, quàm prioris Patres excitati de *Dominicæ* officiis egerunt.

Quomodo
Provinciali-
bus Canoni-
bus alie obli-
gentur Ec-
cleſiæ.

Superest & alter ſcopulus, in quem nè aliqui impingant, eos admonendos etiam judico. Plurimi Canones, quorum authoritate pleraque ex officiis Religionis eo die peragendis innituntur, in Conciliis, quæ erant *Provincialia*, eduntur: fortè igitur ab aliquibus mihi regetetur, nullas niſi illarum Provinciarum Eccleſias ad Canones illos obſervandos obligari. Verum enimvero quum *Provincialium Conciliorum* ſtatuta totius, & non particularis alicujus duntaxat Eccleſiæ commodo inſerviant, quorſum ab aliis Eccleſiis eandem fidem ſecum proſitentibus, non reciperentur? quanquam non ex vi provincialis alicujus authoritatis, ſed divinæ veritatis, licet in particulari *Provincia* determinatæ. & quum *Provincialis* Synodi determinationis ratio ſit univerſalis, quorſum vel ejus reſpectu Canones ita determinati alias Eccleſiis non obligarent: etiamſi non ad pœnam ſubeundam? irrogatio enim pœnæ eſt particularis, ubi lex rationis æquitatis poteſt eſſe generalis. & quum videmus particularium Patrum authoritates apud omnes in pretio eſſe; iniqui nimis erga eos eſſemus, ſi *Provincialium Conciliorum*, quibus variè intererant Patres & Epifcopi, Canones flocci faceremus: niſi alicui videbitur ſententiam multorum calculis approbatam minoris eſſe ponderis & authoritatis, quàm quum ab uno aliquo proferatur ſeorſum.

Pauline Epiftole quia ad particulares Eccleſias exaratæ, ab aliis idè non repudiabantur, ſiquidem ad omnium ætatum & gentium Eccleſias ex intentione Dei pertinent: neque minùs cum morali illarum ſtatu & conditione conveniunt, quàm cum illarum quibus primò erant deſtinatæ.

Inſuper

Insuper si in Provincia aliqua sint Ecclesiae recte & ad amissum Dei verbi constitutae, nomine & titulo Ecclesiarum sine dubio sunt honorandae; dextraeque Christianae societatis cum illis conjungendae: neque hodie illa extat Ecclesia, quae quorundam Provincialium Conciliorum autoritatibus, in veritate stabi-
lienda, quoties occurrit occasio, liberè non utatur: cui tamen hoc à nemine vitio vertitur: quare autem ad veritatem de die Dominica propagandam ejus assertoribus quandoque Provincialibus Canonum autoritatibus, uti non erit integrum?

Antiquitus Orthodoxi Patres quavis quaestione, quae Ecclesiae pax erat interpellata, oborata, se invicem consulebant, seque mutuo auxilio juvabant. Galliarum Episcopi in causa communionis cum Felice, Romanum & Mediolanensem Episcopos consulere, quorum literas in Concilio Taurinensi fuisse recitatas, ex Canone 5 ejus Concilii apparet. Hispani Episcopi in causa Priscillianista-
rum, se cum lapsis, ad sanam licet mentem revocatis, non communicaturos absque Episcopi Romani & Simpliciani Mediolanensis suffragiis, profitentur. Liberius Ep. Romanus scribit ad Athanasium, ab eoque coram Deo & Christo petit, ut si secum sentiret, ejus Epistola subscriberet. apud Athanasium, p. 397. Ea quidem Episcoporum veterum dulcis erat communicatio, & modesta prudentia, ut (a) apud omnes unus actus, & una consensus secundum Domini praecepta teneretur: atque hinc fuit quod unice studebant (b) uno uti consilio communi circa Ecclesiasticae administrationis utilitatem: non autem quod coepiscopis, in aliis licet provinciis à se distitis, optimum factu videbatur, supercilioso quodam factu respuebant, sed (c) sacerdotum corpus, licet copiosum, concordiae mutuae glutino, atque unitatis vinculo ita fuit copulatum, ut uni in periculum incidenti, ceteri subvenirent. merito igitur quod aliarum Ecclesiarum Pastoribus (praecipue, qui erant in illis, ut Petrus Alexandrinus de Romano Episcopo loquitur apud Sozomenum (d), licet in Provinciali Concilio congregatis, aut extra Concilium) æquum videbatur, ab aliis ejusdem fidei Episcopis non erat repudiatum: sed mutuis consiliis, & operâ se invicem juvarunt. unde sequitur Canones de Dominica festivitate in Conciliis, licet Provincialibus, statutos non esse rejiciendos. neque ad remoram hanc tollendam diutius immorabor.

Vnica restat objectio, cui, nè quid ad veritatis cognitionem desit, obvian- dum quoque est. Contendunt quidam Dominicae festivitatis rationem non habentes, in posteris illis Conciliis Patres in minutis hære, quisquiliisque, ne- scio quas, illorum Canonibus de habenda Dominica solennitatis cura immis-
cuisse: quarum nomine integros Canones nauci faciendos judicant: veluti in quibusdam Conciliis, quod olim sacerdos Abimelech à Davide quærebat, & Sam. de die Do- 21. v. 4. illud nè fieret à Christianis Dominico, statuitur: ita in Concilio Foro-
julienſi can. 13. hoc pro quisquiliis ab aliquibus reputatur. de quo tamen Di-
vum Paulum conjugatis quandoque orationis & jejunii causâ canonem ferre non male habuit, 1 Cor. 7. v. 5. Sed de illa Forojulienſis Canonis parte, quâ à propriis conjugibus eo die abstinendum statuitur, utrum ab ipsis Patribus additum, an à scio quodam à marginali Carnalis operis explicatione in Canonem translatum sit, non disputo: hoc tantum assero; si quisquiliis verbo Dei repugnantes Eccle-
siae Christi obrudi illis dolori sit, eorum in hoc indolem laudo, & exosculor: qui quodecumque dogma, licet multorum calculis approbatum, à S. Scripturis dissentaneum flocci fecerint: sed si quisquiliarum, ut loquuntur, nomine ipsos Canones sanctissimæ Scripturæ authoritati non contradicentes repudia-
verint, eorum in hoc factum approbare non possum. hoc saltem ab illis me
edoceri

PROOEMIUM AD LECTOREM.

in quo edoceri cupio: quod ex toto vastissimo Conciliorum volumine poterunt eruere. ~~non~~ non omnia statuta ab omnibus nunc dierum approbantur; & tamen ideo ipsa Concilia à cordatis viris non sunt repudiata. quædam in Concilio Nis. primo perfecta, quæ ad manus nostras pervenerunt, (si verissima Concilii acta injuriâ temporis, aut *Arianorum* malis artibus non perierunt) sunt minus frigida, quæ *Athanasii*, *Ossii*, *Paphnutii*, aliorumque spectatissimorum *Patrum*, qui Concilio intererant, ingenium non redolent, & quæ jam sunt antiquata: an igitur omnia in eo venerando Concilio, cui tot perhibent testimonia, rejicienda judicabimus? absit. in illo etiam Concilio, ne *genua diebus Dominicis*, aut à *Festo Paschæ ad Pentecosten*, in orationibus ad Deum fundendis *flecterentur*, statutum est: forte erunt quibus hoc statutum potius deridendum, quàm observandum videbitur: neque tamen ob hanc causam totum Concilium rejicient. Olim in Concilio *Tyullano Spiritualis*, quam vocant, *cognatio* erat vetita: imò ibidem de mimis, aliisque spectaculis quovis tempore evitandis (ait enim Can. 51. *ἡ πόλις ἀπὸ παντοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ οἴκου καὶ ἀπὸ τοῦ οὐνοῦ*, &c.) interdictum legimus: sed Canonem illum hodie pro nugis habent, qui non omni tempore mimos repudiandos judicant, sed vel ipso die sacro populo Christiano puerilibus mimorum artibus, finitis publicis Religionis exercitiis, interesse indulgent; & tamen omnes ejus Concilii Canones non respuunt. Possum & alia multo plura exempla Canonum de rebus minimis statuentium in medium proferre, verùm huic labori parcam; hoc saltem addo, quum in Conciliis *Provincialibus* cujusque provincie quæstiones tractabantur, Conc. 1. Constantinopol. can. 2. T. 1. p. 510. & nihil ad universale Concilium, nisi quod in Provinciali commodè determinari non poterat, erat delatum: necessum fuit Patribus, de quæstionibus propositis, cujuscumque erant generis aut ponderis, statuere: atque ita si quæ occurrunt Canonum minutia (quæ à quibusdam pro quisquiliis habentur) potius aliis eas Patribus in Concilio coactis proponentibus, quàm ipsis de illis statuendis adscribendæ sunt.

*Ita Con.
African.
Can. 95.*

Hi sunt scopuli qui in sequenti tractatu clarius suis in locis Deo favente explicabantur: de quibus (*Lector humanissime*) priusquam Te ad ipsum perlegendum dimitterem, admonuisse operæ pretium judicavi, ut necubi hæreas; quibus breviter præfatus cum bono Deo ad institutum propero.

DIES

DIES DOMINICA.

LIBER I.

IN QVO

Diei Dominicæ solennitas & antiquitas
demonstratur.

CAP. I.

*Quod ad solennem DEI cultum, definitum tempus sit necessarium.
De congressibus Apostolorum, & quomodo Iudaorum Synagogæ Sab-
bato inteverant Apostoli, alijque Christiani.*

CERTVM aliquod tempus designandum esse ex institu-
tione divina, in quo à profanis negotiis vacantes cultui di-
vino ad gloriam Dei, Ecclesiæque bonum (nulla licet in fe-
riis sit religio) incumbant homines, extra controversiam
esse censeo: recepta apud omnes seculorum gentes, (ut sta-
to, scilicet, tempore, certisque diebus ad Numen illud,
quod pro supremo agnoverunt, invocandum, colendum-
que convenirent omnes) hoc testatur consuetudo: ratioque ipsa idem
flagitat.

Conventus etiam ad pietatis exercitia peragenda apud Ecclesiam Christianam,
in quibus quæ ad pietatem, cultumque Dei pertinent exercebat, semper erant
in usu: quo nomine nullis Christianæ fidei cultoribus *ἡ συναγωγὴ*, id est, ad
Synagogam accessionem, deferendi facultatem indulget Apostolus: Hebr. c. 10. v. 25.
& , si Christus se ad templum, Iudaorumque Synagogas *ἡ συναγωγὴ αὐτῶν*, Luc.
cap. 4. v. 16. conferre non gravatus est; ecquis erit, qui loca Ecclesiæ congres-
sibus dicata Christianis adeunda non censebit? Sed horum congressuum (de
quibus plura postea) necessitate, quam pluribus depingit Chrysostomus (a) de
verbis Esaia, admittit: de idoneo ad eos peragendos tempore (sine quo divini
cultus

a Hom. I.
c. 1. p. 81.

cultus exercitium in illis commodè agi non potest) hâc vice nobis breviter investigandum est: optimum enim temporis, quod erat apud *Ecclesiam* solenne, indicium ex publicis conventibus ad religionis munia obeunda habitis, observandum occurrit.

Tempus extraordinarium ad cultum divinum.

Tempus autem inter priscos Christianos cultui divino destinatum, erat aut extraordinarium, aut ordinarium: ad extraordinarii temporis solennitatem celebrandam, extraordinariâ tantum occasione, quoties occurrit, erant invitati: ita viventibus Apostolis in ædibus Mariæ incarcerato B. Petro multos collectos fuisse, illiusque gratiâ indefinenter preces ad Deum fuisse, narrat Lucas A. 12. cujus conventus occasio erat extraordinaria, neque ejus nomine ordinarium conveniendi tempus intermiserunt: tales quoque post Apostolorum tempora Christianorum cætus fuisse, justâ occasione oblatâ, vetustissimi testantur Scriptores: qui quoties persecutiones, aut aliæ calamitates publicæ incidebant, tum preces in cæribus, eâ occasione congregatis, conjunxerunt: atque ita (b) quasi manu factâ ad Deum precationibus, orantes ambiebant: quod ab Apostolis & Ecclesia factum legimus A. 4. v. 23. 31. Senioribus populi Apostolos nê Christum prædicarent interdicens, Ecclesia ad Deum preces effudit.

b Tert. apol. contra gentes cap. 39.

Ordinarium tempus ad Dei cultum.

Ordinarium ad pietatis exercitia tempus erat, cui statò & definito die cultui divino vacarunt: ad cujus manifestationem operæ pretium erit scire, quòd ad Ecclesiam ordinariè convocandam plures post Apostolorum obitum, quam prior observavit Ecclesia, dies erant sepositæ.

De Ecclesiæ congressibus, Apostolis adhuc in vivis, quædam apud Evangelistas (Spiritus Sancti amanuenses, Apostolorumque acta fideliter describentes) observanda occurrunt: in quibus enarrandis primò quid de ipsis Apostolis hac in re: deinde quid de cæteris Ecclesiæ membris commemoretur considerabimus.

Congressus ab Apostolis habiti.

In primis autem ipsorum Apostolorum congressus (licet inter ordinarios Ecclesiæ conventus illi verè reputari non possunt, quia quocumque se verrerunt Apostoli omnem ad Evangelium prædicandum ansam arripuerunt) quoniam ad alios intelligendos viam nobis aperiunt, breviter attingemus: quorum post saluteferam Iesu Christi clementissimi nostri Redemptoris passionem, primi, cui cæteri Thoma excepto intererant, mentio occurrit apud Joannem cap. 20. vers. 19. quem sua præsentia dignatus est Christus. cujus conventus occasio non indicatur; verùm proculdubio, ut omnes augurantur interpretes, ut ex mutua præsentia sibi invicem essent solamini hoc erat factum: quotquot enim sunt Christi, ad communicandum inter se omnia, sive tristia, sive læta, perpetuò propendunt: & tum extincto Domino maximus Judæorum metus illos invalit; cujus gratiâ locum, in quo conventum egerunt, clausum & munitum legimus: convocati autem Apostoli inter se quæ a variis de Christi Resurrectione renunciabantur, conferebant: hujus conventus tempus annotatur apud Joannem: fuit (a) primus hebdomadæ dies, & circa vespertinam illius diei, sive post solis occubitus; quo tempore Christus, victor sepulchri & mortis, se vivum illis exhibuit.

a Joh. 20. 19.

Secundò exacto octiduo, sive die ab illa apparitione octavâ recurrente, eos omnes unâ convenisse idem narrat Evangelista Iohan. 20. v. 26. Vbi iterum venit Iesus, ac medium sese inter ipsos ingerit. Hic ab aliquibus queritur utrum dies secundi conventus erat à primo octavus, an vero post octavum diem? Cyrillus (b) affirmat diem illum fuisse octavum, sive Dominicum, utrisque extremis connumeratis: neque obstat quod dicitur p. 1026. docuit Christus oportere

b l. 12. in Joh. c. 58. p. 1026.

tere filium hominis multa pati &c. & *et ipsis impendatur.* Marc. 8. v. 31. die tamen ab ejus sepultura tertio, non post tertium diem Christus resurrexit à mortuis. ita quoque dicitur, Lucæ 2. v. 21: quum *impleretur dies octo, ut circumcideretur puer:* id est, in ipso octavo die: loquitur enim Spiritus Sanctus de die octavo currente, & non exacto: ita hinc *post octo dies, sive octavo die,* idem sonant. addendum est, quòd in vespera ejus diei quoque Christus apparuit.

Postea quidam ex Apostolis piscatum cuntes convenerunt, quibus etiam apparuit Iesus (a).

a Ion. 21.

Tertiò generalis omnium Apostolorum conventus indicatur Act. 1. v. 4. in quo illis mandatum est nè ab Hierosolymis digrederentur, sed illic promissum Patris expectarent: & illuc post gloriosam Christi ascensionem se receperunt: ubi congregati promissum à Deo Patri, & Christo spiritum sunt præstolati (b): huic b Act. 1. Apostolorum congregationi mulieres etiam interfuisse narrat Lucas: ibi una- 14. nimiter in orationibus, & deprecationibus perseverantes conventum continuarunt usque ad festum Pentecostes. quod contigit primo quoque die hebdomadis, ita sentit Isychius, (c) qui dicit *Pentecostes diem in illa die, quâ salvator resurrexerat, incidisse:* & sanè qui ejus supputationem cum lege Dei de Pentecoste c In Levit. 1. celebranda contulerit, Isychium in hoc a veritate minimè aberrare reperiet: nam Pentecostes dies (quem alibi festum hebdomadum, sive novarum frugum scriptura nominat, quia illo die panes propositionis ex novis frugibus offerrentur) fuit à die primitiarum frugum oblationum inclusivè quinquagesimus; Levit. cap. 23. qui erat dies immediatè post Pascha proximus: (d) in quo Dominus Iesus d 1 Cor. 15. qui fuit *primitiæ mortuorum* jacuit in sepulchro: quinquagesimus autem ab eo dies 20. 23. inc. *usque* fuit primus in hebdomade: in quo descendit Spir. Sanctus in Apostolos eo die congregatos. Act. 2.

Hi sunt conventus, quos B. Apostolos ad diem à Resurrectione Christi quinquagesimum egisse S. literæ testantur: quos primo in septimana die habitos suâ præsentia sæpius adornavit Christus: quare autem eo potius, quam alio die convenerunt, non facile est explicare: licet aliquis primi, & postremi congressus causam conjecturâ poterit assequi, de secundi tamen occasione nihil nobis indicavit Spir. S. Et utrum Christus ante mortem Apostolis, an verò per quadraginta dies, quibus post resurrectionem cum illis de rebus ad regnum Dei pertinentibus differuit, aliquid de novo tempore ad ipsorum congressus seponendo in mandatis dederat, incertum est. Epiphanius quidem ait, eos fuisse *gnaros, quod solum esset Sabbatum, ab ipso ante ejus passionem cum ipsis conversatione, & doctrina:* hoc saltem indubitæ veritatis est, eos primo in septimana die convenisse: Christumque eorum conventum eo die habitum gratiosâ suâ præsentia, & Spir. S. missione celebrem reddidisse: & B. Cyrillo fides habenda sit, *hodie ubi prius: in Ecclesiâ jure sanctæ congregationes fiunt, quia eo die Apostolis in unum congregati apparuit Iesus:* neque aliter sentit Isychius loco prius citato: itaque secundum gravissimos illos Patres quia octavus dies præsentia Christi, & donis Spiritus Sancti cælitus demissis, fuit nobilitatus, hodie quoque celebriori cultu ab Ecclesia peragitur.

Ioh. 10. 26.

Contr. Ebion. her. 30. m.

ubi prius:

Postea Apostoli unâ cum fidelibus dicuntur quotidie ad audendum Dei verbum, & cibum capiendum convenisse. Act. 2. v. 46. imò domatim, & in templo docere Apostoli non cessabant. Act. 5. v. 42. Atque hæc sunt, quæ postea de Apostolorum congressibus exarata in S. Scripturis Spir. S. nobis reliquit: ad quos peragendos certum, aut statutum tempus eos observasse non legimus: quia illis negotium erat cum Judæis, quibus ante alios secundum antiquas prophe-

tias Euangelium erat annunciandum: ideo Apostoli Iudæorum cæribus, idque in eorum Sabbatis non semel intererant: & utrum, quum primum ad Euangelium prædicandum prodierunt Apostoli, aliis diebus inter se seorsim à Iudæis convenerunt, silet Spir. Sæus in Scripturis: sed tum temporis fidei Christianæ candidati Iudæorum minis impediti non sine summa difficultate poterant in unum convenire: cætus igitur egisse tum temporis quando poterant, existimandi sunt: sed Ecclesiâ mirum in modum auctâ, & indices in fide per frequentem Apostolorum prædicationem feliciter corroboratâ, Christianos, quocumque terrarum loco egerunt, solitos fuisse statis diebus convenire ad sacra tractanda, patet ex Apostolorum peregrinationum historia à B. Luca commemorata: in cuius rei veritatem in Act. Apostolorum, eorumque Epistolis varia suppetunt exempla: in quibus conventuum celebratio plerumque his phrasibus denotatur: *congregari ad audiendum sermonem Dei*, Act. 13. 44. *convenire ad frangendum panem*, Act. 20. 7. *in unum convenire*, 1 Cor. 11. 20. *Domino ministrare*, Act. 13. 2. &c. dicuntur quandoque in templo convenisse, Act. 2. 46. quandoque synagogis Iudæorum adfuerunt alii Christiani, quam Apostoli: quia ibi Apostoli Iudæis Christum prædicabant, ideo alii quoque Christiani eo se receperunt, ut ibi Apostolos docentes audirent, Act. 5. 12.

Quomodo Apostoli, aliique Christiani synagogis Iudæorum interfuisse conceditur, sacris tabulis hoc attestantibus. Act. 13. v. 14. Item, Act. 17. 2. dicitur Apostolus secundum consuetudinem suam introisse ad eos, & per sabbata tria e scriniis synagogis pturis disseruisse, &c. sed non ut sabbata (à quorum observatione Christiani, idque Iudæorum sabbato intererant.)

que autoritate à Domino ad Apostolos delegatâ, abhorrebant) Iudaico more colerent: maximè quum ipse Paulus severissimè argueret Colossenses, & Galatas, quia quidam inter illos pro sabbato, aliisque Iudæorum festis starent: sed quia præclaram tum nacti occasionem congregandi cum Iudæis in unum congregatis; ut lectionibus legis, & Prophetarum in synagogis ad finem perductis, cum fructu aliquo in magna hominum frequentia, (quam aliis diebus eâ facilitate adipisci non poterant) Euangelium prædicarent; & non in alium finem: ut ex in medium allatis testimoniis videre est; quæ apud se seriò perpendat lector: quocumque enim tempore, aut loco Iudæos poterant convenire, eos adorti sunt, Euangeliumque illis annunciabant: ideo cum Sabbatâ, tum aliis diebus, tam in synagogis, quam alibi coactis, in prædicationis munere apud Iudæos non defuerunt Apostoli: diebus aliquot apud Macedones commorati, quia idonea ad Euangelium prædicandum (ut ejus loci docent *ἡμετέροις*) occasio nulla fuit oblata, quam avidè ubiq; Apostoli venabantur: diebus Sabbatorum mulieribus extra urbem ad flumen, ex more ad publicas preces congregatis, Christum prædicârunt: B. Paulus Pentecostes festum agere Hierrololymis festinavit, solummodo quia tum temporis plurimos ex Iudæis in variis terrarum locis dispersis, quibuscum de Christo ageret, haberet congregatos, atque ita Euangelii prædicatio per eos domum revertentes per totum orbem celebris redderetur: ita censet Chrysostomus: qui dicit; *quid vult festinatio illa?* loquitur de Pauli ad festum festinatione) non erat propter festum, sed propter multitudinem.

Act. 16. v. 13.

Hom. 43. in Act.

Τίς ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς; ὃ δὲ τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν ὄχλον.
Ἐπειδὴ δὲ τὸ λόγον καθέσθαι.

quitur de Pauli ad festum festinatione) non erat propter festum, sed propter multitudinem.

Postea; Festinabat sermonem annunciare.

Apostolos itaque, aliosque Christianos primis illis temporibus Iudæorum syna-

synagogis interfuisse conceditur; sed licet Sabbatis cum eis convenerant, non tamen seorsim à Iudæis, & inter se, Sabbatorum diebus leguntur in Scripturis convenisse: neque eo animo hoc ab illis factum legimus, ut *Sabbatum* colerent, aut communem cum Iudæis cultum haberent, quod fieri non licuit: S. Paulus in Arcopago A&t. 17. v. 19. & scholis Ethnicis aliquoties disputavit, A&t. 19. v. 9: in quibus solebant Iudæi magistri Deorum suorum nomina, genealogias, fabulas, & historias explicare, festa observare, & eorum ritibus catechetas suos instituere: nemo tamen (ut benè observat D. Eatonus) concludet inde, Apostolum festa Gentilia, eorumque Deos coluisse, quia eorum Scholis intererat: ad eundem modum Apostoli non dicendi sunt *Sabbatum Iudaicum* observasse, quamvis in eo varias disputationes habuerunt, prout concursus Iudæorum illis occasionem suppeditavit.

Porro si Christiani *Sabbatum* observassent, tum Iustinus Martyr Tryphoni Iudæo, sibi consulenti, ut *Sabbatum observaret*, nullo negotio satisfacisset: satis enim fuisset Martyri, Iudæo respondisse, Ecclesiam Christianam *Sabbatum* observasse; verum hoc non concedit, sed planè negat beatiss. Martyr, *Sabbata Iudæorum* a Christianis esse colenda: idem faciunt cæteri Patres contra Iudæos, ut postea videbimus.

Denique eorum synagogis Apostolos semper adfuisse non legimus: dicitur enim A&t. 19. v. 9, quum Iudæorum corda erant obdurata doctrinâ Pauli, primò ipse Paulus ab illis discedit, neque postea in illorum synagogas legitur introiisse: deinde discipulos quoque saniozem doctrinam amplectentes ab eisdem segregavit, nè ut in proverbio est, *morbidorum contagio sanum pecus inficeretur*: quamdiu itaque spem aliquam de Iudæis convertendis conceperunt, neque eorum contubernium, nec synagogas declinârunt; sed quum eos animo indurato contra sanam *Evangelii* doctrinam insurgentes observarunt, & statim ab illis secessionem fecerunt, neque eorum amplius *Synagogas* ingredi in Scripturis leguntur.

C A P. II.

Tempus ordinarium ad publicum Dei cultum celebrandum post Christi mortem observatum, erat dies Dominica, ipso Apostolorum seculo in Ecclesia Christiana solennis. Tres Textus N. Testamenti, scilicet, A&t. 20. 7. I Cor. 16. 1. 2. & Apoc. 1. 10. breviter expenduntur.

Postea quando Christianis cum Iudæis non erat negotium, eos inter se ad pietatis, cultusque divini munia Apostolorum sedulo obeunda convenisse, idque *Dominica* die, legimus: de temporis autem periodo, in qua primum inter se seorsim à Iudæis huiusmodi conventus egerunt, in Scripturis nihil occurrit, & de ea varii disputant: quorum disputatione præterita, diem *Dominicam* viventibus Apostolis ad publicum Ecclesiæ conventum fuisse destinatam, in S. Scripturis perspicuè apparet.

Tres sunt N. fæderis Textus, (scilicet A&t. 20. v. 7. I Cor. 16. 1. 2. & Apocal. 1. v. 10. in quibus ejus diei celebratis aperta fit mentio) quorum

Omnes scri-
pturarum
interpretes
inter se non
consentiunt.
2 Cor. 14.
30.
posteri

Socr. Hist.
1.1.6.8.

Hom. 18. in
2 Cor.

a Aug. pro-
log. in Re-
tractat.

b Aug. ibid.

c apud Mar-
lorat.

d Socrom.
hist. 8. c.
12.

gravissimis auctoritatibus religiosa *Dominici* observatio, ex communi sententia pene omnium Theologorum, præcipuè innititur: in quorum expositionibus non secum consentiunt omnes interpretes: nec mirum; quum cuius omnium, quæ in sacris tabulis exarantur, sensum statim assecui non datur, sed quibusdam prophetantibus secundum Apostolum quedam, aliis assidentibus revelantur: imò cujusque seculi homines studiosè veritatem cognitam sectantes, dum S. literarum studio gnauiter operam incumbunt, novo cognitionis lumine, à prædecessoribus non observato, beantur: aliquando quoque evenit ut quædam inferioris conditionis hominibus, quæ aliis majoris nominis & auctoritatis absconduntur, possint revelari: ut videri est in B. Paphnutio, qui Episcopis *ἡγεμονίας ἀνεξέστους* statuentibus, sive primis exquisitæ præscriptionis, Ecclesiam gravi incommodo afficere studentibus, in celeberrimo Concilio Nicano, divinâ auctoritate Epistolæ ad Hebræos, quâ conjugium inter omnes honorabile asseritur, instructus se opposuit: Paphnutii tamen opinioni totus sanctissimorum Episcoporum Presbyterorum, & Diaconorum, celebris conventus assensum præbuit. Chrysostomus minoribus, licet minimi sint, aliquid utile dicendi facultatem indulget etiam in cætu Ecclesiæ.

Præterea unus idemque intellectus eodem temporis puncto omnia sacra fidei mysteria non capit; sed eorum intelligentiam diversis temporibus Spiritus Sanctus (solus veritatis doctor) aperit hominibus; & plerumque contigit (a) qui primus non potuit habere sapientiæ, secundus habeat partes modestiæ, quæ prius inconsideratè effudit, retractando. Iam ut in aliarum Scripturarum expositionibus sunt (b) magistri plures, quorum diversa, atque inter se adversa sentiunt: ita & in prædictorum Textuum elucidatione contingit: quidam enim illorum (quorum primus, & secundus officia religionis eo die ab Ecclesia Christiana peracta, tertius autem ejus nomen designat) testimoniis suffulti, *Dominicæ* diei auctoritatem piè, modestèque defendunt: quam alii illorum auctoritatibus non posse defendi contendunt. harum opinionum prior est communior, & a pluribus cum antiquis, tum modernis Theologi recepta; neque posterior suis assertoribus apud Ecclesiam magnæ auctoritatis est destituta.

D. Calvinus p. m. in eruditissimis commentariis locum Act. 20. v. 7. ita interpretatur, (c) ut parum subsidii ad *Dominicam* solennitatem astringendam asferre videatur: cujus opinionem varios amplecti video: quorum indolem in hoc nequeo satis admirari: quia hoc in negotio Doctiss. Calvinii sententiæ mordicus adherent, à qua in aliis Christianæ fidei negotiis prorsus abhorrent, putidasque Pontificiorum elaboratis ejus expositionibus, pietatem, eximiamque eruditionem spirantibus, longè antefereudas clamitant: & quicquid subactissimi B. Calvinii iudicii calculo approbatur, illud susque deque habent; saltem quia ita olim sensit Clariss. Calvinus: hoc tamen in negotio nihil, nisi quod Calvino, si diis placet, videatur, approbandum judicant.

Horum ingenium consideranti mihi animum subiit, quod Theophilus olim fecerat cum Monachis cognomine longi, (d) quibus erat inensus: ille cum vulgo Monachorum, secundum Originem Deum humanâ formâ præditum affirmantium, (quanquam aliter ipse sentiret) contra fratres illos conspiravit: unde mira inter Monachos, ad convitia, non ad disputationem semet convertentes, invaluit contentio. Ita varii qui D. Calvinii iudicium non morantur, sub prætextu tamen ejus auctoritatis ipsorum opiniones defendere satagunt: quò, quos Clariss. Calvinii sententiam, ut par est, in aliis suspicere & colere observant, eorum quibusdam illius opinioni adherentibus, aliisque ab ea dissidentibus, inter

inter se committerent; quum interea tamen ne pili quidem *D. Calvinum* faciunt.

Qui eruditiss. *Calvinum* noverit, eum pro validissimo divinæ veritatis propugnatore non poterit non agnoscere: cujus auspiciis hoc seculo per *Dni* gratiam admirabilis cursus factus est ad omnem doctrinæ & Religionis excellentiam; de quibus actum fuisset, nisi ille divinâ *Numini* benignitate excitatus tanquam alter *Atlas* res Ecclesiæ labantes fulsisset. Acerrimus etiam erat Christianæ libertatis vindex: quam in ciborum, dierumque usu, toto animi conatu contra Pontificios, aliosque veritatis hostes sectatus est. nulli mirum videbitur, si ei accidisse re ipsa comperiet, quod diligenti agricolæ bonum semen postquam germinavit in agro studiosè inspicienti plerumque evenit: qui lolio, zizaniisque perspectis, dum eorum extirpationem aggreditur, præter animi sententiam nonnihil tritici cum zizaniis evellit. dum *Clariss. ille Theologus* Iudaici Sabbati observationem cessasse observat, idque ex autoritate Apostolica: illi Ecclesiam Christianam ab hebdomadarii Sabbati observatione liberam pronunciare veritati congruum videbatur. hanc sententiam manifestavit maximè, quum Pontificiorum festis non necessariis se opposuit; à gravissimo quodum iugo Ecclesiæ Christi vindicare illi unicè erat in votis.

A *D. Calvino* mihi cum doctiss. *Bezæ*, *Gallasio* in Exod. 31, *D. Faio*, conjunctissimis *D. Calvin* collegis, aliisque magni nominis Theologis, quantâ possim cum animi modestia, & cum veniæ præfatione, dissentire erit integrum, licet eum inter maximos Scriptores numerandum jure censeo. Sed ad Textus prædictos expendendos accedam: quorum primus extat *Act. cap. 20. v. 7.* ubi inquit *B. Lucas*, *ὅτι δι τῆ μιᾶς ἡμέρας* cum discipuli convenissent ad frangendum panem *Paulus* differuit inter eos, profecturus postridie, protraxitque Sermonem usque in mediam noctem. Vbi Ecclesiasticus cætus omnibus suis circumstantiis ad vivum, ut dicitur, depingitur: & primo à tempore, deinde ab officiis in illo congressu àb Ecclesia peractis: de quibus omnibus duplex à quibusdam, nodum in scirpo quærentibus, movetur quæstio: quorum illâ, quid per *μίας ἡμέρας*, id est, primam Sabbati, à *Luca* designetur; hæc autem, quid per *μέχρι ἡμέρας*, id est, fractionem panis, intelligendum sit, discutitur.

In *Troensis* Ecclesiæ descriptione primò tempus notatur, scilicet, *ὅτι μιᾶς ἡμέρας*: ubi interpretantur quidam diem Sabbatorum, non pro primo, sed uno hebdomadis die: quasi *Lucas* nihil aliud significasset per illam phrasin, quàm quòd quodam die Sabbatorum, aut Septimanæ, convenissent, quando *B. Paulus* præstò fuit. Valdè lentis, ut dicitur, maxillis edunt, quibus hæc deliciæ sapiunt: sed illorum pace, quod dicunt, cum illius loci sensu genuino quadrare non potest: aut enim eo loci Sabbatum pro integra septimana (ut Hebræi plerumque loquuntur) aut pro postremo in Septimana die accipiat necesse est. non in postremo sensu hic intelligendum occurrit, quoniam apud *Troenses* tantum septem dies commoratus est Apostolus, *Act. 20. v. 6.* horum autem spatio tantum unum Sabbatum propriè dictum occurrebat: proinde quum solùm ad unum Sabbatum illuc moram fecerit, non potest dici, uno Sabbatum illis prædicasse: neque *μίας ἡμέρας* pro *πνι ἡμέρας*, ut varii observant, usquam legitur in N. Testamento. necessariò itaque inde sequitur ut Sabbatum pro tota hebdomade accipiat, & tunc uno aut primo Sabbatum, idem valebant: in quo sensu phrasin illa alibi occurrit: veluti *Marc. cap. 16. v. 2.* *καὶ λίαν ὀργῆς ἔμεινεν ἡμέρας*, id est valdè iracundus primo die hebdomadis: et in versu nono ejusdem Capituli, *ὀργῆς ἡμέρας*, ibi *μίας ἡμέρας* per *ὀργῆς*, id est, iram per primam exponit

Euan-

Euangelista : atque ita Græci Patres , Apostolorum temporibus maximè vicini , *μία σαββάτων* interpretantur.

6 Hom. 43. in 1 Cor. Iustinus Martyr dialogo cum Tryphone inquit ; *μία σαββάτων ὅλην μέντα τὴν πρὸς αὐτὴν ἡμέραν* , &c. una enim Sabbatorum , prima manens dierum omnium , juxta numerum , spaciū rursus dierum omnium in circulum decursis , octava vocatur ; & prima , sicut est , manens . vet. pag. 201. Chrysostomus Hom. quadragesimā tertiam in Act. Ap. exponit unam Sabbatorum per diem Dominicam : ita Hieronymus . neque aliter Augustinus Ep. 86. una , inquit , Sabbati tunc appellatur dies , qui nunc Dominicus appellatur , quod in Euangelii apertius invenitur .

Septima Hom. 43. in Act. Alii etiam sub fractione panis convivium domesticum , non S. Cœnam intelligunt : cujus dubii hæc videtur fuisse causa : illo seculo Christiani in Ecclesia convenientes unā cœnabant , simulque sacratissimam Eucharistiam perceperunt ; atque ita utraque mensa , communis & sacra , simul jungebatur , ut docet Chrysostomus homilia vigesima ~~secunda~~ in 1 Cor. *σταῖς diebus*

κοινὰς ἡ ἐπιγενομένης τετραέτης ἐν ἡμέραις νεομηνιαῖς , ὡς εἰκός , καὶ τῆς σιωάξεως ἀπαρτιθείσης . καὶ πλὴν τῶν μυστηρίων κοινωνία ὅτι κοινωνοὶ πάντες ἦσαν ὡχίαν .

Συνῆλθον μὲν κλάζαι ἄρτον .

mensas faciebant communes , & peractâ Synaxi post Sacramentorum communionem inibant convivium : atque hinc fuit quod Chrysostomo videatur , eos Act. 20. vers. 7. ad communem panem frangendum convenisse : quia quum agebatur Synaxis , communis mensa fuit sequuta : affirmatque Chrysostomus in principio ejus homiliae , diem , quâ convenerant , fuisse Dominicam , atque omnia quæ ibi acciderant prædicationi fuisse adjuncta : sed panis fractio loco prædicto de S. Eucharistia exponenda est ; aderant enim varii , & Paulus non cœnæ tempore sed mediâ nocte panem sumpserat . In illo igitur Textu Sabbati Christiani officia (utpote sacer congressus , panis fractio sive S. Cœnæ administratio , verbi prædicationis , sacræ orationes , &c.) eo die ab Ecclesia peracta leguntur : quæ sacra officia illis alio die non erant celebrata , aliâs Paulus septem dierum spatio ibi commoratus ea in hunc diem non distulisset , præsertim quum sequenti die erat abiturus : neque affirmat Lucas , Apostolum hunc Ecclesiae congressum , quia postridie erat discessurus , extraordinarium indixisse : sed docet , Ecclesiam convenisse (ex more scilicet) ad panem frangendum , non ad Apostolo valedicendum : & B. Augustinus (a) fatetur , Pauli discessum expressam fuisse causam producendi sermonis , quia eos sufficienter instruere cupiebat : Ecclesiae itaque recepta consuetudo , non B. Apostoli à Troentibus discessus , huic cœtui præbuit occasionem : septem enim diebus ibi commoratus est , non tamen Eucharistiam , quasi Dominicam expectans , cum illis antea sumpserat : unde apparet , Textum illum indicare , Apostolicam Ecclesiam diem Dominicam solennem habuisse publicis religionis exercitiis : sed quâ autoritate eo die conveniant Christiani , postea examinabimus , hic saltem eos Dominico convenisse , mihi sat est demonstraſſe .

1. Cor. 16. 1. 2. Secundus Textus , ex quo diei Dominicæ celebritas declaratur , extat 1 Cor. 16. 1. 2. porro de collecta in sanctos , quemadmodum ordinavi in Ecclesiâ Galatiæ , ita & vos facite . *ἡ μία σαββάτων* , unusquisque vestrum , &c. Prior locus Apostolum Paulum cum Ecclesia diem Dominicam celebrasse nos docuit ; hic autem illam Ecclesiae celebrandam commendasse . & non solum hîc ejus praxis commemoratur :

ratur, sed Apostolica *ἀγρῆσις* sive ordinationis de ea re occurrit mentio: ubi *μία σαββάτων* distributivè pro, per primam cujusque Sabbati, sive septimanæ accipiendum est: in quo Apostolico mandato nihil Ecclesiæ Corinthiæ mandatur, quod à tota Christi Ecclesia non requiritur; secundum auream Tertulliani (a) regulam ad S. Scripturæ intellectum adprimè utilem. *quædam*, inquit, *a De specialiter pronunciata generaliter sapiunt.* quæ regula in hoc Textu locum non potest non habere: quoniam quæ ad Ecclesiam Corinthiæ, hæc eadem ad omnes, qui quocunque loco Christi nomen invocant, scripsit Apostolus, teste ipso 1 Cor. 1. 2. deinde omnes, quotquot Christo nomen dederunt, teneri ad fratrum necessitatibus succurrendum quis negabit? (b) *neque enim puiare debetis*, b Hom. 2.

Μὴ γὰρ διὰ μόνον πρὸς Κορινθίους ταῦτα εἰρηάζει νομίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμῶν ἕκαστον, καὶ τῶν μὲν ταῦτα ἐχομένων ἀπάντων. Ἐπιώμην αὐτῷ διὰ τῆς, ὅπερ Παῦλος ἐπέταξε· ἡ κτ' κυριακὴν ἕκαστος διπολεῖ δὲ οἶκος χρήματα δεσπολικὰ· ἡ νόμος ἐστὶν τὸ πρῶγμα καὶ σωῆναι ἀκίνητον, &c.

inquit Chrysostomus, hæc solis Co. I. 6.

rinthiis esse scripta, sed & unicuique nostrum, ac omnibus, qui post nos futuri sunt. faciamus itaque sicut nobis Paulus præscripsit, & die Dominico unusquisque nostrum domi opes Dominicas (id est in usum à Domino præscriptum erogandas) reponat: fiatque ex hoc lex & consuetudo immutabilis, &c. Chrysostomi igitur iudicio morem Ecclesiæ in colligendis Eleemosynis diebus Dominicis, Apostolus in beneficium afflictorum fratrum, qui tum erant Hierosolymis, applicat: quod officium Christianæ charitatis, licet nulli fratres eo loci degerent, à Christianis non est omittendum; sed ex Chrysostomi sententia, inviolabili lege semper stabiendum, sicut à postera Ecclesia (ut apparet ex Iustini Martyris, & Tertulliani Apologeticis) erat factitatum. Hoc saltem addo, quanquam generalis lex de collectis in pauperum usum eo die faciendis statuatur ab Apostolo, non tamen aliis diebus id facientes hodiè huius Apostolicæ legis transgressores iudicandi sunt. ejusmodi collectio Dominico non ita erat affixa, ut aliis diebus fieri non posset, etiam si ratio peculiaris subest, quare eo potius, quam alio die fecerant: nempe ob conventus Ecclesiasticos tum temporis habitos: & nullum tempus die Dominico ad illud officii præstandum, Chrysostomo teste, ut postea videbimus, magis est idoneum.

Alii alium insuper admovent arietem, quo in usitatam prædictæ Apostolicæ phrasæ interpretationem insurgunt, & *μία σαββάτων* singulam Sabbatorum, hoc est, unumquemque septimanæ diem, significare contendunt. hoc asserunt, non quia probabilis est hæc Apostoli verborum constructio, sed ut genuinam interpretationem ab Ecclesia ubique receptam, si quo modo possint, eludant: sed qui B. Apostoli institutum (qui studiosè cavebat nè Ecclesiis Christi, tunc dierum ut plurimum ex inferioris conditionis hominibus constitutis, oneri essent suæ ordinationes) secum trutinaverit, non facilè admittet, Apostolum ita statuisse, ut quotidie collectæ fierent: neque vero simile est, illum ordinasse ut singulis Sabbatis propriè dictis hæ colligerentur: quandoquidem Apostolo præsentē Corinthi Christiani non poterant in unum convenire: multò minus post ejus ab illis discessum illiserat integrum Iudæorum synagogas die Sabbati frequentare. consulatur locus Act. cap. 18. v. 17. Denique neque credendum est, Christianos Corinthios Sabbato inter se suos publicos congressus

egisse: cum ubique tetrarum illi diebus *Dominicis* agebantur: neque ullum in toto Scripturarum volumine extat testimonium, quo poterit indicari, Christianos inter se, sive seorsim à Iudæis, Sabbati cætus egisse: recepta igitur Apostoli verborum expositio retinenda, scilicet Apostolum in Corinthiaca Ecclesia ordinasse, ut diebus *Dominicis* hebdomadatim recurrentibus, dum ad sacra peragenda convenirent, Eleemosynæ in pauperum usum colligerentur: & privatim videntur apud se seposuisse, quod in pauperum solamen, & sublevationem erogare illorum permiserat conditio: illudque ad hunc modum sepositum usque ad primum in septimana diem apud se retinuerunt, quo illud apud Ecclesiæ *Præpositos* in pauperum usum deposuerunt. Qui pensculatius phrasin Apostolicam perpendent, hic ejus sensus illi commodè satis poterit videri: dicit enim *ἡ γὰρ ἐκκλησία* &c. id est ad primam in quaque septimana diem, vel quum venerit prima Sabbatorum; ita ut apud Græcos (a) dicitur *ἡ πρώτη ἡμέρα* id est aqua ad manus lavandas præparata; sic Eleemosynæ ab unoquoque privatim sepositæ tandem prima hebdomadis die in eorum sublevationem deponebantur, & exinde congregatâ Ecclesiâ dicuntur colligi, quia illorum collectio ab iis, qui privatim has seposuerunt, die *Dominica*, sive primâ septimanæ die, facta fuit. Leo (b) auditores admonuit, quoniam die *Dominica* futura erat collectio, ut se voluntarie devoioni præpararent, & unusquisque secundum sufficientiam haberet in sacratissima oblatione consortium: ex quo testimonio facile est colligere, Christianos apud se collectiones seposuisse ad diem *Dominicam*, quas tum apud Ecclesiæ *Præpositos* erogatas deposuerunt: quanquam Chrysostomus (c) existimat, populum Eleemosynas apud se die *Dominico* sepositas reservasse, dum ipse Apostolus venisset, cui exhiberentur; sed prior expositio magis quadrat cum Ecclesiæ consuetudine.

a Suidas,

b Apud Baron. an. 44. n. 68.

c Hom 43. in 1 Cor.

Apoc. 1. 10.

Quorundam
fuit hujus
diei nominis
expositiones
doctissime re-
futat D.
Wallens de
4. præc. c. 7.

Tertius locus extat Apocal. 1. v. 10. ubi diei *Dominicæ* expressa habetur mentio: ex quo ab ipso Apostolorum tempore consuetudinem *Dominicæ* solemnitatatis arcessendam omnibus ferè scriptoribus placet: dies enim *Dominica*, ut vidimus, pro prima in septimana die tam à veteribus, quam à recentioribus Scripturarum interpretibus exponitur: & nonnullæ novæ illius phraseos expositiones (quæ cum significatione *nocturnæ vigiliæ* apud ipsos Evangelistas, clarissimosque Scriptores Apostolorum ætati proximos, stare non possunt) solidè à variis refutantur: proinde illis prætermisissis nobis pro certo statuendum est, Apostolorum seculo (ut verbis utar Riberæ in Apocal. 1.) solemnitatem Sabbati in diem *Dominicam* resurrectione Domini consecratam, fuisse mutatam: non semel enim ex Scripturis apparet, Apostolicam Ecclesiam diem *Dominicam* solennem habuisse, celebratione S. Cænæ, prædicatione verbi, & collectione Eleemosynarum, in quibus vera feriandi ratio consistit: imò Apostolicarum peregrinationum historia notum nobis facit, tum temporis Christianos ordinarios conventus non nisi die *Dominica* habuisse: qui S. Scripturæ autoritatibus fretus contrarium docuerit, eum libenter audiam, quamquam Apostolis vita sanctis postera Ecclesia in aliquibus locis, ut postea videbimus, Sabbatis conventum egerat; interea diem *Dominicam* ipso Apostolorum seculo, sacris tabulis hoc attestantibus, solenniter fuisse observatam invenimus: quod nobis primò erat probandum.

C A P. III.

Post Apostolorum obitum aliis, quam Dominicis diebus, conventum est ab Ecclesia: Sabbatum non ut diem sacrum observarant Veteres: differentia inter Sabbati, & diei Dominica observationem: quomodo Constantinus M. Parasceven observandam statuerit: Festa anniversaria non eâ soleennitate, quâ Dominicum celebrabantur: Dominico genua non flectenda: Festa anniversaria diei Dominica non praefrenda.

A Postolis virâ functis, Ecclesiam ubique gentium diem Dominicam celebrasse, nullum gravissimos sequentium seculorum Scriptores perlustrantem latebit: quod ut apertius omnibus innotescat, sciendum est, ut dixi capite primo, Apostolis in cælum translatis dierum (quibus ordinariè Ecclesiæ habitierant congressus) numerum incrementum accepisse: in vivis enim Apostolis, diebus Dominicis ordinariè tantum cætus suos agebant Christiani, sed postea ordinarium tempus ad publici cultus exercitia peragenda erat non solum Hebdomadarium, sed etiam Anniversarium: illud hebdomadatim, hoc autem semel singulis annis occurrebat. Sed non de extraordinariis, anniversariisque festis quæ apud sequentem Ecclesiam in usu; verum de ordinario singulis septimanis recurrente tempore ad sacra peragenda destinato, nobis futurus est hic sermo: ubi inprimis animadvertere, erit è re lectoris, quod licet diei Dominicæ usus ubique terrarum apud Dei Ecclesiam percrebuerat: alicubi tamen aliis etiam diebus præter Dominicos publicos suos congressus hebdomadatim habuit Ecclesia. Sabbatum & diem Dominicam pro festis, in quibus conventus agi solebant, in quaque septimana occurrentibus, agnoscit Socrates hist. lib. 6. c. 8. & alibi quum de variis Ecclesiarum ritibus differit l. 5. cap. 22. narrat, Cappadociæ, Casariæ, & in Cypro die Sabbati & Dominico presbyteros, & Episcopos Scripturas interpretatos, dum Ecclesiæ convocandæ tempus designat (a) Sozomenus, dicit quoddam Sabbato, & paschidie Sabbati convenire: Synaxes Ecclesiæ quartâ, pro sabbato, & Dominico factas agnoscit Epiphanius in Panario, contra hæreses lib. 3. Tom. 2. dum ostendit B. (b) Augustinus quid agendum sit Christianis quum vident Ecclesiarum consuetudines variare, fatetur quosdam quotidie communicare sanguini & corpori Dominico (quod in Ecclesiæ cætu factum omnes testantur antiqui) alios vero Sabbato tantum & Dominico; alibi tantum Dominico. Christianos quartam Sabbati, parasceven, & diem Dominicum observare agnoscit Hieronymus: (c) quamquam in horum dierum observatione eos à Iudæis differre ostendit.

Sabbato etiã conveniunt Christiani.

al. 7. c. 19.

b Epist. ad Ian. 11. 8.

cap. 2.

c Lib. 2. in Galas. c. 4.

Hactenus commemorata Patrum testimonia ostendunt, licet diei Dominicæ usus ubique inoleverat, Ecclesiam tamen quibusdam in locis sæpius, aliis autem rariùs hebdomadarios habuisse conventus: unde quibusdam alios dies (quos ad publicos congressus postera indixit Ecclesia) cum Dominico adæquandos statuere æquum & iustum videtur: idque tribus potissimum de causis: primò aliis quam Dominicis diebus publici Ecclesiæ cætus agebantur: deinde quæ ab Ecclesia Dominico requirebantur, ad eadem religionis officia, aliis diebus ad congressus ab Ecclesia destinatis, tenebantur Christiani: denique quædam festa, anniversaria scilicet, majori apud Ecclesiam erant in pretio, quam Dominica: &

hæc confidenter satis asseverantur, ut, si quo modo possint, diei *Dominicæ*, aliorumque festorum, eandem esse originem, & obligationem, ostendant, quam utramque humanam mundo venditant: sed caveant quibus hoc affirmare visum, ne illis exprobetur illud Ezechielis cap. 43. v. 8.

Verum ut diei *Dominicæ* supra alias prærogativæ clarius elucescant, quanti faciendæ sint rationes, quibus pro aliis festis cum *Dominica* adæquandis pugnant, bonis avibus perpendamus: quod ut cum perspicuitate fiat, primo Ecclesiæ congressus diebus Sabbati habitos, ab aliis qui *Dominica* agebantur, gravissimis veterum testimoniis innixi planè distinguemus: deinde peculiarem diei *Dominicæ* præstantiam, ob cuius dignitatem aliis diebus sit superior, aliis frustrà contendentibus, cum bono Deo indicabimus.

Sabbatum non ut diem sacrum veteres celebrant.

ex

(sive seorsim a Judæis)

Primum (de statibus & ordinariis loquimur) excepto die *Dominico*, nullum alium hebdomadarium fuisse sacrum apud universam Ecclesiam Apostolis proximam contendimus: primo capite Christianos primo hebdomadis die convenisse audivimus: quæ autem de Sabbati observatione ex Patribus & historicis hoc capite in medium sunt producta, *Sabbatum* ut diem sacrum ab Ecclesia Christiana fuisse observatum, non possunt demonstrare: quod nisi prius explicatum fuerit, forte in salebras incurrunt qui veterum monumta manibus versant. Post Apostolorum obitum Socrates, Sozomenus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, & si qui sunt alii, dicunt, Ecclesiam *Sabbati* recurrentibus quæ pietatis erant in congressu publico peregrisse: *Sabbatum* tamen neque sacrum habitum fuisse, neque diei *Dominicæ* adæquatam, qui dixerit, veritati fucum non faciet. quis *Sabbatum* sacrum dixerit? quum de ejus institutione, aut observatione in Ecclesia Christiana, sicut de die *Dominico*, in sacristabulis exaratum nè quidem legatur: diem autem *Dominicum* ab Apostolis, potestate extraordinariâ instructis, & S. Sancti inspiratione commotis, fuisse institutum, postea per Dei gratiam docebimus: imò doceat qui potest, *Sabbati* inter se Christianos Apostolorum seculo convenisse: quod tamen eos diebus *Dominicis* fecisse ex scripturis satis constat. sed Apostolis fato functis Christianos (licet *Sabbatum* sacrum non habebant) *Sabbatis* in unum convenisse non diffiteor; illique congressus apud Orientales præcipuè erant in usu. secundum quosdam, quia Judæi apud Orientales dispersi Sabbaticæ solennitati assueti, se ab ea, licet *Dominicum* colebant, divelli non facile patiebantur. (quod quid aliud est, quàm illis * Ebionismi maculam inurere?) sive ut Baronio (a) videtur, quia quidam hæretici *Sabbatum* consensu affecerunt, quod Deus Hebræorum, quem malum dicebant, eo die quievisset. idè illi Sabbato jejunârunt, contrariâ ratione Catholici non Judaizantes, sed ut Deum Patrem, creatorem celi, & terræ solenni celebritate venerarentur, in ejus honorem *Sabbatum*, non secus ac *Dominicum* Diem in Christi gloriam celebrandum esse dixerunt. hæc illis cui eruditè, & orthodoxè satis respondet D. Vedelius in notis in decimam Ignatii Epistolam num. 6. sive quia *Sabbatum* *ἀνιψύχως* λέγεται, id est rationem creationis, habet, ut in constitutionibus (b) quas vocant Apostolicas, definitur, sed quanti faciendæ sint hujus farinæ conjecturæ, nullis alicujus auctoritatis rationibus, aut genuinis Patrum testimoniis suffultæ, alij judicent. Orientales, aliosque Christianos die Sabbati cætus tum temporis regisse, extra controversiam est: quanquàm quibus rationibus ad hoc erant præcipuè invitari, ex istius seculi scriptoribus non satis constat: *Sabbatum* tamen sacrum non habebant.

Sabbato jejunatum est à veteribus.

Hoc docet Orientalis ab Occidentali Ecclesia in Sabbato observando discrepantia: dum Orientales Sabbato feriabantur, plerique inter Occidentales

jeju-

jejunârunt : de horum plerisque loquor, quoniam Mediolanenses, licet Occidentales, alique varii ex Occidentalibus. Sabbatis jejunio non erant intenti, sed sobriè prandebant: Ambrosio (c) die Sabbati prandendi erat consuetudo, teste Paulino : hoc de se ipso fatetur Ambrosius apud Augustinum : (d) Augustinus sine superstitione vacatione *Sabbato se prandere* agnoscit, Ep. 86. Romana tamen Ecclesia, (e) aliaque nonnullæ, & tandem ubique terrarum, etiam Orientales Sabbato jejunant. Hæc de jejunantibus Sabbato, eos illud pro festo, sive die *Sacro*, in quo jejunium erat omninò relaxandum, (ex consuetudine Ecclesiæ, Augustino Ep. 86. aliisque Authoribus testibus) non agnovisse declarant; diem tamen *Dominicam* tum temporis sacram fuisse habitam, ab omnibus conceditur.

August. Ep. 86.
c Paulin.
de vita
Ambros.
d Epist. 86
c Baron.
57. n. 204.
205.
Conc. Elibe-
risan. can. 26. Conc. Agathens. can. 12.

Deinde Sabbatum inter Christianos non eâ solennitate ab Ecclesia undique fuit cultum quâ *Dominicum* : non enim eodem modo Sabbatis, quo Dominicis diebus congressus agebantur. hoc quædam de utrisque ex Patribus oblectata ostendunt.

Primo quæ de Sabbati ad cætus cogendos observatione ab historicis, aliisque narratur, apud omnem ubique gentium Ecclesiam non erant in usu : in Ecclesia enim Romana & Alexandrina mos Sabbato conveniendi non obtinuit, teste Sozomeno hist. lib. septimo, cap. 19, & in aliis postea Ecclesiis obsolevit. Athanasius hom. de semine. se nunquam Sabbata (more, scilicet, Iudeorum) attingisse gloriatur : Tertullianus de Idol. cap. 14. ait Christiani Sabbata esse extranea, & ferias aliquando a Deo dilectas. Nazaræi Sabbatum observantes hæreseos notâ delignantur ab Epiphania lib. primo num. 30. item, Ebionæi. Si Christianorum fuisset Sabbata colere, quare Catholici Sabbaticam observationem hæreticis vitio vertissent? quod tamen eos non semel fecisse certo certius est. at sine hæreseos, aut cujusvis criminis inustione Christiani ubique *Dominicum* suum celebrârunt. proinde quum non ubique apud Ecclesiam Christianam ~~etiam~~ Sabbati increbuerit festivitas : neque usquam occurrat de ea continuanda apud Ecclesiam ulla ab Apostolis ordinatio : meritò ad ejus celebrationem Christianos non esse obligatos affirmamus : quæ de Dominico Apostolorum seculo & denique semper observato affirmare nefas est.

Differentia
inter Sabba-
ti, & diei
Dominicæ
observatio-
nem.
1. Sabba-
tum ubique
non observa-
tum.

Secundò ubi congressus Sabbatis agebantur, non omnibus Sabbatis hebdomadatim recurrentibus, convenerunt : uno enim Sabbato publici conventus erant emittendi, si prædictis Constitutionibus fidem habemus : ita statuitur Constit. Ap. lib. quinto Capite decimo nono : & quid illud sit explicant, nempe *Sabbatum in magna hebdomada*. Constit. ap. ca. vigesimo quarto, lib. septimo. *ἡ ἡμέρα τοῦ κυρίου, ἡ τοῦ κυρίου ἡμέρα, ἡ τοῦ κυρίου ἡμέρα*. ita quoque Augustinus ad Casulanum, Ep. 86. at de omittendis unquam Ecclesiæ cætibz die *Dominico* (quoties recurrebat, & Ecclesiæ propter Tyrannorum persecutiones erat integrum) nihil apud Vereres statutum legimus. In eisdem Constitutionibus sancitur *Dominicum ad idcirco* celebrandum, lib. septimo cap. trigesimo primo.

2. Non om-
nibus Sabba-
tis at con-
veniendum.

Tertiò in civitatibus populo refertis, ubi sine rerum furum dispendio, Scripturarum lectionibus, earumque interpretationibus poterant interesse, sæpius congressus agebantur : ideo Evangelia legenda Sabbato decernit Conc. Laodice- num Can. 16: de oratione eodem die differuit Ambrosius de Sacramentis lib. quarto cap. sexto : verum ubique in illis cætibz omnia pietatis exercitia, quæ *Dominico* non omitebantur, minimè erant peracta : alibi inquit Augustinus, (a) corpori, & sanguini *Dominico communiatur tantum Dominico* : Alexandrines, &

3. Sabbatis
non omnia
religionis ex-
ercitia per-
acta.
a Ep. 118.
c. 2.

b. hist. lib. 5.
cap. 22.

Romanos die Sabbathi mysteria non celebrare refert Socrates. (b) dum ab opulentis villarum dominis, ut in eis Ecclesias ædificarent, contendit Chrysostomus Hom. 18. in A&, congregationes factas aliis diebus, ab his quæ Dominico age-

ἴμνοι, καὶ σπυαζμαὶ καὶ οἱ
προσφωὰ καὶ ἐκαστὴν κυρια-
κὴν, &c.

bantur, distinguit: in illis Synaxes, preces & hymni habebantur, in his oblatio per singulos Dominicos fiebat: & eo

capol. 2.

dies panis. B. Athanasius (c) calumniam sibi de fracto poculo imputatam diluit, quia non erat tempus sacra mysteria administrandi: non, inquit, ἡμέρα ἡ κυριακή: unde constat Dominicam cœnam Dominicis diebus fuisse administratam: Iecus argumentum, quo se purgavit Athanasius, nullius fuisset ponderis. Licet itaque Sabbatho erat conventum, illud tamen æquè ac Dominicum in quo omnia Religionis mysteria celebrantur, ubique non colebant.

Congressus
Sabbato e-
rant libri.

Quarto ad congressus Sabbathicos libera erat populi obligatio, cui illis interesse, aut ab eisdem abesse pro lubitu erat integrum: hoc est, ex aliqua necessitate legis ad eo die conveniendum non erant obligati: nam ab universa Ecclesia Christiana Sabbatharii, septimi diei observationem necessariò retinendam contendentes, hæreseos in hac parte damnati sunt, ut paucis prius ostendi. fateor quidem Originem (d) auditores ad audiendum Dei verbum raro convenientes redarguere, qui vix festis diebus ad Ecclesiam procedebant. Greg. Nyssenus in eadem oratione, quam habuit adversus eos qui

d. hom. 10.
in Gen.

Ποίους γὰρ ὀφθαλμοῖς τὴν κυριακὴν
ὁρᾷς ὁ ἀπιδάσας τὸ Σάββατον; ἢ οὐκ
οἶδας ὡς ἀδελφαὶ αὐτῇ αἱ ἡμέραι;
καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὴν ἐξυβρίσας, τῇ
ἐπὶ τὴν προσκρῖναι;

tanquam

agere ferunt reprehensiones, suggillat populum Sabbatho non convenientem: quibus, inquit, oculis diem Dominicum vides, qui despicias et Sabbathum? an nescis quod hi dies sorores sint? quod si alterum probro affeceris, alterum offendas? Sed de illis loquitur, quibus sæpius congregandi ad verbum audiendum facta fuit copia, quam ex supina quadam negligentia amplecti non curabant, aut superbiam elati Ecclesie congressus Sabbathi despiciabantur: horum sive oscitantia, sive arrogantia, & merito, erat redarguenda: quum sine dispendio rerum secularium ad Ecclesiam variis diebus poterant convenire, quod tamen ut agerent non facile movebantur, licet illorum vocationis munera id ferre poterant. In V. Testamento quedam horæ in septimana Dei cultui erant consecratæ, Num. cap. 28. v. 3. sed toto tamen die sacris pietatis officiis omni populo Israëlítico non erat vacandum, saltem illis, qui id commodè facere possent, hoc erat injunctum. ita in Ecclesiis ab Apostolicis viris plantatis, aliis diebus quam Dominicus, quoties poterant erat conventum: sed diebus Dominicis, in hunc finem destinatis, tenebantur publicis congressibus interesse, eorumque ab his die Dominico absentia per aliquod tempus erat castiganda ex sententia primi Concilii Eliberitani, Can. 21. (a) & tamen de plectenda à Sabbathicis congressibus absentia ubi sanciuntur Canones? licet raro venientes Sabbathi aliisque diebus ad audiendum verbum Patres sæpius suggillarent.

a item Conc.
Trull. Can.
80. Conc.
Sard. Can.
11.

5. Licet Sabbatho congre-
gationes, eo
tamen die à
laboribus
non abstine-
rent.

Quinto licet Sabbathi ad audienda sanctissima Dei eloquia poterant convenire, finitis eo die habitis congressibus, otiosi non poterant; sed anathema eo die non laborantibus indicitur Conc. Laodic. Can. 29. B. Ignatius Epistola ad Magnesianos suadet Sabbathum sine requie laboribus esse dandum: Sabbathum

batum propterea ab operibus vacationem non habuit. ita Athan. de semence. Ambrosi. Ep. 72. quod de *Dominico* (in quo nefas erat labori vacare) statutum non legimus.

Atque hæc de *Dominica* diei prærogativis supra Sabbatum dicta sunt: quibus diem Sabbati non fuisse lacrum ab Ecclesia habitum, (hoc est eum ab usu & opere communi veteres non separasse, neque Deo in sancta quiete totum consecrassse, ut in eadem actus divini cultus, & quæ ad vitam spiritualem spectant, solum exercerentur) neque conventus eo die cum congressibus *Dominico* peractis comparandos, invenimus: quæ profecto semel definire, magni nostri intererat. De reliquorum dierum ad eam agendos institutione non opus est sudare; quum de ea in Verbo Dei nihil scriptum habeamus, sicut de die *Dominico*: & multa quæ ab Apostolis non sunt instituta, sed in particularibus Ecclesiis primum nata, in alias sensim & paulatim erant introducta, quæ tandem progressu temporis facta sunt magis communia: quod diversarum Ecclesiarum Episcopis adscribit Socrates (a): & qui huiusmodi ritus ab Episcopis acceperunt, eos tanquam legem ad posteros transmiserunt: ut in aliis rebus, ita in Ecclesiæ congressibus, quorum origo apud Ecclesiam Apostolorum seculum non invaluit, hoc observandum: Synaxes Ecclesiæ quartæ; pro sabbato, & *Dominico* factas, docet Epiphanius in Panario: à Constantino (b) M. paralceven celebrandam lege sancitur: de qua tamen in Scripturis nihil occurrit, sed huius institutionis causam attigisse videtur Sozomenus: (c) qui dicit Constantinum sanctæ cruci plurimum honorem tribuisse, tum propter subsidium in bello contra hostes gerendo ex ejus virtute sibi allata, tum propter divinam sibi de ea oblatam visionem: quæ docent, Constantinum superstitiose admodum (si de pietissimo imperatore ita loqui liceat) crucem coluisse; unde evenit ut cruci, magis quam par erat, tribueret: atque ea de causa diem illum ob memoriam Christi passionis eo die peractæ ad congressus separandum statuit: quis tamen ex ista sanctione diei illius observationem à Constantino, & non ab Apostolis latam, cum *Dominico* die conferet? qui longè ante Constantini tempora à tota celebrabatur Ecclesia; quam toties ad verbum Dei audiendum convenisse, quoties commodè poterat, pro certo reputandum est. Postea Patres singulis ferè diebus de Scripturis apud populum tractasse, videbimus: neminem tamen singulos dies, in quibus hi catus agebantur, cum *Dominico* adæquatum confido: sed huiusmodi conventus erant liberi, neque universalis Ecclesia tenebatur ullâ lege ad eos peragendos, quod tamen de die *Dominico* agnoscimus: proinde de illis nihil addam: & ex prædictis facile attentus lector animadvertet, nullum diem eâ solennitate à tota catholica Ecclesia, quâ erat *Dominicus*, fuisse cultum; diemque Sabbati inter Christianos vacationem ab operibus ordinariis non habuisse.

Iam egressus ex molestissima disputatione ad illud, de quo tertio inquirendum judicavi, festino: utrum, scilicet, festa anniversaria majore solennitate ab Ecclesia, quàm *Dominicum*, colebantur, veluti quibusdam videtur. Maxime; quia apud veteres aliquando *Dominico* adæquantur, quandoque vero illi longè præferuntur: à (d) Paschæ feriis ad Pentecosten usque orationibus intenti non magis genua flectebant, quam diebus *Dominicis*: imò eadem apud Iustinum responsio affirmat, *Pentecosten* pari esse cum *Dominico* potestate: idem Canone vigesimo Concilii Nic. 1. statuitur: apud alios quoque Patres huius consuetudinis occurrit mentio. Basil. de S. Sancto cap. 27. Tert. de corona milit. cap. 3. Hieron. advers. Luciferianos. Aug. Ep. 118. c. 15. 17. &c.

Ex

a Hist. l. 5.
c. 22.

b Eusib. de
vita Const.
l. 4. c. 18.

c Hist. l. 1. c.
8.

Festa anni-
versaria non
erant Domi-
nico adæ-
quata.
d Iust. Mart.
qu. ad orib.
115.

Ex immunitate à geniculatione, horum dierum æqualitatem statuunt aliqui quam illis diebus interdictam agnosco; eademque immunitate eo tempore à jejuniis gaudebant; & tamen dies illos cum *Dominicis* non esse conferendos cenleo. sanè si hæ prærogativæ diem sacrum constituissent, qui hñrum nomine dies *Pentecostes* *Dominici* adæquandos judicant, aliquid dixissent: sed si ita sentiunt, eos hallucinari nullus dubito: & quod D. Augustinus Vrbico contra *Dominico* prandentes disputanti olim respondit, huc referendū est. Augustinus

a Ep. 86. (a) diem *Dominicum* *Sabbato* præferendum statuit fide resurrectioni, non consuetudine resurrectioni, hoc est, *Dominicum* *Sabbato* præferunt, non quia in eo jejunium relaxant, quod tamen *Sabbatis* non faciunt, sed quia (b) dies *Dominicus* *Christiani* resurrectione Domini declaratus est, & ex eo capit habere festivitatem suam, ita hñc dicimus, dies *Pentecostes* cum *Dominico* minimè esse conferendos, licet tam in illis, quàm in hoc tempus sine geniculatione, aut jejuniis transigatur: siquidem ordinatio, quæ & geniculatio, & jejunium illis diebus interdicebantur, erat merè humana. (c) quibus diebus sit jejunandum, præcepto Domini, aut Apostolorum definitum non censet Augustinus: & non multis retrò seculis, solennitate *Dominica* in Ecclesia permanente, evanuit illa ordinatio: nullus igitur qui sibi constat, jure *Pentecostes* solennitatem cum *Dominica* (cujus institutionem divinam postea docerimus) poterit cōferre: neq; apud gravissimos Patres locis citatis simplex aliqua illius cum hac instituitur comparatio; sed saltè ratione illius immunitatis. dicit Ambrosius (d): per hos 50. dies jejunium nescit ecclesia, sicut *Dominica*: deinde addit, sunt omnes tanquam *Dominica*: scilicet, quia in illis, ut dixerat, sicut in *Dominica*, est jejunii relaxatio: ad eundem modum Iustinus (e) Martyr, & Tertullianus de coron. mil. intelligendi sunt. Vt verbo itaque expediam, si *Dominicæ* festivitas Apostolorum seculo non fuisset celebris, & si nullis aliis prærogativis quam à geniculatione, & à jejuniis immunitatibus coleretur, tum sanè merito illos huic adæquarent diei: sed hoc falsum esse, ut dicitur, lippis & tonsoribus notum est. atque ita argumentantes sophisticè concludunt ab eo quod est *κατά τὸν αὐτὸν ἀνῳγόν*.

Festa Anniversaria non erant *Dominico* anteposita.

Atque hæc de quorundam dierum cum *Dominica* æqualitate, de qua somniant nonnulli: porro an aliqua festa, quæ vocant anniversaria, erant ab Ecclesia *Dominico* anteposita, etiam consideratione dignum erit. Quibus hoc ita videtur, iis illud semel respondisse sat est: quum S. S. in Scripturis horum institutioni aut observationi testimonium præbere non legamus, ea pro humanis institutis agnoscenda sunt: quod ommissis aliis argumentis, vel hoc unico poterit ostendi. Si festa illa instituta fuissent ab Apostolis, tum eodem modo & tempore ubique ab Ecclesia fuissent observata, secundum regulam Vincentii Lirinensis: contrarium tamen ex Ecclesiasticis Scriptoribus & Patribus liquiddò apparet: quod in aliquibus eorum demonstrasse non pigebit. *Paschæ* festum si aut Christi, aut Apostolorum lege fuisset sancitum, (inquit eruditiss. Chamierus) tum concordibus animis ea lex ab Apostolis fuisset lata, & apud omnes Ecclesias uno modo conformiter celebraretur, saltè ab initio: at illud non occurrit, quod infelicissima hac de re controversia (quæ variarum Ecclesiarum concordia mirum in modum interrupta) ostendit: Aiani ut decimo quarto die, occidentales autem ut tantum die *Dominico* celebraretur, contendebant: & quod magis est, illi traditioni à Ioanne, hi vero à Petro & Paulo lata suam sententiam acceptam ferebant: hanc controversiam pluribus explicat Eusebius histor. lib. 5, quis igitur poterit adduci ut credat, si *Paschæ* festivitas B. Apostolorum auctoritate fuisset sancita, tam subito varias Ecclesias ab ipsorum Apostolorum

Sozom. l. 7. c. 19.

stolorum discipulis gubernatas, à præcepto tam sancto discessum facere voluisse? in *Dominica* autem die celebranda unam, eandemque regulam omnes Christi Ecclesias ubique terrarum esse sequutas? Cur non etiam in festo Paschatis, si illud Apostolicâ authoritate fuisset institutum, idem fecissent? Non ergò verisimile est ab Apostolis fuisse ordinatum: & tamen non possum quorundam ingenium admirari, qui *Paschæ* festivitatem, de qua silent Scripturæ, pro divina habent; diem tamen *Dominicam*, cujus observatio occurrit in Scripturis, pro Ecclesiastica, & humana reputant. Si igitur *Paschæ* festivitas ab Apostolis non erat instituta, nemo eam jure *Dominico* à Christo per Apostolos ordinato poterit præferre.

Neque aliter de felicissimæ Christi nativitatis festo judicandum: cujus solennitas erat anniversaria, sed quo die anni celebranda, incertum.

Chrysostomus (licet ipse (a) augeretur *Christum natum in mense Decembris a de nativitate b de nativitate* octavo kalendas *Januarius*) varias opiniones hac de re profert, sed aliorum sententiam non condemnando, suam sequitur, & (b) *unumquemque in suo sensu pisse hom. abundare permittit, usque dum Dominus unicuique revelaverit quod pro certo tenendum erit.* 27.

B. Hieronymus (si modo sermo ille de nativitate Domini, qui ejus nomine circumfertur, sit Hieronymi) dicit, *sive hodie Dominus Iesus natus, sive hodie baptizatus est, diversa quidem opinio fertur in mundo, & pro traditionum varietate, sententia est diversa.* ejus Authoris, quisquis fuerat, iudicio, erat incertum quo die contigit auspiciatissima Christi nativitas. Literatiss. *Casaubon.* Exercit. ad apparat. Bar. annal. num. 68. refert, varias olim in Ecclesia extitisse sententias de Nativitate Christi, quibusdam natum prodentibus sexto Ianuarii, quibusdam decimo nono Aprilis, aliis 19. Maji, nonnullis mense septembri, plerisque 25. Decembris. Iam diversæ de his festis, quæ pro præcipuis agnoscuntur, sententiæ docent, ea nullâ Apostolorum lege fuisse ordinata: aliâs in eorum scriptis proculdubio directâ temporis ad eorum memoriam recolendum seponendi occurrisset designatio, sicuti de *Dominico* observatur; quod tamen nullibi existare constat.

Præterea si eorum ordinatio ab Apostolis fuisset derivata, ut omnia inter se essent æqualia, aut quod inter illa majoris esset authoritatis, & ponderis, Ecclesiæ aliquo modo innotesceret: sed ex gravissimis Patribus, circâ hoc à se invicem dissidentibus, contrarium apparet: ideoq; ab illis quandoque aliud alteri præfertur. Chrysostomus festum Christi nativitatis *μνησθημεν τῶν πατρῶν ιογῶν, mum.* vocat. oratione de Philogonio. Greg. Nyssenus (c) hanc *sanctam sanctarum festivitatem, & celebritatem celebritatum appellat.* Greg. verò Nazianzenus (d) festivitatem, cæteris omnibus, quæ ipsius Christi sunt, ac propter ipsum celebrantur, longè præferendam indicat: quum itaque inter Ecclesiæ Patres non conveniat, de prima horum festorum institutione, de eorumque prærogativis, illorum institutionem Apostolis acceptam non ferendam esse, nemo dubitabit: quibus positâ nullâ necessariâ consequentiâ poterit inferri, hæc cum die *Dominico* esse conferenda, multo minus eidem præferenda.

Ex quibus omnibus apparet, *Dominicæ* solennitatis à *Sabbati*, aliorumque dierum, longè aliam fuisse observationem: quia dies *Sabbati* inter Christianos cessationem à mundanis laboribus non habuit, neque tantâ solennitate à tota Ecclesia, quâ *Dominicus*, fuit observatus: imò *Sabbatum* apud universam Ecclesiam observatum non legitur: quum tamen prædictâ diem *Dominicam* apud Ec-

clesiam ubique terrarum dispersam semper fuisse solennem ab ipso Apostolorum seculo evincunt, aliaque Christi festa cum Dominico non comparanda, multò minus ei adæquanda, aut præferenda observavimus.

C A P. IV.

Præcipui ex Patribus Dominicæ solennitatis mentionem faciunt: ejus auctoritas non pendet ab Imperatorum Constitutionibus: quando primum statutum est ut Iudices à litibus audiendis eo die vacarent. Propter ejus observationem Christiani supplicis erant affecti. Quid sit Dominicam agere.

AD Dominicæ festivitatis celebritatem melius propalandam, ad duo insuper digitum intendam; quibus indicabitur primò diem Dominicam ab ipso Apostolorum seculo in Ecclesia semper fuisse factis peragendis consecratam: secundò eo die toto solitam fuisse Ecclesiam à rebus quibuscumque mundanis ferari: quæ duo ejus solennitatem præ aliis omnibus diebus (quibus hæc non competunt) hominibus veritatem redolentibus satis luculenter ostendent.

In horum primo demonstrando Dominicum semper fuisse celebratum docēbimus, ejusque solennitatis & rationes & nomina quæ apud veteres occurrunt, paucis aperiemus. Ad primum illustrandum sufficiat, quòd nullus sit aliquis notæ apud Ecclesiam antiquam, qui amplum huic solennitati non det testimonium. Inter palmarios hujus veritatis testes prodeat B. Ignatius: (a) qui sic jubet: *ἰοῦαζέτω πᾶς φιλόχρηστος τὸν κορυαλὸν, τὸν ἀναστάσιμον, τὸν βασιλίδην, τὸν ὑπατὶ πατρὶ τῶν ἡμερῶν. omnis Christi amator Dominicum celebres diem resurrectioni consecratum Dominicæ, reginam & principem (id est diem præcipuum, ut Constant. M. apud Eusebium de ejus vita lib. 4. c. 18.) omnium dierum.*

Iustinus Martyr in fine apologiæ secundæ facitur, quod τῇ ἡμέρᾳ λεγομένην ἡμερᾷ πάντων καὶ πάλαις ἡ ἀρχὴς ῥηθῆναι ἐπὶ τὸ αὐτὸ σῶμα τοῦ κυρίου, die quem vocant solis, omnium tam in pagis quam in civitatibus celebres agebantur conventus: & quid in illis conventibus agebatur pluribus explicat, de quibus postea audiemus Dionysius Corinthiorum Episcopus, dum Clementis ad Corinthios Epistolæ meminit apud Eusebium, (a) ait se sacrum diem Dominicum celebrasse. Dominicum diem (quem vocat octavum, à creatione scilicet) recenset Tertullianus (b) inter solennitates Christianorum. Idem facit Origines (c) (licet in temporibus, ad ea quæ religionis sunt peragenda, aliàs non laus sibi constet) libro octavo contra Celsum. Eusebius (d) ubi agit de Ebionæis, quos pari ratione cum Ecclesia dies Dominicos in Resurrectionis Domini memoriam recolere refert, hujus diei facit mentionem: unde colligitur Ecclesiam diem Dominicam celebrasse, secus Eusebius Ebionæos pari ratione cum Ecclesia hoc fecisse non affirmasset: atque idem quæ sequuntur docent testimonia.

Cyprianus (e) hujus diei meminit, quem vocat primum post Sabbatum. Basiliius M. in prima Sabbati. quam vocat principium dierum, ait Ecclesiam erectam perficere deprecationes; de sp. Sancto, cap. 27. Chrysostomus (f) dicit in a Sabbato-

Mentio diei
Dominicæ
observatio-
nis occurrit
apud præ-
stantissimos
ex Patribus.
a Ep. ad
Magneſ.
an. 111.

an. 150.

an. 170.

a Euseb. hist.

l. 4. c. 22.

b an. 200.

de idol. cap.

14.

c an. 261.

an. 320.

d hist. l. 3.

c. 21.

an. 249.

e Ep. 59.

an. 380.

f Serm. de

Elem. syna.

rum, sive Dominica Christianos à labore omni cessare, relaxatione, & feriis offerentium animos fieri alacriores. Ambrosius (a) die Dominica post lectiones, atque tractatum symbolum, Competentibus (id est, illis qui in fide Christiana instituti Baptismum petebant, Aug. Retract. lib. 1. c. 17. & libro de fide & operibus, cap. 6.) in Baptis-
tistis Basilicæ tradebat, apud B. Augustinum frequens hujus diei occurrit mentio, Ep. 119. c. 13. & in fine librorum de Civitate dei lib. 22. c. 30. item serm. 15, de verbis Apostoli, & alibi sæpe. Hilarius ait Ecclesiam in octava die, quæ & ipsa prima est perfecti Sabbati, festivitate lætari; prologo in psalmos. Interfe-
rias Valentis, Theodosii, & Arcadii Imperatorum legibus confirmatas, dies solis, quos Dominicos rite dixere majores, numerantur.

an. 380.

al. 5. Ep.

330.

an. 430.

an. 440.

Cod. l. 3.

Item Leo & Anthemius diem Dominicum semper venerabilem, & honorandum decernunt. ibidem lege undecimâ statuit Leo (b), Dominicis diebus omnes ab operibus vacent.

Tit. 12. de

feriis, lege

septima.

b Leo Constit.

Possum etiam multo plura ad veritatem hujus solennitatis stabiliendam proferre testimonia, imò omnium qui in Ecclesia Christi in hodiernum diem floruerunt: sed plura non addam nè lucem soli fænerari videar; & hætenus citata diem Dominicum Ecclesiæ semper fuisse solennem abundè satis declarant: siquidem Sanctiss. Patres illum pro primario, imò pro sacro die agnoscunt. In eo ab Ecclesia à laboribus erat feriatum, in eo celebres agebantur conventus, sive perfecti Sabbati festivitate lætabantur: in eo Scripturæ tractabantur, Sacramenta administrabantur, in eo deprecationes perfecit Ecclesia: proinde inter palmarias Christianorum solennitates numeratur, & a piis Imperatoribus, Dei cultum pro virili promovere studentibus, legibus cautum est, ne ejus diei sancta solennitas laboribus, aut ullis voluptatibus fæderetur.

Sed licet religiosiss. Imperatores diem Dominicam, ut par est, celebrandam statuerunt, ridiculum esset inde concludere Dominicam festivitatem ante eorum Imperia apud Ecclesiam non fuisse celebrem: Christiani, ut ex prædictis patuit, quum nulli erant Magistratus Christiani, (à quorum autoritate Dominici non pendet ordinatio) huic festivitati celebrandæ, per totum orbem, quò venerat Evangelii præconium, operam dederunt: cujus causâ varii regnante Diocletiano, ut jamjam audiemus, supplicio sunt affecti. Sed Imperatores facti Christiani festivitatem prius à Christianis ex Christi autoritate observatam, suis legibus etiam celebrandam statuerunt, curaruntque nè eam alii mundanis negotiis, aut carnis voluptatibus fæderent, sed eam non primò instituerunt. Constantinus M. Imperatorum Christianorum primus, universo Imperio Romano potitus, subditis, ut religionem Christianam colerent, edicto publico mandavit, teste Sozomeno: (c) nemo tamen sui compos inde inferer, religionem Christianam tum primùm mundo innotuisse; licet eam liberè colere, priusquam ille feliciter Imperii gubernaculo præfuit, non erat integrum: ita de Dominica solennitate sentiendum, quam antequam Imperatores Christianam fidem sunt amplexi, non sine multo discrimine coluit Dei Ecclesia: verum postquam Imperatores Christianæ religionis evaserunt nutritii, liberè, lege hæc de re ab Imperatoribus latâ, hoc fecerant.

Dominici
authoritas
non pendet
ab Impera-
torum ordi-
nationibus.

c. l. 1, c. 7.

Porro neminem offendat, quod ante Constantini tempora publici Iudices litibus audiendis etiam Dominico vacarunt; quod illò regnante illis erat nefas: quasi si Dominicum prius mundo innotuisset, Magistratibus nè publicis judiciis eo die vacassent, fuisset interdictum: pienuissimus ille Imperator religionem nostram omnibus, quibus poterat modis, promovere adprimè contendit, & in majorem hujus festivitatis solennitatem, ut omnis juridicus strepitus eo die

Iudices audi-
endis litibus
Dominico
non vaca-
runt.

quiesceret, curavit. ante auspiciatissimum ejus Imperium publici Magistratus etiam *Dominico* iudicaturæ vacabant. nec mirum: priusquam ille Imperii gubernacula adeptus est, Iudices non erant Christiani, sed eo regnante Christiani omnes ferè Imperii Ro. Magistratus gerere cæperunt: (a) quorum plurimos auctoritate, alios senatoriis officiis, multos etiam Consulari dignitate exornavit (b). Sed Iudices postquam Christianam veritatem sunt amplexi, summâ cum lubentia huic legi de *Dominico* celebrando se submiserunt; litigantesque à controversiis in honorem ejus diei respirabant. possum etiam hoc addere, quod necessum fuit, ut lege de *Dominico* colendo latâ, alterâ Iudicibus causarum cognitionibus eo die interdiceret: tantum enim Romanorum legibus est, à nullo Iudice præsumi debere, ut auctoritate suâ ferias aliquas condas. (c) In Iudicium itaque gratiam hanc legem tulit, ut scirent quibus diebus officio sibi ab Imperatore delegato vacarent, aut quibus ab eo ferias agerent: hisce æquâ lance trutinatis, apparet, nihil hujus solennitatis honori legem illam de non audiendis litibus die *Dominico*, detrahare, sed potius ad ei astipulandum non mediocriter conducere.

Christiani pro observatio Dominico supplicio affici. Tandem ut huic capiti finem imponam, quemadmodum vidimus, Patres de *Dominico* celebrando Ecclesiam piè admonuisse, Imperatoresque, legibus in hanc rem latis, studiosè admodum cavisse, ut populus Christianus eorum admonitionibus morem gereret: ita etiam ex illorum temporum Scriptoribus observandum occurrit, Christianos hujus diei solennitatem, quantâ poterant religionis devotione, celebrasse: ideoque apud Gentes, Christiani nominis olores, inter quas vivebant, eodem die *versus Orientem præcantes, in Solis adorationis suspicionem inciderunt.* (d) ab eo tamen celebrando nullis suppliciorum pænis poterant deterreri: sed quum ab Ethnicis in supplicia rapiebantur, illi à Christianis quærebant num *Dominicum egissent*; ut videre est in actis Martyrum apud Baronium (e): sicut olim sanguinolenti Pontificii, quum alia argumenta non haberent, quibus obstruerent ora *Protestantium*, qui summâ cum dexteritate, magnoque ingenii acumine, sæliciter insigni S. literarum lumine illustrati, ipsorum deliria refutabant, tandem hâc quæstione eos erant adorti, ut quid illis animi de Sacramento (ut incongruè loquuntur) altaris fuisset, expiscarentur: quò tum ex animi sententia prætextum haberent, sub cujus obtentu illos, secundum truculentas ab ipsis latas leges, mortis reos pronunciant: ita Ethnici num *Collectam aut Dominicum egissent*, à Christianis quærebant, & cum se in *Collecta* fuisse, *Dominicumque congruâ* (ut B. Dativus) *religionis devotione celebrasse* faterentur, tum habebant, unde in eos, utpote contra mandatum Imperatoris facientes, diræ mortis sententiam vibrarent: huic tamen quæstioni unanimi consensu Martyres responderunt, se *Dominicum intermittere non posse, quia Christianierant, & Lex* (scil. Dei, ut ipsi Martyres exponunt, num. 51, non Ecclesiæ, ut in margine à Baronio notatur num. 48.) eos de ea agendo admonuisset.

Quid sit, Dominicum agere? Sed hîc penitus expendere, quid sit *Dominicum* agere, aut celebrare, erit è re lectoris, præsertim propter Baronianum candorem in horum Martyrum actis recensendis: ille per *Collectam, Collectionem, & Dominicum* in actis Martyrum sacrificium Missæ intelligi semper contendit; sed qui penitus ipsa acta inspexit, Baronii glossema lectori fucum facere facilè perspiciet. *Dominicum* agere & *Dominicum* celebrare in actis Martyrum idem sonant: hoc autem, ut utat Hieronymi verbis, idem est quasi dicerent, se *Dominicam diem accepto Domini corpore celebrare*: (f) aut secundum Tertullianum, est *Dominica solennia celebrare*: quæ

Quid sit, Dominicum agere? Sed hîc penitus expendere, quid sit *Dominicum* agere, aut celebrare, erit è re lectoris, præsertim propter Baronianum candorem in horum Martyrum actis recensendis: ille per *Collectam, Collectionem, & Dominicum* in actis Martyrum sacrificium Missæ intelligi semper contendit; sed qui penitus ipsa acta inspexit, Baronii glossema lectori fucum facere facilè perspiciet. *Dominicum* agere & *Dominicum* celebrare in actis Martyrum idem sonant: hoc autem, ut utat Hieronymi verbis, idem est quasi dicerent, se *Dominicam diem accepto Domini corpore celebrare*: (f) aut secundum Tertullianum, est *Dominica solennia celebrare*: quæ

lib. 2. in Galat. Hieronymi verbis, idem est quasi dicerent, se *Dominicam diem accepto Domini corpore celebrare*: (f) aut secundum Tertullianum, est *Dominica solennia celebrare*: quæ

quæ (a) à postera Ecclesia Deo *statuta solennia* vocabantur: ita in Concilio Tar-
 raconsi can. 4. illa verò à collecta in unum Ecclesia (teste Tertulliano in loco
 prædicto) erant celebrata, suntque omnia religionis exercitia (quæ Baronius
 ineptè usum sui seculi sequutus sub nomine Missæ, Ecclesiæ istius seculi pror-
 sus ignotæ, comprehendit) cultui divino dicata, & die Dominico peracta; in
 quorum numero S. Cænæ administratio supputatur: quæ primis illis temporibus
 sæpenumerò singulis diebus Dominicis, sed nunquam absque aliis publicis
 religionis Christianæ officiis, celebrabatur; de quibus solennitatibus inferius
 fusius per Dei gratiam, quum de hujus diei sanctificatione agemus. Hoc im-
 præsentiarum lectori sufficiat; Martyres à Proconsule interrogatos de Dominico,
 se Dominicum egisse respondent: Dominicum autem apud Africanos occurrit pro
 die Dominico. Cyprianus Ep. 33. de Aurelio ordinato lectore dicit, *Dominico le-*
git; ubi diem Dominicum haud dubiè intelligit. Quandoque verò pro loco
 ad Ecclesiam convocandum seposito: in *Dominicum sine sacrificio* venit? inquit
 Cyprianus de opere & eleemolynis: (b) quandoque etiam pro S. Cænæ sym-
 bolis: *numquid*, inquit Cyprianus, *Dominicum post cænā celebrare debemus* (c)? In
 prædictis B. Martyrum actis vox Dominicum in omnibus illis significationibus
 accipitur: quum igitur respondent se *Collectam Dominicam* egisse, quid aliud esse
 poterit, quam, ut addunt, *se ad Scripturas Dominicas legendas in Dominicum* (id est, in
 Ecclesiam, in privatis licet ædibus propter persecutionem convenerant, publi-
 cus erat congressus, quia, ut respondent, omnes intererant, & *aderat presbyter*)
convenisse, sive ex more Dominica Sacramenta celebrasse? Num. 36. (d) hoc est, omnia
 Christianæ religionis mysteria ab Imperatoribus Ethnicis tum temporis pro-
 hibita, in cætib; Christianorum diebus Dominicis fideliter esse peracta. nam
 quum quicquid neganti præcepto opponitur ex natura rei veritæ consideran-
 dum est; idèò genuinus hujus phrasidis *Dominicum agere, Dominicum celebrare, in*
Dominicum convenire &c. sensus in B. Martyrum actis melius non poterit de-
 monstrari, quàm ex ipsissimis Imperialis Edicti verbis: in quibus de *comburen-*
dis scripturis, destruendis templis prohibendisque congressibus à Christianis Dominico cele-
brati (e) mandatur. Saturninus quia Martyres *collegit contra Imperatoris mandata*
in supplicium rapiunt (f): dum itaque ab illis quærit Proconsul, quare Dominicum
 egissent &c. idem est ac si quæreret, quare cætus (ut exprimit ipse Proconsul)
 sive *Dominicam collectam*, (g) in qua quæ pietatis erant agebantur, egissent? Quan-
 do autem ejusmodi cætus agebantur, nisi eo tempore, quo *congregationes plebium*
fieri solebant? (ut Augustinus de eisdem Martyribus in breviculo collationis tertii
 diei cap. 4.) hoc est, nisi diebus *Dominicis* ex mandato Christi, Ecclesiæque con-
 suetudine huic mandato innitente? & in illis Martyrum congressibus omnes
 religionis suæ ritus, officiaque integrè obibant: quo nomine, ut dixi, accu-
 santur; scilicet quia (h) *Collectam Dominicam celebrarunt*, (hoc est, in nomine Domi-
 ni ad Dominum celebrandum die Dominico convenerunt sive synaxes ege-
 runt) *Dominicum* (id est liturgiæ Christianæ officia ab Imperiali edicto sub cætus
 nomine prohibita, ut postea exponunt) *cum fratribus celebrarunt* (i), nempe ad Scri-
 pturas Dominicas legendas in Dominicum convenerunt (k), & *Dominica Sacramenta ex more*
celebranda (l), idque ex autoritate legi Dei (m). Hæc sunt eximia pietatis officia,
 summa cum religionis devotione ab illis peracta, licet ab Imperatore erant in-
 terdicta, quorum nomine, ut dixi, in iudicium à Proconsule sunt vocati: ex
 quibus cuivis manifestum est, *Dominicum agere, sive celebrare*, idem apud B. Mar-
 tyres esse, quod Tertulliano eorum conterraneo (cujus phrasidis huic Martyrum
 respondet) *Dominica solennia* fuit celebrare, sive solennia in honorem

Dominicæ die Dominico peracta. Ex prædictis etiam manifestum est apud Ecclesiam Dominici eximiam fuisse auctoritatem, quia ejus celebrationem secundum legem Dei sibi præscriptam (licet magno cum vitæ discrimine hoc erat illis interdictum ab Imperatoribus) intermittere noluerunt Christiani.

C A P. V.

Ratio observationis diei Dominicæ fuit Christi eo die resurrectio: vocatur prima Sabbati ab Evangelistis & Patribus, & Dominica dies, solis quoque, & quomodo: Sabbatum, & Sabbatum Christianum: quare Patres raro Sabbati nomine sunt usi: quid Synaxis apud veteres significet.

Diem Dominicam apud Ecclesiam Christi ab ejus resurrectione solennem semper fuisse, hætenus observata nos docuerunt: jam ad rationes, quibus ad hoc inducti erant primævi Christiani, & nomina, quibus plerumque diem hunc nominarunt, aperienda descendamus.

Christi resurrectionis causa hujus solennitatis.

Primò una eademque hujus diei solennitatis ratio ubique apud Patres assignatur: deinde iisdem ab illis omnibus, longè licet à se invicem distitis, nominibus indigitatur: & horum utrumque testimonia priori capite observata testantur. Patres planè diem Dominicum Christianis resurrectione Domini sacratum fuisse, eumque ex illo festivitatem suam habere adfirmant. Ita Ignatius, Iustin. Martyr, Const. M. Augustinus &c. locis priori capite citatis. Sed nulli accutius, & ad vivum, ut dicitur, magis depicta hujus festivitatis ratio occurrit, quam apud B. Athanasium de Sabbato & circumcisione: cujus loci (ad quem quoniam prolixus est lectorem remitto) summa hæc est: duplicis ibi mundi meminit Athanasius, quorum prior salutiferam Christi passionem, in qua Sol non apparuit, finem imposuisse refert, principium autem alterius creaturæ supervenisse, quæ exordium quoque in Salvatore consequuta est.

Hæc freta ratione (quam omnes alii agnoscunt Patres) Ecclesia diem Dominicum in Dominicæ, scilicet, resurrectionis gratiam, hætenus à Christi resurrectione semper in veneratione habuit: resurrectio autem præsupponit Christi nativitatem, & mortem; hinc Resurrectio est quasi redemptionis nostræ consummatio. ideo quum Apostolorum munus à Luca describitur, Act. c. i. v. 22, vocantur testes resurrectionis; non quia de sola resurrectione testati sunt; sed quum Resurrectio (sine qua fides Christianorum esset irrita, teste magno Apostolo, 1 Cor. 15.) sit Evangelii præcipuus articulus, quando de resurrectione testimonium dedisse feruntur, idem est ac si de toto Evangelio testarentur. Hinc fuit quod veteres Paschæ solennitatem aliis festivitibus prætulerunt.

orat. 4^a Αὐτῇ, inquit, ἐορτῶν ἡμῶν ἐορτὴ καὶ πανήγυρις πανηγύρεων, ποσὲστιν ὑπεράριστα πάσας, & τὰς ἀνθρώπων πικὰς μόνον & χαμῶν ἐν ἐχθρόν, ἀλλὰ ἤδη & τὰς αὐτῶν Χρυσὴ καὶ ἐν αὐτῇ πλεμνύας, ὅσον ἀστέρων ἡλίου.

Greg. Nazianzenus: eam festivitatum festivitatem, & celebratum celebratam vocat: quam ait tanto ceteris omnibus non solum humanis & humanis defixis, sed iis etiam, quæ ipsius Christi sunt, ac propter ipsum celebrantur, antecellere, quanto Sol stellis antecellit: quia

quia nisi resurrexisset, nec nativitas, nec baptismus, nec cetera Christi mysteria essent confirmata, neque fidem fecissent: ideo ejus festivitatis honorem aliarum solennitatibus longè præferendum censet Greg. Nazianzenus, sicut ejus interpreti Nicetæ videtur. dum itaque farentur Patres diem *Dominicum* in memoriam resurrectionis fuisse consecratam, idem est ac si dixissent in memoriam nostræ Redemtionis: quæ Resurrectio est præcipuus articulus Evangelii, ad quod audiendum, & tractandum eo die à rebus inmundanis sequestratur Ecclesia.

Alias alii assignant rationes, verum prior illa à nullo omittitur, licet eidem aliæ ab aliis addantur.

Neque minor est apud antiquos Ecclesiæ Patres in festivitatis hujus nomine, quam in definienda ejus ratione, consentiens animorum harmonia: & in ejus nomenclatura consentientes inter se Evangelistas, Sp. Sancti amanuenses, sequuntur. apud quos duplici vocabulo indicatur. primò ab Evangelistis *Matth. c. 28. Marc. c. 16. Luc. c. 24. & Io. c. 20.* dicitur *μία τῶν σαββάτων*. ita *Act. 20. v. 7. & 1 Cor. 16. v. 2.* ut capite secundo observavimus. in quibus locis una Sabbatorum per diem *Dominicum* exponenda est, teste Chrysostomo: (a) cujus interpretationem sequitur Hieronymus, ejusque rationem exponit ad Hedibiam quæstione quarta: quia inquit, *omni hebdomada in Sabbatum, & in primam. & in secundam, & tertiam, & quartam, & quintam, & sextam dividitur: quam Ethnici idolorum, & elementorum nominibus appellant*: proinde ex illorum Patrum sententia *una Sabbatorum* (per Enallagen numeri pluralis pro singulari, raro enim singulariter legitur in Vet. Testamento, quem morem N. Testamenti scriptores imitantur) & *prima Sabbatorum* idem sonant: Sabbati enim nomen non solum postremum in septimana diem, sed etiam integram hebdomadam apud antiquos denotat, quæ à consummatione & quietis die ob eximiam ejus dignitatem. Sabbatum nominatur, ut Theophylact. in *Luc. 18. v. 2.* hoc est, ob hujus diei reverentiam Hebræi totam etiam hebdomadam Sabbatum appellaverunt. & in hoc sensu de Sabbato intelligendus est Phariseus, ubi summâ inflatus superbia inter alia *ὅτι τὸ σαββάτον βίβιν Sabbato* se jejunare gloriatur: (b) illic per Sabbatum septimanam integram, & non postremum ejus diem per Hebræum intelligamus necesse est: Pharisei enim (ut eruditissimi Hebræicæ antiquitatis indagatores non semel observant, quod etiam commemorat Epiphanius) *singulis hebdomadibus bina jejunia, secundâ, scilicet, & quintâ* instituerunt (c): dies itaque *Dominicus μία σαββάτων*, sive *una Sabbatorum*, ut apud Evangelistas, & Apostolum, ita apud sequentis seculi scriptores audiebat: passim exempla cuius eorum monumenta perlustranti sunt obvia.

Atque hæc de priori hujus diei in S. Scripturis vocabulo secundum extat *Apoc. 1. v. 10.* Vbi qui prius *μία σαββάτων prima Sabbatorum* ab omnibus Evangelistis nuncupabatur, eum denominativè cum articulo *τὸν νομαζόντων ἡμέραν* sive diem *Dominicum* vocat S. Ioannes: eaque agnominatone apud vetustissimos Patres cum Græcos, tum Latinos ab ipso Apostolorum sæculo hæcenus indigitatur: quod qui illos consulerit, non negabit: ita Ignatius Episc. ad *Magnes. Euseb.* cum agit de Ebionæis hist. l. 3. ca. 21. & de Dionysio Corinthiaco hist. l. 4. c. 22. *Cypr. Ep. 59. &c. de Servatorum i aque nomine Const. M.* aut eum appellat *Dominicum* (d): quia, ut Augustinus, ipsum Dominus fecit (e): d. *Euseb. de hæc ratio forsitan magni ponderis apud quosdam non erit, quum omnes alios vit. Const. dies fecerit Dominus: sed diem hunc speciali quodam modo fecisse videtur, l. 4. c. 18. Resurrectione, scilicet, (cujus beneficii commemoratio successit memoriæ e q. ex utro- Creationis) quâ nostram salutem perfecit, à mortuis: vel quia ad cultum* *que, q. 106.*

Domini.

Dies Dominicus est prima Sabbati.

a Hom. 43. in 1 Cor.

b Luc. 18. 12.

c Contr. hæc. l. 1. c. 16.

Apoc. 1. 10. Quare dies Dominicus vocetur.

a de verbis
Apostoli
Serm. 15.

Dicitur dies
Solis.
b ap. adv.
gent. ca. 16.

c Dial. cum
Tryph.

d Hier. in
Ps. 117. T. 4

e Ambros.
serm. 61.
f Aug. contr.
Faust. Ma-
nich. lib. 18.
e. 5.

g Aug. in
prefat. in e-
nar. in Ps.
93.
h Ep. 59.
de idol. cap.
Conc. 1. de
Lazar. t. 5.
p. 227.
i in ps. 47.

k Athana-
sius de Sab.
& circumcis.
Hom. 23. in
Num.

Quare dies
dominica ra-
tò Sabbatum
vocetur à
veteribus?

Domini nostri Iesu Christi jam tum destinatus erat. hanc utramque rationem ipse Augustinus assignat, quum ait, *Domini resurrectio consecravit nobis Dominicum diem, & ipse videtur propriè ad Dominum pertinere (a)*. dies igitur dicitur Domini-
cus, quia Dominus ejus solennitatem instituit, sicuti Oratio Dominica sic ap-
pellatur, quia eam dictavit Christus, aut Cœna Dominica, quia Christus eam
instituit: vel quia propter Dominum, ejusque cultum præcipuè institutus
erat, dum in eo Christus Dominus colitur: alii verò contendunt, eum ita vo-
cati, eò quod per Domini resurrectionem via ad sempiternum Sabbatum
aperta sit: sed prior est communior, & à pluribus recepta.

Iust. Martyr *τὴν ἡμέραν τὴν ἡλίου* vocat, sive diem Solis, non procul ante finem
secundæ apologiæ: ejusque sectator Tertullianus (b) se cum Ecclesia *diem
Solis letitiæ indulgere* scribit: sed in hoc à vocabulo apud Gentiles usitato non
discedunt: ad quos eorum uterque apologiam, in qua ita nominatur, inscrip-
sit; quibusque nomina apud Ecclesiam in usu erant ignota: illi enim nomina
septem dierum hebdomadis planetarum nominibus discernebant: apud Ec-
clesiam tamen *Dominicus*, (ita disputans contra Tryphonem Iudæum nomine ad
hominem accommodato utitur Iustinus (c), vocatque diem *Dominicam πῶς τὴν
σαββάτου*. Tertullianus etiam quando cum Christianis agit, *diem Dominicæ* nomi-
ne utitur, veluti libro de corona ca. 3. & lib. de idol. c. 14.) rarissimè verò
Solis audiebat. spurius licet Hieronymus (d) lubentissimè *eum posse diem Solis
nuncupari* fatetur, quia in eo lux mundo orta est, & Sol justitiæ, in cujus penis est sani-
tas: Sermo quoque inter Ambrosianos enumeratus dicit, *diem, quæ Ecclesiæ Do-
minica est, ab hominibus seculi solis diem vocari* (e): ubi nomen designatur, quo
tum apud Ecclesiam, tum apud alios indigitatur: apud alios quoque Autho-
res dies Solis nuncupatur: sed Manichæorum potius, quàm Christianorum
hanc appellationem indicat Augustinus: (f) *Vos in die*, inquit ad Manichæos,
*quem dicunt Solis, Solem colitis; sicut autem nos eundem diem Dominicum dicimus, in eo
quod non Solem, sed resurrectionem Domini veneramur: & alibi contendit nè Chri-
stiani dies Gentilium nominibus nominarent: (g) melius enim de ore Christiano
ritus loquendi Ecclesiasticus procedit.*

Præterea alios quoque Patres aliter diem hunc quandoque exprimere non
ignoro. Cyprianus (h) cum aliquandò vocat *Octavum*, quia ab initio Crea-
tionis est octavus, aliquando *primum post Sabbatum*: ita Tertullianus. Basilio est
unus, primus, octavus, de Sp. Sancto cap. 27. Hilario autem est *octavus, & primus*,
in prologo in expositionem in Psalmos: ita Aug. Ep. 119. cap. 13. Dum Chry-
sostomus Iudæos Sabbato ad otium abutentes perstringit, alios quoque festis
diebus (sub Sabbati nomine) vitiis indulgentes acriter pungit. Festa Christia-
norum vocantur à Ruffino (i) *Sabbata: Sabbata*, inquit, *nostra hostes derident.* de
Christianis, non de Iudaicis Sabbatis loquitur Ruffinus. Dicit Athanasius, se Sab-
bati diem non ut in prima ætate observare (k). Origeni *Dominica est Sabbatum, &
Sabbatum Christianum*: ubi absque dubio de die *Dominico* loquitur Origenes,
alioqui omnibus vitæ diebus cessandum esset à rebus secularibus, quod requi-
ritur in Sabbato Christiano, ibidem. In Conc. Foro-Julien. Can. 13. *Sabbatum
Domini delicatum* dicitur.

Sed quanquam Veteres quandoque diem *Dominicam* Sabbatum vocarunt, ab
ejus quasi parente Sabbato Iudaico: quemadmodum in Scripturis Sp. Sanctus
Baptismum vocat circumcisionem: eos tamen vocabulo *Sabbati* rarissimè hunc
diem insignivisse certum est: præcipuè quia Iudæis in *Sabbati* solennitate (cu-
jus observationem ad vitam æternam capeffendam necessariam judicabant, ut
apparet

apparet ex Tryphone apud Iustin. Martyrem) gloriantibus, Euangeliumque contemnentibus se opposuerunt: & sicut Christianis cum Iudæis in festo Paschatis celebrando nihil erat commercii, quod eodem tempore cum illis agere abhorrerunt, teste Socrate lib. quinto Cap. vigesimo secundo, ita à nominibus festorum apud Iudæos in usu abstinuerunt, ne (ut B. Augustinus, dum quærit, utrum verus Christianus dicendus sit Iudæus an Istaëlita?) propter ambiguitatem vocabuli, quam non discernit quotidiana locutio, illud preferri videatur quod est inimicum nomini Christiano. Non debemus consuetudinem sermonis humani ineptæ loquacitate confundere: ob hanc rationem Sabbati nomen rarò apud Veteres occurrit. Accedit & hoc, quia primis Patribus in vivis & Sabbatum & dies Dominica observabantur ab Ecclesia, quanquam non eodem modo, ut prius ex ipsis Patribus ostendimus: dum itaque de die Dominica sermones faciunt, à Sabbati vocabulo erant coacti abstinere, ut ab eo diem Dominicam distinguerent: illudque discrimen strictè in aliis rebus etiam observarunt: veluti quod Latinis est Collecta, apud Græcos est Synaxis, scil. Ecclesiæ conventus, ut vox ipsa sonat: & licet *ἡ συνάξις*, unde etiam vox Synagoga, derivetur; primitamen Christiani de industria (quod eruditiss. Casaubonus (a) observat) à voce Synagoga abstinuerunt, ut Christianas synaxeis à Iudaicis synagogis discriminarent: idè cætus suos Synaxeis, non synagogas appellârunt: & per synaxin Ecclesiæ conventum designari, constat ex Socrate (b) loquente de Alexandrinis, administrantibus omnia ad Synaxin pertinentia *διὰ τὴν μυστηρίων τελίαν*: id est, præter mysteriorum celebrationem: ubi apertè distinguit inter Synaxin & Eucharistiæ administrationem, ita quoque non semel apud Chrysostomum, Synaxis nomen generale est, quod omnia in Christianorum conventibus fieri solita complectitur, & ab oblatione distinguitur, Hom. 18. in Act. Ap. ubi docet, in vicorum, & pagorum Ecclesiis Sacramentum quidem diebus Dominicis tantum solitum celebrari, at preces, & hymnos & Synaxen quotidie. Sed hæc obiter, ut nobis appareat, quomodo Christianis erat solenne abstinere à vocabulis apud Iudæos in usu: idè rarò leguntur vocabulum Sabbati usurpasse: verum, ut olim Alexander Hales (c), quia dies Sabbati indeterminatè sumptus dicitur dies requiei seu vacationis ad Deum, hoc modo dies Dominica potest dici dies Sabbati absque ullo Christiani nominis præiudicio, aut qu. 32. Christianorum scandalo.

Plura quoque apud alios Patres huius diei occurrunt nomina, qui tantum obiter, & ex re nata diem illum sic nominârunt: quando autem propriè de eo loquuntur, tum dies Dominicus apud omnes audit, quod eorum scripta perlustranti non poterit non innotescere. Atque hæc de ratione observationis huius solennitatis, ejusque nominibus.

C A P. VI.

Dies Dominicus totus est sanctificandus Deo, & non tantum pars ejus aliqua.

ADversaria, tumultuario licèt calamo collecta, hætenus commemoratæ, die Dominico Christianis feriandum esse, idq; inde ab Apostolorum sæculo fusè satis ostendunt. Secunda, quam proposui, sequitur quæstio: utrum, scilicet,

cet, toto die *Dominico* feriandum sit Ecclesiæ? Sunt qui concedunt, *Dominicum* esse sanctificandum, sed non totum, & integrum diem religiosâ pietatis devotione celebrandum contendunt: quorum iudicio huic solennitati abundè satisfactum est, si solummodo pars ejus aliqua, licet exigua, cultui divino dicaretur, neque aliter de die *Dominico* (in pretio semper apud Christianos habendo) sentiunt, quam olim Ethnici de diebus dictis apud illos (a) *intercisis*: qui erant *deorum, hominumque communes*: quibusdam enim illorum horis fas erat jus dicere, quibusdam autem minimè. verum quis sanæ mentis, diem ad hunc modum Deo opt. max. dicandum esse judicabit? non ita nobis Dominus cæteros hebdomadis dies in nostrum usum enumeravit: neque diem suum dimidiatim à nobis sanctificatum iri lubens patietur.

a *Macrobius*.
Saturn. l. 1.
cap. 16.

b *Leviticus*.
27.

c l. 3. c. 4.

Dies integer
Deo sanctificandus.

d *De Civitatibus Dei l.*
15. ca. 13.

e *Sermo de Tempore*. 251.

ibid.

Cautum erat sub lege, ut si quis rem aliquam votò Deo consecrasset, (b) & si illum postea voti pœnituisse, eamque rem venditioni liberæ aut licitationi permittere noluisse, sed sibi reservare statueret: tum quintâ supra ejus rei ordinariam æstimationem insuper multaretur levitatis suæ nomine. si nihil ex illis minuendum sit quæ Deo dicantur, licet semel nostri erant juris, multo minus quicquam à tempore Deo consecrato detrachere, sed ei aliquid è nostro potius addere nobis erit integrum: quod enim Deo consecratur, in alium usum non est immutandum. Idèd qui Iudæos Tyberiadem incolentes cum aliis montana inhabitantibus conferunt; illos, & meritò, his longe præferendos judicant: illis enim quibus brevior erat dies, de profano ad sacrum addere erat familiare; hi autem in montibus siti, quibus longior contigit dies, de sacro dementes ad profanum addiderunt. Si illorum iudicio satius sit addere de profano ad sacrum, quam de sacro demere, & ad profanum addere, quo in loco habendi sunt, qui *Dominico*, à Domino per Apostolos in sacros usus consecrato, multum temporis suffurari, ad profanosque usus applicare non verentur? Sed licet hîc aliqui veræ pietatis impatientes, nodum, ut dicitur, in scirpo quærunt, pœc tamen horum dixerim: qui saluberrimum *Irenæi* consilium fuerit sequutus, nodum non *Gordianum* esse rei ipsâ comperiet. Piè monet *Irenæus* (b), in aliqua quæstione disceptatione susceptâ recurrendum ad antiquissimas Ecclesias, à quibus quid de præsentî quæstione judicandum sit, discatur: sanè si consilium venerandi Præstulîs hîc sequi lubeat, nodum illum Antiquorum autoritatibus facile erit expedire.

Primò quum de sanctificando die *Patres* sermonem instituunt, non alicujus ejus portiunculæ, sed diei meminerunt: & quorsum dies non iisdem apud nos, quibus apud veteres, terminis constaret? quum in parilitate annorum (qui iisdem, quibus nunc spatiis, & in prioribus seculis cucurrerunt) modernorumque dierum omnium, viginti & quatuor horarum diurno nocturnoque curriculo determinatorum, idem cum prioribus spacium pie doceat *Augustinus* (d). & quod addit de quadraginta diebus (quibus ingentes continuatæ pluvie morantur) non duarum aut paulo amplius horarum spatio definitis: idem de *Dominici* sanctificatione possumus salvò concludere. quandoquidem iisdem constet horarum terminis, quibus cæteri in septimana dies, non duarum, aut trium horarum spatio ejus solennitatis ratio judicanda est.

Neque aliter censet *Augustinus*, (si modo inter genuina illius scripta ille sermo sit recensendus) qui (e) diebus *Dominicis* tantum divinis cultibus serviendum juncat, suadetque, sicut antiquum præceptum erat de Sabbato, *Dominicum* religiosâ solennitate celebrare: imò non sine indignatione morem Ecclesiasticum in hoc sequi detrectantes sugillat, qui unum punctum hujus diei, ut loquitur, ad Dei officium, reli-

quum

quumq; diurnum spatium cum nocte ad ipsorum deputant voluptates. ex gravissima hujus Authoris (quique fuerit) sententia dies integer, non diei portiuncula ad sacra Dei officia, idque ex more Ecclesie designandus est: & quanquam in definienda temporis periodo, à qua hujus diei sanctificatio incipienda sit (utpote à vespera) ab aliquibus aliis dissentiat, alios tamen in hujus sanctificationis continuatione secum habet consentientes: nam ante illum Origenes (a) quibusdam improperat, qui unam, aut duas horas ex integro die Deo deputant, & ad orationem veniunt in Ecclesiam, vel in transitu verbum Dei audiunt: præcipuam verò curam erga sollicitudinem seculi & ventris expendunt. Idem requirit S. Chrysostomus: cui totus dies

a Hom. 2.
in Num.

Ἀλλ' ὁπὸ τῆς ἐποτρύνσεως τῶν ἡμερῶν
μίαν ἀξιώ τῷ κρινῶ πάντων ἡμῶν
ἀναθεῖναι δεωότη.

sanctificandus videtur: septem, ait, his diebus unum ad communis omnium Domini cultum, servitiumque collocandum meritò arbitramur. Hom. 3. in

Io. diem sanctificandum indicat Chrysostomus, & quid sub diei nomine intelligat, ipse, sui optimus interpret, nos docebit. Ab initio, inquit, hanc

Ἡ δὲ ἐντεῦθεν ἐκ παροισμίων ἀ-
νιγμῶν δὲ διδασκαλίαν ἡμῖν ὁ
Θεὸς παρέχει, παρὰ τῶν πλὴν μίαν
ἡμέραν, ἐν κύκλῳ τῆς ἐβδομάδος.
ἀπαζαν ἀναθεῖναι ἐκ ἀφορίσειν
τῇ τῇ πνευματικῶν ἐργασίᾳ.

doctrinam nobis insinuat Deus, erudiens, in circulo hebdomadis diem unum integrum segregandum, & in spirituali operationem reponendum esse: Hom. 10. in Genes. Ex ejus etiam autoritate apparet, diem integrum, non autem ejus portiunculam, ab aliis rebus, ad ea quæ pietatis sunt spiri-

tuali modo peragenda segregandum esse. Idem author apertius pro toto die sanctificando alibi apud auditores seriò contendit. Hom. 5. in Math. μίαν τῆς ἐβδομάδος ἡμέραν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀναθεῖναι, &c.

Sabbata (secundum Irenæum b) perseverantiam totius diei erga Deum deservitionis edocebant: quid aliud sibi vult perseverantiam totius diei, nisi totum diem in spiritualem operationem (ut prius Chrysostomus) reponendum esse? sic-
ut postea Patres in Concilio Turonensi loquuntur (c): A servili opere sequestrati an. 813.
in laude Dei, & gratiarum actione perseverare. haud aliter, quam ut olim apud Romanos diurna Sacra ab initio diei ad medium noctis sequenti protrudebantur (d). Sed nolo d Macrob. lectori tedium parare singulorum Patrum testimonia in re liquida seorsim Saturn. l. 1.
commemorando, quorum scripta qui vel leviter inspexerit, diem integrum ex eorum sententia ad sacra religionis exercitia peragenda designandum esse concedet: quod ex regulis de hujus diei sanctificatione, quæ in eorum scriptis occurrunt, patebit melius: quarum tres enumerare non gravabor.

Primò Ecclesiam adhortantur, eo die, quæ ad animæ salutem pertinent, curare: e Hieron. in
(e) ubi, ut sequentibus verbis ostendit, quæ Propheta de Sabbato loquutus est, Is. 56.
Hieronymus ad eos, quos libertate donavit Christus, accommodat: Si cui autem sit animo, indagare, quid sit, quæ ad animæ salutem pertinent, curare: hoc Canon an. 517.
4. Tarraconensis Concilii eum docebit; scilicet, ut die Dominico tantum agant homines ut Deo statuta solennia peragant: quid autem in illis ageretur, prius ex Turonensi Concilio audivimus: nempe à servili opere abstinere, & in gratiarum actione ad vesperam usque perseverabant (f). an. 40. Con. f Turon. 3.

Verum nequis illa pietatis exercitia eo die facienda concederet, quum tamen quod pietatis
integrum diem in illis expendendum negaret, idèò secundò addunt Patres, ut sit Domini-
co agendum.

præter ea, quæ ad animæ salutem pertinent, nihil omnino eo die aliud agatur. Ita Hieronymus, Augustinus, Concil. Tarracon. locis prædictis: quibuscum
 a Can. 13. etiam consentiunt Patres in Concilio Foro-Julienſi: (a) qui *Dominico ad nihil*
 an. 791. *aliud vacare, nisi ad orationem*, aliaque pietatis munia statuunt. & in Concilio
 an. 329. Parisienſi ſtatuitur (b), *Chriſti gratiâ redemptis convenire, ut eo die quo author vitæ re-*
 b Can. 50. *surrexit, eiſque ſpem reſurgendi conceſſit, ab his quæ præmiſſa ſunt, (hoc eſt, à mundi,*
propriisq; delectationibus, à ruralibus operibus, ut ibi loquuntur) abſtineant,
& ſolummodo ſpiritualibus gaudiis repleti, & laudibus cæleſtibus toto cordis admiſu vacare
 anno 895. *ſatagant.* Eadem reſtriſtionis particula additur in Concil. Triburienſi Can. 35.
 ubi ſtatuant, diebus *Dominicis* populi eſſe ſancto Dei ſervitio tantum deſudare. &
 c Ep. l. 11. poſtea addunt: *diebus Dominicis tantummodo Deo vacandum.* Gregor. M. (c) etiam
 c. 3. indi. 7. 6. *Dominicorum die orationibus omninò inſiſtendum eſſe* indicat.

Tertio non ſolum diem hunc religioſè cuſtodendum, & tantum in eo Dei
 cultui deſudandum ſentiunt: verum etiam prætereà temporis, in quo huic
 negotio vacandum ſit, terminum definiunt, *toto, ſcilicet, die*: ita Chryſoſtom.
 anno 588. homil. 10. in Gen. & homil. 5. in Matth. *ſint oculi, manusque veſtræ toto illo die*
 d Concil. *ad Deum expaſe*: (d) hoc, eſt uſque *ad veſperam* in illis peragendis perſeverare.
 Malifcon. 2 Concil. Turon. 3. ca. 40. vel ſicut in Concil. Trullano ca. 90. *à Veſperino ingreſ-*
 cap. 1. *ſu ad altare Sabbato, uſque ad ſequentem veſperam in die Dominico.*

Jam ſi in ore duorum, aut trium teſtium conſtitueretur omne verbum, totius
 Apud Zo- diei ſanctificationem requiri prædicta ſatis evidentè oſtendunt: quandoqui-
 naram. dem non ſolum *Dominico* à rebus mundanis feriandum, Deoque vacandum,
 2. Cor. 13. ſed prætereà nihil, niſi quod pietatis ſit, toto die illo, hoc eſt à primo ad e, uſ ex-
 1. tremum, agendum eſſe ſtatuèrunt Patres.

Neque præter teſtimonia hæc non contemnenda, rationibus hac in re lubet
 12. veritatem ſtabilire: quanquam non deſint, quibus ora ſecus ſentientium, fren-
 deant licèt, obſtruantur; & integra totius diei ſanctificatio contra profanæ
 libertatis nimium ſequaces poſſit vindicari. Veluti, Si dies haberi jubeatur ſan-
 ctus, communi ſenſu ſequitur, diem, non aliquot horas, eſſe ſanctificandam, ita
 Aug. ſerm. 251. de Temp.

Prætereà ſi ſanctitatis ejus diei aliquis eſſet terminus, priuſquam dies ipſe
 2. determinaretur, tum ejuſmodi terminus aut ex ſacris Scripturis, aut ex Patri-
 bus eas pie interpretantibus conſtaret; ſed quod nullibi extat, qui poterit mon-
 ſtrare,

—erit mihi magnus Apollo.

Veteres, quibus viſum fuit Sabbato jejunare, quandoque jejunia ad horam
 uſq; nonam produxerunt, quâ elapſâ jejunium relaxare, ciboque vires refocil-
 lare non ſunt veriti, Socr. hiſtor. lib. 5. cap. 22. quandoque ad gallicinium Do-
 minicæ illuſcentis, veluti in Sabbato magnæ hebdomadæ, ut Epiphanius docet
 in Panario. Quando igitur Sabbato ſimpliciter jejunandum eſſe judicabant,
 tum nihil de jejunii terminis, priuſquam ipſum terminaretur ſabbatum, addi-
 derunt: ſed quia apud quosdam omnibus ſabbatis per diem integrum à cibo
 non eſſe abſtinendum erat judicatum, ideò quamdiu eorum jejunium erat
 continuandum ſignificârunt. Eadem de *Dominici* duratione poſſumus dicere: ſi
 Eccleſiæ religioſâ ſolennitate à rebus mundanis per totum diem non fuiſſet fe-
 riandum, tum terminus (ſine cujus cognitione, quamdiu ſanctificandus eſſet
 dies *Dominicus*, ignoraret Eccleſia, hominumque mentes hærent pendulæ)
 hujus ſolennitatis aliquo modo è Scripturis nobis innotefceret, nec eum in-
 tactum Sp. ſanctus præteriſſet; & ſanctiſſimi Patres nihil toto illo die, hoc
 eſt,

est, ab ejus ortu ad occasum usque, nisi quod pietatis sit agendum statuisse, prius ex ipsorum scriptis observavimus: Qui dimidiatam *Dominici* sanctificationem zelo religionis perciti repudiârunt.

Tertiò si gloria sabbati Iudaici in *Dominicum* (quod à Patribus non negatur) translata sit; non video cur non eodem modo diem hunc interpretemur, quo antiquis Dei cultoribus de *Sabbato* erat præscriptum: Iudæis verò, idque authoritate divina, erat mandatum, ut per integrum sabbatum ab omni negotio mundano sequestrati, soli cultui divino vacarent: quâ facie igitur, aut authoritate freti Christiani *Dominicum* suum, aut partem ejus aliquam rebus mundanis, cultu Dei seposito, poterunt locare, viderint quibus ipsorum salus est curæ. Hanc rationem pietentiss. Leo suo calculo, & authoritate approbavit: dicit enim: *Si, qui umbram quandam atque figuram observabant, tantopere sabbati diem venerantur: ut ab omni prorsus opere abstinerent, quomodo qui gratiæ lucem, ipsamque veritatem colunt, hos eum diem, qui à Domino honore ditatus est, non venerari par est?* Leo conf. tut. 54.

Tandem idem æqui, ^{ius}que regula postulat, si quod temporis Dominus nobis in nostros usus indûlerat, spectemus: cujus larga benevolentia nobis ad hujus seculi labores exantlandos, nostraq; negotia expediunda, concessit sex integros dies. quare itaque nobis hoc æquâ lance perpendentibus vel unum in illius laudem, sincerumque cultum, seponere tadio esset? neque hæc absurda ratiocinandi forma alicui poterit videri, qui Chrysostomum à servulorum erga nos officio ad nostram in Deum observantiam hoc in negotio ratiocinantem observaverit: ille ridiculum esse judicat (a), si servulos nostros in nostris

4.

a Hom. 2^a
in Ioan.

Πῶς γὰρ ἐκ ἀποπν, τὴς μὲν οἰκέτας ἡμῶν κελθεῖν ἅπαντα δαλθεῖν πῦν χρόνον, ἡμᾶς δὲ μηδὲ πὴν ἐλάττω χολῶν δονέμειν τῷ Θεῷ;

pro integris haberemus, diem à divina authoritate in Dei cultum sepositum, non integrum, sed partem ejus exiguam divinis cultibus dicendam interpretaremur: ridiculum sanè, imò planè impium, nobis, nostrisque negotiis arrogare, quod ad Deum impendere recusamus: à religione alienum judicat Chrysostomus (b) *sex dies in carnalibus consumere, & unum in spiritualibus nolle im-*

b Hom. 5^a
in Matth.

Καὶ γὰρ ἐκ χάτης ἀγνωμοσύνης αὐτὸν εἶπεν, πέντε καὶ ἕξ ἡμέρας τοῖς βιωτικαῖς ἀπονέμοντας, τοῖς δὲ πνευματικαῖς μηδεμίαν ἡμέραν, &c.

pendere. ita quoque Leo loco prædicto: *quomodo quum ex septem diebus unus in Domini honorem consecratus sit, non illum Domino inviolatum conservare, sed ipsum vulgare facere, religionis non est prorsus dissolutæ?*

Verum non rationibus, sed testimoniis (propter quorundam præjudicia veritatem hac in re tanquam novitatem condemnantium) agendum est: & qui prædicta summæ authoritatis testimonia flocci fecerit, rationes licet undequaque validas (more Βαλῆα (c), *ferrum ut paleam, & chalybem ut pusillum lignum*, re-

c Job. 41.

Atque hætenus pro totius diei sanctificatione veteres stetit, quam Ecclesiæ

necessariam judicârunt, eorum autoritatibus instructus edocui: quomodo autem sacra divini cultus exercitia, eo die peracta, ita erant disposita, ut in illis peragendis totus ab antiquis impenderetur dies, quum de *Dominici* sanctificatione verba fecero, per Dei gratiam manifestum fiet.

C A P. VII.

Diei Dominicæ ordinatio inter Traditiones non scriptas nequaquam numeranda: à Christo per Apostolos est instituta: Apostolorum supra alios Ecclesia Ministros prærogativa: statuta ab Apostolis sunt divina.

Q Vum Judæi Joannem observassent aliâ utentem formâ doctrinæ, quàm vulgo erat recepta, novamque inchoantem cæremoniam Baptismi, *quæ- runt quis esset?* id est, quâ autoritate hæc nova & prioribus inaudita seculis adoriretur? ut de ea edocui, quid sibi statuendum esset, tempestivè considerarent. Ita quandoquidem diem *Dominicum* solennem fuisse Ecclesiæ sub Euangelio, ex sacris Scripturis, & Patribus invenimus, ut jam non postremo (sicuti sub lege) sed primo hebdomadis die ad ea, quæ pietatis sunt, animi hominum masculè sint applicandi; Quæritur, quâ autoritate hoc faciat sancta Dei Ecclesia. non enim sic ab initio feriatum est: à quo usque ad felicissimam Salvatoris nostri Resurrectionem, ut dies septimus in unaquaque septimana haberetur sanctus, à Domino mandatum est: & de sanctificando primo cujusque septimanæ die varii quærent mandatum, quod in sanctis tabulis nusquam extare confidenter satis clamitant: variique, alioqui magni nominis Theologi, in congerendis argumentis, quibus divinam hujus diei autoritatem enervare student, magnopere desudant.

Variis ex Pontificiis (licet inter illos aliqui, præsertim ex scholasticis, aliter sentiunt) pro Traditionibus non scriptis (debili quarum autoritati tanquam solido fundamento plurima ipsorum innituntur deliria) strenuè certantibus, solenne est, inter hujus farinæ traditiones, diei *Dominicæ* observationem recensere: quod fieri non potest, quum ejus mentio in sacro Dei verbo toties occurrat. Huic Pontificiorum errori dum obviam ire studet solidè, pro more suo, literatiss. D. *Whitakerus*, vapulat à Gretsero, Whitakerum tamen futes adversus Gretseri ineptias validè tuetur doctiss. *Vedelius* suis in Ignatium notis.

Alii divini esse juris ut solennis haberetur dies *Dominicus* contendunt: alii denique Apostolicæ ordinationi hoc acceptum ferunt. Nos diem *Dominicum* solenniter celebrandum à Deo per Apostolos institutum Deo juvante ostendemus.

Diei Dominici institutio à Christo per Apostolos.

Diem *Dominicam* observatam fuisse ab Ecclesia Apostolis adhuc in vivis, sacre Scripturæ testantur, neque de istac observatione multum dubitatur: hoc solum est de quo (ut dixi) quæritur: Vtrum ab Apostolis, aut ab Ecclesia, secundum potestatem sibi à Domino concessam, hæc solennitas fuerit instituta? & si beatis Apostolis adscribenda sit, utrum illi ex se, suâque autoritate, an ex mandato divino eam Ecclesiæ præscripserint? Quum diei *Dominicæ* observatio apud Christi Ecclesiam etiam viventibus Apostolis increbuerit, eos pro hujus observationis autoribus censere æquum, & rationi sanæ consentaneum videtur:

tur:

stitutione, aut necessaria postea continuatione, in sacris tabulis nullum extat mandatum: auctoritatem tamen horum mandatorum quis elevare audebit? aut ad ea observanda hodiernam Ecclesiam non obligari affirmabit? quia eorum observatio in scripturis commemorata est instar mandati, ex cuius vi ad ea continuanda tenetur Ecclesia. Exemplis res erit clarior. Diaconos ordinarunt Apostoli, Act. 6, & Presbyteros per singulas Ecclesias, Act. 14 v. 23. in omnium Ministrorum ordinationibus, *χρησθερια* erat in usu: at ubi de eorum ordinatione, horum institutione, aut de hujus caeremoniae usu perpetuandis expressum extat mandatum à Christo? & tamen Apostolos in illis peragendis divino spiritus instinctu fuisse actos, Ecclesiamque ad hæc ex vi Apostolicæ institutionis hodiè teneri, nemo ambigit.

Sed ut paucis B. Apostolos, & non alios hujus solennitatis auctores ostendam, quæ sequuntur sufficiant. Si illis adhuc in vivis erat observata, (quod S. Scripturæ satis evidenter ostendunt) meritò illorum ordinationi adscribenda est: aut enim per ipsos, eorumque auctoritatem, aut per alios Ecclesiæ Doctores sine illorum consensu erat instituta: non datur tertium: quorum posterius est absurdum, & à nullo in Christiana fide exercitato unquam admittendum: quia Apostolica auctoritas (ut fusè satis prius ostendimus) erat in Ecclesia suprema: illorum erat gregi Christiano in omnibus quid optimū factū esset declarare; non verò Ecclesiæ fuit, illis jura, legesque præscribere: cur non itaque ad Apostolos, fideles Ecclesiæ fundatores, pertineret, etiam inter alia hanc solennitatem Ecclesiæ commendare; & non ad Ecclesiam, B. Apostolis eam præscribere?

Præterea generalis omnium Ecclesiarum in hac festivitate celebranda consensus idem evincit: aliàs quemadmodum in aliis observationibus (ab Apostolis non receptis, sed à postera Ecclesia ad tempus observatis) à se invicem discesserunt: veluti in festo *Paschali*, in jejuniis observandis, &c. ita sine dubio in *Dominica* celebranda contigisset, si divina auctoritate per Apostolos accepta eius observatio apud Christianos non inolevisset.

Tertiò si Ecclesia Christiana inconsultis Apostolis diem illum celebrandum constituisset, aut qui ex Judæis, aut ex Gentibus facti essent Christiani, hoc fecissent: at non illi, quibus antiqui sabbati cessatio non nisi per Apostolos innotuit, multo minus ex se suæque auctoritate hoc facere tentassent. Neque cordatus aliquis, quos ab *Ethnicismo* ad *Christianam* fidem amplexandam invitarent Apostoli, pro huius festivitatis auctoribus reputabit: quia illis sabbatizare secundum morem Ecclesiæ non est solenne, nisi quatenus ad hoc ab Apostolis erant instructi.

Quartò si B. Apostoli ex auctoritate sibi à Christo delegata *Dominicam* non instituissent; sed eius observationem Ecclesiæ iudicio liberam reliquissent, tunc meritò diceremus Ecclesiam τῇ βασιλίδι τῷ σαββάτῳ: quod tamen præclarum est (ut piè doctissimus D. D. *Paræus*) Christi divinitatē argumentum: nemo enim est Dominus sabbati, nisi qui sabbatum instituit, & cuius sabbatum est, &c. Sabbatum, est Domini Dei tui.

Denique si ab Ecclesiæ institutione penderet eius auctoritas, tum ab ea, quando sibi visum fuerit, poterit iterum aboleri: sed hoc hæcenus ab ipsa Christi ascensione nunquam erat tentatum: quia sublatā *Dominicā*, ut publicus Dei cultus corruat, necessum est.

Quum itaque viventibus Apostolis diei *Dominicæ* invaluerit observatio, illis primis Ecclesiæ fundatoribus omnino adscribenda est.

Præterea

Præterea si concedatur hæc solennitas ab Apostolis instituta, quærunt alii an ideo divino jure nitatur hæc ordinatio? Nos omisâ hæc curiosâ magis quam sanâ, à quibusdam infrunitis, & veterinosi ingenii hominibus agitâ, disputatione, Num Dei an Apostolorum institutio sit dici Dominicæ ordinatio? eam divina authoritate introductam fuisse cum Veteribus summâ cum lubentiâ agnosci- mus: & sanè licet ejus authoritas Apostolicæ fuisse institutionis concederetur, non inde statim sequeretur eam non esse divinam: nisi aliquid in Ecclesia ab Apostolis ordinatû sit, hoc S. Sancto iis non dicente; quod à mentis compote non faciliè admittetur: quia Apostoli in rebus omnibus illa tradiderunt Eccle- siis, quæ acceperant à Christo, teste S. Paulo 1 Cor. 11. v. 23, docueruntque ex mandato Christi homines Evangelium amplexos servare quæ Christus illis præceperat Matt. 28. v. 20. ita sentit Tertullianus: (a) *Apostoli, inquit, nihil ex a suo arbitrio elegerunt, quod inducerent, sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt.* & quorsum Apostolos in sacris suis institutionibus (quas Ec- clesis imposuerunt) divino spiritu minus fuisse agitados, quàm in ipsa Evan- gelii doctrina promulganda, crederem? Nullum enim est Apostolicum factum jure non Apostolico, id est, divino, & nihil ab illis factum non dicente hoc in S. Sancto: proinde de quod fecerunt, divino jure fecerunt, eorumque facta (de quibus quidem constat) non dicta solum, vel scripta divini juris esse negari non potest. Necessarium indicat Apostolus, ut qui Propheta, aut vir spiritualis sit, agnoscat quòd Domini sint præcepta quæ scripsit Ecclesiis. 2 Corint. 14. v. 37. Nihil sanè ab Apostolis erat Ecclesiæ injunctum, quod à Domino non fuit prius præscriptum: quia docturi erant Apostoli quæ à Christo didicerunt: quod summâ fide præstiterunt; nec quis- quam, qui, quæ spiritus sunt, sapiat, hoc negabit: & tamen quædam ab illis ad tempus instituta agnosco; utpote quorum occasiones erant singulares & non continuandæ, quapropter ordinationes illæ sunt mutabiles: quod tamen de die Dominico non potest affirmari.

Si qui igitur sunt ex Patribus, qui ab Apostolis Dominicæ institutionem fa- ctam autumant, non ita accipiendi sunt, quasi eam non pro divinâ, sed hu- mana agnoscerent: quia iidem Patres Deo & Christo eam alibi adscribere non verentur: & B. Apostolos hujus solennitatis non authores, sed S. Sancti ama- nuenses (hoc est, interprete Leone, (b) *qui divini numinis virtute scripserunt sua de- creta*) in ea Ecclesiæ proponenda agnoscunt: qua de causa pientiss. Leo statuit die Dominico feriandum à laboribus, quia hoc Spiritui Sancto, & Apostoli ab eo instituti placuit: fatereturque eum diem à Domino honore ditari.

Dies Dominicus itaque ab Apostolis tanquam à fidelissimis Ecclesiæ Christia- næ architectis, potestate extraordinariâ, quæ jam non durat in Ecclesia, & Sp. Sancti inspiratione est institutus: ut Christiani authoritate non humana, sed divinâ ad convocationes sanctas, & ad privata pietatis exercitia eo die celebranda obligarentur. Apostolica gratia, inquit Ambrosius (c), *mortuos c. Hexæmer. excitavit*, quæ quanquam non erat Apostolorum sed Christi gratia, ut ipsi fatentur Apostoli Actorum capite 3. v. 12. 16, vocatur Apostolica: quia in ipsos erat effusa, ejusque ope illi mortuos resuscitârunt: ita hîc Dominica insti- tutio vocatur Apostolica, non quod sit mera Apostolorum, quæ erant Chri- stiani, ordinatio: sed quia à Christo per illos potestate extraordinariâ instru- ctos fuit instituta.

Sed hoc solum est, ut dixi, quod authoritatem hujus institutionis in dubium vocantes mordeat: quia nullibi locus, in quo ex authoritate divina solennis hujus diei observatio injuncta videtur, extet in scripturis: magni quidem acu-

minis homines, *lucum præ multitudine arborum*, ut in proverbio dicitur, *minimè observantes*: quorum opinionem consideranti mihi mentem subiit illud Operum imperfecti in Matthæum: (a) ubi Sacerdotes antiqui populum decimas non offerentem vellicantes, eumque in Deum peccantem non corripientes acriter punguntur: Si quis, ait, *de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant sacerdotes, quasi magnum crimen fecisset, quia partem decimam alicujus rei, vel saltem minimæ non obtulisset: si quis autem de populo in Deum peccabat, aut lædebat aliquem, aut aliquid tale faciebat, nemo curabat eum corripere, quasi nullam culpam fecisset, qui in Deum peccabat; & de suo quidem lucro sollicitè agebant, de gloria autem Dei, & salute hominum negligebant*: quorum errorem in hoc ad Episcopos, Presbyteros, & Diaconos Ecclesiæ, ejusdem criminis reos accommodat. ita nobis de his judicandum est. Quanto animi fervore & studio ipsissimi hujus dubii auctores pro Decimis certant, quas jure divino etiam sub Euangelio Ecclesiæ à Domino indultas clamitant, quum tamen nè unum quidem apertum et novo Testamento de harum Euangelii Ministros erogatione testimonium possint producere? at de die Dominico (cujus observatio ab Ecclesia Christiana non semel in scripturis perspicuè satis occurrit) vacillat eorum fides: nec facile se adduci patiuntur ut credant ejus auctoritatem ex verbo Dei posse demonstrari. Num Decimis sint digni qui Deo septimas (si ita liceat) negant, judicent alii; sed in illorum gratiam lege de decimis admissa, hoc saltem quaero, utrum veritati consentaneam sit, Deum Opt. Max. & Sapientissimum (qui sua potestate articulos temporum constituit, Act. 1, v. 7.) voluisse aliquid certi de salario in ipsius cultum administrantes erogando determinare, quum tamen de tempore, in quo peragendus esset ipse cultus, nihil certi apud Ecclesiam relinqueret? Sapientis quidem est, prius de labore, idoneoque ad eum obeundum tempore statuere, quàm de mercede, quæ eum sustinentes remunerandi sunt, determinare. Parabola patrem familias operarios conduxisse refert: sed prius quid illis faciendum fuit significavit, & tum pactus est cum illis de singulis idem denariis. Si Decimas itaque à Deo in Ecclesiæ Ministrorum usum concessas asserunt, Deum tempus, in quo ipsius cultui illis (quibus ex eorum sententia Decima indulgetur) vacandum sit, statuisse concedant necesse est: quia cum cultum, tum idoneum ad eum peragendum tempus definire, ejusdem est auctoritatis.

Jam ad divinam hujus diei institutionem stabiliendam minimè recurrendum est ad spuriam illam schedulam, cælitus (ut fertur tertio tomo (a) Conciliorum) Hierosolymas demissam: quia quæ Sp. Sanctus nobis in Scripturis revelavit eam divinam esse omnibus, qui veritatem amplectuntur, demonstrant: & fabulosas hujus farinae ineptias Pontificiis (quorum, sine illarum fulcimento jam dudum corruisset regnum) relinquimus: & quid lucis ex novo Testamento ad veritatem hac in re propalandam possit adferri, breviter pro instituti nostri ratione perpendemus. Hic tria examinanda veniunt: Primò utrum in cujusque hebdomadis circulo Ecclesiæ die certo ex Dei instituto feriandum sit?

Secundò utrum Judaicum sabbatum sit abrogatum?

Tertiò quid in prima septimana diei ferias confirmandas ex sacris novi fœderis tabulis possit adduci? Horum primum obscurius, reliqua verò duo aperte satis ex sacris Scripturis & Patribus occurrunt observanda; eorumque unum ex altero dependet: de postremo plurima secundo, tertio, &c. Capitibus observata sunt à scripturis, sed veritate in duabus prioribus quaestionibus antiquorum testimoniis manifestatâ, nullo negotio quod tertio loco inquirendum est, apparebit.

C A P. V I I I.

In circulo hebdomadario diem unum à mundi primordio fuisse sanctificatum: hoc à Iudæis, & Christianis affirmatur. Quomodo Adamo opus fuerit sabbato. Diei septimi apud Ethnicos observati mentio. Auctoritates, in quibus Sabbati observatio apud Patriarchas negatur, expenduntur. Quare Ethnicis non exprobetur Sabbati abusus?

Q VOD ad primam quæstionem, scilicet, in systemate septem dierum unum *Homil. 10. in Gm.*
in spiritualem operationem (ut loquitur Chrysostomus) seponendum esse, affirmare cur vereretur? præsertim quum maximorum Theologorum calculis hæc opinio approbetur, & manifestis veterum testimoniis satis luculenter doceatur. Ecclesiam Dei cognita creationis historia ex systemate septimanali diem unum In ejus cultum semper seposuisse videbimus: cujus rei veritas in tribus Epochis sive annorum juncturis observanda occurrit: quarum prima à creatione ad Moysen: secunda à Moysen ad Evangelium per Apostolos prædicatum: tertia consideranda sequitur ab illo tempore ad finem sæculi: in quibus omnibus è septenis unum ad Deum publicè colendum semper fuisse sepositum invenimus, ita à mundi primordio ad Moysen, à Moysen ad Christi Resurrectionem, ab illâ usque in hodiernum diem factitatum legimus. De harum prima, & ultima Epochâ præcipua hodie agitur controversia, de secunda verò à nemine dubitatur.

In prima demonstranda ante Moysen, imò ab ipso mundi exordio *Sabbatum* *Sabbatum* fuisse observatum, & sacræ Scripturæ, & venerandi Patres fidelissimi earum interpretes testantur: in cujus rei veritatem primò ipsius Moysis auctoritatem adducemus: quæ habetur Genes. ca. 2. v. 2. 3. cujus loci sensum genuinum varii *ab initio mundi observatum.* exposuerunt, maximè *doctiss. Riverus* in Genesin: ejusque expositionem contra aliter sentientes satis orthodoxè tueretur in sua de Sabbato dissertatione, cap. 2, prolepsinque in Moysis textus elucidatione à recentioribus excogitatam remonet: non enim loco prædicto refert Moyses, quid Deus fecerit, quando ille historiam creationis exaravit: sed quid ipse Deus fecerit, postquam stupendum opus creationis erat ad finem perductum: scilicet, quòd ipse à novo opere creando cessavit: & lege promulgatâ statuit, ut in ipsius cultum dies septimus seponeretur ab hominibus in memoriam creationis: hoc à Moysen refertur: neque prolepsis illa prædicta, quam ex Christianis optimi non agnoscunt, Judæis fuit nota: & si sensum verborum Moysis simplicem & literalem sequamur, In nostram sententiam omnia sonant. Quàm iniquum est enim quum verba omnia ejusdem sint modi, & temporis, *vajecol, vajisboth, vajebarech, & perfecit, & cessavit, & benedixit,* priora duo restringere ad præsens, posteriora, ut quidam faciunt, ad futurum post duo annorum millia tempus extendere: nimis dura sanè hæc verborum esset constructio.

Sed quomodò Iudæi locum hunc intellexerint, videamus. De illis refert Tertullianus, (a) quòd affirmant, Deum à primordio sanctificasse diem septimam re- *a Adv. Iud.* quiescendo in eo ab omnibus operibus quæ fecit: & inde etiam Moysen dixisse ad populum, cap. 4. *memento te diem Sabbatorum, sanctificate eum, &c.* ubi Iudæorum de Sabbato ob-

servato ab ipsa mundi creatione sententiam profert Tertullianus: deinde secundum Iudæos præceptum in decalogo de eo custodiendo ad illam primordiale Sabbathi observationem respexisse affirmat; scilicet, quia Deus in creatione diem septimum sanctificavit. hæc fuit Tertulliani sæculo recepta apud Iudæos opinio, quam ipse contra eos disputans profert, & diem septimum ab initio fuisse sanctificatum nusquam negat Tertullianus.

Neque hoc diffitentur ipsi Iudæi. Titulus psalmi nonagesimi secundi apud Ionathan, qui sacra Biblia in Chaldæum verterat, sic extat. *Laud & canticum, quod dixit homo primus pro die Sabbathi.* Ex qua inscriptione apparet, veteres Iudæos etiam ante primum Christi adventum sensisse, Adamum Sabbathum observasse: vixit ~~ante~~ Ionathas secundum Galatinum, (a) anno ante Christi nativitate secundo & quadragesimo. Iosephus literatissimus Iudæus agnoscit, Deum septimam requiesse, & ab operibus cessasse, atque eo nomine Iudæos per hanc diem, quam Sabbathum appellant, vacationem celebrare. fatetur itaque Iosephus Iudæos Sabbatho ab operibus feriari, quia Dominus die septima à creatione cessavit: idem sentit Philo Apostolis contemporaneus.

b de mundi
opificio.

Εἰς δὲ ὁ σύμπας κόσμος ἐπι-
λιώθη καὶ τὴν ἑξῆς αἰῶνα
πλείαν φύσιν, τὴν ὁπῆσαν ἡμέραν
ἐβδόμην ἐσέμνηνεν ὁ Πατήρ, ἐπα-
νήσεις καὶ αἰγίας προσεπών, &c.

Ἐχρσαν γὰρ αὐτὴν ἐν τῇ φύσιν
προνομίαν, καὶ ἀφ' ἧς μόνον ἐδη-
μιουργήθη ὁ κόσμος, &c.

Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὁ
πάντα μέγας Μωσῆς ἐδικαίωσε τὴν
ἐγγραφέντας αὐτῇ τῇ ἱερᾷ πολι-
τεία, θεσμοῖς φύσεως ἐπιρροῖς
πανηγυρίζειν, &c.

c Traff. 20.
in Ioan.

Deum sanctificasse diem ex quo capit velut à laboribus requiescere. ita Solomon Iarchi in Genes. 26. à quo citatur Rabbi Simson in Ies. 58. Aben Ezra in Exod. 20. Da. Kimch. Manasses ben-Israel in Deuter. 5. omnesque Doctores Iudæorum præter Maimonidem.

Hæc, Iudæos, quibus ex totius mundi incolis Sabbathi observatio optimè innotuit, Sabbathum ab ipsa creatione fuisse observatum cognovisse, declarant. Ex Christianis etiam varii antiqui, tum moderni, in hac fuerunt sententia: quorum pauca testimonia delibabimus.

d an. 170.

Bibliot. Pal.

T. 2. l. 2.

Theophilus Antiochenus libro secundo ad Autolyrum ait, (d) Deum in die septimo consummasse opus suum quod fecerat, & benedixisse diei septimo, & sanctificasse eum quia in eo quiescisset ab omni opere quod fecerat, &c. non dicit Deum diem septimum consecrasse ut postea ab Ecclesia Israelitica tantum sanctificetur: sed quamprimum opus creationis erat consummatum dies septimus fuit à Deo & benedictus & sanctificatus: postea agnoscit diem septimum inter omnes mortales esse celeberrimum, quem Hebræi Sabbathum, Græci diem septimum appellant, licet nominis causam plerique

(b) postquam, inquit, juxta perfectam naturam numeri senarii, sequenti die septimo pater honorem addidit: quem nobis laudavit, mox sanctum appellari dignatus est. item de vita Moïsis libro tertio fatetur diem Sabbathi à natura privilegium habuisse, ex quo mundi natalis factus erat: & paulo ante eodem libro ait, Moses agnoscit ut omnes ascripti ejus civitatis, jus natura sequentes celebrarent Sabbathum: agnoscit itaque, Sabbathi observationem esse secundum jus naturæ, hoc est, à Deo in creatione naturæ fuisse institutam. B. Augustinus

(c) quoque dicit, Iudæos agnoscere

plerique nesciunt. quænam autem fuit causa à plerisque ignota? scilicet, sanctissima Dei requies in illo die, ejusque sanctificatio, cujus antea meminuit Theophilus.

Tertullianus (a) dicit, Christum legem adimpl. visse, dum ipsum Sabbati diem benedictione patri à primordio sanctum, benefactione sua effecti sanctiorem.

Cyprianus (b) fatetur sacratum septenarium numerum à conditione mundi auctoritatem obtrinuisset quoniam in sex diebus opera Dei patrata sunt, & septima consecrata quicui, quasi sancta, & sanctificans, solennitate vacationis honorata, & spiritui sanctificatori attribulata.

In eadem sententia est Lactantius. (c) Mundum Deus, & hoc rerum nature admirabile opus sex dierum spatio consummavit, denique septimum, quo ab operibus suis requieverat, sanxit. hic est dies Sabbati: sanctificationem itaque Sabbati à prima creationis, & non à Mannæ historia repetit Lactantius.

Τὴν μὲν οὖν πεντέραν κτίσιν ποιῶν ὁ Θεὸς κατέπαυσε, ἀπὸ τῆς καὶ τὸ σάββατον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἐτήρουν οἱ τῆς γενέσεως ἐκείνης.

ad Christum, dicit enim omnes illius generationis homines sabbatizasse: ubi loquitur de toto tempore à mundi exordio ad Christum.

Greg. Nyssenus, (e) Ecce tibi primordii mundi Sabbathum benedictum: nota per illud Sabbathum, hoc Sabbathum, diem requietis, cui benedixit Deus supra alios dies.

Ἡ γὰρ αὐτῷ. τί ἐστὶ καὶ ἡ γὰρ αὐτῷ? ἀφώρσεν αὐτῷ.

deinde quum docet causam propter quam eum sanctificavit, adjecit: eo quod

καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν εἰρηκεν, ἡ γὰρ αὐτῷ, προσέθηκεν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσε ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὡς ἡρξάτο ὁ Θεὸς ποιῆσαι. ἤδη ἐντεῦθεν ἐκ παρομοίων ἀνιγματοδῶς διδασκαλίαν ἡμῖν, &c.

ordinationem mundum teneri diem à circulo septimani integrali Dei cultui consecrare, pater.

Augustinus in ultimo capite postremi libri de Civitate Dei: dum describit perpetuum illud Sabbathum, quo in cælis fruuntur sancti, Sabbati institutionem ad Dei, ab opere creationis, requiem refert.

Idem facit Epistola ad Casulanum: ubi ait, Deum sanctificasse diem septimum, quando in illo requievit ab omnibus operibus suis, & postea de ipsius observatione populo Hebræo mandasse. agnoscit itaque Augustinus, Sabbati usum apud veteres, priusquam apud Hebræos increbuisse; scilicet, primò ab initio ante Moysen, deinde in Ecclesia Iudæorum.

B. Athanasius (d) dicit, Deum, quum priorem creationem absolvisset, quieti se dedisse, ac propterea homines illius generationis in die septimo Sabbathum observasse: ubi agnoscit Sabbathum fuisse observatum à creatione

ad Christum, dicit enim omnes illius generationis homines sabbatizasse: ubi loquitur de toto tempore à mundi exordio ad Christum.

Greg. Nyssenus, (e) Ecce tibi primordii mundi Sabbathum benedictum: nota per illud Sabbathum, hoc Sabbathum, diem requietis, cui benedixit Deus supra alios dies.

Chrysost. (f) Benedixit Deus & sanctificavit diem illum. quid est sanctificavit eum? ab aliis eum segregavit.

in illo requieverat ab omnibus operibus suis, quæ ceperat Deus facere. Iam hanc ab initio doctrinam nobis insinuat Deus, erudiens in circulo hebdomada diem unum integrum segregandum, & in spiritualem operationem reponendum: itaque secundum Chrysostomum dies Sabbati a creatione ab aliis diebus erat segregatus, atque ob illam

an. 200.

a Contra

Marcion.

l. 4. c. 12.

an. 250.

b de Spiritu

S. sect. 8.

an. 300.

c l. 7. de d. v.

præm c. 14.

an. 380.

d de Sabb.

e circumc.

c de resurr.

Christi

orat. 1.

f Hom. 10.

in Gen.

an. 410.

Epist. 86.

an. 430.
a qu. 21. in
Gen.

Δέδωκεν αὐτῇ δημιουργίας τῇ
ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ τὴν δόξαν· ἵνα
μὴ μόνῃ πρὸς τὰς ἄλλας ἀγέ-
ρας & διαμείνῃ· τὸ μὲν τοι ἡγία-
σεν αὐτὴν αὐτὴ τῇ ἀφώρῳ, τί-
θεικεν, &c.

Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέ-
ραν τὴν ἐβδόμην. ἔδειξεν γὰρ ὅτι
ἐκ ἀχρηστον τὴν ἡμέραν πρὸς τὸ
ποιεῖν ἡγήσατο, ἀλλ' ἀρμόδιον ἔθετο
εἰς ἀνάπαυσιν, &c.

quest. 43. in
Exod.

Τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐν ἑξ ἡμέραις
τὰ πάντα δημιουργῆσαι, ἐν ᾗ τῇ ἐ-
βδόμῃ μὴδὲν ποιῆσαι, εὐλογία δὲ
ταύτῃ τιμῆσαι. ἔτω γὰρ καὶ ἐπήγα-
γεν· ὅτι ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησε κυ-
ριεῖν ὁ Θεὸς σὺ τὸν ἔρανόν καὶ τὴν
γῆν, &c. καὶ κατεπαύσεν τῇ ἡμέρᾳ
τῇ ἐβδόμῃ, καὶ ἡγίασεν αὐτὴν, &c.

an. 1240.
b part. 3.
quest. 39.
fol. 128.

Alexander Hales (b) ante legem observatum fuisse sabbatum à Patribus affirmat: In eadem sententia sunt varii ex scholasticis.

Jam si cui animo sit gravissimas prædictorum Patrum sententias secum supputare, sabbati diem ab ipsa mundi creatione fuisse celebrem non diffitebitur: quia ex omnium sententia sabbatum à Deo erat sanctificatum; neque de Dei proposito loquuntur Patres, quasi non tunc realiter in Dei cultum fuisset segregatum: sed solum secundum ejus propositum ad hoc erat destinatum, ut post duo annorum millia in illum finem seponeretur: dicunt enim, quando Deus creationis opus consummaverat, à primordio, aut à creatione mundi, quando ab operibus suis requieverat, à creatione ad Christum, &c. sabbatum erat sanctificatum: ac proinde diem sabbati inter omnes mortales, sive omnes prioris generationis homines, hoc est, à mundi exordio ad Christum, fuisse celebrem, diu antequam ejus usus invaluit apud Hebræos, agnoscunt. hæc omnia rotundis verbis à Patribus affirmantur; ex quibus è circulo hebdomadario diem unum ad Deum publicè colendum semper fuisse sepositum liquiddò constat.

Et quemadmodum in hac sententia optimi ex antiquis fuerunt: ita ex neo-tericis præcipui, qui in Ecclesiis reformatis floruerunt, affirmant, Deum à mundi exordio diem septimum ad cultum suum inter homines sanctificasse, hoc luculenter docuerunt D. Wallens, & D. Rivetus. quorum ille de quarto præcepto cap. 3. gravissimis Lutheri, Zuinglii, Calvini, Bezae, Petri Martyris, Bullingeri, Zanchii, Vrsini, Gualteri, Aretii, Bonaventuræ, Bertrami, Mer-
ceri,

Theodoretus. (a) diei septimo largitus est benedictionem in creationis loco, nè solus ille dies præ cæteris honore careret: posuit autem sanctificavit eum, pro eo quod est, segregavit. Et postea: in benedicendo diei septimo demonstravit, quod diem non inutilem & superfluum existimaret, sed ad quietem accommodatum statui: quis non videret, sabbatum ex Theodoreti sententia ab initio in Dei cultum ab aliis diebus fuisse segregatum? Ita dum quaestioni, quare non alio die sabbatum celebrari jusserit, responderet: quia Deus omnium, sex diebus universa creavit: septimo verò die nihil fecit, sed hunc diem benedictione honoravit: quemadmodum subjungitur, sex diebus Dominus Deus tuus creavit calum & terram, & quievit die septimo: quibus etiam docet, jam tum ab initio creationis diem hunc à Deo quieti & sanctificationi fuisse consecratum.

ceri, Antonii Faj, Junii, Parei, Zepperi, Martinii, & Astledii testimoniis hoc docet. quibus addit *Clarissimus D. Rivetus*, dissertatione de Sabbato cap. 1, Lamberti Danæi, Rod. Hospiniani, Martini Chemnitii, Joh. Gerhardi, Conradi Pfeilen, Henrici Butingi, Bartasii, Goulartii, Tileni, (cum adhuc in castris nobiscum militaret) Morlorati, & Fequernehiiani auctoritates.

Hi duo eruditissimi Theologi de Rep. Christiana optimè meriti, tantâ nube testium magnæ auctoritatis septi, palàm omnibus fecerunt, sabbati observationem ante Mosen in Dei Ecclesia semper fuisse in usu: à quorum sententia, quamvis ex recentioribus uno aut altero contrâ nitente, nemo mentis compos ut discedat sibi persuaderi facile patitur.

De qua sententia post illos plura dicere licet hominis frustra seduli videatur, tamen quum hæc opinio tot illustrium Theologorum testimoniis suffulta, à quibusdam & rationibus, & veterum auctoritatibus enervetur, pauca addenda sunt. Ex rationibus, quibus contra receptam à tot eruditissimis viris veritatem insurgunt, hæ, quæ sequuntur, sunt præcipuæ. Primò ante dolendum Adami lapsum sabbato, in quo vires laboribus exhaustæ sint refocillandæ, non erat opus. Secundò, in scripturis de Patriarchis sabbatizantibus nihil legitur. Tertiò, si sabbatum à creatione fuisset observatum, Ethnici ad illud observandum fuissent obligati: & alicubi in sacris Scripturis neglecti sabbati à Deo insimularentur, quod tamen in sacris tabulis nusquam legitur. Hæ sunt rationes, quæ maximam probabilitatis speciem præ se ferunt, quibus nullum sabbati ante Mosen usum fuisse in mundo asserunt: quarum duabus primis respondet solidè *Clariss. Vbi supra. Wallam.* Cujus responsioni hæc solum addo. Quum Adamus duobus diversæ *Adamo opus naturæ negotiis uno eodemque tempore non potuerit convenienter vacare, à erat sabbato.* ratione alienum non videtur, illi statum tempus ad utrumque commodè peragendum à Deo fuisse assignatum; quò posset libere Edenis hortum colere, Deique cultum publicum solenniter celebrare, *in*

Præterea quum noctem, in qua quiesceret, illi felicissima innocentiz conditione assignatam credamus, cur non etiam & dies ad divinam Dei operum contemplationem esset constituta? Denique quum ipsi sancti in beatissimo cælorum regno perpetuo fruantur sabbato, non incongruum, aut à conditione Adami alienum censebitur, si illi sabbatum in Paradiso ad Deum colendum assignetur, licet eum sabbatizasse non legimus. quædam in scripturis instituta narrantur, quorum observatio in eisdem statim non occurrit. Nehem. 8. v. 18. reduces à captivitate sibi tabernacula fecisse leguntur, in quibus confederant: quod inde à temporibus Ioshuæ in diem istum prius non erat factum: licet illud in lege erat cautum, Levit. cap. 23. v. 40. & post legem de Sabbato à Mose traditam, nulla sit ejus observationis mentio in toto Iudicum, &c. libro: nemo tamen inde concludet, tum temporis sabbatum non fuisse institutum, quia ejus festivitatis observatæ nulla occurrunt vestigia. nec Sampsonem, Deboraham, neque Ioshuam sabbatizantes legimus: non tamen eo nomine sabbatum institutum fuisse negamus. ita etiam ante legem in monte datam poterat conringere. & quid si Ægyptios vernas Israelitas septimo die otiosos noluisse ferre dixerimus? fortè illi necessitati cedebant, quod etiam Antiochi ætate contigisse narrat Iosephus: (a) quum *Iudæus*, inquit, *diei septimi observationem sub a de bello In-* gravissimæ pæni interdixisset, brevissimo temporis spatio non in *Antiochia tantum, sed in daico lib. 7.* vicinis regionibus sabbatum erat neglectum. Nullibi quoque legitur Adamus Deum *c. 21.* publicè coluisse, quod tamen eum fecisse pro certo statuendum est. idem de sabbato ab eo observato possumus judicare: quia si modum cultus habuit à Deo

Sabbatum observatum, licet ejus observationis mentio non occurrit.

Deo præscriptum, sinè tempus quoque à Deo definitum ad illum exercendum, jure non potest negari; etsi de expresso tempore non legimus: naturali enim æquitati maximè consentaneum est, tam tempus ad cultum peragendum, quàm cultum ipsum definite.

Quod ad tertiam rationem ab Ethnicis allatam: quibusdam videtur, si sabbatum à creatione fuisset observatum, tum Gentiles ad ejus solennitatem celebrandam teneri. Sed hoc duplici nomine negant. primo quia nulla vestigia diei septimi observationis apud illos reperiuntur. secundo propter neglectum sabbatum à Deo non arguuntur.

Ad primam respondet Doctiss. Wallæus loco prædicto, licèt concederetur ejus mentionem inter Ethnicos fuisse oblitteratam, non inde sequi sabbati usum apud Adami aut Noachi posteros non remansisse: ita Wallæus. Hebræicarum antiquitatum indagatores docent ex Maimonide, vitiosam religionem inter ipsa mundi initia inolevisse, atque incrementa ita accepisse, ut tandem divina penè everteretur religio: excepit tamen maximus Rabbini Chano-chum, Melchisedecum, Noachum, Semum, &c. qui Deum Opt. Max. purè mente venerati sunt: cujus relationis ipsa sacrarum scripturarum autoritate fretæ veritatem in dubium quis vocabit? si itaque vera & à Deo instituta, hominumque mentibus indita religio in aliis capitibus apud profanæ gentis posteros cessavit, quid mirum si etiam apud eosdem sabbati observatio non continuata sit: quæ tamen à Dei Ecclesia semper erat observata?

Diem septimum apud Gentiles fuisse celebrem, eosque illum solenni quâdam devotione coluisse, (aut ex naturæ instinctu, aut ex traditione à majoribus, à quibus erant prognati, accepta, aut à generali ipsius creationis cognitione) ipsorum scripta disertis verbis ostendunt: in quibus sabbaticæ solennitatis illustria vestigia ea perlustranti facile est invenire.

Dies septimus apud Ethnicos celebris.

Καὶ πλὴν ἑβδόμενῃ ἡμέρᾳ ὁ μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἴσασιν, καθ' ἣν ὁ πᾶς κόσμος κλυεῖται τῶν ζωογονημάτων καὶ φθορῶν ἀπάντων, &c.

a Stromat. lib. 5.

b. l. 13. c. 7.

quod probat, Hesiodi, Homeri, Callimachi, aliorumque Ethnicorum testimoniis, quæ hic commemorare supervacuum existimo: quia si quis meæ relationi fidem non habuerit, prædicta Poetarum testimonia apud Clementem cuius incredulo fidem facere possunt. Eusebius de Præparatione Evangelica (b), ait, Deum perductis operibus ad finem, diem nobis ad requiem à laboribus concessisse, hoc variorum Poetarum autoritatibus confirmat, & hæc testimonia de septima cuiusque septimanæ die intelligenda probat Doctiss. Rivetus dissertatione de sabbato, cap. 5.

Dum describit Suetonius Tiberii moderationem etiam erga inferiores exhibitam, inter alia refert, Diogenem quendam Grammaticum Sabbatis Rhodi disputare solitum, Tiberium ut se extra ordinem audiret, non admisisse, ac per servum suum in diem septimum disulisse: ex quo apparet, septimum diem apud Diogenem fuisse notum, licet Doctiss. Casaubonus ad Suetonii locum existimat, observationem hebdomadam, quæ hodiè obtinet, apud Græcos habitam, ante Tiberii tempora vulgò receptam non fuisse: Doctiss. tamen Rivetus loco citato probat variis testimoniis, Latinis etiam fuisse in usu dies sic distinguere.

Suet. in Tiberio.

Lampridius

Lampridius in Alexandro Severo narrat eum septimo, quum in urbe esset, ascendisse in Capitolium, & templa frequentasse.

Plura testimonia in hanc sententiam occurrunt apud *eruditiss. Amesium*, p.m. a l. 2. in medulla Theolog. lib. 2. cap. 15. sect. 10. & cum Iosephi (a) contra Appionem testimonio concludam: *nullam fuisse gentem sive Græcorum, sive Barbarorum, aut alibi, apud quam septimi diei, in quo feriari solebant Iudæi, mos non increbuerat: quocum, ut vidimus, consentit Clemens Alexandrinus.*

Morem igitur diem septimum celebrandi apud Ethnicos increbuisse nulli potest esse dubium; sive, ut dixi, ex naturæ instinctu, sive à Dei ordinatione quæ ad Adami posteros pervenit per traditionem. Vt cumque si prædictis Authoribus sit habenda fides hujus solennitatis festum apud totum terrarum orbem innotuisse certum est, quanquam hujus solennitatis causam plerique ignorarunt: quod Philo de vita Mosis lib. tertio, & Theophilus Antiochenus loco prius citato, observant. Theophilus ait, *diem septimum mortales omnes Sabbatum appellasse, & nominis causam plerosque ignorare*: causa autem illa, quam ignorarunt, fuit Dei requies finito in sex diebus creationis opere stupendo: quod apud Ethnicos longo temporis protractu erat oblitteratum, licet diem ipsum observarent, ut ex commemoratis testimoniis apparet. hoc pluribus docet Irenæus in fine Capituli 30. lib. quarti, quo Lectorem remitto.

Postremo quæstioni secundæ satisfaciam, scil. Si Gentiles ad Sabbatum observandum obligarentur, & ejus observationis mos apud eos increbuisset, quare nunquam in S. Scripturis propter profanatum Sabbatum à Deo arguerentur? Gentiles secundum naturæ instinctum ad Deum potentissimum ipsorum creatorem colendum, æquè ac Iudæos fuisse obligatos, quis poterit ire inficias? præterea ex Ethnicis varios Dei, creationis, & Sabbati cognitionem adeptos fuisse, Clemens Alexandrinus, Eusebius, &c. aperte nos docuerunt: proinde quorsum jure divino ad Sabbatum observandum cum aliis hominibus non tenerentur, doceat qui potest: nos scimus definitum tempus ad certum cultum peragendum fuisse illis non minus necessarium, quàm aliis. Sed quam plurima erant quorum nomine gentes redargueret Deus, de Sabbato illis litem non movit: aut quia ejus institutio apud Gentilium plurimos (licet non apud omnes) obsolevit, aut quia totum Dei cultum violarunt: cujus causâ illos reprehendit: de Sabbato tamen, utpote de tempore cultus, nominatim eos non redarguit: quia Sabbatum ad verum veri Dei cultum peragendum solum erat ordinatum: Gentiles autem non Deum sed idola coluere; igitur eos Deus idololatriæ & non ob neglectum Sabbatum insinuat: & frustra Sabbati rationem haberent, dum in Sabbato idola & non Deum authorem Sabbati coluissent: possum etiam hæc addere, omnia peccata ab Ethnicis perpetrata in Scripturis reprehensa fuisse sigillatim, non constare. Sed huic objectioni pluribus respondet *Clariss. Rivetus*: in eruditissimis cujus responsionibus, qui veritatem non averfantur, non possunt non acquiescere. Atque hæc de rationibus contra sententiam de Sabbato à mundi primordio observato.

Quare Ethnicis non exprobratur Sabbati abusus?

Vbi supra.

Dissert. de Sabb. c. 9.

Iam ad auctoritates, quibus hanc sententiam infringere satagunt alii: hæc sunt numero tres. Quarum prima est Irenæi, qui lib. 4. cap. 30. refert, Abraham sine Circumcisione, & sine Sabbato Deo credidisse. Secunda est Iustini Martyris in dialogo cum Tryphone Iudæo, apud quem legitur: *Abel, Enoch sine Sabbati observatione justos fuisse, & post illos Abraham, ejusque liberos ad Moysen usque Deo complacuisse, & postea addit: ante Moysen celebratione Sabbati opus non fuisse.*

Auctoritates, quibus negatur Patriarchas sabbatizasse, expenduntur.

a. Adv. Iud.
ca. 2. &
ca. 4.

Tertio loco Tertullianus in medium producit (a), apud quem neque Adam, neque ejus soboles, Abel, aut Noë, aut Enoch sabbatizasse legitur. Hi sunt præcipui loci qui in contrariam sententiam proferuntur, quibus antequam respondero, possum dicere, Patrum autoritatibus hoc negantibus, aliorum id affirmantium opponendæ esse sententias. Sed ne ita dicendo gravissimos Patres inter se committere videar, primò respondeo: qui prædicta testimonia aquâ lance trutinaverit, faciliè observabit, Patribus in locis prædictis hoc fuisse propositum, ut docerent, homines per Sabbati Iudaici observationem non fuisse justificatos. hoc primò intuitu ipsa loca perspicienti apparebit.

Vbi prius.

Irenæus loquitur de *multitudine eorum, qui ante Abraham, & Patriarchas, & ante Moysen fuerunt jussi, sine hñ (sine circumcissione & Sabbato) justificabantur*. Irenæo igitur erat propositum probare, Sabbatum, aut circumcissionem non fuisse justitiæ complementum: neque simpliciter loquitur Irenæus de Sabbati observatione, sed de ejus observatione in ordine ad Iustificationem, quod ipsius verba indicant. Iustino Martyri quoque idem erat animus, qui disputabat contra Tryphonem Iudæum sibi media proponentem, quibus illi à Deo

ὅτι τῶν, inquit, οὐκ ἴσως ἔλε-
γται ὡς θεῶ.

Εἰ τις ὑπελείπει ἀμείνον-
μοίρας — ποῖα ἐπὶ πελείπει) σω-
τηρία.

ὅτι γὰρ μὴ σαββατίζοντες οἱ πο-
νομασμένοι πάντες δικαιοὶ τῷ θεῷ
διήρξονται.

tos contēdit: quod etiam qui prædictam sententiam, secundum veritatem longâ autoritatum serie confirmatam mordicus tenent, fatentur.

Venerandis itaque Patribus non erat propositum definire utrum *Sabbatum* simpliciter erat observatum à Patriarchis, aut non? solum ex ejus observatione justitiam coram Deo non fuisse consequutos affirmant, nec ea de causâ eos id observasse; prout Iudæi, cum quibus Patribus erat negotium, in hac questione contendeant.

Neque aliter exponendus est Tertullianus; qui hoc quoque agebat, ut contra Iudæos Patres per *Circumcisionem, Sabbatum*, operaque legis non fuisse justificatos ostenderet. hoc ipsius verba testantur. dicit enim Adv. Iud. ca. 2. *qui contendit Sabbatum adhuc observandum quasi salutis medelam --- doceat in præteritum justos sabbatizasse, &c.* & inde quæ prius objecta sunt sequuntur: quæ ad hunc modum sine ulla verborum injuria, secundum Authoris scopum intellecta, nihil faciunt contra Sabbati à Creatione observationem: maximè quum ipse Tertull. (b) ut antea observavimus asseruit Iudæos confiteri ipsam Dei requiem diem septimum à primordio sanctificasse: cujus assertiois veritatem Tertullianus in dubium nusquam vocat: si enim illam pro vera non agnovisset, tum sine reprehensione hoc in illorum gratiam minimè concessisset; sed unam aut alteram interpretationem adhibuisset ad evitandum vel diluendum locum illum ex Genes. 2. vers. 2. 3; quod nusquam tamen fecit. diei itaque septimi sanctificatio à Creatione, pro qua stabant Iudæi, à Tertulliano conceditur:

b. Adv. Iud.
ca. 4.

ex quo elicitur fuisse usum Sabbati ante legem Mosaicam, quem etiam ea cessante duraturum concedit Tertullianus.

Secundò igitur respondeo, hæc, & si quæ alia occurrunt loca apud Patres, quæ *Sabbatum* ante Moysen non fuisse observatum subindicant, non tam de ipso Sabbatho, sive septimi diei observatione, quàm de Judaica ejus observatione, & abusu ad *Iustificacionem* coram Deo, intelligenda esse: contendunt enim aut propter illius observationem vitam æternam Patriarchis non obligasse; aut illud secundum ceremonias, quibus postea à Judæis erat celebratum, ante Moysen non fuisse observatum; neque post adventum Christi debere observari; quæ à nemine affirmantur.

Tertiò Patribus in prædictis testimoniis res erat cum Judæis *Sabbatum* Iudaicum Christianis obtrudentibus: qua de causa quum Patres sermonem instituunt de Sabbatho, parum honorificè de eo loquuntur, si ipsum Sabbati nomen & ceremonias spectemus: si verò rem ipsam, id est, diem *Dominicam* intelligimus, miris elogiis sabbatum nobilitarunt: idèò quum contra *Sabbatum* Iudaicum agunt, penitus illud rejiciunt, quando verò ritu Christiano illud celebrandum statuunt, magno honore illud afficiunt.

Quartò docent Critici in Patrum monumentis benè exercitati, solenne fuisse Patribus omni virium conatu unum errorem declinantibus, sæpe aut in alium decidere, aut quodammodo decidisse videri: agricolarum more (ut bellè Doctiss. Rivetus Prologom. in Crit. sacr. cap. 1.) qui incurvum arboris stipitem corrigere studentes modum nonnunquam excedunt, plantamque ipsam in contrariam, diversamque deducunt formam: ita Graviss. Patribus sapissimè accidisse sciunt, qui illorum disputationes cum adversariis pervolvère: dum enim cum hostibus contendunt, ex ardore eos feriendi, socios interdum etiam oppresserunt. fervor adversus Manichæos B. Augustinum transtulit à Textus explicatione, & ab iis quæ asserere proposuerat: hoc, finito Tractatu ipse Augustinus, Possidonio, aliisque secum præsentibus significavit. ita refert Possidonius in vita Augustini, cap. 15. & hujus rei veritas sicut in aliis questionibus, ita in hac de Sabbatho apparuit. dum enim Tertullianus, & ante eum Iulianus Mart. sententias prædictas de Sabbatho exposuerunt: illis erat negotium cum Judæis sabbatum, ut diximus, Christianis obtrudentibus, quasi sine ejus observatione vitam æternam nullum esset adipisci: quem errorem dum Graviss. Patres evitare studebant, hanc opinionem de Sabbatho (si modò in citatis testimoniis hæc fuit illorum mens) toto tempore à mundo creato non observato ad Moysen, exponunt: in qua opinione exponenda, licet sibi videbantur Judæos feriisse; non tamen animadverterunt, se ipsorum sociis incautè vulnera infixisse, qui contrarium pro virili defendere satagebant: quorum opiniones prius hoc capite citavimus.

Denique neminem in Patrum scriptis vel mediocriter exercitatum later, duriora quædam dicta in illis non raro occurrere: quæ nisi ex aliis ipsorum locis exponantur, non facillè sunt admittenda. Dicit Chrysostomus in posteriori sermone de utilitate ex obscuritate prophetiarum in editione Saviliana: *ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ κόσμου οὐκ ἦν ἡ πίστις ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ ἐν τῷ νόμῳ*, ante Christi adventum non exigebatur à Judæis fides in Christum: quæ verba sine candida interpretatione admittenda non sunt: nam si absolute accipiantur, cum sacris Scripturis non conveniunt, ut apparet ex undecimo cap. ad Hebræos: in quo refertur sanctos ante priorem Christi adventum in eum fide recubuisse, & ob fidem elogio ornatos fuisse: ideo ex alio loco in priori sermone, pag. 652, genuinus hujus

loci sensu eruendus est: ubi de Iudæis ait, *ἐπεσκέψαντο τὸν ἰσραὴλ ἐν τῷ ἀμαρτανίῳ τῷ σώματι*: expectabant agnum Dei venturum, qui tolleretur peccata mundi: quorum locus posterior prioris interpretationi lucem præbet non exigam. Ita in examinandis prædictis Patrum testimoniis, quibus *Sabbatum* à mundi exordio fuisse observatum negatur, judicandum est: quorum sensus ex illis ipsis *Patribus* alibi, aut ex aliis illis coætaneis exponendus est. Si cui itaque *Tertulliani* mentem adv. Iud. cap. 2. investigare animo sit, se conferat ad
 a *Tert. adv. Tertullianum* (a) adv. Marcion. cap. 12. ubi illum *Sabbatum* à primordio *sanctum*
 Marcion. l. 4 fuisse agnoscentem reperiet: idem sentire licet de reliquis citatis auctoritatibus,
 cap. 12. quarum sensus aut ex aliis ipsorum Authorum, aut ex aliorum scriptorum illi
 contemporaneorum locis investigandus est. *Irenæi*, & *Iustini Martyris* verba ipsorum scopum rotundè satis exponunt, ut antea ex illis audivimus, quorum uterque pro hoc solummodò contendit, ut doceatur Patres veteres per *Sabbatum* & *Circumcisionem* non fuisse justificatos, nihilque amplius addunt.

CAP. IX.

Diem unum in septimana etiam sub Evangelio esse sanctificandum. Morale quarti præcepti, quod est perpetuum, hoc requirit. Legem Christum non abolevit. Quomodo sabbatum dicatur signum inter Deum & Ecclesiam.

HAftenus de prima Epocha, in qua à mundi primordio diem unum in circulo hebdomadario ad Dei cultum solenniter peragendum fuisse sepositum invenimus: de secunda autem à Mose ad Christi Resurrectionem nullum dubitat: proinde de ea nihil addam: & ad tertiam Epocham, de qua maximè agitur controversia, accedam: utrum scilicet, sub Evangelio in circulo septimani die unus sit sanctificandus? Hoc quibusdam magni nominis viri negantibus, alii nervosè affirmant: quorum sententiam tot antiquorum testimoniis & rationibus, continuaque Ecclesiæ Christianæ praxi fretam lubentissime amplector: est enim neque nova, neque inaudita hæc assertio, sed à varii subactissimi iudicii Theologis, omnibus piis animis, & in Dei timorem propensis satis manifestata: in qua demonstranda ad moralitatem quarti præcepti in decalogo recurritur, cujus morale est perpetuum: est enim unum ex decem verbis Dei, ipsius manu exaratis in tabulis lapideis, Exod. 34. v. 28. Deuter. 4. v. 13: ex quorum albo si expungeretur *Sabbatum*, novem tantum superessent. Morale autem decalogi (quod manet etiam in lege nova. Bonavent. lib. 3. qu. 37. p. 781.) ut scitè olim Alexander Hales (b): duobus modis dicitur, uno modo quod de ipsa essentia decalogi secundum primam intentionem, & sic vacatio secundum tempus aliquod indeterminatè est morale decalogi: alio modo dicitur morale decalogi quod est determinandum decalogum, & secundum hoc vacatio die Dominica est morale decalogi tempore gratiæ, sicut dies septima tempore legis, & istud est morale disciplinæ, id est, ex institutione divina: proinde vel ex solo naturæ instinctu concedatur necesse est, ut homo aliquo tempore vacet Deo: imò ipsa natura dicat suffientes dies ad cultum peragendum seponendos: cujus autem erit dies illos determinare: nisi illius, cujus sunt dies & nox, Psal. 74. v. 15. ita Alexander Hales. observantia

b qu. 32.
 fol. 134.

diu indeterminatè, quod aliquo tempore vacandum sit Deo, est morale natura & immutabile, at observantia temporis determinati est morale disciplinæ, ex addita divina institutione. postea, quando autem tempus illud esse debeat, non erit hominis determinare, sed Dei: quia ejus est certum tempus ad cultum peragendum dehnire, cujus est ipsum cultum præscribere: ad inferiores quorum est officia erga alios præstare, de idoneo tempore ad hæc præstanda determinare non spectat: superiores quibus hæc exhibenda sunt, aliis quando hisce vacare debeant ex officio, præscribunt.

Neque aliter esse potest: quia si ipsa temporis ad Dei cultum seponendi ratio à divina institutione non penderet, tum pendula hæreret hoc in negotio mens humana; neque nobis constaret quinam dies essent sufficientes: quandoquidem si divina in nos collata beneficia spectemus, non sufficeret integrum vitæ nostræ curriculum huic negotio consecrare: si verò avaritiam nostram, & ignaviam; quotusquisque minutulam temporis particulam sive de negotio, sive otio (inquit Clariss. D.D.G.) abscindi pateretur? tempus igitur certum à Deo definiendum est, talem propter eos qui magni seculo, quam Deo vacant, secundum Hieronymum (a): & ne dubia hæreret hominum conscientia, aut Deus debito cultu fraudaretur, ipsa videtur postulare ratio, ut dies certus ab ipso Deo Opt. Max. assignetur: præsertim quum, ut Scotus (b), ad nullum actum tenatur aliquis pro tempore indeterminato, ad quem non tenetur pro aliquo signato: quia si tunc non sit exhibendus Deo cultus, pari ratione nec nunc, eademque ratione de tempore quolibet.

a in Gal. 4.

b in sent. 3.

distin. 37.

q. unica.

Præterea qui præsentis seculi rationem cum Adami, Patriarcharum, & Iudæorum temporibus conferre non gravabitur, illi æquum & justum videbitur è septem diebus integrum in Dei cultum seponere. quare enim Dominus ulteriorem libertatem nostri seculi hominibus in ei serviendo indulgeret, quàm fuerat illis concessa? maxime quum Dominus revelato Evangelio magis nobis, quàm illis sit propitius. porro si hominum præsentium naturam perpenderit, non minus temporis ad eos, quàm ad antiquos instruendos requiri pro certo comperiemus: denique servis, & iis qui sub aliorum degunt imperio, à labore relaxatio hoc seculo, quàm prioribus non minus est necessaria. Qui sine præjudicio hæc perpenderit, non poterit negare unum è septem diebus à Christianis, æquè ac prioris seculi viris in publicum Dei cultum esse separandum. Nihil addam de natura Decalogi, fælicissimo Christi adventu nunquam abrogati: legem, cujus opus cordibus hominum, ab ipsa creatione inscriptum, omnes agnoscunt, non irritam fecit in Christum fides, teste magno Apostolo: licet ceremonialem, & typicam ejus observationem, per Christi in carne adventum impletam, desisse fateamur cum eodem Apostolo. Gal. cap. 4. & Col. 2. Hoc testatur etiam Irenæus adv. hæres. lib. 4. c. 31. qui affirmat decalogi verba Deum per semet ipsum loquutum, & ideo permanent apud nos, extensionem, & augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem Christi adventum. Ita beatus Augustinus in Psalm. 32. imple legem, inquit, quam Dominus Deus tuus non venit solvere, sed adimplere.

Et sanè Dominicæ solennitatem ex vi quarti præcepti in decalogo inolevisse, nemo qui moralitatem istius præcepti secum penitus perpenderit, dubitabit: substantiam enim mandati hisce verbis inclusam (*memento ut diem sabbati*, id est, quietis, non ut diem septimum, *sanctifices*) moralem esse, & in perpetuum continuandam, ab omnibus conceditur. verum si Dominica festivitas hujus mandati auctoritati non innitatur, tum planè interit illa moralitas: quum jam non

fit aliud hebdomadale *Sabbatum* præter *Dominicam*, sine qua, ut dixi, morale *Sabbati* in novo fædere non maneret. jure igitur, ut habet *Alexander Hales*, *vacatio diei Dominicæ est morale decalogi tempore gratiæ, sicut dies septima tempore legis.*

Præterea summa cum ratione dubitaret aliquis quare *Sabbatum* Iudaicum in *Dominicam* fuerit translatus, (quod tamen ultra 1600. annos factum vidimus) si modo ad quartum præceptum observandum, quatenus sit morale, non obligarentur Christiani: quum aliter non opus esset festivitate aliqua, quæ in vicem antiqui *Sabbati* succederet: sed quia lex illa perpetuò omnes Dei cultores ad *sabbati* observationem obstringit, necessariò sequitur, diem, in qua *sabbatum* sit observandum, positivâ quâdam lege determinandam esse, & in veteri fædere septimam, in novo autem primam ad hoc à Deo designari. non est homini, inquit *Alexander Hales* quæ. 32. fol. 128, determinare, sed Dei, quando tempus illud sit, &c. penes Deum solum est idoneum ad ipsius cultum peragendum tempus definire.

Sed prolixè quæstionem hanc de moralitate quarti præcepti apud varios agitatam legimus: inter quos primas obtinet *Clarissimus D. Wallæus*: qui non sine summo Ecclesiæ fructu quid in exaratione illius mandati de *sabbato* sit ceremoniale, & quid morale copiosè, satis docuit. plura itaque de hac quæstione non addam, sed ad aliorum eruditissimos labores, in quibus quæstio hæc perpenditur, *Lectorem* remitto: hoc saltem unicum ex *Doctiss. Theologi* observationibus cotonidis loco adponam: quo explicatur quomodo *Sabbatum* sit signum inter Deum & homines.

Quomodo
Sabbatum
signum in-
ter Deum &
Ecclesiam.

Quum omnibus, inquit, gentibus à natura sit innatum, ut in externo cultu, quo Numen colunt, quod pro supremo agnoscunt, symbolum aut documentum aliquod habeant; quod aliis indicaret, quem habeant pro Deo: sicut in sacris *Bacchi* observandum occurrit: proinde in divina *Apocalypsi* qui Deum & agnum coluerunt, signum Dei in frontibus habere leguntur. Apoc. cap. 14. v. 1. & qui bestiam adorârunt, ejus characterem ceperunt in fronte aut in manu. Apoc. cap. 14. ver. 9. quæ nihil aliud erant quàm externa indicia, quibus se aut Deum, aut bestiam adorare apertè significarent: ita olim à Deo *Sabbatum* institutum legimus; ut esset symbolum, seu tessera, quâ in toto orbe palàm fieret, quisnam esset Iudæorum Deus. ita *Ezech.* cap. 20. v. 20. *Sabbata dicuntur signa inter Deum & eos, ut sciretur Iehovam esse Deum ipsorum.* quid autem sit quod signo illo indicabatur, *Moses* indicat variis in locis, præsertim *Exod.* cap. 31. v. 16. 17. *observabunt itaque filii Israelis Sabbatum ipsum per generationes suas fædere perpetuo; inter me & filios Israelis signum est (loquitur de sabbato) in perpetuum, quia sex diebus fecit Iehova cælum & terram, die autem septimo quievit, & recreavit se: quasi dicat; pia sabbati apud illos observatio septimo die recurrente subindicat potentissimū cælum & terræ creatorem illorum esse Deum: in hoc sensu dicit Athanasius de Sabbato & circūcisione.*

Σημεῖον, inquit, ἐστὶ τὸ εἶδέναι τὴν τῆς κτίσεως ἡμέραν. καὶ τὸ ταύτης τέλος ἀνέλασθον ἡν, &c.

Sabbatum est signum, quo sciretur dies, in quo creatio erat ad finem perducta: quo cognito ad creatoris cognitionem ascenderent. idque per sabbati obser-

vationem duobus modis consequebantur: primo quatenus unus ex septem diebus erat sollemnis, sive quia post exantlatos in sex diebus labores, septimo erat quiescendum: secundo determinando quietem illam in postremo circuli hebdomadarii die: utroque modo significarunt Iudæi se nullum alium quàm Deum creatorem cæli, & terræ coluisse: quia quum finitis sex dierum laboribus septimum sanctificârunt, palàm professi sunt se illius Dei cultores, qui

cælum

cælum & terram creavit, finitoque labore in stupendo illo opere adornando, septimo die ab operando quievit: quo nomine septimi diei observationem illius inunxit, ut prævium ipsius exemplar cum in operando, tum in quiescendo sequerentur. jussit, inquit Philo de decalogo, *ut quicumque hæc*

Εκέλευεν οὖν καὶ τὰς μέλλοντας ἐν ταύτῃ ζῆν τῇ πολιτείᾳ καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ κατὰ τοῦθ' ἑπεῶν Θεῷ, πρὸς μὲν ἔργα τρεπομένης ἐφ' ἡμέρας ἑξ, ἀνέχοντας διὰ καὶ φιλασφῆϊας τῇ ἐσδόμῃ, καὶ θεωρίας, &c.

Ἐπεὶ αὖτε Θεῷ, ὡς δειγμάτων προθεσμίας ἔσω σοὶ πράξεων ἐν ἑξαήμερον αὐτοκράτορον, &c.

instituta recepissent, sicut in cæteris, ita in hoc quoque Deum sequerentur, operando per sex dies, septima verò requiescendo, vacandoque contemplationi rerum, & studio sapientiæ. & postea: sequere Deum, habes Dei exemplum, & præscriptum operandi sex dies.

Deinde etiam nullum alium in hebdomadis curriculo præter septimum ad pietatis exercitia seposuerunt, ut se esse servos illius Dei profiterentur, qui Israelitas è terra Egypti, & domo

servitutis eductos redemit: quod ex repetitione decalogi colligitur. Deuteron. cap. 5. v. 15, ubi Moses omisso argumento sumpto à creatione, quo usus erat in decalogo, ab eorum è terra Ægyptiaca liberatione ad sabbatum sanctificandum eos stimulat, scilicet, quia quum servierant in terra Ægyptiaca, Jehovah eorum Deus eos eduxerat inde manu forti, & brachio extento: atque idcirco illis præcepit, ut diem ipsum Sabbati (in cujus matutina vigilia ex Ægypto prodierunt, sicut observat literatiss. Junius in notis suis ad Deuteron. 5. ex capite 12. Exodi & v. 15.) observarent. Hæc videtur hujus diei, potius quàm cujusvis alterius designationis fuisse causa. Atque hætenus de Iudæorum sabbato, quo tanquam documento manifesto se Jehovah hujus universi creatorem, ipsorumque potentissimum ex Ægypto redemptorem colere professi sunt, cujus gratiâ sabbatum pro signo inter Deum & illos habebatur.

C A P. X.

Dies in quaque septimana sub Evangelio sanctificandus, qui non est septimus, sed primus. Iudaici Sabbati celebratio. Coloss. 2. v. 16. & Gal. 4. 10. expenditur: loci quibus Dominici observatio in novo Testamento innititur. Divinam ejus auctoritatem Patres agnoscunt: neque potest Ecclesia diem illum mutare, aliumque in ejus locum substituere.

STato die in unaquaque septimana ad Dei cultum peragendum concessio: quisnam sit dies à Deo determinatus in ipsius cultum, jam luce Evangelii undique dispersâ, insuper investigandum superest. & quum hætenus dictum de Iudæorum sabbato, secundò considerandum restat utrum Christiani quartâ lege in decalogo ad sanctificandum hebdomadatim diem unum teneantur, an non? Apud æquos rerum æstimatorès (inquit literatiss. prædictus Theologus)

extra

extra controversiam non poterit non esse, Christianorū æquè esse ac Iudeorum, finitis in sex diebus laboribus septimam sanctificare, ut cum Iudæis se *Opt. Max.* cæli terræque opificem colere agnoscant. sed quanquam in hoc uterque cum Iudæis, tum Christianus consensiant, quod sex diebus in laboribus transactis, septimo sit quiescendum: tamen in determinatione, sive designatione diei ad sacram hanc quietem destinatæ à se invicem differunt. eo enim die, qui Iudæis fuit in septimana primus, Christiani agunt ferias, eumque vocant *Dominicum*, ut se servos Dei probarent, qui summo mane illius diei spirituales Pharaonem diabolum subegit, & à spirituali servitute suos redemit, excitando *Iesum Christum Dominum nostrum* à mortuis: qui Ecclesiam Christianam non in sublunarem Canaan, sed in spem vivam hæreditatis immortalis conservatæ nobis in cælis regenuit. & ut verbo expediam: Christianus diem *Dominicam* sanctificando profitetur se Christianum, hoc est, *B. Petro* interprete, *credere in eum, qui Christum excitavit à mortuis*. hinc facile apparet & Iudæos, & Christianos (licet idem dies apud utrosque non habeatur sollemnis) eadem ratione fuisse adductos diem septimum sanctificare: qui Iudæis ipsorum libertatem ab Ægypto, mundanique Pharaonis servitute: Christianis autem ab Ægypto Pharaoneque spiritualibus vindicatam poterat in mentem revocare.

1 Petr. I.
v. 21.

Sed nè mihi fortè ab aliquo regeratur, Christianos postremum in septimana diem sanctificando potuisse hoc profiteri: addo præterea eos illud jure non potuisse: si enim more Iudeorum à Christianis esset feriandum, tum spirituales redemptionem nondum esse perfectâ, sed eam se expectare declarassent: præsertim quum Israelis ex Ægypto per ministerium Moysi redemptio erat typus & pignus futuræ nostræ spiritualis per Christum libertatis: hæreditasque terrestris Canaan, quam ex Ægyptiaca servitute liberati petebant, cælestem hæreditatem (quam sanctissimo Christi sanguine redempti expectant) figurabat. quum itaque umbra præsentis corpore evanuit, non credendum est nobis in Deum, futura per typos & umbras prædicantem; sed in eum, qui fidelissimè secundum prædicta à se vaticinia, veritatem ipsam præstitit. ita Augustinus (a) contra Faustum Manichæum: *non diversa, inquit, doctrina, sed diversum tempus; aliud enim erat quo hæc oportebat per figuratas prophetias prænunciari, & aliud est quo jam oportet per manifestam veritatem redditamque impleri*. quemadmodum aptâ similitudine hoc illustrat D. D. G. ubi vis gentium, inquit, eadem est omnium astrorum lex, idem motus, licet ab Horizontis differentia varietatis multum accedat: unde dies noster apud Antipodas nox: ita Lex naturæ apud nos & Iudæos eadem; ab Horizontis tamen differentia, ut ita loquar, dum illi veterem, novum nos incolimus orbem, in quibusdam mutationem aliquam admittit; nempe ad Meridianum eorum venit *Sol justitiæ* die septimâ per creationem; ad nostrum, octavâ, per Christi resurrectionem: unde qui festus illis, nobis est profestus.

a lib. 16.
cap. 28.

D. D. G.

Quanquam *Sabbatum* translatum sit in diem *Dominicam*, eo tamen nomine signum inter Deum & populum ejus minimè est ablatum, sed in alium diem translatum: neque res ipsa quæ eo signo significabatur est mutata; sed tantum modus, hoc est temporis circumstantia, & claritas significationis. ad sabbati igitur Iudaico more celebrandi cessationem, dieique *Dominicæ* in ejus locum substitutionem ex Scripturis & Patribus demonstrandas festinabo.

Sabbati Iudaici cessatio.
Col. 2. 16.

Sanctissima B. Apostolorum scripta, Iudaici Sabbati, æquè ac aliorum festorum apud eos in usu, observationem à Christianorum humeris esse remotam, testantur. Ita Sanctiss. Paulus, Coloss, cap. 2, v. 16, *nè quis igitur nos damnet ob cibum*

cibum vel potum, aut respectu Festi, aut Novilunii, aut Sabbatorum. In illo capite dum recenset Apostolus varias sacræ religionis corruptelas, quas diligenter vitare è re Ecclesiæ esse docet, tres harum species enumerat: quarum prima ex Philosophia, secunda ex humanis traditionibus, tertia verò ex elementis mundi per falsos Doctores erat deducta: per elementa autem mundi, Moysis pedagogiam intelligit: ex qua versu 16. duas profert corruptelas, utpote de delectu ciborum sub lege prohibitorum, & festorum, sub eadem observatorum, sanctificatione. apud Iudæos varia erant festa: quædam maximi nominis, & auctoritatis quotannis celebrata, nempe *Pasche, Pentecostes, & Tabernaculorum*: deinde præter hæc singulis mensibus *Neomenias*, & unâquâque septimanâ *Sabbatum* celebrârunt: omnes has festivitates (quæ erant quodammodo venturi Christi umbra, Christusque earum erat veritas, & corpus: hoc est, ea portendebant, quæ postea verè essent à Christo exhibenda) ubi semel venerat Christus, finem habuisse affirmat Apostolus: præsentem enim corpore vanescit umbra. *sicut absente Imperatore imago ejus habet auctoritatem, præsentem verò non habet: ita & hæc ante adventum Domini tempore suo observanda fuerunt, præsentem autem carent auctoritate.* proinde qui Sabbato Iudæorum more observando pugnant, teste B. Apostolo, Christum venisse negant: inhiantes enim umbræ corpus ipsum non amplectuntur. fuit quidem tempus quando umbræ erat insuescendum, sed qui umbram ipso corpore præsentem sectatur, frustrâ est. Sabbatum ergo Iudaicum, (cujus numero multitudinis, *Sabbata*, meminit, quia singulis septimanis celebrabatur, & rarò in numero singulari occurrit, ut prius observatum) ex illo Apostoli loco in Christi adventu cessasse, aut Christum nondum venisse credendum est. Idem Apostolus Galatas *ad eadem egena elementa* (id est, legales observationes) saluberrimâ Evangelii doctrinâ repudiâ, revertentes acriter pungit, *propter dierum observationem*, Gal. 4. v. 10. *dies, inquit, observatis, & menses, & præstituta tempora & annos.* ubi (secundum Tertullianum contra Marcionem lib. 1. ca. 20, Chrysostomum, Theodoretum, Primasium, &c. in Gal. 4.) per dies Sabbata Iudæorum, mensium autem nomine *Neomenias*, per annos, annorum secundum Iudæos computationem, intelligit Apostolus. Sabbatum, Novilunia, reliquosque Iudæorum dies festos, quia legales erant observationes, pseudo-Apostoli urgebant: sed Apostolus, piis visceribus illi fluctuantibus, Galatas tempestivè admonet, nè illis hoc in negotio cederent, & ita ejus in promulgando Evangelio apud illos irritus esset labor. & Apostolum propriè Galatas reprehendere, quod etiam post agnitam, & receptam Evangelii doctrinam, more Iudaico (quibus non tantum dies propter cultum, sed etiam ipsa in quiete celebratio per se erat religiosa) dies festos observassent; cuius Textus *officiorum* consideranti erit extra controversiam: quasi hujusmodi observatio ad cultum Dei ita esset necessaria, ut eâ neglectâ ipsorum salus periclitaretur. neque ita accipienda sunt Apostoli verba, ac si tantum Galatas dies observantes, ut de actionum suarum, more Ethnicorum, successu conjecturam facerent, reprehenderit, ut vult B. Augustinus Epistolâ ad Ianuarium, (licet alibi dubiè Ep. 119. hunc locum interpretatur. primo de Gentiliis, deinde verò de Iudæorum c. 7. ritu, Augustinus exposuit, Ep. ad Galatas) item commentaria in Galatas Ambrosio adscripta eodem modo Apostoli locum interpretantur: sed quia dierum observatio ab Apostolo repudiata facta fuit secundum *infirma & egena elementa*, Gal. 4. v. 9, id est, ut diximus, legales observationes, quas Galatæ à pseudo-Apostolis edocti, seriè ambiebant, Apostoli verborum sensus secundum prædictos Patres non potest exponi.

Ambrosius in
Coloss. 2.

pro

Hæc sacra B. Apostoli testimonia Sabbatum Iudaicum Christi adventu esse abrogatum ostendunt. neque in ejus cessatione docenda à gravissimis Ecclesiæ luminibus secessionem facio: nam unanimi consensu Sabbati Iudaici observationem Christianis non esse imponendam docent. ita B. Athanasius homil. de Semente, & hom. de Sabbat. & circumcisione: Cyprianus (a) vult octavam diem Christianis esse, quod erat sabbatum, quod secundum illum est quasi Dominici imago. August. Ep. 118. ca. 12. Ambros. in Ephes. 2. Chrysost. in Gall. 1. Tertullianus (b) Sabbatum vocat temporale, quod quandoque cessaret. idem fatetur Chrysost. hom. 12. ad populum. Aug. l. 6. c. 4. contra Faust. Manichæum, & de Genes. ad literam lib. 4. ca. 13. Hinc quoque referenda sunt alia Patrum testimonia prius citata, quæ Sabbati Iudaici cessationi præbent testimonium satis luculentum.

Quum autem sanctiss. Patres asserunt præceptum de Sabbato Christiani non esse observandum, utrum simpliciter abrogandam esse hebdomarii Sabbati observationem, an tantum eam non eo modo, & eodem septenario die, quo Sabbatum Iudæis erat mandatum, peragendam contendunt? ~~quod~~ consideratione dignum est: & posterius sequentia exempla innuere videntur.

Patres non
simpliciter
abrogatum
Sabbatum
affirmant.
c Hil. prolo-
go in Psalm.
expolit.

Cum in septimo die sit nomen, & observantia constituta, tamen nos, inquit Hilarius (c), in octava die, quæ & ipsa prima est, perfectâ Sabbati festivitatem letamur. Sabbati igitur (cujus in lege occurrit nomen, & observatio erat præscripta) non simplicem abrogationem, sed mutationem agnoscit Hilarius: quia fatetur Christianos Sabbati festivitatem colere, licet die Sabbati, id est, septimæ ab orbe condito hoc non erat factum.

Dum disputat Tertullianus Sabbati Iudaici usum Patriarchas non agnovisse Sabbatum tamen concedit, quod vocat æternum, hoc est, quod legem præcessit, eaque cessante duraturum sit, diei enim septimi sanctificationem, quæ asserunt Iudæi, à creatione nullibi negat Tertullianus.

d l. 16. c.
28.

B. Augustinus (d) contra Faustum Manichæum, dum docet Sabbatum & circumcisionem fuisse figuras, ait, non diversam esse doctrinam (nostram scilicet à Iudæorum de Sabbati observatione) sed diversum tempus: aliud enim erat, quo bene oportebat per figuratas prophetias prænunciari, & aliud est, quo hæc jam oportet per manifestam veritatem redditamque impleri. ubi Aug. fatetur, cum Iudæorum, tum Christianorum Sabbati observationem eisdem doctrinæ fundamentis nitique eadem apud utrosque temporis habita consideratione. Imò alibi (e) agnoscit, præceptum de observatione Sabbati magis nobis injungi, quam Iudæis. Sermo quoque apud Augustinum de tempore 251 dicit, gloriam Sabbati in diem Dominicam transferri: hoc est, positivam diei septimi determinationem mutari, quam tamen aboleri non affirmat: ubi enim est tantum mutatio, non ibi est alicujus rei extinctio: secundum itaque illius Sermonis Authorem lex de Sabbato non evanuit, & cassa reddita est, ut non per illam obligemur ad ullum Sabbatum observandum.

e Tractat.
4. in Io. &
de decem
choris ca. 3.

f Hom. 23.
in Num.

Concedit Origenes (f), oportere Sanctorum quemque, & justum, Sabbati agere festivitatem, & quomodo hæc agenda sit ostendit: neque tamen de Sabbato spirituali loquitur, cujus frequens apud Patres occurrit mentio, sed de Sabbato Christiano, quod jam in vicem Sabbati prioris successit: quod per opera eo facienda ostendit. Relinquentes, inquit, ergo Iudaicas Sabbati observationes, quales debeant esse Christiano Sabbati observatio, videamus. Die Sabbati (loquitur de die Dominica sub eo nomine) nihil ex omnibus mundi actibus oportet operari. Si ergo desinas ab omnibus secularibus operibus, & nihil mundanum geras, sed spiritualibus operibus vaces,

ad Ecclesiam convenias, lectionibus divinis & tractatibus aurem præbeas, non respicias ad præsentia & visibilia, sed ad invisibilia & futura, hæc est observatio Sabbati Christiani. hæc Origenem de Sabbato quatenus à Christianis observatur, & non de spiritali Sabbato loqui ostendunt: aliàs omnibus diebus Christianis vacandum esset à secularibus laboribus; quod Origeni nunquam venerat in mentem.

B. Athanasius ait se Sabbati diem non ut in prima ætate observare. quid autem aliud sibi vult Sabbati apud Athanasium observatio quam sacræ feriæ ex vi mandati de Sabbato in decalogo peractæ?

In Sabbato præcessit imago Domini secundum (b) Cyprianum: ex quo insinuat Dominicum nobis esse, quod Iudæis erat Sabbatum, cujus locum, imagine remotâ, jam supplet apud Ecclesiam.

Ruffinus pro Sabbato observando contendit, licet non carnaliter, aut Iudaicis deliciis. His addatur locus in Constit. Apost. lib. 7. ca. trigésimo septimo, in quo docetur Dominicam supplere vicem Sabbati.

Hæc omnia arguunt, pientissimos Patres de decalogo præceptorum illud de Sabbato, etiam sub Evangelio minimè explosisse: ideoque apud illos quandoque Sabbati nomine indigitatur Dominica dies, ut ca. 5. vidimus: concedunt enim Christum adventu suo legem implevisse, non destruxisse, Christianos Sabbati festivitate lætari, hujus festivitatis solennitatem decalogi præcepto innixam: & pro hoc solummodo stare videntur, ut non eo modo, quo Sabbatum apud Iudæos erat celebratum, à Christianis jam celebraretur: illi Sabbatum septimo die celebrârunt, & gravissimâ pietatis curâ excusâ, otio, mundique deliciis se dederunt: sed Patres non ita Christianis sabbatizandum docuerunt; quibus est feriandum primo septimanæ die, non carnaliter, sed spiritaliter: longè enim satius purioris Christianismi lumina (ut postea apparebit) Sabbato laborandum, quàm mundi illecebris esse vacandum judicârunt.

Sed licet à Iudaico more in Sabbato colendo abhorruerunt, unum tamen è septem diebus (ut loquitur Chrysostomus) ad communis omnium Domini cultum, servitiumque collocandum, semper statuerunt: proinde præteritâ Sabbati Iudaico more observationis abrogatione scripturarum & Patrum testimoniis confirmatâ.

Tertiò quid ad diei Dominicæ observationis auctoritatem asserendum ex eisdem fontibus possit asferri, considerandum superest: certo enim certius est Apostolum (licet locis prædictis Ecclesiam à Sabbati festivitate more Iudaico colenda avocer) omnem cujusvis diei observationem Christianis non interdixisse, aliàs ipse Apostolus diem Dominicam cum Ecclesia celebrando (quod fecisse apparet Act. 20.) Ecclesiæ offensam præbuisset; quod de eo cogitare Christiani animi candor non admittet. diem itaque certum ex Apostolorum (quos, ordinariâ potestate quæ adhuc durat in Ecclesia, id ordinasse non credimus) sententia in spirituales operationem reponendum esse non dubitamus: secus statò tempore viventibus Apostolis Ecclesia non convenisset.

Et quando certus statuitur dies, in quo hebdomadatim cultui divino vacandum sit, id Christianismi libertatem non minuit, aut abolet: Christianos tantum dirigit, nè eorum animi in eo observando fluctuent, quod non est Christianam libertatem destruere, sed Christianos in ejus usu rectè instruere, quominus in servitio suo Deo exhibendo labantur: ad Ecclesiæ autem Christianæ hebdomadarios conventus nullus ab Apostolis deputatus est, nisi dies Dominicus: cujus in eorum scriptis primò nomen occurrit Apoc. 1. v. fo. ubi dicit Ioannes se fuisse Spiritu correptum die Dominico. & licet eâ agnominatione tum primum in Scripturis indigitatur: tamen priusquam S. Ioannes divinam Apocalypsim

a De Sabb.
& circum-
cis.
b Ep. 59.

In Ps. 32.

Diei Domi-
nica ordina-
tio colligitur
ex Scripturâ.

Apoc. 1. 10

enim loquitur

calypsin exaraverat, poterat apud Ecclesiam eo nomine significari. nullus Evangelistarum ante S. Ioannem Christum λέγειν, id est, sermonem appellat, & tamen eodem Auctore teste ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου, Ioan. 1. 1. ita dies ille sine dubio κυριακὴ ἡμέρα, dies Dominica prius dicebatur, non ut de recenti aliquo instituto, quod nuperrimè apud Ecclesiam invaluisse, sed de re Ecclesiæ benè nota: alioquin non sine ulteriori explicatione diem illum ita nominasset, nisi pro comperto habuisset, eum eā agnominatone apud Ecclesiam indigitari. quod diem Dominicam celebrem apud Ecclesiam, antequam Ioannes Spiritu corripere, ostendit. neque poterat adeo solennis esse dies Dominica Ioannis tempore per omnes Ecclesias, nisi Apostoli omnes ante illum doctrinam hanc in vulgus sparsissent.

1 Cor. 16. 2

Secundò ex Scripturis etiam apparet, diem hunc Eleemosynis colligendis ex ordinatione Apostolica destinatum. 1 Corinth. cap. 16. v. 2. ubi iubet ad primam sabbatorum unumquemque apud se seponere collectam in sanctos, de qua versu prior. primaria quidem illius loci intentio est præcipere de collectis ad pauperum inopiam sublevendam, sed quandoquidem illas die Dominico faciendas statuit, dubium non est quin præcipiat ut diem ipsum celebrent: quando enim finem requirit, cur non & media rectà ad finem ducentia præscriberet? sine dubio effectum, quod in die peragendum est, diem ipsum præsupponit: & in finis præcepto semper includitur præceptum medii, sine quo finem non assequimur.

Hom. 43.
in Corin.

B. Chrysostomo huius Apostolicæ ordinationis causas investiganti, tempus illud ad misericordiam exercendam apprime commodum est visum: primò

Ψυχὴ γὰρ ἀφιερῶν μόχθων
διχολώερα καὶ σπληνδερόερα πρὸς
τὸ ἐλεῆν ἄγεται, καὶ δὲ τῶν καὶ
τὸ μυστηρίων ἐν αὐτῇ κοινωνεῖν, ἔτω
φριχτῶν &c.

quia mens à laboribus vacua ad commiserationem facilius impellitur: deinde quoniam celestium sacrorum communicatio eo die habita magna vi homines ad misericordia officia provocabit.

Vei/suprà.

Tertullianus, Iustinus Martyr, Eleemosynas eo die (sine dubio ex auctoritate prædictæ Apostolicæ ordinationis) collectas testantur, quas apud se in hunc diem seposuerunt, ut capite secundo vidimus. hæ collectæ à populo Christiano sponte sua erant oblatae, quasi, ut Tertullianus (a), pietati deposita: quæ affirmat Iustin. Martyr Apologiam secundâ die solis apud Præpositum deponi; unde pupillis, viduis, & his qui propter morbum, aut aliquam aliam causam egebant, prospiciebatur.

2 apol. adv.
gent. ca. 39.

Ast. 20.

Tertiò in sacris Scripturis quoque apparet, eo die cætus fuisse habitos ad verbum audiendum, & Eucharistiam administrandam: quæ intra sacra feriarum munia inprimis sunt supputanda. B. Paulus, ut secundo capite, septem licet diebus apud Troenses commoratus est, non nisi primò die hebdomadis discipulos ad frangendum panem congregatos legimus: unde non ineptè colligitur, jam tum Ecclesiam eo die solennes habuisse conventus ad sacra religionis exercitia, in verbi prædicatione, & sacramentorum administratione, peragenda: neque apud posteram Ecclesiam obsolevit hæc consuetudo, (ut postea quum de Dominici sanctificatione agemus, docebimus) sed sacra Dei verbi prædicatio eo die ab Apostolis feliciter inchoata Ast. cap. 2, v. 1, semper erat eodem tempore in Dei honorem & Ecclesiæ commodum postea continuata.

Ex tribus prædictis novi Testamenti locis variorumque Theologorum testimoniis,

moniis, & scripturarum versionibus concludit Doctiss. Wallæus (a) *dei Dominicæ usum ad Apostolos esse referendum*: & quæcumque in illorum expositionibus à quibuldam in contrariam sententiam afferuntur, ab illo solidè expenduntur, & refutantur.

Postremò diem *Dominicam*, Apostolis in vivis, Ecclesiæ ordinariè fuisse solennem, in secundo hujus tractatus capite, ejusque eminentiam supra alios dies, quos ad Dei cultum sequens consecravit Ecclesia, capite tertio ostendimus.

Quum itaque de hujus diei nomine & usu sacræ Scripturæ planè testentur, (nomen enim ipsum quo perpetuò postea usa est Ecclesia à Divo Ioanne exprimitur Apocal. cap. 1. v. 10.) & quum sacris Ecclesiæ cætibz, eleemosynisque colligendis ex mandato Apostoli destinetur 1 Cor. 16; tandem quum in eisdem congressibus ad Dei verbum audiendum, & Eucharistiæ communicandum ab Apostolo & Ecclesia impendatur Actor. 20: ecquis erit qui ejus auctoritatem sacrarum Scripturarum testimonio apud Ecclesiam invaluisse, (de quo tertio loco capite septimo inquirendum suscepimus) jure poterit inficiari? quum beatissimorum Apostolorum & ordinationi & praxi, quæ in Scripturis referuntur, innitatur. Inter traditiones non scriptas, non potest collocari: merito igitur in Scripturis ejus observationem nobis commendari affirmo. Quia legimus toties in Scripturis, Apostolos, totamque Christi Ecclesiam eo die cætus unanimiter egisse, cui non supervacaneum videbitur de ejus institutionis auctoritate disputare? præsertim quum hoc vivis Apostolis ab Ecclesia factum legitur. *Periculosè enim vel dicitur, vel scribitur, Apostolos in quibusdam afflatu divino, in reliquis suâ prudentiâ usos, idque in iis quæ scripta reperiuntur.* Si in scripturis Apostoli Christianos admonent, nè quodvis dogma ab illis, quibus nihil in mandatis dederunt, reciperent, Actor. cap. 15. v. 24; si in omnibus Ecclesiis ordinârunt, quod à Domino receperunt, 1 Corint. cap. 7, v. 7; si Christianorum sit Apostolos imitari, 2 Thessal. 3. v. 7; seque à quovis subducere, qui non ambulat secundum institutionem acceptam ab Apostolis, 2 Thessal. ca. 3. v. 6: æquum sanè videtur existimare, Ecclesiam Christianam ubique gentium *Dominicam* solennitatem sibi obtrudentibus annuere noluisse. Nisi illis pro certo compertum fuisset, hoc oneris sibi à Deo per Apostolos fuisse impositum: deniq; si Ecclesiæ, quæ didicit & audivit ab Apostolis facienda sunt, Philip. cap. 4. v. 9: cur non die *Dominico* erit feriandum; quum Apostolica Ecclesia, eo die suos cætus egerit? & Apostolos, quum ipsorum exemplum in sanctis tabulis nobis repræsentetur, sui imitationem nobis non præcipere quis dixerit?

Atque hæc sunt, quibus adducor, sabbati festivitatem in diem *Dominicam* divinâ auctoritate (quæ à Deo per Apostolos manavit) fuisse translatam, ut credam: solus enim diem *Sabbati*, qui *Dominus est Sabbati*, potuit mutare. Marc. 2. 28. præterea illud verbo divino niti omnes sciunt, quod vel totidem verbis in scripturis explicatur, aut necessariæ consequentiæ vigore ex illis elicitur: & posteriori hoc modo *Dominicæ* solennitatis institutionem in scripturis occurrere affirmatur à Theologorum optimis, ut fusè & nervosè Clariss. D. D. G. Primò, inquit, in veteri Testamento parallelum occurrit præceptum, uti norunt omnes, in decalogo, ex quo cuivis innotescere potest, quod divinæ Majestati æquum, bonumque videatur, diem integrum è septem in Dei cultum seponere: deinde praxis Apostolica signum est voluntatis divinæ in hoc negotio: illi diem hunc observârunt, aliique observandum commendârunt: & si eorum praxis hac in re dubia fuisset, perpetua & constans Ecclesiæ consuetudo

Ejus institutio est divina.

Epist. Winton. resp. ad 3. ep. Petri Molinæ.

De die Dominicæ determinatione.

ab ipso Apostolorum seculo (quæ eorum praxin in dubiis illustrat, in apertis confirmat) hoc luculentissimè demonstrat. Nam licet traditiones non scriptas rejicimus, poterit tamen omnium Ecclesiarum ab Apostolorum temporibus inviolata consuetudo eorum scripta nobis interpretari. Si alicujus loci Paulini interpretationem omnium ejus auditorum calculis comprobata habereamus, quis non hanc aliorum omnium commentariis longè antetulerit? facta æquè loquuntur ac dicta. quum ergo videmus hanc praxin omnium Christianorum confirmatam, iniqui essemus nimis, & duri, si fidem denegaremus.

usq.
Pedo baptis-
mus iustifi-
catur.
Baptismus
non repe-
tendus.
Hisce eisdem argumentis Ecclesiam veritatem tueri contra ejus adversarios, docet Clariss & Literatiss. ille Theologus. veluti in *Pedobaptismo* oblatrantium Anabaptistarum, quos apertis testimoniis ferire non possumus, vesaniam his telis comprimimus. primò ex parallelo præcepto de circumcisione. secundò ex praxi Apostolica: quæ quum aliquanto sit obscurior, consuetudinem totius Ecclesiæ à primævis & heroicis temporibus adjicimus: quæ licet præfractos Anabaptistas non movebunt; apud prudentes, morigeros, & æquos rerum æstimatores valebunt. sacrum baptismum non repetendum, semper statuit Ecclesia: de quo tamen interdicto in sacris tabulis nihil occurrit: sed, quia circumcisio (in cujus locum successit Baptismus) non reiterabatur; quia rationi consonum, ut regeneratio non minùs, quàm generatio sit unica; quia in sanctis literis unicæ tantum tinctionis exempla occurrunt; denique quia Orthodoxa Dei Ecclesia ab Anabaptismo hætenus abhorruit; adeo Baptismus non esse repetendum omnes concedunt. Alia non addam. prædicta, veritatem non aspernantibus, *Dominum, diem, in qua, lapsi quem spreverant structores, in caput anguli erat constitutus, effecisse ut in ea exultemus*, declarant. Sed quandoquidem quæstiones de hoc subjecto non agitare, sed aliis eas discutiendas relinquere mihi sit propositum; ad provinciam à me susceptam redibo, scilicet ad veterum testimonia hac de re enumeranda: ex quibus manifestum fiet, Patres non alio fuisse animo: quia diem hunc religiosè observandum contenderunt, & doctrinam, quâ hoc asseruerunt, ex sacris tabulis hauserunt. In cujus rei veritatem primò adducemus beatum Athanasium Homil. de Semente, *olim priscis ho-*

Πάλα μὲν γὰρ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τὸ τίμιον Σάββατον. μετέθηκε δὲ ὁ κύριος τὴν τῆς Σαββάτου ἡμέραν εἰς κυριακὴν, ἧς ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἀπὸ ἐαυτῶν τῆς σαββάτου καταφρονήσαντες.

minibus in summo prerio fuit Sabbatū: quâ quidem solennitatem Dominus in diem Dominicam transtulit: neque nos ex nobis ipsis Sabbatum vilipendimus.

Vbi primò ipsum *Dominica* festivitatis authorem digito demonstrat, nempe Christum, quem sabbati diem *Dominicam* transtulisse refert: deinde ne-

De Sabb. & circumc. obs.

gat, Ecclesiam ex se, aut suâ authoritate translationem illam ordinasse: *non enim*, inquit, *ex nobis Sabbatum vilipendimus*. B. Athanasio itaque judice apparet, Ecclesiam non ex se sed authoritate Christi, quâ *Dominica* fuit ordinata, ejus solennitatem colere, eamque honorare, ut alibi loquitur. & nullum moveat, quia dum honorem, quo Ecclesia eam prosequitur, exprimit, non eodem modo de ejus ut Sabbati institutione loquatur. de quo sermonem faciens inquit, *ὡς ὁ θεὸς ἐν πλάτῃ, sic ὁ θεὸς πρæcepit*. quum *Dominicam* autem attingit, solum inquit, *πρῶτον τὴν κυριακὴν, honoramus Dominicam*: neque dicit hoc honoris ab Ecclesia *Dominica* deferri ex authoritate alicujus divini præcepti. nullum, inquam, hoc moveat; ac si Athanasius Ecclesiæ, & non Christi ordinationi hujus solennitatis

Resp.

tis institutionem acceptam tulisset: si enim ita gravissimus ille Præsul sensisset, ipse contradixisset, ut ex loco prius citato ex homilia de Semente apparet, in quâ non Ecclesiam sed Dominum *Dominicæ* authorem planè agnovit: neque aliud ex posteriori, quâ usus est Athanasius phrasi, poterit inferri. quum subditi palàm profitentur se Reges, aut Magistratus proprios omni honore prosequi, an ideo concludam eos divinâ autoritate ad illud officii non obligari? minime sanè: sed hoc paratissimâ voluntate erga Principes præstant subditi, quia divinâ lege & autoritate ad hoc officii præstandum tenentur: ita Christiani *Dominicum* honorant, quia illud divina hujus festivitatis à Christo institutio (cujus eodem in loco meminit Athanasius) ab illis jure potulat.

Chrysostomus (a) loco prius sæpius citato: diei unius in hebdomadæ curriculum ad spiritualem operationem segregandæ, institutionis authorem agnoscit Deum.

Quum Eusebius (b) ad divinam Christi potentiam supra omnes gentilium Heroas demonstrandam varia colligit argumenta, inter cætera hoc addit:

Τίς τῆς ῥ' μέγα σοχεῖον τῆς γῆς οἰκᾷσι, τοῖς τε κτ' γῆν καὶ τοῖς κτ' θαλάτταν, ἐφ' ἑκάστης ἑβδομάδος τῶν κυριακῶν χρηματίζουσαν ἡμέραν ἐορτῶν ἄγειν ὁππότε οὐ συνιόντας, ὡς δὲ δώκε, καὶ ὡς αὐτὰ σώματα πάλιν, τὰς δὲ ψυχὰς ἐνθεοῖς παιδεύμασιν ἀναζωπυρεῖν ἐπαρεσκεῖασι;

quis, inquit, (nempe Deus Gentilium, aut Heros) cunctis totius orbis terrarum incolis, seu terrâ, seu mari illi sunt, præscripserit, ut singulis septimanis in unum convenientes diem *Dominicum* festum celebrarent, institueritque, ut sicut corpora pascere cibarius, sic animos divinis disciplinis reficerent? ex Eusebii itaq; sententia hujus diei solennitas Christi institutioni ascribitur. & Leo (c) hanc so-

lennitatem Sp. Sancto & Apostolis ab eo institutis acceptam fert.

Fatetur Augustinus (d) *Dominicum diem Christi resurrectione esse sacratum*: ubi subindicat Ecclesiam non solum à Christi resurrectione eo die celebrandi hanc solennitatem occasionem arripuisse, sed eam ipsam Christi resurrectionem Christianis suppeditasse; si *Dominicam* autem Christi resurrectio consecravit, (quod tam in hoc loco, quam alibi term. 15. de verbis Apostoli fatetur) tum Christus, & non alius pro ejus institutori: authore reputandus est: ejus enim resurrectio diem illum consecravit: & ex illo (subaudi tempore) habere capit festivitatem suam (e).

Porro si Augustinus non credidisset Deum hujus festivitatis fuisse authorem, quo jure Urbicum irrisisset loquentem, ac si, unus *Sabbati*, alter autem *Dominici* fuisset *Dominus*? (f) si eum qui fuit author Sabbati pro *Dominici* authore non habuisset, quod aliter sibi sentire videretur Urbicus, hoc ei vitio non vertisset Augustinus; quod tamen eum fecisse prædicta testantur. & qui Epistolam illam perlustraverit, videbit eum rotundis verbis agnoscere unum esse *Dominum & Sabbati & Dominici*: p. 389. addit, *per Christum factus est dies Dominicus*: p. 383. & dum creditiss. ille Pater rationem reddidit, quare dies vocetur *Dominicus*, (g) hanc assignat, quia, inquit, *illum Dominus fecit*. & quomodo, quum omnium dierum sit author, illum tamen specialiter fecisse dicatur, prius cap. 4 ex ipso Augustino explicavimus. & post Augustinum hoc Patres etiam explicarunt

sibi

a Hom. 10.
in Gen.

b Euseb. ora.
de laudibus
Constantini
circa finem.

c Constitus.
54.

d De Civit.
Dei lib. 22.
cap. 30.

e Aug. ep.
119. c. 13.

f Epist. 86.

g quest. ex
utroq; mixt.

cap. 106.

in.

a Can. 13. in Concilio Foro-Julienſi (a) : *Dominus illum ſanctificavit per Ieſu Chriſti glorioſam Reſurrectionem.*

b Hom. de hum. Chriſti generat. *Varia diei Dominica inſignia.* Quid plura? divinam huius diei institutionem paucis indigitaffe ſat eſt, & in re pietatem redolenti ſatis perſpicua hæc ſufficiunt: igitur ut M. Baſilius olim de perpetua B. Mariæ virginitate ſermonem conſuſit (b): *eaſ, inquit, rationes ſufficere exiſtimamus, quia contrarium ferre aures Chriſtiane non poſſunt: ita & nos hiſce testimoniis contenti (quæ quanquam numero ſunt pauca, magnæ tamen authoritatis eſſe apud æquos rerum æſtimatores conſidimus) plura non addemus. & licet plurima huius diei inſignia hætenus ſunt obſervata, utpote quia eo die Chriſtus reſurrexit, Lucæ cap. 24. v. 6, eo die ſæpius apparuit diſcipulis, Ioan. cap. 20. v. 19. 26, eo die Apoſtoli docuerunt, & ſacramenta adminiſtraverunt, Act. cap. 20. v. 7, eo die divinam revelationem accepit Ioannes, Apocal. cap. 1. v. 10, poſſum & alia à variis repetita commemorare, utpote, in hac mundus ſumpſit exordium, in hac per Chriſti reſurrectionem, & mors interitum, & vita accepit initium in hac Apoſtoli prædicandi omnibus gentibus Euangelii tubam ſumunt, in hac denique à Domino Apoſtoli. Sp. Sanctus advenit. plura Dominicæ inſignia extant etiam apud Auguſtinum ſermone 154. de Tempore, aliaque miracula eo die edita referunt alii. magna quidem hæc inſignia, ſed quia apud quosdam quædam ex illis pro incertis habentur, ad veritatem ex eorum iudicio demonſtrandam non ſatis ſunt idonea: tantum quum in perfecta omni temporis periodo celebrandos eſſe dies aliquos feſtos, ob inſignia quædam Dei in nos collata beneficia, ipſi teſtentur Ethnici, & quum quicquid à Deo inſignius eſt conſtitutum, in dignitatem huius diei (cujus obſervationis ratio non oritur ex prædictis prærogativis, ſed in authoritate Dei inſtituentis fundatur) ſit geſtum, facilius adducor ut credam cum antiquis, ejus ſolennitatem à Deo conſtitutam eſſe.*

Ieo ep. 81. cap. 1.

Can. 50. Poſſum etiam hic pænas quorundam diei Dominicæ ſolennitatem violentum ex Patribus commemorare. In Concilio Pariſienſi ita habetur. *Multi noſtrorum viſu, multi etiam quorundam relatu didicimus, quosdam in hac die ruralia opera exercentes fulmine interemptos, quosdam artium contractione mulctatos, quosdam etiam viſibili igne, corporibus, offibusque ſimul ſub momento, abſumptis, in cinerem ſubito reſolutis, pænaliſter occubiſſe: ut multa alia terribilia iudicia exiſterunt, & hætenus exiſtunt, quibus declaratur, quod Deus in tantæ diei dehonoratione offendantur. hæc tremenda Dei iudicia Deum, omnis peccati vindicem, iratum oſtendunt (ut loquuntur Patres) contra impios huius ſolennitatis violatores: verum ſi ſancta Dominici feſtivitas non eſſet ipſius Dei ordinatio, ſevera ejus in huius violationis reos ira non efferveſceret.*

Hier. in Gal. *Dominicum diem igitur præ aliis diebus jure æſtimamus, idque ejus ſolennitatis ratione: quia poſitivâ determinatione Chriſti per Apoſtolos ab aliis in ſeptimana diebus erat ſegregatus, ut antiqui Sabbati vices ſuppleret; ad religionem & cultum Dei externum conſervandum; cum publicum, nè inordinata congregatio populi fidem in Chriſto minueret; tum privatum, ut obligarentur omnes ad vacandum meditationibus & piis exercitiis ſtato quodam die; quod aliàs rarò aut nunquam ab hominibus ſeculo potius quam Deo vacantibus fieret: propterea Dominicum conſtitutum eſt, ut à rebus mundanis feriantes divinis ſe totos darent.*

Eccleſia non poteſt diem Dominicum in alium mutare.

Postremò ſolum ſupereſt ut huic quæſtioni ſufficienter ſatiſſiat, utrum ſic penes Eccleſiam diem Dominicam abrogare, aliumque in ejus vicem ſubſtituere? Sanè qui tam innoxiam conſuetudinem tamdiu ab Eccleſia, idque authoritate

tate

tate Dei per Apostolos, receptam immutatione non conturbandam dixerit, errare non videtur: nisi cui visum fuerit, maiorem auctoritatem, quam quæ erant instructi Apostoli, in Ecclesia jam residere: quæ instructa, quæ ab Apostolis erant ordinata, posset mutare: aut etiam, nisi major aliqua occurreret occasio, quam Resurrectio Christi, quæ majus miraculū non vidit rerum natura: & Chrysostomus propter *Resurrectionem Christi diem Dominicam seu primam Sabbati*, vocat (Hom. secundā tomo 6.) *totius humanæ naturæ natalicium*, denique si consuetudo (à qua non semel argumenta ab Apostolo derivantur, veluti 1 Corin. 11, v. 26.) Ecclesiæ verbo Dei innixa apud Christianos alicujus sit ponderis: quare *Dominica* festivitas celebrata primò apud Hierosolymitanos, deinde apud Troenses, tertio à Galatis, & Corinthiacis, quarto ab Insulanis Apocal. cap. 1, quinto à Græcis, & Latinis, denique ab universa Ecclesia ubique terrarum Christi nomen profitente: quorsum, inquam, innoxia hæc consuetudo (quæ nihil incommodi, sed plurimum utilitatis secum adfert) ab ipso Apostolorum seculo huc usque feliciter continuata, à nobis ad posteros non sit derivanda, non video.

Dum Julius præposteram Georgii Ariani in Athanasii Episcopatum irruptionem redarguit, hoc utitur argumento: (a) *non decessit istos novos modos Apol. 2.*

Οὐκ ἔδει ποιεῖν καινοτομίαν καὶ ἐκκλησίας γενεᾶς. ποῖος γὰρ κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ἢ ποῖα ὑποτάξεις ἀποστολικὴ ποιεῖται; canonum contra Ecclesiam induci: ubi enim est istiusmodi Ecclesiasticus canon, aut istiusmodi traditio Apostolica? Ita hic dicendum: nullo modo decesset novam istam consuetudinem contra innoxium morem tam diu in Ecclesia receptum induci: quæ neque Canonibus Ecclesiæ, aut traditione ab Apostolis accepta suffulciatur: nullus, qui mente valet, concedat ab Apostolis ordinata posse ab Ecclesia mutari. Fateor, ordinationes Apostolorum omnes non fuisse ejusdem generis: aliæ enim ad doctrinam, aliæ autem ad ritus pertinebant, ut observat D. Wallam capite septimo: illæ sunt perpetuæ, neque mutationi ullo modo obnoxie: anathema est dicendum ei qui prædicaverit Evangelium præter id, quod accepimus ab Apostolis, Gal. cap. 1, v. 8: hæc autem quæ ritus aut circumstantias divini cultus spectant duplicis sunt naturæ: aut enim illarum causæ erant singulares, neque perpetuò locum in Ecclesia habituræ: ideo ipsæ ordinationes erant variandæ, quia ablata causâ ipsæ cessant ordinationes: aliæ verò ordinationes ritus spectantes non sunt mutandæ, quarum occasiones perpetuò continuantur in Ecclesia, qualis est χειροτονία: manuum imposito in ministrorum ordinationibus: proinde quum ordinationum ab Apostolis factarum causæ mutantur, ipsæ ordinationes sunt mutandæ, sed manente causâ manent immotæ quoque ordinationes. Quibus consideratis facile est videre, ordinationem de die *Dominica* non esse variandam; quia nulla causa, cujus gratiâ mutaretur, major quam cui innixa est poterit unquam occurrere: neque huc usque ab Apostolorum seculo semel hoc tentavit Ecclesia: superflua igitur, nè quid gravius dicam, est quæstio prædicta, & ulteriori repositione omnino indigna: maxime quum sciamus, multa privilegia ad Ecclesiam fundandam necessaria à Deo B. Apostolis fuisse concessa, quæ ab illis ad Ecclesiæ fundatæ Doctores non erant derivata: illa enim erant personalia, neque ab alijs jure possunt vindicari: quod capite septimo pluribus ostensum est.

C A P. XI.

In quibus dicit Dominicæ sanctificatio consistat. Vbi de quiete à laboribus quaestuosis. quos Patres, nè illa die haberentur, studiosè caruebant. locus Chrysostomi, Gregorii, & Concilii Laodicensi explicatur: item Concilii Matisconensis Canon.

Diem Dominicam sanctificandam esse, idque divinâ authoritate, ex iudicio Patrum vidimus. Jam (quod probandum tertio loco suscepimus) in quibus sollemnis ejus observatio consistat, investigandum superest. diem Dominicam Christianis in veteris sabbati locum successisse Patribus videtur, proinde, ut loquitur Hilarius (a), *festivitate Sabbati, hoc est, sicut antiqui Sabbatum observârunt*, ut August. serm. de Temp. 251, celebranda est. Iudaici verò sabbati observatio primò in quiete, deinde in hujus quietis sanctificatione posita fuisse ex veteris Testamenti scripturis apparet: & harum rerum observatione diem Dominicam veteribus solemnem fuisse, eorum nos docebunt adversaria.

Quatenus quiescendum Dominico à labore. Quod ad quietem attinet, eâ non ut per se ad Dei cultum necessariâ usa est Christi Ecclesia, sed tantum ut ejus adminiculo; sine quo cultus à Deo præscriptus convenienter à populo peragi non poterat: dum enim homines hujus seculi negotiis implicantur, rebus ad Deum, ejusque cultum spectantibus, religiose, ut par est, vacare non possunt: *neque datum est Sabbatum otii causâ,*

Ὅτι δὲ ἐκ δὲγίας ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἐργασίας πνευματικῆς ὑπόθεσις, ἀπ' αὐτῶν τῶν πρᾶγμάτων δῆλον, &c.

Οὐκ ἄρα ἀργίας προσηγορίως ἐστὶ τὸ σάββατον, ἀλλὰ γνώσεως καὶ ἐξιλασμοῦ καὶ δὲγίας ἀπὸ κακίας πίσεως. & ἅπα τὴν δὲγίαν οὖν σάββατον διέδωκε, ἀλλὰ πρὸς τὸ γνώσκεν αὐτὲς τὴν κατὰ πᾶσιν τῆς κτίσεως.

c Macrob. Saturnal. l. 2. c. 16. d Plutar. in Num. Pom.

e lib. 8. c. 5. in Ioan.

rius pollui affirmabant, si indictis, conceptisque, opus aliquod fieret. Numa Pompilius statuit (d), *ut omnino in Sacerdotum festis per urbem præcones præcederent, qui ut quiescerent, & ab operibus desisterent, juberent.* decere ille existimabat, Deos colentem à cæteris vacare: & in colendo Deos, mentem adhibere, ut ad rem ad pietatem maximè conducentem. Itaque sine cessatione à mundanis hominum mentes ad divinum cultum religiosa devotione applicari non possunt. *Prohibetur,* inquit Cyrillus (e), *die festo opus quod manu exercetur, ut integrius rebus divinis exercere vos possitis.*

Cessandum

Cessandum est in die festo ab omnibus secularibus operibus, nihilque mundanum eo die, quod ejus sanctificationi poterit esse impedimento, agendum. ita statuunt antiqui. In mundanis autem negotiis homines vel ad quæstum, vel ad voluptatem sunt intenti, & ab utroque feriandum est.

Primo diei *Dominicæ* observatio per laborem quæstuosum nequaquam profananda est: qua de causa à veteribus erat cautum, ut Christiani prorsus ab omnibus abstinerent, quibus aut corpus fatigatur, aut mens à divinis ad humana alienatur: quod liquidò satis indicat, eos non eo fuisse animo, quo Senecam olim fuisse refert Augustinus (a). Seneca *Indæos* irrifit, maximè propter *Sabbata*, septimam ætatis suæ partem perdentes vacando, & multa in tempore urgentia non agendo. Christiani ad laborem in ipsorum commodum non ita erant intenti, ut ab eo ad rem divinam faciendam non possent avelli: volebant obsequia temporum ipsorum commoditatibus se dare (b).

Dum describit *Origenes* (c), qualis debeat esse *Christiano Sabbati* observatio: statuit, nihil ex mundi actibus agendum, & ab omnibus secularibus operibus feriandum, ut prius observavimus capite decimo. ubi locum citavimus, in quo extat verè aurea & pia Christiani sabbati effigies, quam ad vivum, ut dicitur, divino spiritu inflatus fælicissimè expressit *Origenes*, & in qua, quæ sunt eo die à Christianis sectanda, quæque fugienda, bellè describuntur: dum terrenis operibus relictis *Dominico* divinis vacandum docet: quod ut majori cum fructu fiat, adeunda est Ecclesia, in qua iis quæ pietatis sunt vacare suadet: hoc si fideliter homines præstiterint, se majorem futuræ hæreditatis spei in cælis reservatæ, quàm præsentis vitæ commodorum curam habere, palàm omnibus facient.

Αλλ' ὅτι καὶ ἀνεστὶν ἔχει, καὶ πόνων ἀτέλειαι —

Fatetur *Chrysostomus* (d), diem *Dominicam* à negotiis & laboribus esse liberam, requiemque habere: & alibi

(hom. in eos qui ad Theatra concurrunt) eo die *seculares curas tractantes*, licet paupertatem, victus parandi necessitatem, urgentesque occasiones prætexerint, accusat.

Sed licet *Chrysostomus* laborem quæstuosum à Christianis *Dominico* non suscipiendum manifestè censere videatur: dubitatur à nonnullis, utrum secundum *Chrysostomum* toto die, an tantum quamdiu publici Ecclesiæ cætus agebantur, à laboribus feriandum sit? præsertim quum auditoribus à congressu Ecclesiæ revertentibus, si sacros libros replicaverint, sermonesque de auditis semel habuerint, tum demum ad ea, quæ huic vitæ sunt necessaria, curanda procedere, indulserit: sed ipsissima Patris verba, nè aut benevolum lectorem suspensum teneam, aut veritati tenebras offundere videar, apponam: non oportet,

Οὐ γὰρ ἐχρῆν ὅπῃ τῆς συνάξεως ἀναχωρεῖν, εἰς τὰ μὴ προσήκοντα τῇ συνάξει ἐμβαλῆεν ἑαυτὸς πράγματα, ἀλλ' ἐνθὺς οἴκαδε ἑλθόντας τὸ βιβλίον μεταχειρίζεσθαι, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παῖδια πρὸς τὴν χοινωνίαν τῆς τῶν εἰρημίων καλεῖν συλλογῆς, καὶ τότε τῶν βιωτικῶν ἀπ' ἐαυτοῦ πραγμάτων, &c.

inquit, omnino à cæu Ecclesia recedentes, contrariis huic studio negotiis implicari: sed domum continuo revertentes, sacros replicare libros, & conjugem pariter liberosque ad eorum quæ dicta sunt collationem vocare, hisque altius animo, ac penitus inseruiis, tum demum ad ea, quæ huic vitæ sunt necessaria, curanda procedere, &c. Beato *Chrysostomo* (qui diem *Dominicam* à labore fore immunem pronunciat, nec

Quis scindit à labore quæstuoso.

a de Civit. Dei lib. 6. c. 11.

b Arnob. contr. gent. lib. 1. c. hom. 23. in Num.

d hom. 43. in 1 Cor. tom. 5. hom. 14.

Chrysostomi locus in hom. 5. in Matt. explicatur.

nec ullis, victus parandi, aut paupertatis evitandi gratiâ, Dominico laborare concessit) nunquam venerat in mentem indulgere aliis, ut mundanis negotiis pietatem impediens liberè vacarent: & qui hoc dixerit, nullâ Chrysostomum injuria afficiet, sed potius qui eum hujusmodi laboribus (quos sæpius fugillat) ea die susceptis indulgere affirmaverit, ei mendacium affinget: & qui ita asserunt, eos gravissimi Patris verba per sinuosas ipsorum interpretationes ad sensum à Chrysostomi mente diversum accommodare, dicere non vereor. hoc locum citatum observanti, eumque cum aliis quæ apud eum occurrunt conferenti, nullo negotio fiet manifestum: in quo Chrysost. propositum est, eos perstringere, qui licet in Ecclesia attentè satis audiebant quæ dicebantur, egressi tamen evestigio secularibus negociis immiscentes se, devotionis ignem, quem sermo prædicationis in eis accenderat, extinguunt. huic malo hoc præscribit remedium, ut quamprimum domum fuerint reversi sacros libros replicare, & eorum quæ dicta erant collationem inter se instituere non gravarentur: quibus altius animo defixis tum demum ad ea, quæ huic vitæ judicant necessaria, curanda procedere, per illum illis erat integrum, (ut postea refert Beda (a); post pietatis exercitia completa, carnis curam agere reficiendo erat liberum) sed alia secularia negotia, quàm quæ ad victum pertinent, curandi nullam illis concessit facultatem: quod etiam postea factum à Gunteramno legimus; Baronius 588.26: quoniam primò phrasis ipsa Chrysostomi (*βιωτικὰ πρῶγμματα*) de rebus ad vitam (ita transfert verba Chrysostomi Anianus, approbante D. Trapezuntio homine Græco) pertinentibus commodo satis sensu poterit exponi: *βίος* enim propriè vitam, cui opponitur mors, vel victum significat; & *βιωτικὰ* aliquid ad vitam sustinendam, & victum comparandum, seu ad hujus vitæ usum pertinens, nativâ significatione præ se fert significare, unde Clem. Alexandrino (b), *ταῖς βιωτικαῖς ἡγίας ἱπικουρῶν*, est, *his quæ ad vitam sunt necessaria, succurrens*: item apud eundem occurrit (c) *πᾶσα βιωτικὴ ἀφιλία*, quasi *omnis vitalis necessitas*: apud Theologos autem (ut observat Stephanus) quum dicitur de homine, tum *βιωτικὸς* est secularis, vel qui hujus vitæ secularis negotiis est addictus. atque ita sæpe apud Chrysostomum occurrit, veluti homil. 9. in Coloss. *ἀνύστα πρῶγμματα πᾶσις οἱ βιωτικοί*. &c. & homil. 3 de Lazaro, &c. in eodem sensu apud Iulian. Martyrem (d, *βιωτικὸς ἀνθρώπου τῷ ἀσκητῇ* opponitur, ubi qui in communi vita degit, ab eo qui in secessum abiit, distinguitur. itaque secundum nativam verborum Chrysostomi significationem per *βιωτικὰ πρῶγμματα* quæ ad vitam, aut victum pertinent denotantur: quorum sobrio usu nemo Christianus Dominico interdicitur.

Quam parum hæc ad secularium negotiorum eo dieceptorum patrocini-
nium conducant, sciunt qui S. Chrysostom. inspexerint. Nos disputationem de
proprietate & usu vocabuli præteribimus, quia grammaticæ pulpæ est, & aliis
relinqui debet: cætera in medium producemus, quæ ipse nobis subministrat
Chrysostomus.

Secundò Lectorem perpendere rogamus: quòd Chrysost. loco prædicto in-
dignatur, à cætu Ecclesiæ recedentes negotiis, *quæ studio in Ecclesiâ congressu habito*
(ut loquitur) *sunt contraria*, implicari: sanè si ex Chrysostomi sententia, quæ
mundi sunt negotia salvò poterant tractari Dominico, ea curantes non redar-
guisset, quod tamen eum acriter fecisse ipsius verba ostendunt.

Tertio nimiam indevotionem, imò prorsus extremam reputat, quinque vel
sex dies in rebus mundanis consumere, & unum spiritualibus non impendere.
qui hæc perpenderit, Chrysostomum noluisse partem aliquam ejus diei nego-
tiis,

a Centur.
Magd. 3. c. 6
de ceremon.

b Stromas.
lib. 7.
c p. 500.

d respons. ad
qu. 19.

tiis, quæ pietatem non sapiunt, consecrari, facile concedet: & qui sanctissimi Patris ad labores ea die susceptos palliandos autoritate abutetur, licet eum nimis indevotionis insimulare mihi religio sit, eum tamen satis religiosam *Dominicæ* festivitatis curam non habere mihi dolebit.

Quartò hoc pro lege eodem in loco auditoribus imponit, ut *illum unum Vbi supra.*

Ἦν δὲ μὴ τὸτο γίνεσθαι, χαίρω-
μεν ἑαυτοῖς νόμον ἀκίνητον καὶ ταῖς
γυναῖξιν καὶ τοῖς παισὶ τοῖς ἡμετέροις,
μίαν τῆς ἐβδομάδος ἡμέραν ταύ-
την ὅλην αἰσιθέναι, &c.

*totius hebdomadis diem, quo ad au-
diendum concurrunt, totum in eorum,
quæ dicuntur, meditatione ponent.*
qui reliquum diei, quod ab audiendo
verbo in publicis Ecclesiæ congressi-
bus supererat, ad meditationem &
colloquia de auditis requirit impen-
di

di, nullam facultatem post finitos congressus ad expediunda mundana nego-
tia, quibus pia meditatio impediretur, largietur. Si itaque Chrysostomo ju-
dice, neque alia studia *Dominico* extra Ecclesiæ congressum sunt tractanda, quæ
pietatis officiis in congressibus peractis sunt contraria: si ex gravissimo ejus ju-
dicio diem unum integrum pietatis exercitiis non impendere omnino irreligi-
osum judicatur: imò si ab auditoribus opere contendit maximo, ut diem il-
lum totum devotioni consecrarent: de quibus omnibus hisce syllabis senten-
tiam suam promulgavit: tum sanè à Chrysostomi mente longè erat alienum
ordinariis laboribus *Dominico* locum dare. denique si in illum sensum ejus ver-
ba, quæ mentionem faciunt *βιωτικὴν πραγμασίαν*, rapiantur; (quia quandoque
Chrysostomo *βιωτικὴ* est secularis) illud fecit Chrysostomus, quod in alio sensu
fecerat Gregorius M., quem male habuit laicorum *Dominico* solennius epulan-
tium consuetudo, sed eos lege coercendos non censuit, nè eà latè deteriores
fierent: proinde eos ad evitandum schismatis periculum ipsorum ingenio re-
liquit, atque ita quod minimè approbavit necessitate temporis coactus permi-
sit. ita hic quicquid populo indulserat Chrysostomus, hoc invitus fecit in illo-
rum gratiam, quorum animi à terrenis rebus non facile avocantur: quibus in
aliquibus cedendo, gradatim eos ad altiora pietatis studia stimularet: illisque
indulserat, quod ipse non probavit; nè quid deterius accideret, quasi nolens
voluit: quod ad se autem attingit, diem integrum religionis exercitiis conse-
crandum judicavit, cujus partem, ut vidimus, noluit mundanis negotiis elo-
cari: atque ita B. Chrysostomum se ipsum ab inepto quorundam glossatore
vindicasse vidimus: nec quisquam est, cujus sensus stupor aut pituita non tar-
daverit, qui secus sentiet.

*distinct. 5.
cap. denique.*

Indignè etiam fert Origenes (a), quosdam *unam, aut duas horas ex integro die Deo* a *h. m. 2. in*
deputare, & in Ecclesiam ad orationem venire, dum quod reliquum erat diei seculo & ven- Num.
tri impenderent: at si liberum fuisset Christianis, finitis congressibus se ad terre-
na negotia recipere, injusta fuisset hæc objurgatio; contra quam verissimè
poterant respondere, ejusmodi consuetudinem apud Ecclesiam esse, quæ
duarum aut trium horarum terminis diei sanctificationem definiret.

Gregorius M. (b) quoque *Dominicorum die à labore terreno cessandum* judicat, in *Expenditur*
principio quidem ejus epistolæ refert, *Antichristum facturum Sabbatum & Domini-* Gregori lo-
cum ab omni opere custodiri. sed nè aliquis hanc phrasin inspectâ incautè se decipiat, *cus.*
ac si laborem *Dominico* prohibere Gregorius Antichristi partes esse iudicasset: b *Ep. lib. 11.*
notandum est, illum saltem hoc innuere, quòd Antichristus *Sabbati* æquè ac *cap. 3.*
Dominici sit habiturus rationem, quia, ut opinatur Gregorius, Antichristus erat

sabbati culturam revocaturus : & stylum prioris partis epistolæ contra eos, qui Sabbati die aliquid operari prohibent, dirigit : neque aliter poterit exponi sensus illius verborum, qui laborem Sabbato suscipiendum, à quo tamen *Dominico* abstinendum, censuit; sed nunquam Gregorio venerat in mentem, requiem à labore *Dominico* die pro Anti-Christi interdicto reputare, quum ipse Gregorius luculenter condemnet laborem eo die susceptum.

a Serm. de
Temp. 251.

Augustinus : (a) *dies ideo Dominicus appellatur, ut in eo à terrenis operibus, vel mundi illecebris abstinentes, tantum divinis cultibus serviamus : dantes, scilicet, huic diei honorem, & reverentiam, propter spem resurrectionis nostræ, quam habemus in illa.* B. Augustinus, sive quisquam alius fuerat ejus sermonis auctor Christianis, nè laboribus eo die vacarent, planè interdicat, eumque censet divinis cultibus esse honorandum : dies enim qui *Dominicus* appellatur jure Domino est dicandus.

b Euseb. de
vit. Const. l.
4. c. 18.

Constantinus M. circa annum trecentessimum statuit (b) *cunctos imperio R. parentes diebus de Salvatoris nomine nuncupatis ἡολὴν ἄγειν*, id est, ut omni opere feriarentur. ita Sozom. l. 1. cap. 8.

Varia apud veteres occurrunt, quibus nullum laborem terrenum quæstus gratiâ eo die suscipiendum indicant; quæ sigillatim percurrere supervacaneum est : quum prædicta veritatem omnibus, qui eam non respuunt, demonstrent.

Sensus Cano-
nis 29. Con-
Laod. expen-
ditur.

Verum nè in Concilii Laodicensi, ante Constantini tempora habiti, Canone 29. aliquis se decipiat; aliquid addam ad verum illius sensum illustrandum. In quo Christiani jubentur *τὸν κυριακὸν ἡολὴν μὴ ποιεῖν, ὅτι δὲ ὁ κύριος, ἡολάζειν αὐτὸν ἡμετέροις, ut diem Dominicam honorantes feriarentur (si modo possint) ut Christiani* : ex qua exceptione (si possint) laborem omnibus Christianis *Dominico αὐτὸν τῶν ἡολῶν*, exceptis agricolarum operibus, quibus lex civilis concessit indulgentiam, fuisse prohibitum, Zonaræ in Can. 29. Conc. Laod. videtur : cujus sententiam laborum eo die susceptorum patroni sequuntur : sed in hoc Zonaram illis, eosque ejus glossæ adherentes aliis imponere non dubito.

Carthag.
Conc. can.
67. apud
Zonar.

Primò Christianorum esse, quâ Christiani, eo die *ἡολάζειν*, oriri, ipsa Canonis verba indicant : unde laborem die *Dominico* Christianis illicitum apparet : exceptio autem cujus meminit Canon (*ἡολάζειν*) si possint, respectu habito ad tempus in quo Concilium erat congregatum, potius, quàm ad opera (scilicet, autumnalia) peragenda, debet intelligi : Concilium erat coactum priusquàm Imperium auspicatus esset Constantinus M., quo tempore inferioris sortis Christiani à gentilibus dominis, quibus erant subiecti, & non ex animi sui sententia, ad opera mundana eo die peragenda, sicut aliis diebus, compellebantur : sicut diu post congregatum illud Concilium fideles in theatriali confesso adesse cogebantur : in cujus remedium ab Africanis statuitur : *μὴ ἐφείλῃν πρὸς τὴν ἡολῶν πρὸς τὰς θιασίσ ἀναγκάζεσθαι*, non debere ullum Christianum cogi ad spectacula. In illorum itaque gratiam, qui ab aliis ad laborem cogebantur, addita fuit illa à Patribus Laodicensis exceptio : non quòd labores eo diè peracti illorum calculo approbarentur ; sed propter quosdam aliorum jugo subditos, & severâ illorum autoritate, vel imperio, ut eos *Dominicâ* etiam sustinerent, adactos ; in horum, inquam, solamen exceptionem apposuerunt, si qui præter animi sententiam ad illud ab aliis adigerentur : licet varii, quibus firmior erat fides, mortem potius subierunt, quàm *Dominicâ* festivitatem quòvis modo dishonestarent : sicut prius audivimus ex Baronio, Diocletiano regnante : arque hunc, quem attulimus, genuinum esse sensum Canonis Laodicensi, variæ Patrum ante Concilium Laodicenum auctoritates (quibus Christianis labore terreno inter-

interdicitur) ostendunt: neque hoc nostro seculo (in quo omnes, Deo gratias, Christo nomen dederunt) exinde possunt aliqui prætextum arripere, quo laborem mundanum *Dominico* susceptum defenderent; quum dominorum æquè, ac servorum jam sit, eo die à laboribus feriari.

Deinde lex illa civilis, cujus autoritate Zonaræ expositio est innixa, lata fuit à Constantino, (de qua brevi audiemus) quâ rusticis ruralibus operibus liberè vacare etiam *Dominico* fuit indultum. Patres autem Laodicensi ante primum Nicænum Concilium congregati, nullum ad legem, aliquo tempore post congregatum ipsorum Concilium, latam, habere poterant respectum: sed intelligendi sunt, ut dixi, secundum conditionem ipsorum seculi; in quo Christiani, quanquam à laboribus ipsi vacarent, ad eos sustinendos ab aliis, qui fidem Christianam nondum erant amplexi, cogebantur.

In Concilio Matisconensi 2. Can. 1. statuitur circa annum 588, nè *operibus Conc. Matisconensis 2. sicut in privatis diebus*, ut loquuntur, *ab aliquo indulgeatur*: hoc enim illis est temerario more diem *Dominicum* contemni tradere. Sed Canonis verba penitus examinanda veniunt, nè à primo eorum intuitu propter sinuosas quorundam interpretationes lectori imponatur. *Can. 1. explicatur.*

Primò Patres, si quis habeat proximam Ecclesiam, eum illuc se recipere statuunt. hæc non ita exponenda sunt, quasi nulli ecclesiasticis conventibus interesse tenerentur, nisi qui Ecclesias haberent in vicinia, à quibus qui remotius habitarent, pro lubitu suo possent abesse. Qui principium ejus Canonis legerit attentè, hoc animi in eo Concilio Episcopis minimè fuisse dixerit: quibus ex auctoritate *Guntheramni* Regis erat impositum, quibuscumque poterant modis, nè populus Christianus temerario more diem *Dominicum* contemni traderet, curarent: ideoque omnes Christianos hac de re admonent Episcopi: à qua admonitione neque juridicos, neque rusticos, neque clericos aut monachos exemunt, ut ipsa Canonis verba indicant: & meritò, quum *Guntheramnus* ab eis petiit, ut *Gunter Ep. universæ plebi conjunctio devotionis studio eo die congregaretur*, quicumque hanc admonitionem fœcci fecerint, eos canonicâ severitate, aut legali pœnâ corrigendos decernit. si itaque ex ejus auctoritate, secundum Episcoporum decreti vigorem, nemini ab Ecclesiæ congressibus absentiae indulserat facultatem, nemo prædicti Canonis verba poterit interpretari, quasi soli, qui Ecclesiis erant propinqui, illis interesse tenerentur; quandoquidem omnes tam propinqui, quam remoti unâ eademque lege sunt obstricti: quum igitur dicunt, si quis habeat Ecclesiam proximam, idem est, quòd omnes ad Ecclesiam concurrant, ut postea in Concilio Forojul. Can. 13.

Secundo nemo admiretur, Patres Matisconenses exercitia diei *Dominicæ* eo Canone recitantes, tantum *Orationum & hymnorum* ibi mentionem fecisse, quasi non essent alia pietatis exercitia præter orationes & psalmodiam, quibus eo die esset vacandum: de Sacramentis postea in eodem Concilio statuerunt Can. 6. *Guntheramnus* quoque Episcopos fideliter admonet, ut *populum sibi divinâ providentiâ commissum frequenti prædicatione studeant corrigere*: nulla itaque pietatis officia eo diè prætermittenda indicant: neque ea hymnorum aut orationum exercitiis tantum definiverunt; sed hymnorum & orationum forte meminerunt, quia ad plebem Canonem dirigunt, cujus erat, hisce officiis vacare, eademque celebrare, non autem verbum prædicare.

Tertiò Patres eodem in loco dicunt, *Dominum à nobis non expectere, ut corporali abstinentiâ diem Dominicum celebremus*: neque hæc ita accipienda sunt, ac si ad requiem à rebus mundanis vi divini mandati non essemus obligati, & à laboribus

bus mundanis vacatio eo die non esset divina, sed humana ordinatio. Patres ad hoc sunt intenti, ut doceant, corporalem abstinentioniam, ut loquuntur, die Dominico à nobis non solum expeti, sed etiam Deum quærere eam obedientiam, per quam terrenis actibus calcatis ad cælum usque misericorditer nos proveheret. in illa igitur phrasi est Ellipsis, ut apparet ex prædictis, quâ etiam sæpe utitur Sp. Sanctus in utroq; Testamento. veluti, Gen. 32. v. 28, *non Iacob dicitur amplius nomen tuum, sed Israel.* id est, non solum vocaberis Iacob, sed etiam Israel. 1 Sam. 8. v. 7. *non te spreverunt, sed me:* id est non te solum. 1 Cor. 1. v. 17. *non misit Christus ut baptizarem, sed ut euangelizem,* id est, non solum, aut præcipue baptizandis iis, qui Christianam fidem erant amplexi, fuit intentus. ita hîc concedunt, Deum corporis à labore requiem requirere, sed non solum eam expetere affirmant: & omnes certiores faciunt, si saluberrimam ipsorum exhortationem vilipenderint, eos à Deo punitum iri: nulla tamen Dei vindicta illos insequeretur, nisi mandatum ab eo præscriptum transgredierentur. ex supplicio itaque, quo secundum Patres hujus requiei violatio à Deo afficietur, ostenditur, Deum, ut Dominico requiescerent, ab omnibus postulare: aliàs ejus ira in hujus festivitatis sanctitatem laboribus mundanis vel inertis otio fædantes non efferveret. Atque hæc laborem quæstuosum die Dominico fugiendum satis evidenter ostendunt.

C A P. XII.

Quatenus laboribus Dominico sit vacandum, scilicet necessitatis, & pietatis: rustici ad sanctificandum Dominicum tenentur: indulgentia à Constantino M. rusticis concessa examinatur: & revocatur: Paula factum, & Cœnobarum praxis apud Hieronymum perpenduntur: item sensus Canonis Concilii Aurelianensis. Manumissiones, & quadam transactiones die Dominico licite.

Quamquam laborem ad lucrum spectantem, nullo modo Dominico suscipiendum à Christianis censuerunt antiqui: ab omni tamen prorsus labore cessationem non requirunt; sed eum, quem necessitate ducti suscipiunt, secundum scripturas permittunt. Math. 12. 11. ubi docet Christus *ovem que Sabbato in foveam incidit* posse licitè apprehendi, erigi, atque extrahi: nullæ enim Necessitati leges positæ sunt, quæ quicquid cogit defendit.

Statuitur in Concilio Narbonensi, ut *omnis homo tam ingenuus, quam servus, Gothus, Romanus, Syrus, Græcus, vel Judæus, die Dominico nullam operam faciat, nec boves jungantur: excepto si in murando (aliter in merendo) necessitas iucubuerit.* Can. 4. Laborem itaque necessitate susceptum permittunt. cujus naturæ sunt varii casus reservati, quorum in Decretalibus frequens fit mentio. in quorum numero est captura piscium, qui nisi tunc capiantur, nulla eos porro capiendi spes relinquitur: hoc in halecularum captura apparet, quæ raro, & non nisi certis diebus apparet, quarum capturæ (licet variis casus præsentis necessitatis non videatur) quândocumque apparebant liberum erat intendere. Decret. Greg. lib. 2. de feriis Tit. 9. cap. licet. & Gregorius Ep. 1. 11. cap. 3. quamquam pro luxu

luxu animi, & voluptatis ergo, corpus die Dominico lavandum negat, hoc tamen exigente necessitate non condemnat: ubi sub balnearum nomine omnia quæ pro necessitate corporis sunt, permitti apparet.

Neque labor qui pietatis exercitiis impenditur ab aliquibus vitio vertitur: utpote qui cultum & gloriam Dei directè spectat, eamque promoveat (a). An. a Matt. 12. riquitus, inquit Tertullianus, *lex Sabbati opera humana, non divina prohibuit* (b). 5. Vtrique hæc indulgentia ab Ethnicis erat labori concessa; Macrobi. Saturn. b ad ux. l. 2. lib. 1, cap. 16, ex quorum sententia opera religiosa devotionis ergo aut neces- cap. 21. sitate aliquâ suscepta etiam die festo erant illis licita.

In alio quoque casu est quædam laboris indulgentia à quibusdam concessa. A Constantino M. rusticis eo die agrorum culturæ liberè vacare permissum est: sed ipsa indulgentiæ verba apponam (c). Omnes iudices, urbanaeque plebes, & cunctarum artium officia venerabili die solis quiescant. Ruri tamen positi, agrorum culturæ liberè, licenterque inserviant: quoniam frequenter evenit, ut non aptius alio die frumenta sulcis, aut vineæ scrobibus mandentur, ne occasione momenti pretreat commoditas caelestis provisione concessa.

Jam si quis, propter illam indulgentiam rusticis ad labores Dominico peragendos concessam, opinetur eos ad hanc solennitatem sanctificandam omnino non fuisse obligatos: præcipuè quum ipsi etiam Patres Ecclesiæ circa annum tricesimum quintum in primo Eliberitano Concilio de Dominicæ diei celebratione canonem statuentes, solum eorum, qui civitates incolunt, mentionem faciunt: cum dicunt (d): *Si quis in civitate positus per tres Dominicas Ecclesiam non accesserit, paucum tempore abstineat, ut corrigendus videatur*. si quis, inquam, hæc ita interpretabitur, quali ejus festivitatis solennitati vacare, solum erat urbanorum, rusticisque liberum esset ipsorum artibus & negotiis, omni religionis curâ posthabita, eo die operam impendere: quasi Dominica festivitas esset instar Feriarum, quæ inter Romanos quarundam familiarum erant propriæ, quas ex usu domesticæ celebritatis observârunt (e): aut instar Feriarum imperativarum (f), quas Consules vel prætores pro arbitrio potestatis indicunt: quasi Principum & Magistratuum esset determinare pro potestate sua quorum sit diem Dominicam celebrare: qui ita senserint, neque legis à Constantino latæ, neque Canonis Eliberitani sensum assensum quuntur: quia diu antequam Constantinus piæ memorie per Dei gratiam Imperium erat adeptus, omnium qui vel in oppidis, vel ruri degunt, in eundem locum die solis erat conventus, teste Iustino Martyre, ap. 2. & Origenes (g) suadet omnibus, ut in Christiano Sabbatho ad Ecclesiam convenirent, ibique lectionibus divinis, & Tractatibus auram præberent. hæc sunt officia, quibus Christianorum est vacare, à quibus nulli, nè rustici quidem eximuntur, sed Ecclesiasticis congressibus tam rustici, quàm urbani interesse tenebantur. Quibus consideratis, quorsum aliquis ex Concilio Eliberitano concluderet, eorum qui ruri degunt non esse etiam Dominicæ festivitati vacare, non video: licet urbanorum in Canone expressa sit mentio. quia Episcoporum cum Presbyteris (quorum erat reliquis Ecclesiæ membris in Dominica celebranda præire) civitates incolebant; & eorum copia pagani illo seculo ubique non suppetebat: ideo hos Synodi Patres nominatim expriment, quibus eorum, qui in verbo laborant, erat copia: & diu post congregatum Eliberit. Conc. teste Chrys. varii pagi Ecclesiis non erant instructi. hom. 18. in Act.

Præterea quum indoctos, & incredulos in Ecclesiæ cætum admissos fuisse viventibus Apostolis constet 1 Corint. capite 14. v. 23, quorsum rustici Ecclesiæ conventibus post Apostolorum obitum interesse non tenerentur, quasi qui terræ culturæ operam locassent statim barbariei sacramentum dicerent? Et, quoniam qui ruri degunt, sunt membra Christi æquæ ac civitatum incolæ; cur non etiam cum his pariter ac illis communionem sui in religionis exercitiis diebus *Dominicis* impertiret Christus? Expresse m. a. latur in constitutionibus, quas vocant

a l. 8. c. 33. Εργαζέσθωσαν οἱ δῆλοι πέντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν ἀλαζτεῖσθωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς θσεβείας.

b l. 7. c. 19.

c de prepar. Euang. li. 1. cap. 3.

d Orat. de laud. Const.

e hist. lib 5. cap. 17.

Const. M. indulgentia rusticis concessa perpenditur.

f De vita Const. l. 4. cap. 19. g an. 321. v. 12.

Apostolicas (a), ut servi *Dominico* vacarent in Ecclesia propter doctrinam religionis. & Sozomen. (b) se cōperisse Episcopos apud Arabes & Cypros in pagis ordinatos narrat. si tum tēporis

pagis aliquibus præerant Episcopi, tum sanè qui eos incolebant, ab Episcopis, omnibus diebus, præsertim *Dominicis*, ut moris erat Ecclesiæ, in doctrina Christi erudiebantur. fatetur etiam Eusebius (c), viros, & mulieres, seniores & pueros, servos & liberos nobiles atq; ignobiles, doctos simul atque indoctos in omni loco ab ortu solis ad occasum, ubi homines habitant, quotidie fermè ad percipiendam Christi disciplinam confluere. si omnes cuiusvis conditionis aut qualitatis homines ad doctrinam Christianam quotidie erāt intenti, tum ruri degenies eam *Dominico* non respuebant. imò idem author (d), ut prius vidimus, affirmat, Christum cunctis orbis terrarum incolis, seu terra, seu mari sunt, præscripsisse, ut diem *Dominicum* celebrarent. non itaque agnoscit Eusebius, tantum nobilitum, aliorumque magni nominis esse Ecclesiæ cætibus interesse, à quibus qui servi, & inferioris sint conditionis, excluderentur, sed ait ipsum Dominum aliter omnibus præscripsisse. pientissimo etiam Imperatore Theodosio teste apud Theodoretum (e) servi & mendicis aditus ad sacrum templum patebant: ac proinde ejus seculo cum aliis Christianis in Ecclesiæ conventu aderant, neque ab eo erant exclusi.

Sed ad examinandam indulgentiam, rusticis ad ipsorum opera *Dominico* expediunda ab Imperatore Constantino indultam, revertamur. Vbi primo cum eruditiss. Theologo D. S. A. dubitare possumus, utrum aliqua ab eo in rusticorum gratiam fuerit concessa nec ne? quandoquidem Eusebius (qui Constantino fuit contemporaneus, & cui omnia ab Imperatore facta abundè satis innotuerunt) recensitâ lege ab eo latâ de *Dominico* observando hujus indulgentiæ non meminit. Euseb. de vita Const. lib. 4. cap. 18. sed tantum refert Imperatorem mandasse ut omnes ab operibus feriarentur. eandem legem eodè modo refert Sozomen. licet lib. 1. c. 8. & de excipiendis ruralibus operibus apud utrumq; altum silentium. quibus consideratis jure poterit dubitari, utrum unquam hujusmodi indulgentia ab auspiciatissimæ memoriæ Imperatore fuerit concessa? Sed age, & indulgentiâ hâc propter autoritatem codicis eam referentis concessâ, ejus rationem & sensum investigemus. Hæc ejus libertatis, si quæ concessa fuit, vera fuit ratio: quia legi de *Dominico* observando omnes Imperatori Romano subditos (sive fidem Christianorum essent amplexi, sive nondum eam degustassent) Constantinus subjecit, teste Eusebio (f): quod licet aliò argumento non innotesceret, ex hoc poterit judicari, quia diem illum non Ecclesiastico (ut Baronius g) more *Dominicum* appellat, sed more Gentilium, solis: inde, inquam, colligi potest, non Christianis solum, sed gentilibus eandem legem ab ipso præscriptam, cujus gratiâ utitur nomenclatura illis peculiari. quandoquidem itaque Gentilibus etiam ex vigore legis à Constantino latæ à laboribus erat feriandum:

riandum: ideo illis ruralia opera curandi facultatem concessit. quum sciret, eos, qui non facti erant Christiani, non facile posse induci, ut Christianorum legibus obligarentur, aliquid in horum gratiam concessit: & illis propter neglectam ipsorum idololatriam satis erat exosus Constantinus: ideo *sensim, & pedetentim* eos ad veri Dei cultum traducere studabat, ut Eusebius ubi supra.

Porrò libertas ruralia tractandi Dominico solum erat rusticis indulta in casu necessitatis, quod ipsa indulgentiæ verba declarant: *nè occasione momenti pereat commoditas celesti promissione concessa*: momenti occasione potest perire fructuum commoditas, ideo in ipsis colligendis fructibus quandoque potest momenti haberi ratio: nulli itaque labores permittuntur; nisi ad quos sustinendos, ne perirent fruges, necessitate quâdam erant inducti: in quo casu laborem etiam mundanum permissum prius invenimus.

Exceptio igitur illa Constantini in patrocinium laboris nullâ necessitate suscepti adduci non potest: quia tantum in Gentilium gratiam, quibus summâ cum lenitate ad fidem Christianam amplectendam persuadere pro virili studuit, & in casu necessitatis, hanc libertatem indulgit; quam ad tempus continuatam postea, novâ lege in contrarium editâ, irritam declaravit Leo, vocatque illam indulgentiam, diversum decretum ab Apostolis.

*Revocatur
hæc indulgentia.*

Sed quoniam ipse Leo rationi hujus indulgentiæ, à Constantino assignatæ, aptissimè respondet, ejus verba in lectoris gratiam non gravatè adponam. Quoniam, inquit, *legi, quæ Dominicæ resurrectionis diem cessatione ab operibus omnes venerari mandat, legem aliam contradicere conspicitur, quæ non omnes simul operari prohibendos, nonnullisque uti operentur indulgendum esse censet*, (ait enim, omnes Iudices, &c. u. supra in lege Constantini) *cujus istius diei dehonestationis nulla ratione nititur causa*: (nam quanquam fructuum præservatio prætendi posse videatur; nullius tamen illa momenti, reque vera futilis est: quum non agriculturæ diligentia, sed solâ virtus, quando frugum largitori visum sit, fructuum abundantiam suppeditet): quoniam, inquam, *ejusmodi lex in lucem prodiit, quæ Domini cultum vilipendat, diversumque ab illis, qui victoriam à sp. Sancto contra omnes adversarios reportarunt, decretum: statuimus nos etiam, quod SPIRITUI SANCTO, ab ipsoque institutum Apostolis placuit, ut omnes in die sacro, quo nostra integritas instaurata est, (loquuntur de die Dominica) à labore vacent, neque agricolæ, neque quicumque alii in illo illicitum opus aggrediantur. Si enim qui umbram quandam atque figuram observabant tantopere Sabbati diem venerabantur, ut ab omni prorsus opere abstinerent: quomodo qui gratiæ lucem, ipsamque veritatem colant, hos eum diem, qui à DOMINO DITATUS EST HONORE, nosque ab exitu dedecore liberavit, non venerari par est?* hæc Leo Novell. 54. Leon. Atque ita (secundum commune illud adagium, *discipulus prioris posterior est dies*) quod facilitate nimîâ, quæ cum Dominica solennitate non quadrat, prius erat concessum, à sequentibus, quibus prioris libertatis incommoda erant perspecta, fuit emendatum.

In variis etiam Conciliis, nè eod. die opera ruralia exercerentur statutum est. an. 413. veluti circâ annum quadringentesimum decimum tertium, uno eodemque anno, omnia servilia, & ruralia opera, ac mercatus prohibentur in Concilio Aleratenſi 4. Can. 16. in Turonenſi Can. 40. in Moguntino Can. 37. in Rhe- an. 540. menſi Can. 35. item in Conc. Aurelianenſi 3. ubi de opere rurali, id est, agricultura, vel vinea, vel sectione, vel missionem, excussione, vel exacta sepe judicant statuendum, quo *facilius ad Ecclesiam venientes, orationi gratiâ vacent.* Can. 27. Item in Concilio Narboneſi cap. 4. statuitur, nè boves jungantur. in Conc. an. 589. Anusiudorenſi, Can. 16, non licet die Dominico boves jungere, vel alia opera exercere. an. 590.

an. 664. item Conc. Calibonensi Can. 18. *instituiimus, ut in ipso die Dominico ruralia opera, id est, arare, messes metere, exactus facere, vel quicquid ad ruris culturam pertinet, nullus panitus præsumat.*

Sed licet hæc labori quæstuoso diebus *Dominicis* operam non esse locandam *Paula factū* abundè satis ostendunt: quum tam supremâ autoritate Principis, quàm Ec-
apud Hier. clesiæ censurâ erant plectendi qui contrarium fecissent: sunt tamen qui (nullo
expenditur. habito respectu sive ad cultum Dei, sive ad hominum salutem promovendam)
 Christianis *Dominico* quibusvis laboribus, publicis liturgiæ officiis finitis, vacare
 integrum esse affirmant: ad quam opinionem stabiliendam primò Hiero-
 nymi, deinde Concilii Aurelianensis tertii autoritates torquent. *Mulieres cum*
Paula ab Ecclesia die Dominico revertentes operi distributo instantes, vel sibi, vel cæteris
indumenta fecisse, narrat Hieronymus, in Epitaphio Paulæ ad Eustochium. In
 Concilio Aurelianensi statuitur, ut *die Dominico, quod antè fieri licuit, liceat: ru-*
Can. 27. *ralibus solum operibus exceptis.* hinc quidam colligunt, hominibus à laboribus die-
 bus *Dominicis* non diutius feriandum, nisi dum *collectam* (ut ibidem loquitur
 Hieronymus) faciunt.

Verum primo apud se Lector perpendat, utrum Hieronymus eo loci de
 labore mulierum, quem aliis diebus quàm *Dominicis* operibus suis impende-
 runt, loqui videatur, & num *revertentes ex Ecclesia* apud illum, idem sit ac si
 dixisset, quando Ecclesiæ non intererant, operi instabant. neque hic Hiero-
 nymi verborum sensus caret ratione. maxime quia inquit Hieronymus, *Domi-*
a Hier. in *nico tantum ad Ecclesiam procedebant.* & alibi Hieronymus (a) contendit, ut *Sab-*
Ies. 56. *bato* (loquitur ad eos, quos *libertate donavit Christus*, non ad Judæos) *ea tantum*
faciant homines, quæ ad animæ salutem pertinent. si verò mulieres operibus suis eo
 die incubuissent, quædam, quæ ad animæ salutem non pertinent, fecissent;
 quod ex Hieronymi sententia illis non erat faciendum. & de aliis loquitur
 Hieronymus qui *diebus Dominicis orationi tantum & lectionibus vacabant.* Epist. ad
 Eustochium de custodia virginitatis. sed hoc non dicit Hieronymus: quasi
Dominico iis, quæ pietatis sunt, vacare, tantum cœnobarum (de quibus lo-
 quitur) fuisset proprium: aliqui Christiani eo die operam quotidianis operi-
 bus, à quibus soli cœnobaræ feriabantur, navassent; minime gentium: sed
 S. Pater opera à Cœnobaris *Dominico* suscepta ab aliis, quæ cæteris hebdoma-
 dis susceperunt, distinguit: in quibus *statim operibus*, ut loquitur, *incu-*
buerunt, illisque completis orationi & lectionibus etiam vacabant: quod quidem & omni
tempore completis opusculis faciunt: die autem *Dominico*, ad nihil aliud, quàm quæ
 præcatis sunt erant intenti.

Secundò si concederetur mulieres istas *Dominico* ordinariis operibus vacasse,
 hoc illis fuisset proprium: atque tum quid de facto isto sit censendum ap-
 pareat ex B. Cypriano: (b) qui dum affirmat *Aquarios* nullo auctore aut Chri-
b Epist. 63. sti testamento niti, hanc nobis doctrinam insinuat, scilicet, *quorundam consue-*
tudinem non esse sequendam, nisi prius inquiramus, quem ipsi sequuti sint. cujus gra-
 vissimam auctoritatem ad mulieres prædictas appositissime accommodare
 possumus. nostrum est non solum quid mulieres præstiterant sed quâ autho-
 ritate ad illud agendum erant instructæ, considerare. si operibus & laboribus
 quotidianis *Dominico* vacârunt; ad ea, neque Christi, neque sanctissimorum
 Apostolorum auctoritatibus, neque legitima Ecclesiæ praxi (quæ ab illis ope-
 ribus Christianos cohibuit) erant invitatæ: & nullum sanæ mentis singularem
 aliquam consuetudinem, nullâ lege, aut auctoritate confirmatam, sed gene-
 rali totius Ecclesiæ praxi contrariam, aliorum humeris pro lege impositurum
 credo:

credo: præsertim quum ipse Hieronymus, alique gravissimi Patres, nihil nisi quod pietatis, aut certæ alicujus necessitatis sit, toto die faciendum statuunt, ut prius ex eorum scriptis observatum. nos cum B. Augustino consuetudinem laudamus, quæ contra fidem catholicam nihil usurpare dignoscitur.

Ep. ad Ca-
sulanum.

Tertio Carolus M. (a) statuit in suis Constitutionibus, ut die Dominico feminae vestitus non consuant. religiosissimum statutum pii Imperatoris, Canonum Ecclesiæ variis autoritatibus fretum, mulierum consuetudini nullâ antiquitate confirmatæ jure præferimus.

a Centur. 8
ca. 6. de mo-
ribus Chri-
stianorum.

Denique hoc solum addam, quid si mulierculæ charitatis illud opus fuisse exemplo Dorcadis credebant?

Canon Con-
cilii Aurelia-
nensis expen-
ditur.

Ad Concilium autem Aurelianensis (quod erat Provinciale, & tantum 25. Episcoporum) auctoritatem pro omnibus laboribus, ruralibus exceptis, eo die peragendis, mihi respondendum est, ut olim Hieronymus Euagrio, dum quid sit discriminis inter Episcopum, Presbyterum, & Diaconum ostendens, (b) noluit unius urbis (id est, Romæ) consuetudinem (ipsius opinioni quodammodo contrariam) sibi proferri, siquidem eo iudice, auctoritas orbis major esset urbe. & ita hinc dicendum: si illorum indulgentia apud reliquam Ecclesiam inolevisset, aut ratione aut auctoritate aliqua fuisset suffulta, tum hujus Concilii (licet Provincialis) sententia alicujus esset ponderis: sed in hoc illorum consuetudo repudiata ab Ecclesia undique dispersa, pro lege omnibus non obtrudenda est.

b Hierony-
mus Epist. ad
Euagrium.

Deinde Iudaicæ Sabbati observationi (ut loquuntur) Episcopis in eo Concilio congregatis obviam ire erat propositum. ne Iudaicam potius institutionem, quam Christianam libertatem instituere videantur, hæc concedunt: ipsaque Canonis verba subinducunt populo esse persuasum hæc fieri non debere. nihil addam de istius loci (quem Binius depravatum judicat) corruptione: solum quantum ei auctoritatis tribuendum sit alij judicent: nobis sufficit, Patres communi consensu diebus Dominicis omnibus Christianis terrenis negotiis, & mundanis laboribus interdixisse, licet quidam suo sensu abundantes aliter sentire videantur.

Postremo, ut huic capiti finem imponam, duo jam supersunt perpendenda in Imperatorum legibus de Dominico latis, quæ ejus festivitati secundum quosdam plurimum officiant: primum horum in Manumissionibus, secundum verò in quibusdam transactionibus Dominico faciendis consideratur: & quum horum utrumque officium sit civile, ejus gratiâ quædam mundana eo die, quæ pietatis non sunt, facienda aliquibus videntur. de utroque hoc officio aliquid addere à nostro proposito non erit alienum.

Emancipandi & manumittendi indulgentia ab Imperatoribus Christianis concessa, Dominicoque agenda religiosæ ejus solennitati non poterat obesse, quod ut illucescat, ejus institutionis ratio paulo altius inquirenda est. Constantinus p. m. legibus, aliisque rebus omnibus, cultum divinum promovere studuit: inter alia libertatem quoque Ecclesiæ lege latâ concessit, ut libertate, sacerdotibus testibus, donati, civium Romanorum numero ascriberentur: ita Nicephorus hist. lib. 7. c. 46. & Sozomenus hist. libro primo, cap. 8. Si quis autem harum Manumissionum formam cupiat videre, extat in fragmentis Concilii Toletani: (c) & in literatissimi Iustelli notis in Canones Africanos Can. 64. quò lectorem refero: quia mei est instituti tantum aliquid de tempore, in quo Manumissiones fiebant, attingere: quod ex historicis, & Imperatorum legibus die Dominico contigisse vidimus: idque præcipuè in honorem Ecclesiæ, & Religionis Christianæ incrementum: dum illis sub Episcopis in Ecclesia peractis, Episcopi

Manumisso-
nes die Do-
minico pera-
genda.

c Conc. T. 3.
p. 566.

majori in pretio à populo haberentur: donec (quod bene observat Doctissimus Justellus) ut antea in templo Feroniæ deæ servi manumittebantur, ita postea ex Imperatorum Constitutionibus in Ecclesia cum libertate civitatem Romanam sunt consequuti: haud secus, quàm sicut apud Aegyptios cubitus, quo inundatio Nili notari solet, non amplius, ut moris erat, ad fana Gentilium, sed ex illo tempore ad Christianorum Ecclesias delatus est; Sozom. l. ca. 8. ad hunc modum Imperator divinum cultum in legibus condendis impensè curabat, ad quem ampliandum illam etiam de Manumissionibus Dominico in Ecclesia faciendis sancivit.

Præterea non sine magna difficultate servi, quos plerumque domini inviti dimiserunt, libertatem acquirebant, ut Sozomenus: idèd (ut inquit Zonaras in Can. 88. Carthagin.) servi ad Ecclesiam confugerunt: & si Episcopus æquum a Soz. l. 9. statuisset, manumittebantur. statuit igitur Imperator, (a) ut omnes qui in Ecclesiis essent testimonio sacerdotum libertate donati, in Remp. Romanam ascriberentur. & ap. Zonaram. protractu temporis postea ut hoc fieret Synodi Patres Imperatorem monendum esse duxerunt. Conc. Carthag. can. 88. officium autem libertatis (cujus, utpote in gloriam Deicedentis, amantissimus erat Imperator) Deo erat gratum; & charitatis ergo eo die (cujus sanctitatem charitatis opera non dedecorant) quoque peragendum.

Possum & alteram causam, in fragmentis Concilii Toletani designatam, commemorare; Putabant quidam se rem Deo gratissimam, animisque ipsorum saluberrimam facturos, si in Ecclesia alicujus sancti, sub præsentia Episcopi, vel sacerdotum ibi consistentium, ac nobilium laicorum, ante cornu altaris illius Ecclesiæ, servos per chartam absolutionis, & ingenuitatis, ab omni vinculo servitutis liberos dimisissent: Verum hæc superstitiosa Manumissiones in remedium animæ, ut loquuntur, circa annum quadringentesimum à Christo observabantur: sed prior illa à Zonara, Sozomeno & Nicephoro commemorata, vera fuit causa cur primum pientiss. Imperatores Manumissiones die Dominico peragendas curarunt: quas solennitati Dominicæ non obesse vidimus.

Vt Manumissiones hanc solennitatem non obfuscant: ita quædam transactiones die Dominico licitæ. neq; ei poterat obesse, quod Leo, Dominicæ festivitatis acerrimus defensor litigantibus inter se (b) vicariâ pœnitundine conveniendi facultatem b Cod. l. 3. Tit. 12. leg. 11. Dominica die indulget, quâ pacta conferrent, & transactiones loquerentur. hæc officia, quæ sunt charitatis, Dominicam solennitatem non possunt labefactare: vult enim sanctiss. Leo, ut adversarii liberè, & non timentes unâ conveniant, vicariâque pœnitundine (quam legis interpretes exponit pro pœnitentia, quæ per vices redire debeat: hoc est per dies Dominicos. vel vicaria pœnitudo est quam unus ab altero vicissim expectat) sibi invicem reconcilientur: ad quam reconciliationem faciendam pacta conferre, & transactiones loqui liberum erat: sed omnia hæc ab Imperatore non in mundanum aliquem finem, sed ad amicitia amissæ reintegrationem erant concessa: quod honorem festivitatis non poterat obscurare: in qua quæ ad pacem & concordiam pertinent erant permissa: tum enim quasi munus coram altari relinquentes, abibant, ut prius reconciliarentur invicem, & inde venientes munus offerebant; quæ reconciliatio sine pactorum, & transactionum, quarum nomine à se invicem erant divisi, mentione non poterat fieri. Atque hæc de rebus mundanis, præcipuè verò de laboribus quæstuosis Dominico fugiendis.

C A P. XIII.

Dies Dominica per crapulam non profananda: Servi à Dominica sanctificatione non sunt avocandi: Dominico non jejunandum: utrum Ambrosius eo die solebat convivari?

Quemadmodum per laborem ad commodum nostrum spectantem solennis hujus diei observatio non profananda est; ita neque nostrum est in eo voluptatibus, aut mundi deliciis indulgere: *dies festos*, inquit Primasius in Gal. 4, *in luxuriis & epulis non celebramus: & merito: (a) si enim prohibetur die festo opus, quod ad vitæ necessitatem manu exerceatur, ut integrius divinis rebus vacare possimus, 8. in 10. ca. nonne potiori jure prohibita sunt ea, quæ non nisi cum peccato committi possunt, & gravi offense Dei? Christianorum itaque est neque per crapulam, neque per ludos religiosam hujus diei observationem fadare. In celebrandis festis commessiones & ebrietatem pro virili varii ex Patribus fugillant.*

Greg. Nazianzenus (b) quum modum, quo festa Christianorum sunt celebranda, describit, monet ne lætemur *corporis splendore, non vestium permu-*

b orat. 48.
in Iulianum
2.

Πρώτον μὲν ἀδελφοὶ πανηγυρίζωμεν μὴ φαιδρότητι σώματι, μηδὲ ἐσθῆτι ἐξαλλαγαῖς καὶ ποικιλίαις, μηδὲ κώμοις καὶ μέθαις, ὧν καί τις ἐ ἀσελγείας ἢ καρπὸν ἐμάθετε, &c.

centu plausibusque personent: hic enim *Gemiliis festorum celebrationis mos est.* &c. ubi omne genus luxuriæ à Christianis in ipsorum festis amovendum censeat, non solum quia corpus cibis distentum, & vino obrutum facile proruit in venerem, sed quia ita Ethnicis, (quibuscum Ecclesiæ in festis celebrandis nihil debet esse commune) hoc erat solenne.

Dies festi non sunt exhauriendis Bacchi calicibus celebrandi, sed *removendo spiritu mentis, & repurgando corde: quoniam ventri & Baccho litat, magni ad iram commovet presidem celebritatis.* Scholion 5. in Ioannis Climaci gradum decimum quartum de gula.

Aegrè tulit Cyrillus, quàm plurimos inter Christianos diebus festis aut ludis illiberalibus, *crapula, choreis, aut aliis mundi vanitatibus* se dare: affirmatque hæc vitia in nullum alium finem tendere, quàm in irrisionem nominis divini, & diei prævaricationem: & qui hæc sectantur gravius peccare, quo sanctiori tempore hisce dent operam: siquidem diem festum non possunt celebrare qui ventri, & voluptatibus habenas laxant.

ubi supra.

Duobus argumentis magni sanè nomenti & autoritatis S. Chrysostomus auditoribus suadet diem *Dominicum* spirituali honore colere: primò à variis bonis, quibus eo die potiti sumus: deinde à felici liberatione à malis: tandem ad media, quibus spiritualis ille honor solet impediri, removenda descendit,

hom. de Elemosyna 2. 1. p. 819.

Servi a diei Dominica sanctificatione non avocandi. non convivando, non vinum profundendo, nec ebrietati vacando: ejus judicio hujusmodi facinora diei Dominice honori non parum detrahunt: horum tamen nomine in hac ætate plurimi (præsertim quibus opulentior contigit fortuna) reprehensionem justam evadere non possunt: qui supra modum Dominico crapulâ se ingurgitantes, servulos domi detinent, ut cibum more solito lautiores ad ipsorum inexplebilem luxuriam satiandam parent; eisquæ ad Ecclesiam ad animas sacro vitæ pabulo alendas prodeundi facultatem concedere gravantur.

Serm. 33.

Vbi supra.

Doluit olim Ambrosio aliquem Christianum jejunii tempore servulos ad Ecclesiam fortassis festinantes ad venandum secum pertrahere, quia sic voluptatibus suis peccata accumulât aliena, nesciens reum se futurum tam de suo delicto, quam de perditione servorum. cur non etiam nobis æquè dolendum, quam videamus, varios, se pro Christianis mundo venditantes, de Christianorum servorum salute promovenda non magis esse sollicitos: dum illis Dominico publicis Ecclesiæ congressibus interdicitur, ut ipsorum inserviant libidini? maximè quum, ut inquit Ambrosius, non respiciunt, quod etsi servi sunt conditione, gratiâ tamen fratres sunt; etenim Christum similiter induerunt, iisdem participant Sacramentis, eodemque, quo & domini, utuntur Deo patri.

B. Paulus omni carnis genere in æternum usque abstinere voluit, quàm ut ejus esca fratri esset offendiculo, 1 Cor. 8. 13. religio erat Davidi aquam à fortissimis militibus, non sine summo ipsorum vitæ discrimine, è cisterna Bethlemitica haustam, vel semel gustare, 2 Sam. 23. quanti ergo facinoris maculam sibi inurunt, qui servorum (quos à publico Ecclesiæ congressu domi detinent, ut ipsorum vanitatibus inserviant) animas tanto discrimini exponunt? facinus quidem potius Baccho litantibus, quàm Deo festum agentibus dignum.

Can. 50.

In Concilio Parisiensi hoc idem facinus Patribus doluit, quia licet dies Dominica utcumque à quibusdam dominis venerando custodiri videbatur, à servis tamen eorum servitio pressis, perrarò debito honore coli inveniretur. utinam religio Christiana vel hujus facinoris maculâ fædata hac ætate apud varios non male audiret! saltem illos, qui à publicis pietatis exercitiis aliis absentia sunt authores, per Christum obtestor, ut cum servis domi detentis facere non graventur, quod à suis

Hom. 10. in Gen.

Ἰνα δὲ ὑμῶν μάθωσιν οἱ ἀπολειφθέντες ὅσον ἐαυτοὺς ἐζημίωσαν, διὰ τὸ σωματικῶς τροφῶν ἀποσπῆσαι ἐαυτοὺς τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν.

auditoribus petit Chrysostomus: nempe ut de auditis cum absentibus colloquia instituerent, quò ex illis audirent & discerent, quantum sibi ipsis damni fecerint, ob corporalem cibum semet ipsos à spiritali subducentes. hoc

illi perpendant, qui sibi subditos à spiritali cibo se subducere cogunt, ut corporalem cibum in ipsorum usum præparent.

2 distinct. 5. cap. denique

Nulla modo Gregorius (a) consuetudinem laicorum diebus Dominicis solenniùs epulantium probavit, à qua non poterant facile dimoveri.

Dominico non jejunandum.

Interea non me fugit apud veterem Ecclesiam varios Canones extare de non habendis jejniis die Dominico. quanquam jejunium per se, & suo genere, ut opus Dei mandato contrarium, vel quod contra ejus verbum pugnet, non condemnârunt: quia ejus illustria in utriusque fæderis regulis varia suppetunt exempla; eo tamen die jejunia relaxanda judicârunt.

b Ep. ad Phil.

An. 324.

Africanis, qui Dominico jejunat, non catholicus, Ignatio (b) est χρεῖναι, Christi interfeutor: imò hujus jejunii observatoribus in Gangrensi Concilio Can. 18. anathema indicitur, ejusque naturæ prohibitiones apud veteres sunt fre-

frequentes : quarum causam Zonaras (a) videtur attigisse, dum ait, *jejunia*, ^{a in Can.}

Αἱ τῶν νηστειῶν ἡμέραι πένθον ^{tempus maiori esse dicatum, festivam}
 εἶναι ἐπαύχησης, &c. ὃ δὲ πανη- ^{autem celebritatem hilaritati, & lætitiæ.}
 γυρίζον χαρμονῆς ἐστὶ. ^{idem docet in Can. 18. Concilii Gan-}

Rei: rectione Christi à mortuis consecrata, dies lætitiæ est Ecclesiæ: idè ex- ^{Aug. ep. 86.}
 ultabundi Christiani eo die Deo gratias egerunt, jejuniumque relaxârunt, &
 ab omni ritu quæ maiorem aliquem inferret, abstinerunt. ad hoc etiam
 erant excitati technis hæreticorum resurrectionem Christi negantium; inter
 quos Manichæi diabolico spiritu perciti hunc errorem diffundere studentes, ut
 Christianorum gaudium ob saluberrimam Christi resurrectionem extingue-
 rent, diei *Dominicæ* jejunia suis seductoribus præscripserunt: quorum, aliorum-
 que idem statuentium erroribus, ut obviarent orthodoxi, jejunium omni Do-
 minico relaxandum curabant.

Verum licet Canones ab Ecclesia in hæreticorum detestationem editos non
 reprobamus; quod in illis hac de re erat cautum, à Patribus & non ab Aposto- ^{b Ep. 86.}
 lis statutum affirmamus: secus B. Augustinus (b) errâset quum dixerat, *quibus*
diebus non oporteat jejunare, & quibus oporteat, præcepto Domini, vel Apostolorum
non definitur & si vera Apostolica fuisset illa ordinatio, nullâ occasione oblata
Dominico jejunare licitum fuisset Ecclesiæ. sed aliter cenfet Hieronymus, (c) ^{c Epist. ad}
 dum optat *omni tempore* (non *Dominicum* excipit) *possimus jejunare*, dicitque Pau- ^{Lucin.}
 lum & cum eo fideles *Dominico* jejunasse, neque tamen eos hæreseos Manichææ in-
 simulat. & quia Canones prædictos ab Apostolis statutos non legimus, idè
 apud Ecclesiam eorum usus obsolevit: quia sicuti impia vesania hæreticorum
 fidem Christianam adulterantium, varias in externo Dei cultu ceremonias
 statuendi Ecclesiæ dedit ansam, quibus & illarum virus extinguere, & Chri-
 stianorum animos in suscepta semel veritate melius confirmarent, quæ, ut
 priusquam hæreses caput exseruissent, non erant in usu; ita illis extinctis earum
 invaluit desuetudo.

Igitur quæ de interdictis *Dominico* jejniis apud veteres occurrunt, meam
 sententiam de crapulâ eo die fugienda gravissimis spectatiss. Patrum sententiis
 confirmatam non enervant, neque contra me quicquam faciunt: jejunare &
 crapulâ ingurgitari longo à se intervallo distant: inter quæ extrema datur ter-
 tium, scilicet prandium sobrium, & modestum: cujus usum Christianis die
Dominico nemo negabit, nisi cui cum Urbico (d) *non jejunare inebriari videatur*. ipse ^{d August.}
 Augustinus (e), qui menâ usus est parca & frugali; hominem miraculosè ad ^{ep. 86.}
 pristinam valetudinem *Dominico* restitutum, se in prandio secum excepiſſe
 refert (f): quia *hospitalitatem exhibuit*, ut Possidonius. ^{e Possid. de}
^{f vita Aug.}

Arbogastes in convivio à Francorum Regibus exceptus, & interrogatus ^{ca. 22.}
 utrum (g) sciret Ambrosium? respondit se virum nosſe, ab eoque diligi, atque frequenter ^{f de Civit.}
 cum illo convivari solitum. hoc quidam interpretantur ac si victitasset divus Am- ^{Dei lib. 22.}
 brosius lautè die *Dominico* (quo die, & Sabbato, & quum celebrarentur nata- ^{cap 8.}
 litia Martyrum, eum prandere solitum narrat Paulinus) quoniam eo die viri ^{g Paulin. de}
 Clarissimi ab eo excipiebantur: sed non refert Paulinus Ambrosium *Dominico* ^{vita Ambr.}
 Arbogastem Comitem convivio excepiſſe: apud Paulinum Arbogastes se
 cum Ambrosio frequenter convivari ostentat, utrum tamen verum in hoc
 dixerit, incertum est, licet Baronius (h) pro vero referat, neque diei in quo h ^{an. 375.}
 hoc convivium agebat meminit. Arbogastes quoque se ab Ambrosio diligi ^{n. 24.}
 K gloriatur

Idem.

a Possid de
vita Aug.
cap. 27.

glorietur, sed parum necessitudinis Arbogasti Comiti cum Ambrosio intercessisse facile est augurari, quum sacrilegium ejus odio habuerit Ambrosius: quo nomine incensus Arbogastes vovit se de Ecclesia Mediolanensi stabulum facturum, Clericosque sub armis probaturum. utrum itaque quæ de convivio dixerat erant vera, incertum est: fortè Regi, qui magni fecerat Ambrosium Mediolanensem Episcopum, poterat insinuare se apud eum alicujus esse pretii, ut majoris à Rege æstimeretur. utcumque sit, quum ipse Ambr. (a) ad convivium in sua patria invitatus nunquam adfuerit, an veritati consentaneum poterit videri, eum voluisse alios ad convivium invitare Dominico, qui aliorum conviviis ipse interesse renuit?

b an. 484.
n. 142.

c Ep. 86.

Ibidem.

Postremò si concedatur Ambrosium Arbogasten Comitem convivio excepisse, an credibile alicui erit, qui austeram consideraverit Ambrosii vitam, corpus eâ disciplinâ coercentis, (ut Paulinus ibidem) adeò ut jejunium custodiret assiduum, eum Dominico conviviis exercitia religionis, sive publica sive privata, impredientibus sese voluisse commaculare? minimè quidem. prandere Dominico, sicut Ecclesiæ consuetudo postulavit, fortè poterat: sed minimè credendum, graviss. Patrem eo die ita lautè vixisse, quo minùs quæ pietatis erant, posset procurare: de cujus naturæ conviviis nobis hic sermo est: in quorum numero censendum illud, cujus ex Gregor. Turonensi meminit Baronius (b): qui refert, Presbyterum quendam Episcopatum Avernensem post obitum Sidonii Apollinaris invadentem, adveniente die Dominico præparato epulo jussisse cunctos cives in domo Ecclesiæ invitari: facinus quidem authore dignum, ut, qui Episcopi sedem contra Ecclesiæ Canones ambitiosè invasisset, Dominicam etiam solennitatem suo convivio sacri cultus officia impediende conspurcasset: illicitum cujus exemplum neminem, qui quæ Christi sunt sapiat, sequuturum confido. Ego autem cum B. Augustino (c) concludam, nullum posse jure infitari, Christianum die Dominico posse prandio, modesto, & sobrio refici, & cum gravissimo illo Patre affirmabo Dominico Deum timens non esse luxuriandum.

C A P. XIV.

Ludi die Dominico ex variorum Patrum, & Imperatorum sententia omninò non habendi: quatuor genera spectaculorum à Patribus damnata, & Dominico non agenda: idque non tantum dum sacri agerentur congressus.

d Hieron. in
Is. 58.e Hom. 32.
in Ioan.

Qui epularum luxuriis, temulentis conviviis, & nequissimis ebrietatibus fiantur, Deo diem Dominicum devotè consecrare non possunt: ita qui luxu deliciantes voluptatibus se dedunt, ad ejus sanctificationem sunt inidonei (d): quia diem sanctum Domini suis commaculant voluptatibus: voluptas temulentiz est comes individuus, & intemperantia fit plerisque lasciviendi causa, sicuti in proverbio dicimus, *Abvo benè repleto succedere choreæ*: has magno animi fervore, sanctissimoque zelo apud veteres sinceræ pietatis amicos damnatas legimus: quibus Dominico negat vacandum Chrysostomus homil. de Eleemosyna: neque mirum: nam Chrysostomo (e) omnia secularia spectacula sunt *satana festa*,

fiſta, à quibus auditores abſtinere hortatur : acriterque pungit parentes (a) filios ad ſpectacula adducentes, & ad doctrinam non adhortantes.

Ægrètulic Cyrillus (b), ut priori capite vidimus, Chriſtianos feſtis diebus ad ludos, ſpectacula, & choreas currere, quia ex ejus ſententia hæc ſine divini nominis irriſione, & dei prævaricatione agi non poſſunt, petulantibus enim ſaltationibus ſanctitas feſtorum miſerè fædatur : ideo Imperatores optimi Leo & Anthemius (c), ſtatuunt : dies feſtos Majeltati altiffimæ dedicatos nullis voluptatibus (quas poſtea in earum deteſtationem vocant obſcænas) contaminandos. dicunt etiam ; Domini- cum diem ita ſemper honorabilem decernimus, & venerandum, ut à cunctis executionibus excuſetur, &c. & poſtea : nec hujus tamen religioſi diei otia relaxantes obſcænū quemquam patimur voluptatibus detineri. Nihil eodem die ſibi vindicet ſcena theatralis, aut Circenſe certamen, aut ferarum lachrymoſa ſpectacula : & ſi in noſtrum ortum, aut natalem celebranda ſolemnitas inciderit, differatur. Amiſſionem militiæ, proſcriptionemque patrimonii ſuſtinebit, ſi quū unquam HOC DIE FESTO ſpectaculū intereſſe, vel cujuſcumque ludicri apparitor, prætextu negotii publici ſeu privati, hæc, quæ hæc lege ſtatuta ſunt, crediderit temeranda.

a Hom. 3. in Ioan.
b lib. 8. in 10. cap. 5.
c Cod. l. 3. Tit. 12. de feriis l. 11.

Idem erat animus Patribus (d) in Concilio Carthaginenſi, qui ne ullo mo- d Can. 67.

Ἰνα τὰ θεώματα τῶν θεατρικῶν παιχνιδίων ἐν τῇ κυριακῇ, &c. κωλύωνται, &c.

do ſpectacula in Dominico, aut aliis diebus feſtis peragerentur, curabant.

Et in denſiſſimis Papatus tenebris adeò ſolemnis erat hujus diei ſplendor, ut ne Cimmeriæ quidem tenebræ Antichriſtianismi eum potuerint obruere. Idèd cautum eſt provincialis Concil. Coloniensis partis nonæ Canone decimo ; ut ab his abſtineretur. quamobrem, inquirunt, cupimus hiſce diebus (de feſtis loquuntur) prohiberi nundianas, claudi cauponas, vitari comeſſationes, ebrietates, ſumptus, lites, luſus improbos, choreas plenas inſaniis, colloquia prava, cantilenas turpes : breviter omnem luxum : nam hiſce, &, quæ hæc ferè ſemper conſequuntur, blaſphemis ac perjurii nomen Domini profanatur, ac Sabbathum (quod nos admonet ut quieſcamus perverſe agere, & bene facere diſcamus) contaminatur.

Circa annum 1536.

Item in Concilio Mediolanenſi tertio : prohibeat diligenter Episcopus, atque an. 1573 omninò efficiat, ut non modo non ſaltationes, & choreæ, verum neque comeſſationes, in honorem ſanctorum ludi, alieque profanæ actiones, ab eorum feſtorum dierum piorumque inſtitutorum cultu alienæ, ullo quovis modo, etiam illorum prætextu, occasioneve introductæ, publicè iis ipſis diebus fiant.

Si homines in Cimmeriis Antichriſtianismi tenebris educati inſtar noctuarum limpidum Euangelii lumen declinantes, veritatis tamen ſplendore, Dominicæ feſtivitati illuſtre teſtimonium non poterant non perhibere : ideoque quæ ejus ſanctitati poterant obeſſe, condemnarunt : utpote choreas, quas plenas inſanias clamitant, & luſus improbos, quibus ſabbatum, in quo à male agendo Chriſtianorum eſt ceſſare, lædatur : ſi nullo modo ſub quovis prætextu ſaltationes, choreasque fieri permittunt : quàm horrendo male-feriati hujus ſeculi libertini ſe exponunt iudicio ? qui jam Eccleſiæ facie ſacro Euangelii lumine feliciter illuſtrati, ſanctitatem hujus diei, voluptatibus, ac tripudiis in ineptias diffuſis, à Patribus toties condemnatis, habenas laxando, peſſundare non verentur. haud aliter quàm ſi properarent in hæretica Heicetarum caſtra tranſire (e) : qui cæteri in rebus Eccleſiæ authoritatem ſequentes, in Monaſteriis tum e Damasc. monacharum cætu Deum, adhibitis tripudiis, & ſaltationibus, laudibus affuebant. facinus de hæreſ. quidè hæreticis potius, quàm Chriſtianis dignum : quod ad ſaltantium Dominico

præ

patronos, uti semel Literatiss. Mortonus in sua Catholica Apologia libro 2. cap. 14. refert de Tolleto, appositè accommodabimus. Tolleto *hominem teneri sub mortali ad sanctificandum festum, sed non teneri ad BENE SANCTIFICANDVM* affirmat: contra clamat Mortonus, & jure, quæ (malum) hæc sanctitas, quæ BENE careat, sine quo Deo nulla actio grata esse possit? ita horum (dum Dominicum sanctificandum concedunt, sed de Bene sanctificando non laborant) sanctificatio hujus diei, profanatio potius, quàm sanctificatio censenda est. ah me miserum? hinc tam longa sacrosancti Evangelii prædicatione digni fructus? dum profusissimè carnis voluptatibus Dominico servitur. non ita primævi Christiani, quorum animæ jam sunt in requie, Dominicum celebrarunt, quibus erat religio ejus solennitatem quâvis occasione intermittere.

Si in feriis nobis à licitis, & necessariis laboribus, æstinendum, an ideò illicitis, vanis, & inhonestis operibus vacandum? absit; melius Augustino(a) judice ludæorum fæminæ die Sabbati lanam facerent quàm in Neomeniis suis saltarent: item in Psalmum 39; præstat fodere, quàm in Sabbato saltare.

a De dec.
chori ca. 3.
& Tract. 4.
in Ioan.

b Aug. de
vera relig.
cap. 2.

Verùm hæc non ita exponenda sunt, quasi B. Augustinus laudasset laborem quæstuosum eo die susceptum: sed gravissimus ille Pater scopum eorum, qui potius justo & licito labori, quàm illicitis vanitatibus incumbunt, commendat: sicuti alibi refert (b) de Socrate jurante per carnem, lapidem, & quicquid iuraturus esset in promptu; non quòd Socratis factum approbasset, sed quia hæc ratione populares suos voluit ~~erudire~~ erudire, quamvis neutrum sit rationi consentaneum, satius tamen esse Dei honores ad Dei opificium transferre, quàm ad opera manuum hominum. ita quanquam labori quæstus gratiâ suscepto Dominico non sit vacandum, sed tantum divino cultui; satius tamen esse judicavit beatiss. Pater laboribus aliis diebus licitis, quàm vanitatibus semper illicitis, & à Deo severè condemnatis eo die operam impendere; licet neutrum cum solennitate illius diei quadrabit.

c Tertull.
adv. gent.
cap. 35.

Si quis agrum die Dominico colat, sacri otii violator est, an ideò si reliquæ agriculturæ inebriatur, aut scortatur, diei Dominici sanctimoniam profanasse non censebitur? si omnis profanitas, & carnalis delectatio ab Ecclesia exulare debet, tum maximè quum homo se ipsum ad Dei cultum peculiariter applicat. si indecorum, & à publici gaudii religione prorsus alienum Tertulliano visum fuit, dies Cæsarum nataliciis dicatos eâ vanitate celebrare, quæ Ethnici in hujusmodi festis abutebantur, quum (c) solennes Principum dies, quæ alios dies non decet, non poterant decere: quo spiritu feruntur, quibus saltationes impudicæ, ludiboscæ, aut insana tripudia die Dominico in honorem Domini consecrato licita videbuntur? an malorum morum licentia pietas erit? occasio luxuriæ religio deputabitur? potius cum Tertulliano dicendum, ut vera religionis hominum est, Cæsarum solennia, ita & Dominicum conscientia potius quàm licentia celebrare. & si cui tripudia p acuerint, ab eo opere contendo maximo, ut ad spiritualia tripudia, quorum

d hom. 1. de
Lazaro t. 5.
p. 220.

τῆς ἀπικλῆς, ἡ μεθούλων, ἀ-
πιδάγνῃ χορείας, ἡ σκιρτήματα
ἐσκιρτήσας πνδμαλικά, πολλὴν
ὀταξίαν ἔχοντα, ἡ μετὰ εἰς κρα-
τῆς & σὺν ἀκρετον ἐκχέοντος, &c.

coris, & modestia, quibuscum Christianis est saltandum, non ad cithare, tibique modos: ipsi enim debent esse tibia, citharaque Sp. Sancto, & quum alii choros ducunt diabolo, hi in Ecclesia versantes præbent se ipsos organa, va-
saque

ἀλλὰ καὶ αὐλὸς ἐγχεοθε καὶ κι-
θάρα τῷ πνέματι τῷ ἁγίῳ, καὶ
τῶν ἄλλων τῷ Διαβόλῳ χορευόντων,
ὕμεις ὄργανα καὶ σκῆπη πνέμα-
τικὰ καὶ σαρκώδη, ἐαυτοὺς Δε
ἐν ταῦτα Διδραβῆς ἐδώκατε τῷ
πνέματι κρῆσαι πρὸς ὑμετέρας ψυ-
χὰς ἐπὶ τῷ παρ' ἐαυτῶ χάριν ἐμ-
πνεῦσαι τῶν ὑμετέρας Διδραβῆς.

Τί ἐν μακαριώτερον τὸ πᾶν αὐ-
γέλων χορείαν ἐν γῇ μιμεῖσθαι;

diabolicas hom. 55. in Gen. quia ubi saltem lascivus ibi diabolus adest. Chrys. hom. 49. in Math.) animum non intender; sed animam tristi peccatorum onere ex-
haustam horum tripudiorum spirituali gaudio refocillabit: seque ad celebra-
ndum æternum illud Sabbatum in cælis cum omnibus sanctis perpetuum usque
observandum, paratiorem reddet. & hanc esse solennitatem Christianorum
festis dignam pluribus ostendit Gregorius Nazianzenus. b monetque ut hymnos

Ἀναλάβωμεν ὕμνος ἀντὶ τυμ-
πάνων, ψαλμωδίας ἀντὶ τῶν αἰ-
χρῶν &c. —

Εἰ καὶ ἐρχήσασθαι δεῖ σε, ὡς πα-
θημεν καὶ καὶ φιλέορον, ἐρχήσαι-
μεν, ἀλλὰ μὴ πᾶν Ἡρώδιαδ^ο.
ἐρχήσιν τῆς ἀχρήμον^ο, ἥς ἐργον
βαπτισθῆναι αἰνῶν^ο, ἀλλὰ πᾶν Δα-
βίδ^ο, &c.

itineris sancti ac Deo grati agilitatem volubilitatemque mysticè designari existimo.
hæc ille.

Idem. suadet Ephrem Syrus, cujus testimonium hîc ascribi meretur (c): fe-
stivitates, inquit, Dominicas honoremus divinè, non mundanè, sed spiritualiter, non more
Gentilium, sed Christianorum: non choreas ducamus, non tibi & citharis auditum effemi-
nemus --- vos parvi pariter ac magni, viri, & femina Christiano more festa Dominica cele-
bramus in psalmis & hymnis, & canticis spiritualibus melodis que angelicis. beatissima illa
animula hæc cecinit de Dominica festivitate, quorū omnium apud Chrysosto-
mum extat ratio: (d) orationum, inquit,

Εὐχῶν ὁ καρὸς, & μέγας, αἰ-
μὴν, μάλιστα ἐν ἑορτῇ. ἑορτὴ γὰρ
Δε τῶν γίνε^ο, ἐχ' ἵνα ἀχρημόν^ο-
μεν, ἐχ' ἵνα ἀμαρτήματα συά-
γωμεν, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τῷ ὄντι ἀνέλω-
μεν, &c.

saque spiritui animasque exhibent, seu
musica instrumenta quæ Sp. Sanctus
pulsaret, moveretque, cordaque ip-
sorum præbent veluti organa, quibus
gratiam suam inspiraret. hæc sunt illa
Angelorum tripudia (a) (& quid
beatius esse poterit, quam in terra tri-
pudium Angelorum imitari?) à Sp.
Sancto approbata, & Christiano no-
mine digna: quibus qui Dominico dili-
gentem navabit operam, ad impudi-
cas illas toties damnatas saltationes si-
ve choreas (quas Chrysostomus vocat

a Basil. Ep.
1 ad S. Gre-
gorium.

pro tympanis assumamus, psalmodiam
pro turpibus & flagitiosis cantibus, plan-
sum gratiarum actionis & canoram
manuum actionem pro plausibus thea-
triciis, gravitatem pro risu, prudentem
sermonem pro ebrietate, decus & hone-
statem pro deliciis. quod si etiam te, ut
festum animo leto celebrantem tripudia-
re convenit, tripudia tu quidem, sed non
Herodiadis tripudium, sed Davidis ob
arca requiem saltantis. quo quidem

c orat. 48.
in lul. 2.

tempus est, non ebrietatis, & quidem
semper: maximè verò in solennitatibus.
Solennitas enim propterea instituta est,
non ut turpiter vivamus, neque ut peccatis
abundemus, sed præsentia sollamur.

c Serm. de
cruce Dom.

d Hom 29
in 1 Cor.

a in ss. 45 Hæc, aliaque multo plura apud veteres testimonia ostendunt, omnem carnalem mundanorum oblectamentorum (quibus Sp. Sancti igniculi, sacris pietatis exercitiis Dominico die excitati suffocantur) consecrationem, quâ sive divinus cultus impediatur, aut ejus fructus intercipiatur, longè ab Ecclesia Christiana exulare debere. certo enim certius est, ut olim Ruffinus (a), *quando otiosi & negligentes sumus, quando cælestibus desideriis animum non attollimus, quando ab amore Domini refrigescimus, quando diem expendimus in fabulis, in cogitationibus prævis, magis tunc vacamus diabolo, quam Deo. & postea. Sabbata nostra hostes derident, quando nos maligni spiritus otiositate, & vanitatibus vacare vident.*

b Symposia- con l. 4. qu. 5. Si Plutarchus (b) Iudæos ipsorum Sabbato Bacchum colere existimabat, cò quòd tunc poculis & comestationibus certarent, ebrietatique se totos darent (eoque nomine Sabbatum vocasse à *οὐσσάτις*, quod Bacchum aut filium Bacchi significat:) quanto verius hoc de variis in Ecclesia hodie diceret, si eos Baccho, Veneri, ludis, & insanis choreis indulgentes observaret: & hæc tamen scelera passim cū summa Christiani nominis ignominia impunè grassantur: nihil enim est flagitii quod non maximè sacro Dominico die perpetretur:

c Polydor. Virg. de invent. rerum l. 6. c. 8. dum (c) *bona pars hominum otium festorum dierum non ad orandum, non ad divina scripta audienda, cujus rei causâ datum est sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, indies magis magisque consumit: delitans se animigratiâ id facere, quasi planè sentiens cum Platone, qui ob illud ipsum Deum ejusmodi festa sacra instituisse aiebat. eandemque querimoniam in expositione orationis Dominicæ repetit, dum explicat petitionem quartam: lugetque, hodie non aliud fere tempus magis dari omnis generis ludis, choreis, amoribus, compotationibus, aleis, passionibus, atque nundinis.*

d Tert. de spectaculo c. 29. Hæc abundè satis ostendunt, Choreas, ludos, & spectacula cum ab Imperatoribus tum à Patribus interdicta, nè omnino Dominico haberentur; quod qui illorum sanctissima decreta, authorum gravissima monumenta perlustraverit, non ibit inficias. Tandem tamen, nè quibusdam (quos (d) *Scenica doctrina delectant, & voluptatibus magis, quàm par est, animos relaxant*) videatur, non omnia, sed quædam hujus farinæ ludorum genera fuisse interdicta, idque tantum dum sacri Ecclesiæ congressus agebantur, quasi populo Christiano quibusdam saltationibus & spectaculis, etiam die Dominico, publicis Ecclesiæ congressibus finitis, uti liberum esset: quibus videtur, (e) *nihil obstreperere religioni in animo, & in conscientia, tanta solatia extrinsecus oculorum & aurium: quasi non Deus offenderetur oblectatione hominū; quâ salvo erga Deum metu, & honore suo, in tempore & loco frui scelus non sit: nè aliquis ita hîc senserit, aliquid quod ad genuinum prædictarum prohibitionum sensum magis illustrandum faciat addam insuper.*

4. genera spectaculorum antiquitus. f ap. adv. gent. c. 38. g Tertullian. de spectaculo c. 22. Inprimis hoc scire operæ pretium est, apud veteres spectacula, ludos, & certamina esse eodem in genere: spectaculorum autem quatuor genera à Tertulliano recitantur, scilicet, (f) *circi insania, theatri impudicitia, arena atrocitas, xystris vanitas*: in Circo quadrigæ inter se invicem certantes currebant, in theatris agebantur scenæ, & impudicæ fabulæ erant recitatæ; in arena ferarum & gladiatorum erant commissiones: denique in xystris horum ludorum erant præludia, dum in gymnasiis athletæ exercebantur, & cursorum velocitas comprobabatur: unde authores administratoresq; spectaculorum, (g) *quadrigarios, scenicos, xystricos, & arenarios*, appellat idem Tertullianus: ad hæc spectaculorum genera, quæcumque ab Antiquitatis indagatoribus de eis observanda occurrunt, referuntur; & omnia hæc à veteribus sunt improbata, præcipuè verò à Tertulliano & Cypriano in libris quos deditâ operâ de spectaculis ediderunt: in quibus idololatrica eorum origo (quia primum religionis nomine inter cæteros ritus superstitiosos instituta sunt) variaque obscæna concupiscentiæ incitamenta ex illis profluentia recitantur, & condemnantur. Imj.

Imperatoribus verò Christianam fidem amplectentibus, alia, præter spectaculain Circo, aut Theatro acta, desisse videntur: atque hinc fuit quòd gravissi- *Speſtacula*
mi Patres ludorum oſores, dum adverſus ſpectacula ſcribunt, non tam aliorum, *interſſe non*
quàm horum duorum meminerint: & in ea, à quibus omnes Chriſtianos avo- *eff Chriſtia-*
candos judicant, frequentiffimè ſtylum ſatis dentatum dirigunt: neque per eos *notum.*
ſanctiſſimis Eccleſiæ membris quovis tempore, multo minùs ſacro die Dominico,
illis interſſe erat indultum. hoc citati prius de ſpectaculis libri me tacente ab-
undè teſtantur.

Καθόλου ἀπαγορεύει ἡ ἀγία καὶ
οἰκουμενικὴ αὐτὴ σύνοδος, &c.

Sancta, & univerſalis Synodus in
Trullo (4) prohibet eos, qui dicun- *a Can. 51.*
tur, *mimos, & eorum ſpectacula,*

deinde venationum quoque ſpectationes, eaſque quæ fiunt in ſcena, ſaltationes
perfici: neque tempus in quo hæc prohibenda ſunt, ab illis designatur, ſed
dicunt quòd Synodus *καθόλου ἀπαγορεύει*, omnino prohibet: quæ omnino prohiben-
tur, nullo tempore agenda ſunt: nam (ut Canonem exponit Zonaras) fidelium
eſt ex præſcripto Euangelicæ diſciplinæ, & non remiſſo vitam inſtituere, *ἀπὸ*
ὧς περὶ ἀγίων, ut Sanctos docet: ea omnia igitur per quæ animus minimè neceſ-
ſariâ remiſſione laxari poteſt, & unde riſus immoderati excitantur, vetita hujus
Canonis decreto fuerunt.

Iam ſi ex illorum ſententia neque mimorum, neque ſcenicarum ſaltationum
quovis tempore facienda ſunt ſpectacula, multo minùs die Dominico. quòd *Can. 67.*
etiam *ἐν τῇ ἡμέρᾳ* ab Africanis in Concilio Carthaginenſi ſtatuitur. idem B. Chry- *apud Zon-*
ſoſtomus, Cyrillus, Ephræmus Syrus, Greg. Naz. variique Patres docuerunt: *ram.*
idem ſanctiſſimi Imperatores Leo, Anthemius, aliique ſtatuerunt, quorum
teſtimonia prius in hoc capite ſunt recitata.

Sed licet hujus rei veritas pluribus ſit demonſtrata, tamen eo uſque (b) *enervat* b Cyp. de
ſua eſt Eccleſiaſticus diſciplina vigor, & ita omni languore vitiorum præcipitatur in peius, ut jam ſpectac.
non vitii excuſatio, ſed auctoritas deſur: unde idem noſtro, quòd olim Cypriani ſe- *Nulla mun-*
culo evenit, ut non deſint vitiorum aſſertores blandi, & indulgentes patroni, qui præſtant vitii *dana volu-*
auctoritatem. hi prædictam veritatem tot illuſtribus veterum teſtimoniis confir- *ptates Do-*
matam duplici ariete, ut diximus, imperunt: & mundana ſpectacula ſolùm *minico ha-*
duabus de cauſis a Patribus interdicta fuiſſe contendunt; aut quia ex ſe, ſuâque *benda.*
naturâ erant obſcæna, ideoque nunquam licita; aut quia tempore, quo publici
Eccleſiæ congreſſus agebantur, erant habita: ſecundum illos *honestas & ſobria cho-*
ree, ut loquuntur, non obſtantibus prædictis canonibus & ſtatutis, maximè poſt
Eccleſiæ cætus finitos, poſſunt ſalvò peragi. (c) *quàm ſapiens argumentatrix*, inquit *c de ſpectac.*
Tertullianus, *sibi videtur arrogantia, præſertim quum aliquid de gaudiis ſeculi metuit amittere:* *c. 2.*
arguta hæc indoles, ſi uſquam, in hoc diluto effugio apparet: an qui dies Maje-
ſtati altiffimæ dedicatos *nullis voluptatibus* occupandos ſtatuunt (ut Leo & An-
themius) locum ullum his assignare voluiſſe credendi ſunt? & quanquam hæ
voluptates poſteà eâdem in lege *obſcæna* vocantur; cujus tamen conſequentiæ
vigore poterit inferri, ideo eſſe quaſdam voluptates non obſcænas, quæ illo
decreto non prohibentur? nova & inaudita hæc voluptatum prohibitarum
diſtinctio ejus auctoribus relinquenda eſt, quæ Leoni & Anthemio, nullis vo-
luptatibus ſanctitatem ejus diei commaculandam ſtatuentibus, erat ignota: &
quam Eccleſiam ignoraffe apud Minutium felicem faterur Octavius, idum re-
ſpondit Cæcilio Chriſtianis vitio vententi, quòd *abſtinerent à ſpectaculis, & pompis*,
quas Cæcilius tū Ethnicus *honestas voluptates* appellabat: ab illis Chriſtianos ſe co-
hibere fateretur Octavius; & Chriſtianus Octavius *malas voluptates*, quas Cæcilius
Ethnicus *honestas* nuncupavit, agnoſcit. hoc omnibus argumento eſt, Chriſtianos
(quorum

Vbi prius.

a in ss. 45
Hæc, aliaque multo plura apud veteres testimonia ostendunt, omnem carnalem mundanorum oblectamentorum (quibus Sp. Sancti igniculi, sacris pietatis exercitiis Dominico die excitati suffocantur) confectionem, quâ sive divinus cultus impediatur, aut ejus fructus intercipiatur, longè ab Ecclesia Christiana exulare deberè. certo enim certius est, ut olim Ruffinus (*a*), *quando otiosi & negligentes sumus, quando celestibus desideriis animum non attollimus, quando ab amere Domini refrigescimus, quando diem expendimus in fabulis, in cogitationibus pravis, magis tunc vacamus diabolo, quam Deo. & postea. Sabbata nostra hostes derident, quando nos maligni spiritus otiositatibus, & vanitatibus vacare vident.*

b Symposia- con l. 4. qu. 5.
Si Plutarchus (*b*) Iudæos ipsorum Sabbato Bacchum colere existimabat, cò quòd tunc poculis & comestationibus certarent, ebrietatique se totos darent (eoque nomine Sabbatum vocasse à *σαββατισμός*, quod Bacchum aut filium Bacchi significat:) quanto verius hoc de variis in Ecclesia hodie diceret, si eos Baccho, Veneri, ludis, & insanis choreis indulgentes observaret: & hæc tamen scelera passim cū summa Christiani nominis ignominia impunè grassantur:

c Polydor. Virg. de invent. rerum l. 6. c. 8.
nihil enim est flagitii quod non maximè sacro Dominico die perpetretur: dum (*c*) *bona pars hominum otium festorum dierum non ad orandum, non ad divina scripta audienda, cujus rei causâ datum est sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, indies magis magisque consumit: dictitans se animigratiâ id facere, quasi planè sentiens cum Platone, qui ob illud ipsum Deum ejusmodi festa sacra instituisse ajebat. eandemque querimoniam in expositione orationis Dominicæ repetit, dum explicat petitionem quartam: lugetque, hodie non aliud fere tempus magis dari omnis generis ludis, choreis, amoribus, comotationibus, aleis, passionibus, atque nundinis.*

d Teri. de spectaculo c. 29.
Hæc abundè satis ostendunt, Choreas, ludos, & spectacula cum ab Imperatoribus tum à Patribus interdicta, nè omnino Dominico haberentur, quod qui illorum sanctissima decreta, authorum gravissima monumenta perlustraverit, non ibit inficias. Tandem tamen, nè quibusdam (*d*) *Scenicæ doctrinæ delectant, & voluptatibus magis, quàm par est, animos relaxant* videatur, non omnia, sed quædam hujus farinæ ludorum genera fuisse interdicta, idque tantum dum sacri Ecclesiæ congressus agebantur, quasi populo Christiano quibusdam saltationibus & spectaculis, etiam die Dominico, publicis Ecclesiæ congressibus finitis, uti liberum esset: quibus videtur, (*e*) *nihil obstreperè religioni in animo, & in conscientia, tanta solatia extrinsecus oculorum & aurium: quasi non Deus offenderetur oblectatione hominū; quâ salvo erga Deum metu, & honore suo, in tempore & loco frui scelus non sit: nè aliquis ita hîc senserit, aliquid quod ad genuinum prædictarum prohibitionum sensum magis illustrandum faciat addam insuper.*

a Teri. de spect. c. 1.
Inprimis hoc scire operæ pretium est, apud veteres spectacula, ludos, & certamina esse eodem in genere: spectaculorum autem quatuor genera à Tertulliano recitantur, scilicet, (*f*) *circi insania, theatri impudicitia, arena atrocitas, xysti vanitas*: in Circo quadrigæ inter se invicem certantes currebant, in theatris agebantur scenæ, & impudicæ fabulæ erant recitatæ; in arena ferarum & gladiatorum erant commissiones: denique in xystis horum ludorum erant præludia, dum in gymnasiis athletæ exercebantur, & cursorum velocitas comprobabatur: unde authores administratoresq; spectaculorum, (*g*) *quadrigarios, scenicos, xysticos, & arenarios*, appellat idem Tertullianus: ad hæc spectaculorum genera, quæcumque ab Antiquitatis indagatoribus de eis observanda occurrunt, referuntur; & omnia hæc à veteribus sunt improbata, præcipuè verò à Tertulliano & Cypriano in libris quos deditâ operâ de spectaculis ediderunt: in quibus idololatrica eorum origo (quia primum religionis nomine inter cæteros ritus superstitiosos instituta sunt) variaque obscæna concupiscentiæ incitamenta ex illis profluentia recitantur, & condemnantur. *imj.*

4. genera spectaculorum antiquitus.

f ap. adv. gent. c. 38.

g Tertullian. de spectat. c. 22.

Imperatoribus verò Christianam fidem amplectentibus, alia, præter spectacula in Circo, aut Theatro acta, desisse videntur: atque hinc fuit quòd gravissimi mi Patres ludorum otores, dum adversus spectacula scribunt, non tam aliorum, quàm horum duorum meminerint: & in ea, à quibus omnes Christianos avocandos judicant, frequentissimè styllum satis dentatum dirigunt: neque per eos sanctissimis Ecclesiæ membris quovis tempore, multo minùs sacro die Dominico, illis interesse erat indultum. hoc citati prius de spectaculis libri me tacente abundè testantur.

Καθόλου ἀπαγορεύει ἡ ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ αὐτὴ σύνοδος, &c.

Sancta, & universalis Synodus in Trullo (a) prohibet eos, qui dicuntur, mimos, & eorum spectacula, a Can. 51.

deinde venationum quoque spectationes, easque quæ fiunt in scena, saltationes perfici: neque tempus in quo hæc prohibenda sunt, ab illis designatur, sed dicunt quod Synodus καθόλου ἀπαγορεύει, omnino prohibet: quæ omnino prohibentur, nullo tempore agenda sunt: nam (ut Canonem exponit Zonaras) fidelium est ex præscripto Evangelicæ disciplinæ, & non remissè vitam instituire, ἀμῶς περὶ ἀγίοις, ut Sanctos decet: ea omnia igitur per quæ animus minimè necessariâ remissione laxari potest, & unde risus immoderati excitantur, verita hujus Canonis decreto fuerunt.

Iam si ex illorum sententia neque mimorum, neque scenicarum saltationum quovis tempore facienda sunt spectacula, multo minùs die Dominico. quod etiam ἐν τῇ πόλει ab Africanis in Concilio Carthaginensi statuitur. idem B. Chrysostomus, Cyrillus, Ephræmus Syrus, Greg. Naz. variique Patres docuerunt: idem sanctissimi Imperatores Leo, Anthemius, alique statuerunt, quorum testimonia prius in hoc capite sunt recitata.

Can. 67. apud Zonaram.

Sed licet hujus rei veritas pluribus sit demonstrata, tamen eo usque (b) enervata est Ecclesiastica disciplina vigor, & ita omni languore vitiorum precipitatur in peius, ut jam spectacula non vitii excusatio, sed auctoritas desit: unde idem nostro, quod olim Cypriani se-

b Cyp. de

culo evenit, ut non desint vitiorum assertores blandi, & indulgentes patroni, qui præstant vitii auctoritatem. hi prædictam veritatem tot illustribus veterum testimoniis confirmatam duplici ariete, ut diximus, imperunt: & mundana spectacula solum duabus de causis a Patribus interdicta fuisse contendunt; aut quia ex se, suâque naturâ erant obscæna, ideoque nunquam licita; aut quia tempore, quo publici Ecclesiæ congressus agebantur, erant habitâ: secundum illos honesta & sobria choreæ, ut loquuntur, non obstantibus prædictis canonibus & statutis, maximè post Ecclesiæ cætus finitos, possunt salvò peragi. (c) quàm sapiens argumentatrix, inquit Tertullianus, sibi videtur arrogantia, præsertim quum aliquid de gaudiis seculi metuit amittere: arguta hæc indoles, si usquam, in hoc diluto effugio apparet: an qui dies Majestati altissimæ dedicatos nullis voluptatibus occupandos statuunt (ut Leo & Anthemius) locum ullum his assignare voluisse credendi sunt? & quanquam hæc voluptates postea eadem in lege obscæna vocantur; cujus tamen consequentiæ vigore poterit inferri, ideo esse quasdam voluptates non obscænas, quæ illo decreto non prohibentur? nova & inaudita hæc voluptatum prohibitarum distinctio ejus auctoribus relinquenda est, quæ Leoni & Anthemio, nullis voluptatibus sanctitatem ejus diei commaculandam statuentibus, erat ignota: & quam Ecclesiam ignorasse apud Minutium felicem fateretur Octavius, dum respondit Cæcilio Christianis vitio vertenti, quòd abstinerent à spectaculis, & pompis, quas Cæcilius tū Ethnicus honestas voluptates appellabat: ab illis Christianos se cohibere fatetur Octavius; & Christianus Octavius malas voluptates, quas Cæcilius Ethnicus honestas nuncupavit, agnoscit. hoc omnibus argumento est, Christianos

Nulla mundana voluptates Dominico habenda.

c de spectac. c. 2.

Vbi prius.

(quorum

(quorum causam contra Cæciliū agit Octavius) voluptates spectaculorum & pomparum pro malis reputasse: & meritò (quum, uti Græcis in proverbio est, *simia est simia, licet purpurâ vestitur*) spectaculorum voluptatibus, cujuscumque fūco dealbentur, Dominica non fœdanda est pomparum sive spectaculorum voluptates in prædicto Imperatorum decreto ab effectu obscœnas denominari nulli non apparet: qui enim eas sectantur in obscœnos mores plerumq; labuntur. & vocabulum *obscœnitatis*, non ad voluptatum distinctionem, sed detestationem ab Imperatoribus additur: veluti quum Apostolus 1 Pet. 4. 3. abominandam idolatriam, aut quisquam alius abhorrendam ebrietatem dixerit: an idèd, qui mente valeat, concludet, esse quemdam simulachrorum cultum licitum, aut ebrietatem minimè abhorrendam? nihil minus: optat B. Chrysostomus (a) ut ludi & tripudia omnino cessarent: de quibus nunquam sine summa animi detestatione verba facit, audacterque ipsam saltandi artem condemnat: quam qui exercet, si interrogatur, cur aliis artibus omiſſis, huic operam navaret, eam (b) turpem, & injustam esse minimè negaret. si igitur hujus voluptatis ex conscientie dictamine, ut Chrysostomo videtur, ars turpis & injusta est, ubi sobriæ illæ & modestæ choreæ, de quibus loquuntur, locum inveniant, viderint qui eas Ecclesiæ cōmendant: & illis choreas ducere tantum de lascivis choreis exponentibus, nos choros agere de quibusvis saltationibus, commodè satis loquendi formā, interpretabimur: aliās B. Cyprianus (c) Davidem in conspectu Dei choros egisse non affirmasset, nisi aliquis crederet B. Martyrem, quod illi nunquam venerat in mentem, regio Prophetæ lascivæ aut obscœnæ saltationis notam inurere voluisse. & si qui sunt, quibus choreæ videantur sobriæ & modestæ, per me suo sensu illis abundare erit integrum: saltem cum Octavio Christianæ religionis defensore optimo, aliisq; purioris Christianismi luminibus, eas pro obscœnis & malis voluptatibus reputare mihi idoneum videtur. Deniq; saltationū, quas vocant sobrias, patroni proferant aliquod è probatissimis Authoribus testimonium, quo aliquæ saltationes diebus Dominicis defendantur, & tunc illis fidē habebimus, hujusmodi saltationes à Patribus non fuisse interdictas: quod dum fiat, cum veteribus non choreas ducendas, aut tibiis & citharis auditum effaminandum dicemus. Antiqui ea voluptatū genera, quæ tum erant in usu, diris devoverunt; si eorum seculo, quæ hodiè à mundo magni æstimantur, & quasi sobriæ reputantur, caput exseruissent, eodē zelo, sanctoq; spiritus fervore sine dubio eas condemnassent, utpote quæ solennitati Dominica essent contrariæ, ejusq; sanctitatem interturbarent. interea quum apud B. Cyrillum, ludos & choreas, Leonem & Anthemium omnes voluptates, Patres Colonienſes ludos & choreas, in Concilio Mediolanensi saltationes damnatas, ab Octavio spectaculorū voluptates pro malis habitas, & Chrysostomum choros diabolo ducentes sugillasse vidimus: hæc mundana spectacula (quæ voluptatum fomes, quorumq; ars, teste M. Chrysostomo, est turpis & Christiano nomine indigna,) Dominico non esse agenda affirmamus.

a Hom. 38.
in Matth.

b Chrysost.
hom. 41. in
Le.

c de spectac.
ser. 2.

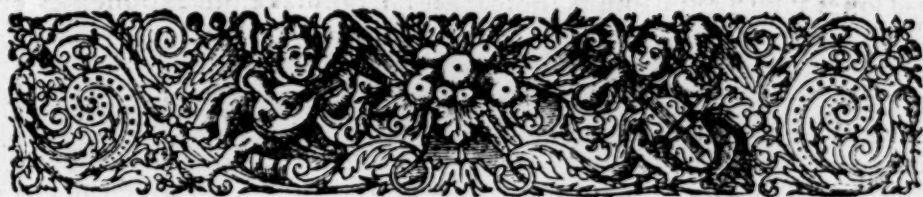
Non vacan-
dum tripu-
diis post fini-
tos Ecclesia
congressus.
d Tert. de
spectac. 11.
sect. 25.

e Chrys.
Hom. 2 T. 6.

Præterea neq; prædictæ prohibitiones ita sunt exponendæ, quasi tripudia, & spectacula tantum, dum sacra pietatis exercitia Dominico in publicis congressibus haberentur, sint vetita: quibus ad finem perductis qui volunt, operam illis licitè poterant impendere: illud equidem aliud non esset quàm (d) ex Ecclesia Dei in diaboli Ecclesiam tendere: sed opto avertat Deus à suis tantam exitiosa voluptatis cupiditatem: toto die feriandū esse Christianis 6to Cap. declaravimus, & postea, Deo volente, quædā quæ pietatis sunt finitis Ecclesiæ cōgressibus à Christianis esse agenda, docebimus.

Atq; ex prædictis diem Dominicam nullis voluptatibus fœdandam invenimus: *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ κυριακῇ καὶ τοῖς ἡμέραις τῇ κυριακῇ καὶ τοῖς ἡμέραις τῇ κυριακῇ καὶ τοῖς ἡμέραις τῇ κυριακῇ* (e) spirituali enim honore hunc diem venerari oportet, non convivando, non vinum profundendo, non ebrietati choreisque vacando, &c.

FINIS LIBRI PRIMI.

DIES DOMINICA.

LIBER II.

IN QVO

Quæ ad diei *Dominica* sanctificationem requiruntur,
ex antiquorum monumentis fusè declarantur.

C A P. II.

Dominica solennia erant & publica, & privata: publici Ecclesia congressus die Dominico: quorum mentio occurrit frequentius in sequenti quàm in priori Ecclesia: nocturni conventus; & quare aboliti: antelucani, diurni, matutini cæus, & vespertini.

VÆ libro præcedenti recitavimus, diem *Dominicam* solennem semper fuisse Ecclesiæ, & quæ ejus solennitatem plerumque apud hujus seculi homines impediunt, ostendunt: jam ad illa, in quibus solennis ejus sanctificatio consistit, accedimus: non enim solum à laboribus, & voluptatibus eo die feriandum, sed etiam cultui divino nobis vacandum est: neque quies in *Dominico* mandata nostris affectibus, ludis, voluptatibus, aut peccatis, sed soli D E O colendo dicanda est: quod pia Apostolorum Ecclesiæque insequentæ praxis ostendit.

Erant apud antiquos *Dominica solennia* (a) quæ in Ecclesia peragebantur; & quæ sint, idem author eodem capite explicat: scilicet, *scripturarum lectio, psalmi cantus, adlocutiones, & petitiones*: per adlocutiones autem quæ in Ecclesiæ cæu proferuntur, non battologiæ (ut vult Pamelius in illum locum) in *Missæ* frequenter iteratæ (veluti, *Dominus vobiscum, pax vobis, orémus, gratias agamus Domino*, &c. quæ in *Missæ* officiis ad nauseam reperuntur) intelligendæ veniunt: sed Tractatoris sermones ad-populum de scripturis in congressu lectis, per ad-

a Tertull. de
anima c. 9.
Dominica
solennia.

locutiones apud Tertullianum indicantur: scripturas enim exponentes populum sunt adlocuti exhortando, admonendo, &c., ut postea apparebit: & in nostro sensu vocabulum *adlocutionis* occurrit apud Cyprianum de lapsis sectione prima.

Extant quoque illa officia *Dominico* peragenda apud Clementem. Constitut. p. 2. cap. 59.

Solennia *Dominica*, quibus diem hunc honorabant, sunt munia ad pietatem spectantia: quorum alia juris erant publici, alia privati: illa ab omni Ecclesia in publicis catibus, hæc verò à fidelibus Ecclesiæ membris, publico catu finito, domum reversis agebantur: postulat itaque hic locus ut aliquid de publicis Ecclesiæ congressibus diebus *Dominicis* habitis, addatur. In quibus describendis primò eorum usum percrebuisse apud Dei Ecclesiam ab Apostolorum seculo, docebimus; deinde quid in illis ab Ecclesia agebatur inquiremus: tertio non nihil de locis, in quibus agebantur, addemus.

Publici/con-
gressus die
Domini-
co.

Totum licet diem *Dominicum*, seu primum hebdomadæ diem sacri cultus exercitiis (ut lib. priori, cap. 6. vidimus) antiqui destinarent; certis tamen horis publicos agebant conventus, & quod supererat temporis in sacris etiam privatim transegerunt: unde facile est observare, solennem, & religiosam dici *Dominica* observationem fuisse cum publicam, tum privatam: publica in publicis Ecclesiæ conventibus erat peracta: & Christianos, quocumque terrarum loco egerunt, quoties per persecutiones illis erat integrum, solitos fuisse in unum convenire ad ea quæ pietatis sunt tractanda, ex variis novi Testamenti locis ita clarum est ut testimonio non egeat. Catu hi sine stato tempore quâlibet septimanâ, & loco commodo agi non potuerunt: diem autem *Dominicam* ad eos peragendos destinatam invenimus, idque Apostolis in vivis, fideliterque ministerium sibi à Domino delegatum obeuntibus: nullo enim die solennior, atque celebrior populi conventus in Ecclesia esse solebat, ad conciones audiendas, sacram communionem percipiendam, quàm die *Dominica*: & hanc fuisse consuetudinem antiquissimam, duobus prioribus capitibus præcedenti libro probavimus.

In Lev. l. 2.
cap. 9.

In sequenti
frequenter
conveniunt,
quam in pri-
ori Ecclesia.

Dominico
duplex con-
ventus Ec-
clesiæ.

Nocturni
conventus.

Ecclesia itaque diem, ut inquit Iſychius, *Dominicum divinis conventibus sequestrata est*: in quibus cultus Dei religiosè celebrabatur: ad quem expediendum, quoties commodè poterant Christiani, in unum conveniunt: hoc tamen, congressus Ecclesiæ observaturo, notandum est, posteræ Ecclesiæ in *Dominico* plures conveniunt, quàm prioris congressus ab historicis, aliisque eos attingentibus recitari: non quia prior Ecclesia, si propter persecutiones quotidie occurrentes illi liberum fuisset, toties conventum non egisset; præsertim quum primos Christianos de toto die sanctificando acriter (libro 1. cap. 6.) contendisse vidimus, sed quia diris persecutionum flammis impedita toties conveniebat, quoties occurrit occasio: posteris verò Christianis sub Imperatoribus Christianis sæpius convenire liberum erat: ideoque eos *Dominico* duos egisse conventus legimus: quorum illo diem inchoarent, hoc autem eum terminaverunt: eoque nomine illum *Matutinum*, hunc verò *Vespertinum* postea nominarunt: sed quæ, & quot horæ utrique horum conventuum impendebantur non satis constat: quia non erat idem ubique conveniendi modus, sed pro necessitate, & Ecclesiæ utilitate, tam nocturnos quàm diurnos habuerunt conventus.

Apostolus nocte dieque docuit Ephesios, Actor. cap. 20, v. 32, apud Troenses sermonem ad mediam usque noctem protraxit, Actor. cap. 20, vespere conveniunt Corinthii, 2 Cor. 11, circa enim cænæ tempus, aut post, erant in unum coacti: verum

verum, ut dixi, nocturnos conventus indixit necessitas: quia Christiani metu Tyrannorum consternati interdum salvò convenire non poterant.

Nocturnos congressus sequentis seculi Christiani retinentes (ut & alia multa, ex quibus immensa superstitionum rituum, quibus splendidissima veritatis facies è tenebris erumpentis sædè obfuscat, colluvies emanavit) dixere *Vigilia*; & in jejunia noctis ferias præcedentis verterunt: in quibus aliquando *in Mat. 25.* usque ad median noctem perseverabant, teste Hieronymo in parabola Virginum, quandoque etiam à media nocte cæsum inchoaverunt. ita apparet ex Basilio, qui *Basilio 114* in alio templo officium obivit, priusquam ad illos à media nocte congregatos, ejusque adventum expectantes, accessisset: sed hodie ob flagitia in nocturnis vigiliis perpetrata, meritis abrogatis censet Bellarm. de cultu Sanctorum lib. 3. cap. ultimo. *Psal. T. I.*

Nocturnorum conventuum inter alios meminit Tertullianus libro secundo ad uxorem cap. 4; quibus ait Ethnicum maritum non pati libenter Christianam uxorem interesse: Milites jussu Constantii Ariani Imperatoris B. Athanasium, populo secum nocturnum agente cæsum, apprehensum veniunt. Theodor. hist. lib. 2. c. 13.

De antelucanis quoque cætibus extant testimonia, (qui nocturnis sunt annumerandi) Tertulliani de corona militis cap. 3: & Epistola Plinii secundi ad Trajanum eosdem recenset apud Tertullianum, *ap. aduvers. cap. 2.*

Nos nocturnis, antelucanisque cætibus præteritis, de diurnis inquiremus: ubi quamprimum potentissimorum Imperatorum autoritate pacem Ecclesia erat adepta, ordinarios cætus ad cultum Dei exercendum, die habitos inveniemus: & in eum finem certæ aliquot diei horæ ad publica pietatis munia peragenda erant destinata: religiosissimi enim Patres opere cavebant maximo, ut neque se, neque populum ipsorum curæ commendatum continuis laboribus, omni relaxandi curâ posthabita, fatigarent: & consultius, crebrò docere, quàm diu, judicârunt: quasdam itaque ex totius diei horulis ad publicos congressus selegerunt. *Quadam hora ad publicos congressus deputata.*

Julianus, nominis Christiani desertor, Græcos eodem modo, quo Christiani vivere instituisse fertur; ideoque inter alia certas certarum horarum & dierum preces ad morem Ecclesiæ seligendas esse statuit; Nicephor. histor. 10. cap. 21. quod nunquam fecisset, si quasdam diei horas in peculiarem hunc usum seligere apud Ecclesiam (ad cujus amissum Ethnicos instituere conatus est) familiare non fuisset: sed quibus diebus, aut quibus dierum horis preces ab Ecclesia ad Deum erant effusæ, à Nicephoro non additur, solum quasdam ad hoc officii horas selectas fuisse narrat. Militum turmâ stipatos Arianos, ipso die Dominico in orthodoxos una congregatos, sævientes, paucos invenisse testatur

Καὶ ὀλίγας ὥρων ἔχομένους, *Athanasius (a): plurimi namque domum propter diei horam se receperunt: ap. 1.*
οἱ γὰρ πλεῖστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν hoc est, propter finitos, quos statis
ἀναχωρήσαντες ἦσαν. horis agebat Ecclesia conventus: sive
ut loquitur Tertullianus (b), propter transacta solennia, & dimissâ plebe: sed neque b de anima
Athanasius, neque Tertullianus horas in quibus ab Ecclesia erat conventum, designant. *cap. 9.*

Matutinatum horarum in quibus convenit populus meminit Ambrosius libro Matutini quinto epist. 33, ubi, quod lectum erat ex psalm. 78, venerunt gentes in hereditatem Dei, matutinis horis postea auditoribus revocat in mentem. Zeno etiam

a Nt. 12. Majumque antistes, licet provectæ erat ætatis (a), *matutinis hymni, & reliquo sacro ministerio, vel λυτργίαις, semper intereat, nisi morbo fuisset impeditus.* In matutinis congressibus administrabatur Eucharistia: quod apparet ex Cypriano (b), dum eorum improbat consuetudinem, qui mane aquam solum offerebant, nè vinum redolerent: cuius rei gratia illud sacrificium vocat *matutinum*. in congressibus matutinis psalm. sexagesimus tertius erat Deo decantatus. teste Clemente Constitur. Apost. lib. 2. c. 59.

c Can. 18.
ap. Zon.

| Τὴν λειτουργίαν πάντῃς καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐν ταῖς ἐσπερίαις γίνεσθαι ὀφείλει.

con
Vespertini
congressus.

d Socr. hist.
1. 5. c. 22.

Vespere quoque conventum est ab Ecclesia, hymnos enim statutos tam in vespertinos quam in matutinos congressus habuerunt. Nicephor. hist. lib. 12. cap. 47. Clem. Constit. ap. lib. 2. cap. 59. Cæsariæ, Cappadociæ, & in Cypro (d) Episcopi & Presbyteri sacras Scripturas sunt interpretati die Dominica ἀπὸ πρὸς ἑσπέρας, semper circa vespertam: neque indecorum, Chrysostomo iudice, poterit videri; si Ecclesia tempore pomeridiano cærum egerit: imò eo teste,

Τὸ πᾶν μάλιστα προσήκει μὴ τὴν τῆς τροφῆς σωματικῆς ἀπόλαυσιν, τὴν πνευματικὴν ἐστίασιν ἐαυτοῖς ἀφαιρῆναι, ἵνα μὴδὲ μὴ τὴν πλεονεξίαν τῆς σωματικῆς τροφῆς, ῥαθυμύσῃς ἡ ψυχὴ εἰς ὀλεθρὸν τινα ἐκπίσῃ.

tunc potissimum conveniendum est, sumptibusque cibo corporali spirituale convivium debet proponi, ne post satiætem cibi corporalis, anima torpere incipiens, perniciem sentiat. ita Chrysostomus in fine homiliæ decimæ in Genesin: idem facit homilia nona ad populum Antiochenū. & alibi laudat prafatos in Ecclesia convenisse, homilia decimā ad populum Antioch. denique absentes à pomeridianis congressibus sæpius sugillat. hom. 10 in Gen. Plurimi ex antiquis pomeridianis cæribus perhibent testimonium, quod quum de tempore Scripturarum Tractatibus assignato agemus, Deo volente, manifestum erit.

Ep. 63.

Impresensiarum lectorem admonuisse sat est; eos, si qui sunt, sibi aliisque imponere, qui negant vespertinos congressus ab Ecclesia fuisse habitos ante Conc. Tarraconense, anno scilicet, Christi trecentesimo septuagesimo. Clementis Constitutiones, quæ ab omnibus pro antiquis habentur, eorum meminerunt. Cyprianus, ut vidimus, ægre tulit matutinas cænas à nonnullis delicatulis saporem vini redolere nolentibus speratas fuisse, vespertinas non item: illi, inquit, *aquam manè solum, quum tamen ad cananæum veniebant, mixtum calicem offerebant*: unde non sine iudicio Doct. Goulartius agnoscit Pamelium fateri quosdam bis in die solitos offerre Cypriani seculo: licet perperam hoc ad missas privatas apud Pontificios in usu referat Pamelius. In Cencil. Laodiceo (quod fuit habitum ante primum Conc. Nicænum) tam vespertinæ, quam matutinæ liturgiæ (de publicâ verò in Ecclesiæ congressu loquuntur Patres) fit mentio. in Ecclesia matutinarum & vespertinarum delectationes (dum dies in orationibus Dei inchoatur, hymnisque ejus clauditur) pro maximo misericordiæ signo agnoscit Hilarius. Varii etiam Patrum pomeridiani Tractatus, quod postea recensebimus, vespertinam Ecclesiam convenisse nos docebunt: verum primæ Christi

in Psal. 64.

tiani

stiani, ut diximus, eo seculo persecutionum feracissimo sæpius noctu conve-
nerunt, & adversariorum malis artibus impediti interdum cætum agere raro
poterant, ut docent Basil. epist. 63. Tertull. de fuga capite ultimo. inde itaque
factum existimo, quod duplicis conventus apud prioris Ecclesiæ Christianos
rara occurrat mentio.

Atque hæc, Christi Ecclesiam publicos egisse cætus, oculos à veritate non oc-
cludentibus testantur. sed quum molarem detractionis nostro sæculo tam fa-
cile varii infigant, ut vix quidquam literis possit mandari (quanquam labore,
& studio non exiguo sit comparatum) quod malevolorum invidia non in-
choetur, & tandem non pariat contemptum: propterea hoc solum addo, ne
fortè à quibusdam regeratur, quæ de congressibus observavi, non solum ad
conventus diebus *Dominici* habitos, de quibus mihi futurus erat sermo, sed
adeos etiam, qui in aliis diebus, præterquam *Dominici* agebantur, esse appli-
canda. quod non diffiteor. hoc saltèm affirmo: si aliis diebus post meridiem
coire religionis ergo illis erat in animo, multo magis *Dominici* in hunc finem
seposito hoc fecisse existimandi sunt: & ex citatis varia testimonia congres-
sum eo die habitorum mentionem faciunt: denique quod in congressibus
aliis diebus peractis factum narratur, idem in cætibus *Dominici* factitatum le-
gimus: quanquam omnia ubique quæ in his, in illis congressibus non age-
bantur: ut in libro primo capite tertio observatum est.

CAP. II.

*Quid in publicis Ecclesiæ congressibus sit actum. Scripturarum lectio:
qua scriptura legi solita: etiam humana scripta in Ecclesia cætus re-
citata. Ordo in Scripturis legendis. Scripturarum lectores plerumque
Diaconi. Qui dicebantur antiquitus Audientes. Scripturarum lectores
stabant in conspectu totius populi.*

Publicis Ecclesiæ congressibus observatis, secundo quid in illis actum sit, re-
petamus. In illis solummodo pietatis exercitiis Ecclesia erat intenta, quorum
varia apud Tertullianum lib. de anima cap. nono, Justin. Martyrem (a), alios a Ap. 3.
que reperiantur. Chrysostomus (b) dicit fuisse in sacris cætibus, conventus fra- b Scrm. in
trum, sacram doctrinam, preces, divina legi auditorium, sive cum Deo colloquium. & cum eos qui in
hominibus sermonem. Helychius (c), Sancta est oratio, sancta divina scriptura lectio, & festu tantum
interpretationis auditio: sancta, ut breviter dicam, omnia, quæ in Ecclesiâ Dei secum conveniunt.
dum legem ejus decuntur & aguntur. & omnia hæc ad verbi ministerium, publicam Tb. 8. cap. 8.
Dei nominis invocationem, & Sacramentorum administrationem sunt referenda. ita nobis predi. hom.
ex sacris scripturis, puriorique Chrysanismo constat: quibus totius ferè Dei c lib. 7. in
cultus officia absolvuntur. hæc recensentur Act. cap. 2. v. 40. licet ordo in illis Lovit. c. 24.
peragendis non indicatur. Sancto Paulo Troadem delato pecularia quædam
acciderunt, in quorum descriptione B. Lucas diligenter admodum versatur; &
ante omnia inter illa Ecclesiastici cætus exemplum cum omnibus suis circum-
stantiis commemoratur Act. cap. 20: in quo conventu primò copcionem
sacram habuit Paulus, quam ad mediam usque noctem protulit, & æque finit.
demum peracta fuit Cæna à Domino instituta. nunquam Apostolos ver-

bum prædicasse, aut sacramenta administrasse absque solenni Dei invocatione credendum est.

Vitâ sanctis Apostolis hæc eadem *Dominico* à sequenti Ecclesia sunt observata, quod paucis jam jam indicabo. itaque non sine ratione, publica pietatis munia illo die peragenda, hisce tribus definivi.

In quibus describendis primò occurrit divinum illud pietatis officium, *verbi Ministerium*, (vocabulum huic seculo satis familiare) sine quo quæ pietatis sunt facilliter expediri non possunt: neque alia ad pietatem munia spectantia sine eo apud veterem Ecclesiam agebantur. in publicis itaque pietatis officiis delineandis in primis de eo verba faciemus: sub verbi autem Ministerio die *Dominica* habendo, cum *verbi lectio*, tum ejus explicatio intelliguntur.

Scriptura-
rum lectio.

a Tertull. ad
m. l. 2. c. 6.

Que scrip-
tura Aposto-
lorum seculo
legebantur.

Primò quoties erat Ecclesia in unum coacta, sacræ Scripturæ legebantur. in qua periocha describenda ad tria digitorum intendam: scilicet primò indicabo quæ Scripturæ in Ecclesiæ cætu legebantur; secundò quorum erat hoc officii obire; tertio aliquid addam de loco ex quo Scripturæ erant recitatæ in Ecclesiæ congressu. Ex variis auctoribus constat scripturas fuisse lectas (a), de quarum interlectione sunt fomenta fidei: idque variis magni nominis viris videtur, ad Judæorum exemplum: quibus solenne fuit singulis Sabbatis in Synagogis Mosen, & Prophetas legere; Act. cap. 13. v. 15. & 15. 21. hæc Judæorum consuetudo, cæremonialibus omiſſis, non solum Apostolis profuit, qui eâ occasione passim in Synagogis ex Mose & Prophetis Christum prædicaverunt, Act. cap. 13. v. 15. & cap. 17. v. 2. 3. sed etiam ab Apostolis Christianis, quoties Ecclesia convenerat, erat commendata: nempe ut scripta antiquorum Prophetarum à Prophetis modernis legerentur, & exponerentur. 1 Cor. cap. 14. v. 29. Origenes quoque testatur (licet in causa, propter quam hoc ab Apostolis Ecclesiæ erat conjunctum, definienda hallucinetur) Apostolos ordinavisse, ut *Judaicarum historiarum libri Christi discipulis in Ecclesiis legerentur*. ita initio homiliæ decimæ quintæ in Ithosham.

+
ra

b Euseb.
hist. 5. c. 8.

Præterea non solum veteris Testamenti scripta legi solita, Apostolis in vivis, sed etiam Evangelistarum de historia & Concionibus Christi, sunt qui colligunt ex 2 Cor. cap. 8. 18. ubi de Luca inquit Apostolus, *misimus cum Tito fratrem nostrum, cuius laus in Evangelio per omnes Ecclesias*. ubi secundum eos non inepre observandum est, jam tum Evangelium *Lucæ* in Ecclesiis legi solitum fuisse. Theſſalonicenses Paulus adjurare non veretur, ut Epistola ad illos ex *acta*, omnibus sanctis fratribus recitaretur, 1 Theſſ. ca. 5. v. 27: petitque ab Ecclesia Colossensium, ut epistolam Laodiceam scriptam legerent: eam autem quam ad ipsos miserat, apud Laodiceses recitaretur, curarent: Coloss. cap. 4. v. 16. & Eusebius ex Clemente refert Petrum Evangelium Marci in Ecclesiis legendum statuisse. ita Euseb. hist. lib. 2. c. 4. idemque author (b) ex Irenæo asserit Marth. suum Evangelium Hebræis proprio illorum sermone edidisse, Paulo & Petro Romæ verbum prædicantibus.

Poſt Apostolorum obitum non solum Prophetarum, & Evangelistarum, sed ipsorum Apostolorum quoque scripta in Ecclesiæ cætibus recitabantur; ut dixi ex 1 Theſſal. cap. 5. & Col. cap. 4.

c 1 p. 2.

†

Τὰ ἀπομνημονόματὰ τῶν ἀπο-
στόλων ἢ συγχαρματα τῶν ἀπο-
στόλων ἀναγιγνώσκονται.

Iustinus Martyr (c) in congressibus die Solis ait & Prophetarum, & Apostolorum scripta fuisse lecta. idem deinceps

deinceps alii agnoscunt. Origenes (a) quum opéra Christiano Sabbato peragen- a hom. 23. +
da recenſet ſacrarum lectionum in congreſſibus meminit, ubi & *Lectiones* & in Num.
tractatus recenſet. & in Exodum homilia ſeptima ait, *Dominiſm noſtrā Dominicā* +
ſemper manna (ſcilicet quum cæleſtia eloquia ſunt lecta, ut poſtea explicat) de
cælo plueret; unde concludit, *Chriſtianorum Dominicam* Iudæorum Sabbatō eſſe
præferendam. Tertullianus (b) Eccleſiam ad *divinarum lectionum commemoratio-* b ap. adv. +
nem cogi fatetur. & alibi in *Domnica ſolemnia ſacras ſcripturas legi* affirmat. de *gens. c. 39.* +
anima cap. 9. Huius lectionis meminit Cyprianus Epistoſa trigeliſimā tertiā, in
qua ſcribit ad Clerum & plebem de *Aurelio à ſe leſſore ordinato, ad legendum in* +
Eccleſia Evangelium, &c. Eusebius (c) agnoſcit in Eccleſiis cum veterem, tum c de prepar. +
novā ſcripturam lectā. Ambr. in epiſt. ad ſoror. Ep. 33. Aug. de Civit. Dei *Evangel. li. 5.* +
lib. 22. cap. 8. *cap. 1.*

Hæc, utriuſque fæderis Scripturas lectas fuiſſe oſtendunt, & Canone quin-
quageſimo nono Concilii Loadic. +
Oὐ δὲ λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ *ſolos libros Canonicos legendos* ſtatuitur.
ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνον τὰ *ſexageſimo vero Canone nomina &*
κανονικὰ τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς *ordinem Canonicorum librorum*
Διαθήκης. *utriuſque Teſtamenti enumerant.*
idem cavetur Carthaginenſis Concilii *canone vigeliſimo ſeptimo apud Zona-* +
ἵνα ἐκτὸς τῶν κανονικῶν γρα- *ram: ut extra canonicas ſcripturas*
φῶν μηδεὶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγι- *nihil in Eccleſia legatur ſub nomine di-*
γώσκηται. *vinarum ſcripturarum.* ſolum Tobiz,
Iudith, & Eſther libros addunt.

Diſſimulandum tamen non eſt, non ſolum Apoſtolorum, Prophetarum, *Scripta hu-*
ſed etiam variorum (qui pietate erant inſignes, magnæque apud Eccleſiam *mana in Ec-*
authoritatis) ſcripta in Eccleſiæ conventibus quondam fuiſſe recitata. Apud *cleſiis recita-*
Eusebium (d) Clementis Epistoſam ad Corinth. die Dominico lectā refert Dio- *ta.*
nyſius Corinthiacus: *Effraemum* Bdiſſenæ Eccleſiæ diaconum ad tantam clari- *d. l. 4. c. 23.*
tudinem perveniſſe, ut poſt *lectionem ſcripturarum*, publice in quibuſdam Eccleſiis *ejus*
ſcripta recitarentur, teſtis Hieronymus in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſtico-
rum. Martyrum paſſiones etiam in ipſorum feſtis legebantur, Conc. Carthag.
Can. 50. ſed commentarii, in quibus Martyrum certamina deſcribuntur, per
eos tantum dies, quibus ipſorum memoria anno vertente celebrabatur, erant
perlecti, reſte Zonara in Concil. Carthag. can. 50. & ejuſmodi humana ſcripta
quæ in Eccleſia legebantur, præcipuè de pſalmis, & cantationibus in laudem
Dei ab illis excogitatis, intelligenda ſunt: horum meminit Eusebius libro 5.
cap. 28. & lib. 2. cap. 17. poſtquam etiam zizania aſtutiæ diaboli pullulârunt
in Eccleſia, ſub horum ſcriptorum prætextu hæretici falſa ſeminârunt dogmata,
quod obſervant Patres in Trullo, can. 2. in Conſtitutionibus Clementi adſcrip-
tis, quibus adulterina quædam, & à fide aliena erant adjuncta: cui malo ut
tempeſtivè occurrerent Patres, ſæpius ſtatuērunt nullos in publico Eccleſiæ
congreſſu, niſi ſacrarum Scripturarum libros legendos: nedum ut per eos plu-
rima vaniloquorum hominum ſomnia (quæ aſu temerario in ſtar deliramento-
rum muliercularum effatiſſent) inter divinas Scripturas, ut poſtea uſu eve-
nit, legi unquam fuiſſet integrum: quia, ut vidimus, nihil præter Scripturas
legi in Eccleſiis ſtatuērunt.

De ordine verò, ad cujuſ amuſſim omnis apud veteres Scripturarum lectio
erat diſpoſita, pauca ex eorum monumentis occurrunt obſervanda. utrum,
ſcilicet,

scilicet, apud primævam Ecclesiam fuerint selectæ Scripturarum partes, quas legerent: an (ut Iudæis in ipsorum Sabbatis erat familiare) ordine ipsas Scripturas legebant *Dominicâ* recurrentibus dum illud operis absolvisent. hoc, inquam, non satis constat: solum quascumque scripturarum partes legerunt, eas in populi usum explicarunt, ut præsentium temporum necessitas requirebat. *Text. ap. c. 39. Ambr. lib. 5. ep. 33.*

Sed postea ordinem in Scripturis legendis fuisse observatum apparet. Beatus Augustinus ordinis à se observati in lectionibus scripturarum tractandis, *a Tract. 6. in Ioan.* meminit in proœmio epistolæ Ioannis. & addit (a) *anniversariâ solennitate post passionem Domini librum Actuum Apostolorum omni anno recitari.* refert quoque plurimum vigesimum primum omni anno legi solitum *novissimâ hebdomadâ imminente passione Christi, universo populo intento.* Tract. 13 in Ioan. & præterea etiam quum varia Festa erant in Ecclesia constituta, certæ & peculiæ quædam scripturarum lectiones singulis diebus festis erant recitatæ, quæ ita erant *annuæ ut aliæ non esse possint.* August. in proœmio epist. Ioan. Idem apparet ex Chrysostomi sermone in eos qui tantum in festis conveniunt. qui intempestivum iudicat in *Pentecostes solennitate* inceptum antea Textum continuare, omisâ benedictio-
rum per id temporis in Ecclesiam collatorum commemoratione; & Textum exactâ Pentecoste sumptum prosequitur.

Testimonia pro sacrarum Scripturarum lectionibus in Ecclesiæ congressu recitandis in re satis perspicua plura non addam, ne multa replicando fastidium legenti faciam: secundum, quod proposui, in cand. di Lectoris gratiam commemorabo, nempe quia antiqui in suis conventibus sacras Scripturas legendas iudicarunt, ideo quosdam ad particularem illam provinciam subeundam, quos *Lectores* vocarunt, designavisse. Cyprianus (b) *Saturum* lectorem in Ecclesia ordinavit. Clero & plebi Aurelium Confessorem, à se Lectorem constitutum nuntiat. Epist. 33. & Celerino lectoris munus designavit. Epist. eadem.

Quamquam autem quibusdam hæc oblata fuit provincia, plerumque tamen *Diaconorum* erat in sacratissimo Ecclesiæ congressu scripturas legere. Hieronymus Sabinianum, qui post sollicitationem virginis ad stuprum (c), *Euangelium quasi diaconus legerat*, objurgavit. Sozomenus lib. 7. cap. 19. & Nicephorus lib. 12. capite 34. testantur apud varios hoc munus in Diaconos fuisse translatum: & Diaconi iudicantur digni *legere quæ Christus in Euangelio loquutus est.* Conc. Vafens. 2. capite 2. atque inde Optatus hypodiaconus apud Cyprianum epist. 24. vocatur *doctor Audientium.* Audientes, de quibus plura postea, dicebantur recens admissi, quasi fidei Christianæ tiro-
nes, ab audiendo: qui licet ad sacram Eucharistiam non erant admissi, lectioni scripturarum poterant interesse, ideoque Lectores horum dicuntur doctores.

In variis etiam Ecclesiis soli sacerdotes, diebus autem solemnibus Episcopi hanc provinciam obierunt, ut Sozom. hist. lib. 7. cap. 19.

Postremo qui Scripturas legerunt *stabant in pulpito, seu Ecclesiæ tribunali*, ut Cyprian. ep. 34. id est, eminentiori aliquo loco, unde lectiones recitabantur: & locum illum metaphorice vocat Cyprianus tribunal: fuit enim tribunal locus excelsus è quo jus tribubus reddebatur. ita qui religionis officia in Ecclesiæ cætu publicè obibat, non fuit à populo præsentis in angulum Ecclesiæ relegatur, ubi divini cultus officia secretò, instar fascinatoris secum musitantis quæ profert, celebraret (ut jam agitur in Pontificiorum Ecclesiis): sed in conspectu omnium altâ voce, cujus omnes qui aderant, erant capaces, protulit quæ dicenda

cenda vel legenda habuit: ut olim sanctus Ezra stetit in suggestu ligno, quem fecerat ad hanc rem, ut coram congregatione liberè eloqueretur, Neh. 8. ita Cypriani seculo qui legit præcepta, & Evangelium Domini, loci altiori celsitate subnixus, plebi universæ erat conspicuus, quo melius ~~hinc~~ Scripturarum lectio ab auditoribus observaretur, lectorque in altiori loco constitutus ab omni populo circumstante conspiceretur. Euseb. Cypr. ep. 34. bius fatetur, scripturas in ædibus Deo per universum orbem constitutis, ita publicè legi, ut ab omnibus audiantur. de præparat. Evang. lib. 5. cap. 1. & Constit. ap. lib. 2. c. 57. statuitur ut lector ex loco edito legat.

Illud etiam erat reverentiæ erga scripturas indicium, ut olim apud Iudæos Nehem. cap. 8. v. 5. proinde quoniam apud Alexandrinos Episcopus, dum recitaretur Evangelium, non surrexit, ut insolens in Ecclesia factum recitatur. Sozomen. 7. 19.

Atque hæc de publica scripturarum lectione singulis diebus, maximè verò Dominicis, apud veteres in usu.

CAP. III.

Scripturarum diebus Dominicis explanatio, quæ vocabatur Tractatus. Quorum fuerit hanc provinciam obire: qui apud veteres Clerici: Episcopi, quasi speculatores, superinspectores, superintendentes. Episcopi Scripturas interpretantur: idem fecerunt Presbyteri, Diaconi, Catechiste, & quandoque etiam homines privati.

QUum ad conditoris intelligentiam, non otii causâ datum sit Sab'atum, ut Aphanasius de Sabbato & circumcissione, idè ad hoc omnes antiqui intenderunt nervos, ut quibuscumque poterant modis Ecclesiæ cognitionem eo die suis laboribus auctiorem redderent. In hunc finem congregatâ Ecclesiâ sacræ Scripturæ (unde rerum divinarum omnis fuit cognitio) distinctè legebantur: quarum lectiones sequuta est earum explicatio. hoc Apostolo adhuc in vivis apud Ecclesiam erat in usu. dum modum in Ecclesia prophetantibus præscribit, jubet ut curam habeant, ut quæ loquerentur, homines in pietatis studio promoverent, dum ad illud operis (a) sive exhortationem, sive consolationem adhiberent: neque apud sequentem Ecclesiam prophetandi usus obsolevit: ut passim observatu facile est apud Patres.

Post Apostolorum, & Prophetarum scripta, Præpositus orationem, quâ populum instruit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur (b), habet. Lectiones lectas interpretatur Ambrosius (c), & ad præsentem populi usum accommodat. Origenes ait, Christianos lectionibus, earumque explanationibus populum hortari ad pietatem erga Deum Opt. Max. cæterasque virtutes pietatis comites individuas. ap. 2. contra Cell. lib. 3. Post scripturarum lecta solennia ventum est, inquit (d) Aug., c Ep. 33. l. 5. ad mei sermonis locum. idem ubique ex Patrum Tractat. apparet. d de Civit.

Hæc Scripturarum explicatio apud nos Conciones, apud antiquos autem Tractatus agnominatione indigitatur. Suadet Origenes aurem divinis lectionibus & Tractatibus præbere, hom. 23. in Num. Ambros. lib. 5. ep. 33. & Cyprian. de bono pudicitia. Et qui Scripturas explicarunt vocabantur Tractatores. Hieronym. adv.

errores Ioan. Hierosolymitan. dicit, *se aliter Apostolos, aliter reliquos tractatores habere.* & epist. ad August. Tractatores vocat, qui Scripturas sanctas interpretantur. August. ep. 11.

In sectione de scripturarum Tractatibus explicanda primò quorum erat eas interpretari; deinde modum quo usi sunt in illis explicandis considerabimus. Tertio aliquid de tempore, in quo hisce intenti erant veteres, addetur.

De ipsis Tractatoribus primo loco dicendum est. Quibus sermonis administratio in Scripturis à Deo demandata est, hi nomine Patribus satis familiari vocantur Clerici, sive in Clerum adscripti, vel quia *Matthiam sorte electus est, quem primum per Apostolos ordinatum legimus,* (ita August. in Psalm. 67.) vel quia *sunt de sorte domini, ipsum pro sorte & hereditate sua cum filiis Levi in perpetuum possessori.* ita August. prologo in Psal. si modo Augustini sit illa præfatio. eandem ferè rationem reddit Hieronymus, qui ait, *de sorte domini sunt, & quia ipse dominus fors, id est, pars clericorum est.* Omnes quibus aliqua in Philippensum Ecclesia publica procuratio erat commissa, sub *Episcopis & Diaconis* comprehendit Apostolus Philip. cap. 1. v. 1. ubi sub Episcoporum nomine, qui docendi munere præcipuè fungebantur, intelligit: ministrantes verò alios diaconorum nomine subinnuit.

Episcopi nomen. Episcopi nomen est generalis appellatio ad omnes in Verbo Dei laborantes, & curæ animarum intentos significandes. unde ipse Apostolatus dicitur *in* *corinth.* A& cap. 1. v. 20. & vocabulo *ἐπίσκοπος* homines sermonem ex Dei verbo ministrantes bellè designantur. significat enim & diligenter attendere, sicut pastores gregibus (ut Iacobus Genes. capite 32. v. 38, 39, 40.) quòd feras ab ovibus abigant; & more excubitorum vigilare. Ezech. cap. 3. v. 17. *Speculatorem dedi te domui Israel, nè scilicet appropinquarent adversarii, qui ei exitium intenterent.* ita Hebr. ca. 13. v. 17. doctores Evangelii dicuntur *excubare pro animabus Ecclesie.* hos divina Scriptura *speculatores appellat*, qui (a) *speculantur actum omnium, & qualiter unusquisque cum suis in domo, qualiter in civitate cum civibus vivat, intentione religiosæ curiositatis explorant.* ubi egregiè Episcoporum sive speculatorum partes depinguntur. Ambrosius Episcopos interpretatur *superinspectores* libro de dignitate Sacerdotali cap. 6. Hieron. verò contendit eos verissimè *superintendentes* appellari, *eo quod superintendunt in omnem creaturam.* & Epistola ad Evangelium græcum vocabulum *ἐπίσκοπος* reddit *superintendentes.* hæc ergo vocabula non perfunctoriam quandam inspectionem, quæ solum cognoscendi causâ suscipitur; sed significat diligentem & accuratam Episcoporum advigilantiam, ut de mediis ad gregem alendum, & vitam piè instituendam necessariis possint providere: ut Alipius, *quem oves pascuæ Domini regentem, sollicitum vigilem excubium pastorem agnoscit* August. ep. 35.

Sub Episcopi titulo cum Episcopi, tum Presbyteri cōprehenduntur. Et licet sint, qui Presbyterū ab Episcopo non distinguant, ego tamen cum August. *orationi, prece, & postulationi voces exponente, eligo in huius verbis hoc intelligere, quod omnis, vel penè omnis frequenter Ecclesia.* ep. 59. igitur quum secundū Ecclesie consuetudinem, sive secundum honorum vocabula (b) *quæ Ecclesie usus obtinuit, Episcopatus Presbyterio maior sit:* præcipuum in Ecclesia Ministerium Episcopi titulo jã designatur. Episcoporum erat vel inprimis congregatâ in unum Ecclesiâ *facere* in Ps. 36. cras Scripturas interpretari: eoque illorum potestatem ab antiquis nomine *conc. 3. de Cathedra* (quia præcipuè in docendo consistit) indicatam cenfeo. Opratus (c) *prima parte Ps. mam Ecclesie dotem ait esse Cathedrâ,* quâ significatur, Ecclesie potestatem esse instructivam; & hac de causa August. (d) *fatetur, cathedrâ Moysi, Christi cathedram successisse,*

successisse, id est, Christi Apostolos, Moyſis & Prophetarum interpretibus successisse.

Episcoporum igitur est populum ipſorum curæ commendatum instruere. & hanc facultatem illis adeo necessariam existimat Hieronymus (a), ut a *adv. Iovinianum l. 1.* nihil virtutum conscientia Episcopo frui prodesſet, ni valeret populum sibi creditum instruere. & Hilarius (b) se officii necessitate Ecclesie Evangelicae predicationis Ministrum debere agnoscit. proinde Athanasius (c) Dracontium ad Episcopatum (ad quem erat electus) capeſſendum hac ratione excitavit, quia populus ex quo Episcopus factus est, ut cibum illi ferret ex scripturarum doctrina, expectabas. neque illud officii summi Episcopi declinârunt, sed potius Episcopum a concionibus abſtinere Gregorio M. (d) facinus prorsus indignum videbatur, dicitque eum sine sonitu predicationis incidentem mortuum, ibidem.

Quum præcipue itaque Episcoporum partes doctrinâ terminentur, (ad quâ ex necessitate officii obligantur, & sine qua licet vitam alioquin piè instituerint, Episcoporum titulo non sunt adornandi) primum ac principale eorum ministerium erat Dei verbum (solum omnis Ministrorum in Ecclesia doctrinæ subiectum, Lucæ cap. 24. v. 27.) dum Ecclesia ad id audiendum erat congregata, interpretari. hoc summâ cum laude, magnoque Ecclesie fructu vigilantissimos veteres Episcopos fecisse, eruditissimi eorum Tractatus, qui inter ipſorum opera extant, testantur.

Sed non solum Episcopis, verum etiam Presbyteris ex officio incubuit sacras Scripturas in publico Ecclesie congressu explicare. ita 1. Petr. cap. 5. v. 2. idè a Patribus in Ecclesia secunda illis assignatur cathedra, ita Clemen. Alexandr. Strom. lib. sexto. Origenes (e) ait, quosdam sui seculi diaconos primas cathedras eorum, qui dicuntur Presbyteri, ambire. si illis erat assignata cathedra, tum eorum erat populum in Evangelii doctrina instituere: si eorum non fuisset Ecclesiam verbi pabulo, sacramentisque nutrire, quare B. Paulus eos iussisset attendere animam ad semet ipsos, & totum gregem, in quo spiritus illos constituit Episcopos, ad pascendam Ecclesiam Dei. Augustinus (g) adhuc presbyter vivo Valerio Ecclesiam verbi & sacramentis ædificavit. Mos erat Alexandriæ, ut (licet unus omnibus effect præpositus) Presbyteri Ecclesias separatim retinerent, populumque sibi commissum ad conventus cogerent, Sozomen. hist. libro 1. capite 14. eumque congregatum pro concione docerent. Nicephor. lib. 8. capite 11. Neque hæc Presbyteris Alexandrinis populum docendi adempta fuit potestas, donec Arius presbyter de doctrina differens insolitam introduxit. Sozom. 7. 19. Narrat Socrates, Presbyteros æquè ac Episcopos Cæsariæ, Cappadociæ, & in Cypro Scripturas interpretatos, libro 5. capite 22. In Concilio Vasensi secundo presbyteris, non solum in civitatibus, sed etiam in omnibus parochiis verbum faciendi datur potestas. Canone 2. Etiam præſenti Episcopo hoc erat illis faciendum. Constituit. ap. libro 2. capite 57.

Presbyteris igitur commissa est mysteriorum Dei dispensatio sicut Episcopis. præſunt enim Ecclesie Christi, & in confectioe Dominici corporis & sanguinis consortes sunt cum Episcopis, similiter & in doctrina populorum, & in officio prædicandi. Conc. Aguisgran. 1. cap. 8. hæc, aliaque multa, apud veteres Presbyteris publicam verbi prædicationem commissam ostendunt, atque ob hanc causam duplicem illi honorem deberi ex Apostoli sententia certum est.

Tertiò quandoque Diaconi commissa fuit hæc de Scripturis tractandi provincia: nam primò licet eleemosynarum collectiones & dispensationes procurabant; postea verò alia obierunt munera: penes illos fuit totius ordinis in sacra-
sacramentis.

sacratissimo Ecclesie conventu conservandi sollicitudo: quare Diaconus non ad sacerdotium, sed ad ministerium dicitur consecrari. Concil. Carthagin. 4. capite 4.

Verum alia, quam ab initio commissis illis erant munia, Diaconis obtigisse certum est; & ad sublevandam aliquam Ministerii partem Ecclesia crescente adhibere ceperunt in scripturis Stephanum & Philippum. Diaconos de scripturis differuisse, Evangeliumque predicasse legimus. Act. 7. & 8. & ille Philippus erat unus ex septem Diaconis. Act. capite 21, v. 8. ita censet Augustinus quoque: Qui ex utroque mixtim quaest. 101. & Concilii Ancyrani canone secundo dicuntur ~~in~~ *in* ~~hunc~~ *hunc* ~~modum~~ *modum* ~~prædicare~~ *prædicare*: quâ facultate, si in tormentis per ignaviâ sacrificassent, privantur ex autoritate illius Concilii.

*Catechista
idem faciunt.*

*Theodoret.
4. l. c. 23.*

Quarto Catechistis etiam publicè in Ecclesia docere quandoque indultum legimus. Origenes nondum presbyterii gradum adeptus, ut scripturas aperiret in publico Ecclesie Cæsariae Palestinæ congressu, rogatus est per Alexandrum Episcopum Hierosolymorum, & Theodistum ejusdem Cæsariae Ecclesie Episcopum. item Euelpis à Leone Episcopo Larandorum, Paulinus à Celso Episcopo Iconensi, & Theodorus ab Attico Episcopo Synadorum. hæc leguntur apud Eusebium hist. libro 6. cap. 20. Origenem quoque inter Alexandrinos scripturas interpretatum refert Nicephorus libro 12. capite 34. Neque mirum, quum privatis hominibus aliquando verbum Dei annunciare permisum sit, scilicet, quando non sunt ad id officii deputati, qui illud obeant, nec aliâs aliunde ibi media fidei adhiberi possunt. Hoc summâ cum laude, magnoque Ecclesie commodo præstiterunt Aedesius, & Frumentius apud Indos. ubi nullo tum Ecclesiastico munere functi, cæcus publicos convocavit, & divina mysteria obierunt. Refert etiam Theodoretus, mulierem Iberos ad veritatem Christianæ religionis traduxisse, hist. libro primo capite 24. Sed hoc extraordinariè factum fuisse nullus dubitat, quia secundum ordinem in Ecclesia observatum non erat hæc illis commissis provincia: quanquam aliquando Episcopi consueverunt, quos inter laicos cognovissent idoneos, ut utilitatem aliquam populo scripturas interpretando & docendo afferrent, eos hortari, ut etiam se præsentibus hoc ministerio fungerentur. ita Eusebius ubi supra.

C A P. IV.

De modo Scripturas explicandi apud veteres in usu. Tractatus à precibus inchoatus. Tractatum Textus. Scriptura lecta in populi usum applicata. Tractatores quandoque stabant, quandoque sedebant. Post Tractatum sequuntur preces: illis finitis Psalmus Deo decantatus.

HI sunt quibus Scripturarum interpretatio ab antiquis erat commissis: quibus declaratis nonnulla de modo ab illis in earum explicationibus observato commemoranda supersunt.

Primò de Scripturis tractaturi populum salutârunt. ita Optatus contra Parmenianum libro vet. Et qualis fuerit illa salutatio, docetur in Constitut. Ap. libro octavo capite 5. item Chrysost. hom. tertiâ in Coloss. scilicet, *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & Charitas Dei Patris, & communicatio Sp. Sancti cum omnibus vobis*

vobis, &c. postea verò Episcopis receptum diverso ritu à Presbyteris populum salutare; quod prohibitum fuit in Conc. Bracarensi 1. can. 21.

T. 2. Conc.

Hâc salutatione præmissâ, utrum sine ulteriori oratione ad Deum, Tractatum sint aggressi, à quibusdam dubitatur, sed si Charitatis convivia apud Christianos in usu, non sine orationis officio peragebantur; (priusquam enim discubuerunt, oratio ad Deum erat prægustata, canâque ad finem perductâ, oratio convivium diremit;) si, inquam, eorum convivia sine ad Deum orationibus non erant celebrata, multo minùs sacrarum Scripturarum expositio nem Dei nominis invocatione non præmissâ aggredi erant ausi. sed hoc est, de quo Lectorem admonuisse non pigebit, Antiquitatis industriam adeò incuriosè hanc sacrarum partem attingisse, penè ut parum sit, quod hac de re antiquorum commentationibus hodie proditum inveniamus: neque hoc mirum aut insolens: hoc seculo variâ eruditissimorum Theologorum Conciones publici sunt juris, quæ non nisi orationibus ad Deum effulis recitantur, & tamen nullæ earum exemplaribus impressis præfiguntur. Idem licet sine aliqua veritatis injuria de veterum Tractatibus augurari: quos sine dubio non absque precibus ad Deum præmissis pientiss. Patres aggressi sunt; quod quorundam testimoniis jam jam manifestabo.

Tert. apol. aiv. gent. c. 39.

Tam precandi quam docendi studiū commendatur verbi Ministri ex sententia Apostolorum Act. 16. 4.

a Hom. 10. in Coloss.

Pia viri cujusdam sancti oratio extat apud Chrysostomum (a). Scio, inquit B. Chrysostomus, quendam virum sanctum sic orasse. Ante hoc verbum nihil dicebat. nempe. Gratiâs agimus pro omnibus beneficiis tuis, quæ à primo usque ad præsentem diem nobis indignis sunt collata: pro in quæ scimus & nescimus: pro manifestis, pro non manifestis: quæ opere facta sunt, & quæ sermone: quæ voluntarie facta sunt & involuntarie. Pro omnibus quæ facta sunt nobis indignis, pro afflictionibus, pro recreationibus, pro geena, pro supplicio, pro regno cælorum. Rogamus ut conserves animam sanctam, puram habentem conscientiam, finem dignum tuâ clementiâ. Qui sic dilexisti nos ut unigenitum filium dares: dignare nos esse dignos charitate. Da in sermone tuo sapientiam, & in timore tuo, unigenite Christe, tuam inspira fortitudinem. Qui pro nobis dedisti unigenitum, & sanctum tuum emisisti Spiritum in remissionem peccatorum nostrorum, si quid volentes vel inviti peccavimus, condona, & nè reputes. Recordare omnium, qui invocant nomen tuum in veritate. Recordare omnium qui bene & secus nobis volunt. Omnes enim sumus homines. Deinde adjectâ fidelium oratione, veluti quâdam coronide, & pro omnibus colligatione, factâ prece hic cessat, &c. hæc ille.

Prædicta oratio præsentem Chrysostomo fuit recitata, sed ubi, aut quando, ex loco citato non satis luculenter constat. Mihi sanè, absque aliorum præjudicio, videtur fuisse recitata à quodam Tractatum de verbo Dei aggredienti: maximè quum eum, à quo habita fuit, vocet ὁ ὁ λόγος: deinde hac oratione erat usus quando sermonem incipiebat; ante enim illam nihil dicebat: tertio de frequenti ejus usu loquitur Chrysostomus, quum etiam ille coram adfuit: sed laicis præsentem aliquo è clero sæpius orandi copia nunquam facta fuit; multo minùs quando aderat D. Chrysostomus, qui tamen facetur se eum ὅτε δὲ ἔρχετο audivisse. Quare tota orationis forma perspicuè satis indicat eam publicè fuisse habitam: in ea enim sive gratias agit, sive petitiones ad Deum emittit, non solum sui ipsius, sed & aliorum causam agit, semperque pluraliter loquitur. Quinto eam protulisse videtur respectu habito ad verbum; petit enim sapientiam in verbo. Denique nihil, priusquam eam adhibuit, addidit, ἵνα ὁ πᾶς ὁ κόσμος ὁ θεὸς ἡμεῖς ὁ ἅγιος πνεῦμα. verum non credibile est istius seculi homines in ordinariis colloquiis tanto zeli fervore erga Deum flagrasse, ut oratione ad Deum non præmissâ ea non ordirentur. Hæc sunt quibus adducor ut credam.

prædictam orationem publicè habitam fuisse in ipso verbi Tractatu. sed iudicium sit penes cordatos.

Preces dici solitas à toto cœtu , postea quàm in suggestum doctus, aut explicaturus aliquid è Scripturis

Τῆς πρὸ τῶν ἀγαπῶντων κύριον
εὐχῆς μοι χρεία, ἵνα Θεὸς τῷ ἀγα-
θῷ χάρις καὶ τῷ χρηστῷ τὸ ἄγιον
καὶ ἀγαθὸν πνεῦμα ὑπομνηστικοί
καὶ διδάσκοι ἡμᾶς, ἀ ἀπὸ τῶν
τῷ Κυρίῳ ἀκρόση, καὶ δὲ θλήν τὸν
νοῦν ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης, καὶ τὴν
λόγον εἰς τὴν τῆς πίστεως οἰκονο-
μίῃ, ὥστε πληρωθῆναι ἐν ἡμῶν π
καὶ ὑμῶν τὸ διδοῦν σοφίαν ἀφορμῶν,
καὶ σοφίαν πρὸς ἑστέ.

a de bono
pudicitia.

b de doct.
Christiana
l. 4 c. 15.
c. ca. 30.

c de verbis
Dom. serm.

51.
Tractatum
extus.

d ap. c. 39.

e l. 5. ep. 33

verbis preces ad Deum, & vota sociavit, ut tam sibi quàm auditoribus & sacramentorum suorum thesauros aperiret, & vires ad implenda, quæ cognoscerent, tribueret. Hæc ostendit, Beatissimum illum Martyrem in suis de scripturis Tractatibus preces ad Deum effudisse, ut sibi & auditoribus quæ diceret, essent usui: sine enim Dei misericordia omnis pastoris vigilantia est inanis. idè suis Tractatibus Cyprian. preces adjunxit ad Dei misericordiā implorandā, ut audita verterent in opera. imò de Scripturis tractaturo, priusquam illud aggredere, preces ad Deum necessarias indicat August (b), ut nullus ex ejus sententia harum debeat esse doctus, antequàm orator, ipsa quæ horā ut dicat, accedens priusquam exeret proferentem linguam; ad Deum levem animam sitientem ut eructet quod biberit: & postea cap. 30, apud populum dicturus oret ut Deus det sermonem bonum in os ejus, &c. & quod ab aliis doctoribus petiit Augustinus, summā cum devotione præstitit, Deum. quum loquutus erat ad populum, perobnixè rogando, ut (c) quæ vera & apta essent in sermone, proferret, & quæ auditores intelligerent, quibusque fidem haberent.

Deinde precibus finitis ipsum Tractatum sunt aggressi: & plerumque ex Scripturarum lectionibus tum recitatis solebant ad auditores verba facere. Tertullianus (d) ait Scripturarum lectionem in catu proferri, prout temporum qualitas cogit aut præmonere, aut recognoscere. hoc est, Scripturas lectas ad temporum qualitatem accommodabant. ita Iustinus Martyr ait, Præsidem oratione sua populum instruere, ad imitationem rerum in Commentariis Prophetarum & Apostolorum lectarum. ap. 2. Ambros (e) historiam Iob, prophetiamque Ionæ lectas ad auditorum usum applicavit. Augustin. Tractat. in Io. capite 12, & 13. Atque idem patet ubique ex istis Tractatibus. Origenes dicit sibi propositum esse breviter auditores ex his quæ recitata sunt admonere. homilia 8. in Levit. Athanasius principio orationis de Semente, Audivimus, inquit, jam quomodo Iesus ibat per sata, & quomodo aridam manum sanaverat: quapropter mihi rectum videtur si pauca in lectionem Evangelii differamus.

Quandoque e iam illum Scripturæ locum interpretati sunt, quem populus sibi explicari anhelabat. quod M. Basilii ad populum de Christi Baptismo

tismo (a) sermonem habituri verba testantur. dicit enim, *se pietatis eorum in a de Baptis.*

Τὸ Πάπταγμα τῆς ἡμέρας ἐν
 χειρὶ ἀλαθείας τὸ πρὶν ὡς καὶ τὸ
 εὐαγγέλιον τῆς κυρίας ἡμῶν ἰησοῦ
 χειρὶ ἐνδοξοτάτης βαπτίσματος
 προσθύμιας ἐδεξάμεθα.

*Christo praeceptum de gloriosissimo Chri-
 sti baptismo prompto animo accepisse,
 & pro mediocritate sua ad dicendum se
 paratissimum agnoscit.*

utum applicarent. ita Tertull. ap. capite 39. Iustin Martyr Ap. secunda dicit, *applicanda.*
 Praesidem auditores exhortari ad imitationem rerum lectarum: nec immerito;
 Concionari enim secundum *Isychium* in Levit. libro 2. capite 9. *est populum ex-*
 hortari. Origenes contra Cels. libro 3. Christianos Scripturas lectas *enarrasse,*
ut populum ad pietatem erga Deum, ceterasque virtutes hortarentur, affirmat. Ambr.
quoque Scripturas lectas ad praesentem usum, & aedificationem populi, partim docendo,
partim increpando, accommodavit. consulatur principium sermonis quinti. idem b Serm. ad
 facit libro 5. Epist. 33. & illud officii se explevisse arguendo, increpando, & ad- *eos qui in fi-*
 monendo faterur Chrysostomus (b). *lis tantum*

Praeterea Tractatores Scripturas explicantes quandoque stabant. 1 Cor. 14. *conveniunt.*
 quandoque verò sedebant: Episcoporum enim (quorum erat praecipue de *t. 8. p. 8.*
 Scripturis tractare) solium erat in medio Ecclesiae positum, ex cujus latere *Tractatores*
 utroque sedebant Presbyteri. Constit. ap. libro secundo capite quinquagesimo *stabant,*
 septimo. Chrysostomus dum concionem habuit ad populum *sedebat in ambone, quandoque*
 seu suggestu, ut mos ejus erat. Nicephor. lib. 13. cap. 4. Ipse Chrysostomus fate- *sedebant.*
 tur se in solio sedere ac docere. homilia de non contemnenda Ecclesia t. 7. p. 891.
 Omnes populum docentes sedebant Optati seculo, licet Hieronymus quorundam
 Episcoporum supercilium, *saeculi typhum redolentium, qui veluti in specula aliqua* Hieron. in
 constituti, vix dignabantur videre mortales & alloqui conservos, perstringit. & inter *Gal. 4.*
 portentosos Samosatani mores Epistola Concilii Antiocheni hoc numerat,
 quod non contentus mediocri, ut discipulus Christi, gradum sibi in Ecclesia & thronum ad
 morem Principum hujus saeculi construxerat. Eusebius hist. 7. capite 24. Praeposito- *Orat. 26 in*
 rum, sublimibus thronis insidentium, theatrisque ipsis supercilium sublimius *plagam gran-*
 attollentium, superbiam fugillar quoque Greg. Nazian. *dinis.*

Quartò quemadmodum Tractatus à precibus inchoaverunt, ita eis ad finem
 perductis populum ad Deum invocandum excitant. hoc fecit Athanasius
 quum sermoni de Semente finem imposuit. Caterum, inquit, quia & sermo noster *Tractatum*
 satis processit, surgentes & nos ipsi extendamus manus sanctas, ut invocato rerum omnium *precib. con-*
 Deo, ipsius per Christum Dominum nostrum auxilio perfruamur. idem fecit Basilus, ut *cludunt.*
 apparet ex fine septimae homil. Hexaemer. Finita, inquit Iust. Martyr, Praepo-
 siti oratione omnes consurgimus, & preces profundimus. ap. 2. Post ex-
 positionem sacerdotes per ordinationem manus ad caelum levant. Isychius in
 Levit. libro 2. capite nono.

Oratio beati Augustini, quam post singulos sermones atque Tractatus ha-
 buit, extat in fine Commentariorum in psalmos his verbis. *Conversi ad Dominum*
 Deum Patrem omnipotentem: puro corde ei, quantum potest parvitas nostra, maximas
 atque veras gratias agamus, precantes toto animo singulari mansuetudinem ejus, ut pre-
 ces nostras in beneplacito suo exaudire dignetur: inimicum quoque à nostris actibus & co-
 gitationibus suam virtute expellat, nobis fidem multiplicet, mentem gubernet, spirituales cogi-
 tationes concedat, & ad beatitudinem suam perducatur. Per Jesum Christum filium suum
 Dominum nostrum, qui cum eo vivit & regnat in unitate. Spiritus sancti Deus, per omnia
 secula.

secula seculorum. Amen. extat quoque hæc eadem oratio sermone 30. de verbis Domini.

• Denique finitis precibus hymnos Deo canebant. statuitur in Concilio Tolentino quarto can. 11, circa ann. 671, ne ante, sed post Evangelium prædicatum canantur hymni. ita Basilii, *neque ad psalmodiam insituebantur, priusquam ad Deum factâ confessione, tandem de oratione surgerent.* idem docet Chrysostomus ab exemplo Christi hom. 83. in Matth.

*Post Tractat.
psal canunt.
Ep. 63. ad
Neocæsariem.*

C A P. V.

Num nuda Scripturarum lectio in Ecclesie congressu sit veri nominis prædicatio? Et quomodo Scripturarum lectio possit dici prædicatio.

Hæc sunt de gravissimis laboribus à Patribus in continuis sacrarum Scripturarum Tractatibus exantlatis præcipue observanda: quos qui serio observaverit; nullo negotio illi apparebit, pientissimos, & in populum instruendo laboriosissimos Patres non eo fuisse animo, ac si ad populum Christianum in Scripturarum intelligentia instituendum sufficeret nuda earum recitatio, absque ulteriori ulla explicatione in populi usum suscepta: quod varii hujus seculi Tractatores urgere non erubescunt. Qui autem hoc asserunt, aut nulla facultate ad Scripturas interpretandas pollent, aut eos ad id officii (cui præ incuriâ defunt) summâ cum solertiâ, magnoque Ecclesie emolumento subeundum, Spiritus Sanctus idoneis instruxit donis. illos pro nuda Scripturarum lectione stare, laboriososque de illis tractatus declinare, non magis miror, quàm *vulpem* (ut in fabula est) *abscissam caudam* (cujus defectum sibi dedecori verè existimabat) *aliis vulpibus ad caudas* (quasi illis oneri & vitio essent) *abscindendas persuadentem* ita illi ad scripturas exponendas inidonei hanc facultatem alius non invidere non possunt. si horum oculus (Matthæi capite 20. v. 15.) ex quo tempestivè trabem illis eximere conducit, non sit malus, ipsi viderint.

Quod ad hos qui à laboribus in scripturis explicandis posse se salvò cohibere judicant, quanquam facultate non contemnenda ad illud onus sustinendum à Deo sunt instructi, eorum desidiâ sine animi dolore perpendere, & admirari nequeo: & tamen pro Scripturis pugnant, haud aliter quàm si Scripturarum lectionibus, quas summo in pretio se apud alios habere gloriantur, nihil illis esset charius. postquam horum indolem apud se Literatiss. Theologus D. S. A. seriò perpendit, illi animum subiit, quomodo Livio-Thucydides scripta commendanti vitio verterit Aurelius Fuscus: siquidem Thucydides scripta laudavit, non in Thucydides gratiam, sed quia putavit se facilius Sallustium vincere potuisse, si prius ipsum Thucydidem præferret: ita aliquis, licet non emundæ naris, hæc faciliè poterit horum indolem subolere: nudam sacrarum Scripturarum lectionem Ecclesie commendant, non quia ipsâ delectantur, sed ut sub hoc prætextu se opponant necessariæ earum explicationi: cui alios, dum se dedunt otio, gnâviter operam navare non sine stomacho observant.

*Quomodo
Scripturarum
lectio possit
dici prædicatio.*

Scripturarum in Ecclesie congressu lectiones, nemo est adeò perfrixtæ frontis,

tis, qui negat esse necessarias ad populi fidem, & intelligentiam ampliandam: & qui scripturas legit, eum quodammodo eas prædicare non diffiteor: quum possit quicquam vel manu aut scriptione evangelizare, hoc est, annuntiare: sed *prædicationis* vox hæc magis stricte accipienda est: sub qua post Scripturarum lectiones (apud Ecclesiam Dei semper in usu & in pretio, ut prius demonstratum est) & earum interpretatio, & ad Auditores applicatio, comprehenduntur, quibus usi sunt Patres Scripturarum lectionibus finitis, sicut citata capite præcedente testimonia nobis manifestum fecerunt. neque aliter loquuntur Scripturæ. dicitur enim Act. 15. v. 21. *Singulis Sabbatis Moysen, quum esset lectus, prædicari.* Act. 15. 21. quia moris erat Iudæorum Scripturas lectas interpretari, Nehem. 8. v. 4, 7, 8. legem lectam ad populum interpretati sunt seniores è genere Levitico. hujus consuetudinis meminit Philo Iudæus, qui fuit Apostolorum coætaneus, apud Eusebium de præparat. Evang. lib. 8. ca. 2. *quum Sacerdos, inquit, aut è senioribus unus legem recitat, καὶ ἱεροὶ ἐξηγῆται: sigillatim exponit:* (eo vocabulo utimur, quando plenior alicujus rei expositionem, vel commemorationem afferimus) *idque per totum diem septimum.* Et, si plura, quam nuda Scripturarum lectio, ad constituendum idoneum novi fæderis Ministrum non essent requisita, Beatus Paulus ad Evangelium prædicandum legatione à Domino potitus, seridò apud Deum non egisset, ut *os aperiret, & ad illud prædicandum liberum, ei concederet*, quod tamen toto corde præstitit. Coloss. capite 4. v. 3. ubi quiddam amplius, quam facultatem Scripturas legendi rogasse existimandus est. & quum Dominus speculariorum cæcitatem apud Isaiam perstrinxit Isai. cap. 56. v. 10, quos vocat *canes avidissimos se ipsos pascentes, qui docere nesciunt*, an tantum ignorantia scripturas legendi notam illis inurit? Si præterea nihil ab Evangelii Ministro requiratur, quam Scripturarum lectio, tum qui eas semel in sacratissimo Ecclesiæ cætu recitaverit, illas statim prædicasse dicendus est, quasi provinciam pulchri Tractatoris abundè explevisset. & ita tandem qui levioris criminis reus coram tribunali in iudicium vocatus, & secundum quorundam regnorum consuetudinem obsoletis Canonibus innitentem, distinctè partem aliquam sacrarum Scripturarum à Iudice sibi oblatam legerit, ut supplicio miiori afficiendus capitis iudicium propter peritiam in legendo evadat; cur iste speculator satis acutus, & idoneus non sit judicandus, non video; quia *legit ut clericus.* atque ὁρθοτατῶν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας (ad quam provinciam subeundam, si Paulum consuluerimus, respondebit *εἰς ἰανὸς*; 2 Cor. cap. 2. v. 16.) secundum illos nihil aliud erit, nisi verbum veritatis distinctè legere. tandemque religiosa adolescentum in Literatiss. Academiis, quò se ad provinciâ Evangelicæ prædicationis obeundam paratiores reddant, educatio frustra erit.

Quàm parum hujus sententiæ propugnatores distent à *Gnosima*. hi ipsi vident: illos Christianorum cognitioni ita adversantes testatur Damascenus, ut *vanum & minus necessarium laborem esse dicant eorum, qui in divinis Scriptis aliquam exquirunt scientiam.* De heres.

Sed quis erit divinæ cognitionis cupidus, quem harum ineptiarum non tædebit? & de prædictis quid judicandum sit, utrum, scilicet, Scripturarum lector, earum prædicator apud Dei Ecclesiam meritò, proprièque audiet, sit penes cordatos iudicium: quum prædicatio non possit univocè de simplici scripturarum lectione, & de earum interpretatione & applicatione prædicari. prædicatio enim lectionem habet præviam, sed Scripturarum lectio in se non continet earum explicationem. Nihil addam de diversitate verborum *ἡρώα, καὶ ῥοχμα, καὶ ῥοχ ἀναγιγνώσκω, ἀναγιγνώσκω.*

CAP. VI.

Tempus antiquorum Tractatibus assignatum; quamdiu, scilicet, durabant. Tractatus non erant longi. Plerumque ad horam: sed ad horam non erant alligati: ante finem Tractatus nulli erat exeundum.

Ad pleniorē de sacris Scripturis Tractatum elucidationem aliquid de tempore ab antiquis ipsorum Tractatibus assignato tertio loco addendum est: de quo duplex occurrit quæstio: primò quamdiu durarent eorum Tractatus, secundò quoties hebdomadatim hoc erant aggressi.

Tractatus non erant longi.

De duratione suorum Tractatum Patres parum erant solliciti: ideoque ad horam, quandoque ulterius conciones produxerunt: & eos in Tractatibus non fuisse longos, ex Origenis, omniumque aliorum Patrum (qui apud populum in longum verba non protraxerunt) tractandi modo observandum occurrit. consultius enim multò iudicârunt crebriò docere, quàm diu: illudque de Scripturis tractantibus erat curæ, de quo olim Augustinum admonuit Hieronymus (a), scilicet, nè sermo in longum protractus careret intelligentia: noverant satis sermonis satietatem non minus auribus esse inimicam, quàm sit immodicus corpori cibus. ut Greg. Nazianz. orat. 42. igitur nè fastidium sermonis Auditoribus ingrata prolixitas pateret, cavebant. hâc consideratione motus M. Basilii (b) Matutinæ concioni finem imponit, nè ad vespertinum conventum auditores hebetiores redderet.

a Aug. epist. 11.

b hexæm. hom. 8.

c hom. 3. de Lazaro 1. 5. p. 242.

Præterea doctrinam sacram paulatim instillandam esse iudicârunt propter intelligentiæ in populo defectum: quod similitudine à matre infantem lactantem ad solidum cibum adducere parante declarat Chrysostomus (c). illa simul multum meri infantis ori non infundit, nè statim à puero quod fuit infusum, refundatur: idèo mater paulatim infundit, & quod traditur, statim à puero absque molestia transmittitur. ad hunc modum Patres uno eodemque tempore multa auditoribus non proposuerunt, nè quæ proposuissent ex auditorum animis effluxissent; elegerunt potius distinctis temporibus quæ dicenda habuerunt proponere. Chrysostomus quoque homil. 15. in Genesin hanc eandem rationem assignat: nempe, ut melius audita apud se rependerent.

Sed licet in longum sermones non protraxerunt, doctrina tamen sermoni tempus erat præfinitum, ut neque docentes se ipsos verborum multitudine, neque auditores delasserent (d). & qui moram concionis integræ quasi horæ spatio fuisse determinatam dixerit, non errabit. ut apparet ex Basilii concione secunda in Psalm. 14. verbis Isaia, ubi dicit se hesternâ die apud eos sermonem sub horæ spatio absolvere non potuisse, & quod 1. 5. p. 138. supererat in sequentem diem distulisse. Origenes (e) hominibus sugillat mundanis potius, quàm spiritualibus rebus studentes: quia unam aut duas horas ex integro die Deo deputant, & ad orationem in Ecclesia veniunt, præcipuam verò curam erga sollicitudinem seculi & ventris expendunt ex quibus quamdiu Ecclesiæ conventui interessant datur observare, unâ, scilicet, aut duabus horis.

Fatetur Augustinus se studiosè evitasse, nè in sermonibus ad populum de f. Ser. 11. de abominando in Sp. Sanctum peccato verba faceret, quia hanc quæstionem, verb. Dom. quam omnium maximam iudicavit (f), intra horæ (scilicet publici congressus) spatium

spatium absolvere non poterat. idem apparet ex Chrysostomo, quum sanctorum communionem, & congregationem relinquentes objurgat, praesertim quia centum sexaginta octo horas habente hebdomade, unam sibi segregavit Deum, & hanc in secularia, & ridicula consumerent. homil. de Eucharistia. & alibi hom. de non contemnenda Ecclesia t. 7. p. 891, meminit duarum horarum in quibus est Ecclesiae spiritualibus vacandum. idem t. 3. p. 523.

Sed ad horae spatium non ita erant alligati, ut nullam occasionis necessitate *Ad horam oblatam sermonem diutius apud populum non continuare potuerint.* quod Augustinus de continuandis jeuniis contra Urbicum respondit; huc referendum est (a): ille, si aliqua necessitas orietur, urgentiori actioni prandium non esse praefrendum censuit, quod confirmat exemplo Ecclesiae Act. 20, beatum Paulum sermonem usque ad mediam noctem protrahentem audire non gravantis. Idem sane de Tractatibus (qui urgenti aliqua necessitate, more solito diutius prolongari possunt) judicare, a Christiana fide quis judicabit alienum?

Verum si longi, si breves eorum erant Tractatus, qui de auditorio egressus fuisset, antequam Tractator concionem ad finem produxisset, Ecclesiae censura erat obnoxius. ob hanc causam ultimam mysterii orationem non expectantes severe vellicat Chrysostom. & alibi ab omnibus contendit ne quisquam ex Ecclesia exiret, priusquam dimitteretur. si enim ante dimissionem exierat, ut fugitivus rationem deposceretur. hom. de non contemnenda Ecclesia. In Conc. Carthag. 4. can. 24. cavetur, ut qui Sacerdote verbum faciente exivisset, terribili excommunicationis censura notaretur, videatur can. 28. Conc. Aurelian. 1. an. 507. item can. 47. Conc. Agathensis an. 506.

Denique quia ad finem usque Tractatus Auditoribus ex Ecclesiae coetu non erat exeundum, Tractatoribus finitis Tractatibus in precibus fundendis tulerunt operam, ut prius capite 4. demonstratum. hoc saltem addo: quod Chrysostomus auditores commendavit, ejus admonitiones summa cum alacritate accipientes, neque earum prolixitate offensos, sed summo rigoris tenore perpetuum audiendi desiderium, usque ad finem servantes. in principio homiliae 15. in Genesin.

Ante finem Tractatus non exeundum. hom. 83. in Matth.

CAP. VII.

Singulis diebus de Scripturis tractabant antiqui: neque alios diligenter docentes ab ea in docendo diligentia prohibuerunt.

Secundo loco non inutile erit investigare, quoties in circulo hebdomadario hoc factum ab antiquis legimus, siue quoties de Scripturis tractare apud populum solebant Patres. Cui quaestioni paucis respondeo, dicoque eos ad hoc operis singulis diebus (quoties obtulit se occasio) se accinxisse, praecipue vero Dominicis, in quibus huic labori sustinendo bis non defuerunt, quando per persecutiones illis erat liberum.

Sed quum ob quorundam praedicia res ad credendum difficilis videatur, ipsissimis testimoniis gravissimorum Authorum agemus, & utrumque ex eorum archivis per Dei gratiam edocebimus.

Primo singulis diebus habuerunt ad populum conciones, quod eorum tractatus perlustrantem non latebit. quoties enim in initio illorum Tractatum *Singulis diebus de*

Scripturis
concordantibus
antiqui.

hæc phrasis occurrit, *hesternus sermo*? Ambr. de Sacramentis lib. 3. c. 1. item lib. 3. cap. 1. item serm. 92. quem ad eundem modum incipit.

Chrysostomo necessarium videbatur ut Episcopus *quotidie sermonem faceret*, & hujus diligentie fructum indicat, ut ipsa *assuetudine præceptionis sermo-*

Ανάγκη τῷ διδασκαλῷ σπεύ-
ζειν καθ' ἐκάστῳ ὡς εἰπεῖν ἡμέ-
ραν, ἵνα τῇ γούν συνεχεία, &c.

nem auditorum animi retinere possent.

Chrysost. de Sacerdotio libro 6. & quod oneris aliorum humeris gravis-

illud licet portatu difficile, Pharisaicâ tamen austeritate ipse non declinavit, quod ejus sermones ostendunt.

Τὴν χθὲς ἡμέραν, ἐορλῶ ἔσται
διαβολικῶ, ἐπιήσεται ὑμεῖς ἐορλῶ
πνευμαλικήν, μὲ πολλῆς τ' εὐνοίας τὰς
παρ' ἡμῶν δεξάμενοι λόγους, &c.

Hesternum diem, quum esset festum satana, fecistis festum spiritus, quia multo cum animi studio recepistis quæ à nobis dicebantur, &c. hom. de Lazar.

Homiliâ trigesima quâta in Gen.

dicit, didicisti heri eximiam Patriarchæ modestiam.

Homiliâ vigesimâ secundâ in Gen. sic incipit. *reliquias hesternæ mensæ vobis hodie propono.* hujusmodi præfationes in illis homiliis sæpissimè occurrunt.

Homilia ad populum quinta, *Esi heri & nudius tertius de hac vobis loquutus sum materia, neque tamen hodie, neque cras, neque perendie eadem persuadere, &c.*

Homiliâ decima tertiâ ad populum, *ab eodem principio, & isdem proœmiis, quibus heri, & nudius tertius cepi, & hodie incipiam.*

Hæc aliæque multa apud eum observanda, eum quotidie de Scripturis tractandi apud populum officium implevisse ostendunt. Greg. Nyss. oratione secunda de 40 Martyribus mentionem facit eorum, quæ die præcedenti loquutus est ad populum, & oratione eam sequenti in illorum memoriam revocat quæ heri declarabantur.

Augustinus conclusionem secundam in psalmum sexagesimum octavum, sic incipit. *posterior pars psalmi de quo hesterno die loquuti sumus charitati vestræ, hodie mihi explicanda remanserat.* Tractatu decimo sexto in Ioannem hesterni laboris meminit. & hesternæ lectionis Tractat. 18 in Ioan. item Tractat. 21. vigesimum secundum Tractatum, Inchoat ad hunc modum. *nudius tertiani, & hesterni diei sermones redditos vobis, sequitur hodierna Evangelica lectio, &c.*

Cyprianus quotidianis Evangeliorum Tractatibus conatus est auditoribus suis fidei & scientiæ incrementa præstare. Nicephorus Alexandrum divinis institutionibus quotidie Ecclesiâ exhilarasse affirmat. hist. l. 8. c. 3.

Atque hæc de quotidianis Ecclesiæ Doctorum laboribus, in Scripturarum explicationibus exantlati: quorum tanta fuit diligentia, in greges, ipsorum curæ commendatos, vitæ pabulo fideliter alendo, ut à continuis Tractatuum laboribus non abstinere. non rerum secularium procuratores, cathedrâ relicta (quod Cypriano de lapsis sect. 4. doluit) ut postea, tum temporis evaserunt; aut nimia stipendiorum copiâ luxuriabantur: sed ut præcipuè eorum partes doctrinâ terminantur, ita diligentissimam huic officio, laborioso licet, operam impendere non gravati sunt: atque quo frequentius officiosiusque munere ad populum prædicandi defuncti sunt, eo majori honore ab omnibus bonis afficiebantur, secundum Canonem Apost. 1 Tim. 5. v. 17. quem piè observavit Theodosius Junior. Socr. l. 7. c. 22.

Nec ullibi apud Antiquos memini me legisse, cuiquam fuisse interdictum (qui

(qui facultate prædicandæ Ecclesiæ minime privatus, aut ejus censura non fuisset subiectus) ne, quoties convenienter poterat, populum sibi commissum in Scripturarum cognitione instrueret. Cyprianus, se absente, Presbyteros, ut ipsorum, & ejus paribus in grege Christi instituendo fungerentur sermo, rogat. Epist. 5. & Presbyteros assiduis exhortationibus singulos corroborantes laudat. Ep. 40. Clerus Romanus Carthaginensem ad constantiam in muneri sui functione, Christianos ad perseverantiam in confessione fidei, & idololatriæ detestationem animare, argumentis è sacris Scripturis depromptis hortatur, Cypr. ep. 3. Sed neque Cyprianus, neque Romani Carthaginenses Presbyteros à diligenti hujusce muneris functione prohibent: verum eos omni oblata occasione ad id præstandum stimulant. hoc eleganter & nervosè docet sanctus Chrysostomus homil. 15. in 2 Tim., dum omnes Ecclesiæ doctores (quos ita appellari, quia docent, contendit) excitat ad laborandum in verbo & doctrina, eosque punit, qui dicunt sermonem ac doctrinam opus non esse: quia ex ejus sententia, non parum ad ædificationem Ecclesiæ confert, si qui Ecclesiæ præfunt doctrinæ gratiā polleant; sine qua plurima Ecclesiæ disciplinæ peribunt. non itaque graviter doctrinæ incumbentes vituperat, sed honore magno afficiendos iudicat.

CAP. VIII.

Dominicis diebus solebant bis de sacris Scripturis tractare.

Veteres singulis, commodā oblata occasione, diebus de Scripturis tractasse, ipsorum nos docuerunt monumenta: sed ad hoc operis, ut dixi priori capite, præsertim Dominica se accinxerunt: (a) oportet enim eos qui Ecclesiis præfunt, in omnibus quidem diebus, sed præcipue Dominicis, omnem clerum, & populum docere pietatis & rectæ religionis eloquia. a Can. 19. Concil. in Trullo.

Et quemadmodum singulis diebus Scripturarum explicationibus operam navantur, ita ad sermonem spirituale omne diei tempus idoneum esse iudicant. Chrysosto, homilia 10. in Gen. imò eo iudice, licet nox ingrueret, spirituali doctrinæ non præjudicat: atque hinc est, quod antiquos non solum tempore matutino, sed etiam vespertino (utroque enim tempore cætus agebat Ecclesiæ, ut capite primo ostensum est) Scripturas explicavisse legimus. hoc ipsorum verba nos docebunt.

Ex initio secundæ homiliæ Basilii apparet, unam ex istis concionibus manè habitam fuisse, alteram autem post meridiem: dicit enim, *mora per paucis in* Duplex tractatus die
Μικροῖς ἑωθεν ἐν ἀλατρίῳ παντὶ verbis à primo diluculo tracta, &c.
ρήμασιν, &c. hexam. homil. 2. eamque secundam co.

Οἱ ὡς τῆς ἑσπέρας ἐνεῖνοι λόγοι hom. circa vespertinam habuit, dum in
ἀπὸ τῆς παρεσσης ἑσπέρας ea vespertinam primæ diei interpretatur,
καταλαμβάνοντες, &c. inquit, hi nostri de illa vespere sermones, ab hac vespere finem occupari, hic

meron homilia secunda circa finem. Et harum homiliarum partem alteram

τὴν μὲν, ἐωθινήν τὴν τροφὴν,
τὴν δὲ ἑσπερινὴν, &c.

matutinum alimentum, alteram ves-
pertinam letitiam auditoribus attulisse,
dicit initio tertiæ homiliæ.

In fine septimæ homiliæ admonet auditores gratias agere, & de eis inter se

Ὅσα τε ἔωθεν, καὶ ὅσα καὶ τὴν
ἑσπερινὰν ἐπήλθεν ὁ λογος, &c.

sermones facere quæ hodierno die manent
& circa vesperam ejus oratio illis ob-
tulisset.

In conclusione octavæ homiliæ convivio matutino finem imponit, ne

Ἀλλὰ τὸ μέτρον ἔστω τῆς ἐω-
θινῆς ἐσιάσεως, ἵνα μὴ ὁ ὑπερβάλ-
λων κόρος ἀμβλυτέρως ὑμᾶς πρὸς
τὴν τῶν ἑσπερινῶν ἀπόλαυσιν κα-
ταστήσῃ.

satietas sermonis exuperans auditores
ad vespertinas sumendas epulas hebetio-
res redderet.

hom. 9.

In initio sequentis homiliæ eodem
die habitæ, dicit orationem suam
epulas in aurora auditoribus apposuisse, &
illa oratio habitæ fuit circa vesperam.

cam enim ad hunc modum concludit. Silentium ecce nobis advesperascens imperat
tempus, sole jamdudum ad occasum misso. hic igitur & nos orationem hanc nostram ad
eorum quietemve deducendam esse censemus. omnia hæc M. Basilium duplicem de
Scripturis Tractatum eodem die habuisse testantur. meminitem enim tam vesper-
tini, quam matutini laboris in eo officio obeundo à se suscepti.

e. 5. p. 362.

Neque Basilio licet Magnos in diligenti scripturarum tractatione cedit M.
Chrysostomus: qui dicit, quod hodie diximus, admodum simile est ei, quod hodie adhuc
dicere decrevimus. hom. oportet hæretes esse. locus ille satis evidenter ostendit
Chrysostomum uno eodemque die duplicem habuisse sermonem. & si non,
nisi sciret in die Ecclesiæ ad audiendum Dei verbum conveniendum esset, quæ
facie Chrysostomus auditores post carnalem mensam ad spirituale convivium ve-
nire detrectantes redargueret? quod cum non semel fecisse reperimus, ita hom.
decima in Gen. & hom. nonā ad populum. e contra huic admonitioni mo-
rem gerentes laudat, quia pransi in Ecclesia convenissent. homilia decima ad
populum.

Initio orationis 67 T. 6. græcæ editionis, καὶ βαλόντες δὲ τὰς ἐσθλὰς ἀλλήλων,
&c. dicit, se fatigatum laboribus matutinae sermocinationis, reliquias tamen reponere (sci-
licet in post meridiem) & Flaviani præsentia mirifice recreatum. hæc testantur eum
eo die bis concionatum, secus Flavianus Episcopus tempore pomeridiano ad
eum audiendum non adfuisset.

Qui initium secundæ Concionis Augustini in psalmum 88. inspexerit, idem
August. fecisse concedet. jubet enim auditores ad reliqua psalmi, de quo in matutino
tempore loquutus erat, animum intendere.

Objec.

Hiscæ Patrum autoritatibus (multo licet plura apud eos occurrant) con-
tenti, plura non addemus: & qui hæc aqua lance trutinaverit, gravissimos
illos Authores bis de Scripturis tractandi eodem die labores sustinuisse nullo
negotio conperiet. Jam si aiquis (cujus palato antiquam semitam ad æter-
nam animæ salutem rectā tendentem nauseanti, novamque anhelanti præ-
dicta non arriserint) mihi objecerit, ex prædictis testimoniis non constare
Patres duplices illos labores in Scripturis enucleandis, & tractandis Dominico
sustinuisse, quod mihi erat probandum: Sanè qui ita dixerit, mihi multum
negotii

Resp.

negotii non faceret, neque meam opinionem de Patrum laboribus in hunc sensum declaratis, enervabit: nisi prius demonstraverit, Ecclesiam omnibus diebus præterquam *Dominicis* cætus (in quibus hos habuerunt sermones) vespertinos egisse; eosque in aliis diebus plùs quàm in *Dominicis* sanctificandis laborasse: quod eum ex gravissimis eorum scriptis demonstraturum ad græcas Calendas confido.

Præterea si aliis diebus, in quibus etiam laboribus mundanis vacare Ecclesiæ fuit permissum, toties Scripturis interpretandis operam dederunt, à recta ratione quis aded erit alienus, ut credat eos noluisse tantum laboris huic negotio *Dominicis* diebus (in quibus ab omnibus aliis feriantes soli cultui divino erant intenti) impendere? multo potius & rectius meo iudicio dicendum est; si aliis diebus Scripturarum Tractatibus bis se dedissent; eos, si illis arrisisset occasio, sæpius *Dominico* huic labori consecrare se voluisse: ut olim *Sifinnius* interrogatus, quare bis in singulos dies in balneis publicis, quum esset Episcopus, se lavaret? respondit quoniam tertio non possum. ita antiqui Ecclesiæ Episcopi bis diebus *Dominicis* Scripturarum explicationibus serid erant intenti. & si justam aliquam occasionem ulterius hoc agendi nanciscerentur, laborem tertiam, aut quartam vice non defugissent: ut videre est ex illo apud Augustinū sermone: quum duplicem in Scripturis explicandis prius obivisset, novam oblatam occasione (quæ erat extraordinaria) fidem eodem die tertiam vice præstitit, quisquis fuerit illius sermonis author. sic enim incipit: *Non miremini fratres charissimi si hodie ter sermonem Deo auxiliante perfecero.* serm. 33. ad fratres in Eremito.

Socr. 6. 20.

Basilii cum matutinas, tum vespertinas conciones prius vidimus, eum quoque bis ante meridiem concionantem legimus. In principio hom. habitæ in psalmum 114. se excusat, quod paulo tardius ad eum expectantes à media nocte accesserat, rationemque reddit, quia *priusquam ad eos venerat, in alio templo verba fecerat*: vigiliæ tamen istæ tantum à media nocte ad meridiem usque erant continuatæ.

Atque hæc, sæpius uno eodemque die Patres Tractatus habuisse de Scripturis, ostendunt.

CAP. IX.

Tam in veteri, quàm in novo Testamento in Sabbatica solennitate celebranda lectionem Scripturarum sequuta est earum interpretatio, expenditur utrum apud Judæos ante captivitatem Babylonicam legis interpretatio in ipsorum Sabbatis fuerit in usu?

Sunt qui prædictis testimoniis non contenti, quærunt præterea exemplum alicujus Pastoris in verbo prædicando laborantis sive in veteri, sive in novo Testamento sibi proponi, qui duplicem laborem huic operæ in Sabbatis impendisset. Horum ingenium non possum satis admirari, qui à suscepta opinione se dimoveri non patiuntur, & malunt sibi oculos eruere, quàm videre quod, velint nolint, videre cogantur. Sed agè si modo horum expectationi poterit ere-
satisfieri, & quid lucis ex ipsis Scripturarum fontibus ad huic quæstioni respondendum possit afferri, perpendamus.

Ex.

Ex utroque Testamento constat, in publicis Ecclesiæ cæribus post Scripturarum lectiones, earum interpretationem fuisse insequentem, hoc capite 3. ostendimus. ita Nehem. cap. 8. v. 5, 6, 7, 8, non solum legem Dei in publico congressu explanatè legerunt, verum etiam sensum exposuerunt. proinde nuda Scripturarum recitatio ad dandam populo intelligentiam *Leviti* sufficere non videbatur: aliàs à laboribus a luce usque ad meridiem continuatis in illis exponendis abstinuissent. ita in Judæorum cæribus in novo Testamento commemoratis, Scripturarum lectionem semper excepit earum explicatio. vide Lucæ cap. 4. v. 20. Act. cap. 13. v. 15. habitâ sacrorum librorum lectione, qui doctrinâ pollebant, eas deinde sunt interpretati. ita Act. cap. 15. v. 21, legimus, Moſen oppidatim habere, qui ipsum prædicent, quum in Synagogis per singula sabbata legatur: cujus Scripturæ sensum ex Philone Judæo exposuimus; & hæc congregatâ Judæorum Ecclesiâ Scripturas & lectas, & interpretatione illustratas fuisse docent.

Expenditur
utrum inter-
pretatio legis
fuerit in usu
ante captivi-
tatem Babyl
Object.

Sed aliqui, ut hoc responsi eludant, morem illum Scripturas interpretandi diebus sabbati apud Judæos non increbuisse sub priori templo, hoc est, ante captivitatem Babylonicam, contendunt: siquidem in Scriptis Moſis, in quibus extat sabbati institutio, priusquam in terram Canaan à Babylonia sunt reversi, nullibi ejus occurrit mentio: neque ut opinantur extat mandatum aliquod, cujus vi sacerdotes ad interpretandum legem sabbatis successivè recurrentibus obligarentur: quæ sententia à quibusdam cum plausu accepta est.

Resp.
Sabbati san-
ctificatio non
in mero otio.

Si vera sunt, quæ dicunt, tum tota Judæorum in sabbatis feriendi ratio in mero otio, aut à laboribus feriatiōe ex mandato Dei consistebat: quod facile nemo admittet: quum non solum in veteri sabbato otium à Deo erat populo Iudaico injunctum, sed sanctitatem à feriantibus à laboribus requisivit; aliter diem, in qua feriandum, sanctificandam non statuisset, quod tamen fecit (a): *Observa*, inquit Moſes, *diem Sabbati, ut sanctifices illum, quemadmodum præcepit tibi Iehovah Deus tuus*: quies in sabbato à Deo mandata non erat pars propriè dicta, sed adminiculum ejus sanctificationis, ut ex Patribus lib. priori

a Dent. 5.
12.

Οὐ δὲ ἐκ δόξιας ἐστὶ τὸ Σάβ-
βατον, ἀλλ' ἐργασίας πνευματικῆς
ὑποθέσεις ἀπ' αὐτῶν τῶν πνευ-
ματικῶν, &c.

b hom. 1. de
Lazar. 5.
p. 227.

ca. 11. docuimus. non, inquit Chry-
sostom. (b), datum est Sabbatum otii
causâ, sed ut abducti à curis rerum
temporalium, otium in spiritualibus
connumeretur.

c hom. 23.
in Num.

Imò ait eodem in loco, Judæorum fuisse vacare audiendis divinis sermonibus. ita etiam Origenes (c) fatetur divinæ legis lectorem vel doctorem ab opere suo sabbatis non desuisse, & tamen sabbatum non copulavisse. Quod autem erat lectoris vel doctoris legis opus, cui vacabant, nisi ut populum in ejus intelligentia instruerent? item B. Athanasius (d) ait; Sabbatum otium non designat,

d de Sab. &
circumcis.

οὐκ ἔν ἐκ δόξιας σημαίνει τὸ
Σάββατον, ἀλλὰ γνώσιν μὴ τῆ
ποιήσεως, πῶλαν δὲ τῆ χήμας
τῆς κλίσεως ταύτης. — γνώσεως
ἀρετῆς καὶ ἐκ δόξιας ἐνεκεν ἐδόθη τὸ

aut minuit, sed cognitionem condito-
ris intelligentiæ. non otii causâ datum
est sabbatum, quia cognitio magis ne-
cessaria est quam otium. otiosos illos
in sabbato culpabat, cō quod illud quod
propriū est sabbati, non habebant,

Σάββατον

Σάββαλον. ὡς εἶναι μᾶλλον τῷ γινώ-
σιν ἀναγκαιοτέρα τῆς δέξιας. —
δὲ γὰρ αὐτῆς ἐν τῷ Σαβ-
βάτῳ ἡπᾶτο, ὅτι ἐκ ἔχει τὸ ἴδιον
τῷ Σαββάτῳ.

Chrysostomo & Origene ostendimus.

Beato Augustino satius videbatur Iudæorum fœminas *lanam texere*, illorum *masculos terram fodere*, ut prius ex illo observavimus, quàm ut à labore ferian-
tes tempus tererent in ludicris: secundum quem aliquid amplius ad sabbatum
sanctificandum, quàm merum otium erat requisitum, otii scilicet sanctifica-
tio, sive quietis ad publicum Dei cultus exercitium consecratio: quæ in qui-
bus potius, quàm in divinæ legis recitatione, ejusque verborum sensus expli-
catione, orationibus, aliis pietatis exercitiis, poterat observari?

Sabbatum, inquit Theodoret. (a), *otium præcipiebat, sed non omne otium: quan-* a in ps. 91.
do quidem spiritus opus multiplicabat. & quod fuit illud opus spiritus in sabbato mul-
tiplicatum postea exponit; quum ait, *precibus & hymnis dare operam jubebas.*
hæc ostendunt aliquid amplius, quàm otium in sabbato à populo fuisse re-
quisitum. f.

Secundò die sabbatorum Biblicus Textus publicè non fuisset recitatus,
ejusque sensus elucidatus: tum nulli præter Sacerdotes & Levitas, alioque sa- In Sabbato
crificia ad Sacerdotes offerentes, loco ad sacrificandum Deo destinato sabbatis erat convo-
tenebantur interesse: quid opus enim erat ut sacrificantibus tantum adessent? casio sancta.
sed contrarium apparet ex ipso Textu Levit. cap. 23, v. 3. ubi solennitas sab-
bati indicatur. statuit Deus, ut *convocatio sancta* sit. si autem convocatio sab-
bati à Deo erat requisita, tum erat populi æquè ac Sacerdotum, communi
cætui adesse; quo ad finem perducto celebris illa benedictio in populum con-
gregatum à Sacerdote fuit pronuntiata. Num. 6. 23.

ta

Tertiò si nulla fuisset legis recitatio, ejusque explicatio in usu apud Iudæos Levitarum
sub priori templo, tum ad nihil aliud Sacerdotes obligabantur, nisi ut offe- erat legem
rendis sacrificiis operam darent. verùm sacræ Scripturæ testantur, Levitarum docere.
fuisse judicia Dei, & legem Israellem docere, æquè ac suffitum ad altare ap-
ponere, Deuter. cap. 33, v. 10. ubi duo Levitis munera assignantur. primò ut
populum in lege & judiciis Dei instruerent, deinde ut suffitum ad altare ap-
ponerent. Si verò populum in lege non instruxissent; tum præcipuam curam
erga minùs principale, altero munere neglecto, quod erat præcipuum, impen-
dissent. & nisi populus in legis scientia fuisset institutus, planè ignorasset in
quem usum sacrificia à Deo erant ordinata. Sed Aaron, ejusque liberi ad
docendum statuta Dei filios Israel à Deo separantur ab aliis. Levit. cap. 10, v. 11.
quod fidei iter præstiterunt, cum privatum (quoties aliquis eos de quavis ob-
lata quæstione consuluit, Deuter. cap. 17, v. 9, 10.) tum publicè. totum enim
Israellem erudiebant in verbo Dei, 2 Chron. cap. 35, v. 3. illaque provincia tam ante,
quàm post captivitatem Levitis ex officio incubuit, ut omnium instruerentur scien- b Mat. 21.
tia, quò lex ex illorum ore requireretur. Mal. cap. 2, v. 7. at quando uberiori cum Marc. 12. 6.
fructu scientiam legis divinæ in populi ædificationem promerent, quàm in 13.
publico Ecclesiæ cætu diebus sabbatorum coacto? siquidem aliis (b) diebus, in Luca 22.
quibus laboribus vacabant, hoc non poterant præstare. Christus ministerium Ioan. 5. 7. 8.
semel auspicatus frequenter in templo docuit. quare populus Zachariam victi- 18.
mas

a Luc. 1.8,
9, 10.

mas offerentem expectasset (a), si conciuiculam quandam & benedictionem ex ipso priusquam exirent, audire non illis fuisset solenne? In templo inter medios Doctores sedit Christus, audiens, eosque interrogans: quod indicat morem fuisse Doctoris in templo turbam docere. Si sabbatis itaque lex Dei in populi usum non erat enucleata, & præter sacrificia nulla alia pietatis exercitia à populo erant requisita, qua in re sabbatū erat supra alios dies nobilitatum? aliis enim quam sabbatorum diebus sacrificia offerebantur; imò bini agni unoquoque die in holocaustum jugiter erant oblati, Num. 28. non solo itaque sacrificiorum cultu, supra alios dies, in quibus etiam sacrificiis vacabant, sabbatum erat insignitum: sed præter sacrificia legis quoque interpretatio, in eaque seria ac pia exercitatio, aliaque pietatis exercitia acceperunt: quorum nomine dies sabbati præ aliis septimanæ diebus sanctior habebatur. & psalmus nonagesimus secundus in hunc finem erat exaratus, ut in Ecclesia sabbato, quo agebatur convocatio sancta, à populo concineretur.

Quartò idem evincit quæstio proposita à marito Shunamitidis 2 Regum capite 4, v. 23. quærit ille ab uxore quare proficisceretur ad Prophetam eo die, *quoniam neque erat nobis Iunium, neque Sabbatum?* qui dies ordinarii erant ad consulendum Deum, ejusque verbum audiendum, secundum Clariss. Iunium. idem quoque Lyrain illum locum, *hoc dixit*, inquit, *quia illis diebus homines frequentius ibant ad Prophetas, ad audiendum verbum Dei.* quia Prophetarum non erat sacrificiis vacare, propterea qui ad Prophetas se contulerunt, hoc fecerunt ut ab eis in lege & voluntate Dei erudirentur, at quando hoc melius quam Sabbato fieret? Clariss. Cuneus ex autoritate Rabbi Aben-*ezra* affirmat sabbatis oracula fuisse consulta. de Repub. Hebræor. lib. 2, c. 24.

Quintò si Scripturarum recitatio, earumque dilucida interpretatio à Deo non fuissent præscriptæ, tum Christus, & post eum Apostoli, qui legi interpretandæ sabbatis fideliter incubuerunt, idolopoeias infimulandi sunt: siquidem Deo in Sabbato cultum obtulerunt, quem illis in mandatis non dederat.

Synagogarum
usus
ante capti-
vitatem Ba-
bylonicam.

Denique quod ante captivitatem Babylonicam Synagogarum usus apud Iudæos inoleverat, colligitur ab ipso Mose Levit. c. 26, v. 31. ubi Hebræi per sanctuaria Synagogas, in quibus à populo hebdomadatim in sabbatis habebatur congregatio, intelligunt. de quarum ruina & vastatione Ecclesia cum Deo expostulat Psalmo septuagesimo quarto, v. 7, 8. cujus psalmi inscriptio ostendit ipsum psalmum Davide regni gubernacula administrante fuisse exaratum; inscribitur enim ad Asaph: aut igitur per Asaph (qui cum Davide cantus conscripserat, 2 Chron. cap. 29, v. 30.) erat exaratus: aut ejuscuræ commendatus; qui unâ cum filiis recitatur inter eos, qui sacris cantiones canebant, 1 Chron. cap. 25, v. 2. Si igitur Asapho superstiti tum longè ante captivitatem Synagogæ erant in usu: at in quem finem erant institutæ? in quibus sacrificia (quæ nullibi nisi Hierusalētem ædificato templo faserat offerre) non erant oblata: sed in illis populus in lege Dei per Levitas ubique in Israele dispersos, aliosque ad id muneris & officii à Deo delegatos, erat eruditus.

Quibus consideratis penes alios esto quid de incerta eorum conjectura dicendum sit, qui contendunt nullam aliam sub priori Templo legis interpretationem in usu fuisse, præter eam quam Prophetæ extraordinariè vocati suscepserunt: quâ opinione semel admittâ, non facile erit prædicta incommoda evitare, ut ex penitiori eorum inspectione cuivis apparebit: quorum conjecturæ cum bonâ eorum veniâ, & Iudæorum & Christianorum ea de re autoritates sanctis literis innixas opponimus.

Flavius

Flavius Iosephus (cui secundum D. Cumanum post sacrorum voluminum scriptores de Rep. hebr. prima debet esse fides) Iudæorum causam agens contra Appionem in sua apologia (quæ etiam teste Clariss. Cumanus usque ad miraculum erudita est) disertis verbis adfirmat, Moysen non semel legem nos, nec secundò vel sæpius audire voluisse, sed in una quaque septimana alia opera relinquentes ad legem audiendam congregari præcipi universos, eamque perfectè condiscere, &c. ita ille. si Moysis sæculq̃ invaluit illa ordinatio de hebdomadali ad legem audiendam & perdiscendam conventu, tum longè ante exilium Babylonienſe.

Philo Iudæus dum ludicrà, ridendaque spectacula morum, saltatorumque profliganda contendit; ait, morem fuisse sabbatis Philosophiæ operam dare principe antecede, ac docente, quæ opus factò aut dictò essent, reliquis audientibus: ex quo etiam nunc eos philosophari sabbatis more patrio affirmat: oratoriaque in civitatibus pro scholis virtutum agnoscit. Iudæis itaque meritò patrios ritus referentibus potius, quàm aliis de illis auguramentis habenda fides est.

Inter Christianos varii oppidò eruditi Rempublicam Hebræorum tractantes idem docuerunt, inter quos Carolus Sigonius de Republ. Hebræorum libro quinto, capite decimo. item Cornelius Bertramus pagina nonagesimâ sextâ. Clariss. Cumanus (cui multum debet Ecclesia Christiana propter labores in hebraicis antiquitatibus explicandis) ait, rectam sabbatorum observationem positam fuisse in dictorum omnium, factorumque sanctitate, atque in cultu divino, precibusque: omnia quæ legis recitationem, ejusque ad populi captum interpretationem habitam sabbatis apertè declarant; aliàs neque dicta, neque facta sanctitate claruissent: aut quomodo sine sanctarum literarum elucidatione ad preces sabbatis piè cōcipiendas Iudæorum animi fuissent instructi? imò fatetur Literariss. Cumanus, Levitas legum omnium, & rerum humanarum, divinarumque summam scientiam in Synagogis per Iudææ oppida populo tradidisse: & quando majori cum fructu, quàm sabbatis hoc præstarent Levitæ? ut verbo expediam, quamquam Talmudicam sacrarum Scripturarum interpretationem, quam antiquam Iudæorum Ecclesiam ignorasse fatemur, tum temporis inolevisse negamus: hoc tamen de vocali Levitarum interpretatione Scripturarum affirmare non possumus.

Sed ut ad propositum revertamur, congregatâ Iudæorum Ecclesiâ in veteri Testamento Scripturas & lectas, & enucleatas, ipso Sp. Sancto teste invenimus, licet de periodo temporis, quâ earum interpretatio diebus sabbatorum incepit, quidam dubitant.

Quod ad Ecclesias in novo Testamento ab Apostolis plantatas, quamdiu persecutionum turbine earum pax erat interpellata, unâ non poterant coire, nisi summâ cum difficultate: qua de causa ut diximus cap. 1, aliquando noctu, aliquando interdii suos egerunt conventus, neque iterum per totum diem illis cætum agere erat integrum: ob quam causam Tertull. (a) Christianorum esse a de fuga in judicat, si interdii Dominica solennia celebrari (propter persecutiones de quibus persecut. cap. loquitur) non possunt, tum debere potu fieri, si non per singulos, saltem per tres. hæc ultimo. docent, Ecclesiæ non fuisse permissum eo secuto, salvo & quoties volebant, interdii ad pietatis exercitia peragenda sese colligere. qui itaque à nobis duplicis in Scripturis enucleandis laboris (flagrante persecutionis flammâ, cujus seculum illud erat feracissimum) exemplum aliquod flagitaverit: ab illo me edoceri cupio, num Christiani durante persecutione bis singulis diebus Dominicis cætus egerint? si enim illis convenire fuit integrum, cur non æquè ad

a de bono
pudicitia
sect. I,

Scripturarum interpretationem, atque ad preces Deo fundendas (quum hæc munia ab Apostolo sint conjuncta 1 Corinth. cap. 14, & fideliter à Cypriano (4) Scripturas explicante observata) convenisse credendi sunt? maximè quum moris erat Ecclesiæ, quoties scripturæ erant recitatæ, eas interpretari. hoc ex Iustino, Origene, Tertulliano, Ambrosio, Augustino, aliisque non contemnendæ autoritatis Patribus cap. 4. fusè satis ostendimus.

Iraque quum in Iudaicis, Apostolicis, aliisque Apostolos insequutis Ecclesiis Scripturarum lectionem insequuta sit earum expositio, necessariò videtur sequi, si illis *Dominico* coire erat permissum, tum duplicem de Scripturis adhibuisse Tractatum: cujus in eorum congressibus frequens sit mentio: & pro certo constat ex continua Ecclesiæ praxi, ab ipsis Apostolorum temporibus preces & lectiones unà fuisse deputatas, quæ cum matutino, tum vespertino tempore celebrarentur. Nemo igitur à ratione judicabit alienum, dicere, interpretationem eorum, quæ lecta erant, fuisse insequentam: quoniam lectiones ad populum instituendum habebantur, at quomodo sine interpretatione in Scripturis lectis populus fuisset institutus? Eunuchus, quæ legerat, nisi aliquis dux viæ illi fuisset, se non potuisse intelligere respondit Act. 8. 31. imò de lectionibus solebant haberi tractatus, ut priùs dictum.

Idem quoque calamitosa illorum temporum, tot diris persecutionibus excitatis, postulavit conditio: Christianæ fidei cultoribus assiduæ exhortationes ad crucem Evangelii ergo patienter tolerandam erant pernecessariæ: neque existimandum est, solertissimos Pastores ab ipsis Apostolis, Apostolicisque viris Ecclesiæ præpositos operam non dedisse, ut quoties poterant, populum sibi commissum in fidei negotio instruerent. B. Cyprian. (b) *se pœnas pati profitetur, quum ipse singulos aggredi, ac secundum Dominum, ejusq. Evangelii ministerium cohortari non poterat, dum exilio erat multatus.* si dolori fuit vigilantissimo huic Episcopo, quia exilio impeditus, singulos ipsius inspectioni & curæ commendatos sanctissimis exhortationibus ad pietatem & patientiam stimulare non potuit, sanè quum plebi adfuit, si coram illa per lectorem nudam Evangelii lectionem recitari curasset, licet cohortationibus suis populum non excitavisset, ut opere expleret quod in lectionibus audivisset, re ipsa Episcopum fidelem se exhibuisse nunquam putasset. unde meritò D. S. A. subactissimi judicii viro absurdum videtur cogitare, primævos Episcopos fideliter suum ministerium implentes, nudâ Scripturarum lectione absque ulla apud populum explicatione fuisse contentos: quam si Episcopus non explevisset, *licet innocens & absque scandalo vitam degeret, illam absque sermone conversationem, quanquam exemplo prodesset, silentio nocere,* indicat Hieron. epist. ad Oceanum. hanc itaque diligentissimi Ecclesiarum inspectores, nisi urgente aliquâ necessitate præpediti, nunquam intermisissent: proinde apud illos Scripturarum lectiones, earum sequuta est explicatio, quoties conventus ab Ecclesia habitus.

C A P. X.

Preces ab Ecclesia die Dominico effusa: conventicula pro Ecclesiis. Preces tantum ad Deum: eas Præses incipit. Populum ad eas fundendas præparat. Sursum corda. In precibus fundendis omnium qui aderant erat una

una vox precabantur ut illis suggessit Sp. Sanctus. Quomodo hac consuetudo fuerit mutata. Pro quibus oret Ecclesia. Preces in vernacula lingua. Situs corporis in precibus fundendis. Vox Amen.

HActenus de verbi Ministerio, quo solennis fiebat *Dominici* observatio. sequitur secundum officium eo die ab Ecclesia peractum. Hoc in Precibus consistit. & Ecclesiam in suis catibus unà Deum orasse testantur Scripturæ præcepit S. Paulus in Ecclesiis fieri obsecrationes, deprecationes, interpellationes, gratiarum actiones, 1 Timoth. cap. 2. v. 1. & Apostoli cum suis unanimiter perseverasse in deprecatione, & observatione dicuntur Act. capite 1. v. 14. Ecclesia Hierosolymis collecta legitur perseverasse in doctrina Apostolorum, & communicatione, fractione panis, & precationibus, Act. 2. 42.

Preces etiam interpretatis officia eo die celebrata à Patribus ubique recensentur: congregata plebe ad *Dominica* solemnia peragenda non solum Scripturæ legebantur, sed etiam *petitiones erant delegate*, videlicet ad Deum. Tertull. de anima cap. 9. item Apol. capite 39. dicit Ecclesiam coire in cætum, ut ad Deum quasi manu factâ *precationibus ambiamus orantes*, hoc est, ut collectis omnium precibus, quali quodam spiritali exercitu, uno humili impetu Deum adeamus, eumque nobis & aliis propitium reddamus, ut exponit Clariss. D. Zanchius. Recitatis in cætu Ecclesiæ Prophetarum, Apostolorumque scriptis, illisque à Præsidente explanatis, omnes consurgentes ad Deum preces profuderunt Iustini seculo (a).

Quum Iulianus Græcorum mores ad instituta Ecclesiæ accommodare studuit, inter alia (b) *certain certarum horarum & dierum preces ad morem Ecclesiæ instituit*. Afirmat Arnobius Christianos in suis conventiculis precibus fuisse usos libro 4. 10. 21. cont. gent.

Quo loco Arnobius loca publicis Christianorum congressibus ad divini verbi interpretationem, preces Deo fundendas, & sacram Eucharistiam administrandam, assignata appellat *Conventicula*. quemadmodum Lactantius (c), cl. 5. c. 11. dum crudelitatis cuiusdam in Phrygia meminit, *qui universum populum pariter cum ipso conventiculo concremavit*. ubi loquitur de loco, ubi ipsa pietatis exercitia in suis congressibus obivit Ecclesia.

Harum quoque precum meminit alibi Arnobius lib. 1. ubi dicit, collatis precibus Christianos Christum adorare, ab eoque iusta, honesta, & auditu ejus condigna deprecari. Christianorum esse diebus festis templa Dei frequentare, & inter alia pietatis officia, *orationibus insistere*, agnoscit Cyrillus lib. 8. in Io. cap. 5.

Omnia hæc ostendunt Preces in usu fuisse apud Ecclesiam in publicis congressibus: sed Christiani in unum coacti non solum erant precibus intenti, ut vult Zonaras in Can. 16. Conc. Laodic. capitibus enim præcedentibus ex Ecclesiæ adversariis observavimus, in publico Ecclesiæ cætu Scripturas cum lectas, tum interpretatione fuisse elucidatas ab Episcopis, ~~Episcopis~~que ad hoc officii delegatis.

In precibus hisce recitandis octo præcipue commemoranda veniunt, quæ cognitu non sunt indigna. Primò omnes preces à primævis Christianis ad Deum erant effusæ. quia sciebant se (d) ab aliquo alio, quod orabant, non consequuturos, ideo ad Deum orationibus respiciebant, quum ipse sit, qui solus petita præstet.

Preces tantū ad Deum. d Tori. ap. cap. 30.

Εἰς αὐτὴν δὲ ἀπαθία, ὡς δὲ τῶν
μὴ θεῶν ὡς θεῶν αἰτεῖται.

& extrema est inscitia, ab iis qui non
sunt dii tanquam à diis petere. Clem.

Alexandr. Strom. lib. 7.

Solum itaque Deum tum temporis coluerunt Christiani. Martyres autem ut discipulos & imitatores Domini suspiciebant. Euseb. histor. lib. 4. cap. 14. neque idololatriæ sanctorum cultus tum in Ecclesiam irrepsit: quod copiose satis (fredeant licet Pontificii) eruditissimi nostri Theologi docuerunt. ideo de eo nihil amplius addam.

Præfatus
preces inci-
pit.

a apol. 2.

b l. 2. contr.

Parm. ep. c. 8

c orat. 21.

Secundò Preces in Ecclesiæ congressu effusæ, ab eo qui cæteris præerat inchoabantur, quas pro virili profudisse ait Iustinus Martyr (a): quò nomine Proterius Alexandrinus Episcopus *μεσότης θεῶν καὶ ἀνθρώπων* Mediator Dei & hominum (licet August. (b) neminem bonorum & fidelium Christianorum ferre affirmat Parmenianum ponentem Episcopum mediatorem inter Deum & populum) nuncupatur à Niceph. hist. l. 15. c. 17. & hoc laudi ducit Episcopis Greg. Nazianz.

ψυχῶν πνευματικῶν διακονῶν καὶ (c) quod animarum curam, guberna-
μεσότης θεῶν καὶ ἀνθρώπων, &c. nationemque suscipiant, mediatoresque
inter Deum & homines agant. apol.

d Thod. 4.7

propria ipsarum
virtute hæc

de Sacer. l. 6.

pro fuga. quod tamen tantum censeo de illis affirmari, quicquid Mose stant in ruptura, ut avertant iram Dei, ne populum perdat. Psal. 105. v. 23. Ipsi Imperatores fatentur in sua ad Diocesiñ Asianam epist. (d) Episcoporum precibus bella sedari, incursiones Angelorum arceri, & pestiferos demones repelli. hæc omnia illis ascribuntur, non quod procurabant; sed precibus apud Deum seriò egerunt, ut hæc mala ab Ecclesiis ipsorum curæ commendatis averteret: quorum orationibus ex immensa sua misericordia Deus annuit. ita censuit Chrysostomus, qui refert, Episcopi esse partes, ut pro civitate tota, imò pro universo terrarum orbe legatus intercedat, deprecatorque sit apud Deum, quo erga homines propitius fiat.

Præfatus po-

pulum ad

preces paravit

e Exhortatio

ad virgines.

f Plutar. in

Num. Pom.

Quum autem Præpositus se ad preces cum populo parabat, priusquam eas est aggressus, populum prævio quodam sermone præparabat. ut enim (e) animæ preparatio orationem præcedat, necessarium censet Ambrosius, nè qui Deum precatur, cum tentare videatur: quod vel hominibus solo Naturæ instinctu ductis innotuit. ut videre est in Pythagoricis, non sinentibus homines (f) per transitum adorare Deos immortales, sed mente ad id paratâ pergere suadentibus. proinde quum Imperator circa auguria, & sacrificia versabatur, clamatum est, hoc age; quæ vox quotquot sacrificiis intererant, ut devotâ mente ea expedirent, parabat. non enim in transcurso quasi sacris operandum est.

g Cypr. de
orat. Domi-
nica.

Sed veritatem hac in re, quorum animi felicissimo Scripturarum lumine sunt illustrati, magis perspicuè observarunt. ideo populo Christiano erat persuasum, ut omni carnali & mundanâ cogitatione abjectâ toto corde precibus incumberent (g), nec animus quidquam tunc, quàm id solum, quod precaretur, cogitaret. & in hunc finem Sacerdos ante orationem præfatione præmissâ parabat fratrum mentes dicendo, *SVRSVM CORDA*; & dum respondit plebs, *HABEMVS AD DOMINVM*, admonebantur, nihil aliud se, quàm Dominum cogitare debere. & hæc generalis erat præparatio, quâ populi ad quævis religionis officia mentes excitabantur, & ad ardentiorē invocationem etiam eâ auditâ erant præparati.

In precibus
omnium una
vox.

Tertiò populi animis ad hunc modum ad Preces effundendas excitatis, hoc consideratione dignum est, quod omnium qui unâ aderant, erat *μία δυνάμις καὶ ὁσ*

una

una communis oratio, quam una mente, & fide in Iesum inculpata, protulerunt. ita Ignat.

Τὸ ἄθροισμα τῶν πῶς ὁχλαῖς ἀνα-
κειμένων μίας ὡς ἓξον φωνὴν
τὴν καὶ μίαν γνώμην.

vit Athanasius Apol. ad Imperatorem

Καὶ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ
συμφωνίας τῶν λαῶν γίνεσθαι τὴν
φωνήν.

nam, & publicam. addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes,
dum orationis suae & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus
conceptis facilius apud Deum patet aditus juxta illud Matthæi capite 18.
ver. 19.

Neque mirum alicui poterit videri, unam eandemque fuisse totius Ecclesiæ
in unum congregatæ orationem, quum

Καὶ γὰρ μίαν ἐν ἐκκλησίᾳ δεῖ
φωνὴν εἶναι αἰεὶ, καθάπερ ἐνὸς ὄν-
τος Σώματος. Διὸ τὸ πρῶτον ὁ ἀνα-
γνώσκων μόνος φθέγγεται, καὶ
αὐτὸς ὁ τὴν ὁπισθοπολὴν ἔχων ἀνέ-
χεται σιγῇ καθήκοντος, καὶ ὁ ψάλλον
ψάλλει μόνος, καὶ πάντες ὑποχῶ-
σιν, ὡς ἐξ ἐνὸς σώματος ἡ φωνὴ
φέρεται, καὶ ὁ ὁμιλῶν ὁμιλεῖ μόνος.
de pectore orabant. hoc est, Sp. Sanctus illis ad preces pie concipiendas viam

Καὶ ὁ πρεσβυτέρως ὁχλαῖς ὁμοίως καὶ
ὁκαρτερίας ΟΣΗ ΔΥΝΑΜΙΣ
αὐτῷ ἀναπέμπει.

tas non recitasse, ad quarum nudam recitationem tanto conamine non erat
opus. Iust. Mart. ap. 2.

Neque aliter esse potest, quoniam novâ occasione oblata continuo novæ,
occasioni respondentes requiruntur orationes; & ob hanc causam eadem
semper esse non possunt. hoc pro more suo bellè docet Tertullian. sunt, inquit,
quæ petantur pro circumstantia cujusque, præmissâ legitimâ & ordinariâ oratione (lo-
quitur de Dominica oratione) quasi fundamento. accidentium jus, est desideriorum jus
superstruendi extrinsecus orationes. liberum est ex Tertulliani sententia Christianis
pro re nata preces ad amissim precandi formulæ à Christo præscriptæ formatæ
ad Deum emittere. ita Divinus Augustinus epist. 121. ad Probam, dicit, liberum esse
aliis atque aliis verbis, eadem tamen in orando petere, sed non de. et esse liberum alia dice-
re. hoc est, possunt aliis verbis in precibus uti, quàm quibus usus est Christus
in oratione quam Ecclesiæ præscripsit; verum animus non debet esse intentus

ep. ad Magnesianos. Clemens etiam
Alexandr. (a) dicit, orationibus dedi-
catis habere veluti unam vocem com-
munem, & unam mentem. hoc opta-
Constantium, ut omnes unam, ean-
demque sine dissonantia vocem red-
derent.

Cyprianus de oratione Dominica
agnoscit Ecclesiæ orationem esse commu-
nem, & publicam. addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes,
dum orationis suae & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus
conceptis facilius apud Deum patet aditus juxta illud Matthæi capite 18.
ver. 19.

qui prælegit, loquitur solus, & ipse qui
Episcopatum tenet, sedet interim si-
lens: qui psallit, psallit solus, & ubi
omnes succurrunt, exultant uno ore vox
defertur, & qui verba populo facit,
solus facit, inquit Chrysostomus. Hom. 36. in
item Homil. 18. in 2. Corinth. ait, 1 Cor.
communes preces fieri à Sacerdote & aliis,
omnesque unam dicere orationem.

Quandò usi sunt precibus prout illis Tert. ap. 30.
Sp. Sanctus suggessit, sine monitore, quia Preces à Sp.
Sancto sug-
monstravit, & ex ejus instinctu sine alio monitore orabant. post panis & vini gesta.
aquâ diluti oblationem preces, & gra-
tiarum actionem Præfatus pro virili
emissi. si, quantum pro virili sua po-
tuit, orabat, videtur preces conscrip-
tas non recitasse, ad quarum nudam recitationem tanto conamine non erat
opus. Iust. Mart. ap. 2.

a Stromat. 7.

Hom. 36. in
1 Cor.

Tert. ap. 30.

Preces à Sp.

Sancto sug-

monstravit,

& ex ejus

instinctu

sine alio

monitore

orabant.

post panis

& vini

gesta.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

de orat. c. 9.

Ἐχάμ δὲ ἀπαθία, ὡς τῶν
μὴ θεῶν ὡς θεῶν αἰτεῖται.

& extrema est inscitia, ab iis qui non
sunt dii tanquam à diis petere. Clem.

Alexandr. Strom. lib. 7.

Solum itaque Deum tum temporis coluerunt Christiani. Martyres autem
ut discipulos & imitatores Domini suspiciebant. Euseb. histor. lib. 4. cap. 14.
neque idololatricus sanctorum cultus tum in Ecclesiam irreperat: quod co-
piosè satis (fredeant licet Pontificii) eruditissimi nostri Theologi docue-
runt. ideo de eo nihil amplius addam.

Prescius
preces inci-
pis.

a apol. 2.
bl. 2. contr.
Parm. ep. c. 8
c orat. 21.

Secundò Preces in Ecclesia congressu effusa, ab eo qui cæteris præerat in-
choabantur, quas pro virili profudisse ait Iustinus Martyr (a): quò nomine
Proterius Alexandrinus Episcopus *πρωτὶς θεῷ καὶ ἀνθρώποις* Mediator Dei & ho-
minum (licet August. (b) neminem bonorum & fidelium Christianorum ferre affirmat
bl. 2. contr. Parmenianum ponentem Episcopum mediatorem inter Deum & populum) nun-
cupatur à Niceph. hist. l. 15. c. 17. & hoc laudi ducit Episcopis Greg. Nazianz.

Πυχῶν προσεσίαν δεῖσθαι ἢ
μεσιτείαν θεῷ καὶ ἀνθρώποις, &c.

(c) quòd animatum curam, gover-
nationemque suscipiant, mediatoresque
inter Deum & homines agant. apol.

d Theod. 4.7
propria ipsorum
virtute hæc

de Sacet. l. 6.

pro fuga. quod tamen tantum censeo de illis affirmari, quicquid Mose stant in
ruptura, ut avertant iram Dei, ne populum perdat. Psal. 105. v. 23. Ipsi Im-
peratores fatentur in sua ad Diocesin Asianam epist. (d) Episcoporum precibus
bella sedari, incursum Angelorum arceri, & pestiferos demones repelli. hæc omnia
illis ascribuntur, non quòd procurabant; sed precibus apud Deum seriò ege-
runt, ut hæc mala ab Ecclesia ipsorum curæ commendatis averteret: quorum
orationibus ex immensa sua misericordia Deus annuit. ita censuit Chrysosto-
mus, qui refert, Episcopi esse partes, ut pro civitate tota, imò pro universo terrarum
orbem legatus intercedat, deprecatorque sit apud Deum, quo erga homines propitius
fiat.

Prescius po-
pulum ad
preces paravit
e Exhortatio
ad virgines.
f Plutar. in
Num. Pom.

Quum autem Præpositus se ad preces cum populo parabat, priusquam eas
est aggressus, populum prævio quodam sermone præparabat. ut enim (e) animæ
preces paravit preparatio orationem præcedat, necessarium censet Ambrosius, nè qui Deum prece-
e Exhortatio tur, cum tentare videatur: quod vel hominibus solo Naturæ instinctu ductis
ad virgines. innotuit. ut videre est in Pythagoricis, non sinenibus homines (f) per transitum
f Plutar. in adorare Deos immortales, sed mente ad id paratâ pergere suadentibus. proinde
Num. Pom. quum Imperator circa auguria, & sacrificia versabatur, clamatum est, hoc age;
quæ vox quotquot sacrificiis intererant, ut devotâ mente ea expedirent, para-
bat. non enim in transcurso quasi sacris operandum est.

g Cypr. de
orat. Domi-
nica.

Sed veritatem hac in re, quorum animi felicissimo Scripturarum lumine
sunt illustrati, magis perspicuè observarunt. ideo populo Christiano erat
persuasum, ut omni carnali & mundanâ cogitatione abjectâ toto corde pre-
cibus incumberent (g), nec animus quidquam tunc, quàm id solum, quod precaretur, co-
gitaret. & in hunc finem Sacerdos ante orationem præfatione præmissâ parabat fra-
trum mentes dicendo, *SVRSVM CORDA*: & dum respondit plebs,
HABEMVS AD DOMINVM, admonebantur, nihil aliud se, quàm Dominum
cogitare debere. & hæc generalis erat preparatio, quâ populi ad quævis reli-
gionis officia mentes excitabantur, & ad ardentiorē invocationem etiam eâ
auditi erant præparati.

In precibus
omnium una
vox.

Tertiò populi animis ad hunc modum ad Preces effundendas excitatis, hoc
consideratione dignum est, quod omnium qui unâ aderant, erat *μία δυνάμις καὶ ἡ*
ἡ ψαλμ.

iora communis oratio, quam una mente, & fide in Iesum inculpata, protulerunt. ita Ignat.

Τὸ ἄθροισμα τῶν πᾶσι ὁχαῖς ἀνα-
κειμένων μίαν ὡσπερ ἔχον Φωνήν
τὴν κοινήν καὶ μίαν γνώμην.

vit Athanasius Apol. ad Imperatorem

Καὶ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ
συμφωνίας τῶν λαῶν γίνεσθαι τὴν
Φωνήν.

nem, & publicam. addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes,
dum orationis suae & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus
conceptis facilius apud Deum patet aditus juxta illud Matthæi capite 18.
ver. 19.

Neque mirum alicui poterit videri, unam eandemque fuisse totius Ecclesiæ
in unum congregatæ orationem, quum

Καὶ γὰρ μίαν ἐν ἐκκλησίᾳ δεῖ
Φωνὴν εἶναι αἰεὶ, καθάπερ ἐνὸς ὄν-
τος Σώματος. Διὰ τὸ τοῦτο καὶ οἱ ἀνα-
γνώσκων μόνον φθέγγεται, καὶ
αὐτὸς ὁ τὴν ὁπισκοπήν ἔχων ἀνέ-
χεται σιγῇ καθήκον, καὶ ὁ ψάλλον
ψάλλει μόνον, καὶ πάντες ὑποχω-
σιν, ὡς ἐξ ἐνὸς σώματος ἡ Φωνὴ
φέρεται, καὶ ὁ ὁμιλῶν ὁμιλεῖ μόνον.
de rectore orabant. hoc est, Sp. Sanctus

Καὶ ὁ πρεσβυτέρως ὁχλὸς ὁμοίως καὶ
ὁκαρτερίας Οἶσιν ΔΥΝΑΜΙΣ
αὐτῷ ἀναπέμπει.

tas non recitasse, ad quarum nudam recitationem tanto conamine non erat
opus. Iust. Mart. ap. 2.

Neque aliter esse potest, quoniam novâ occasione oblata continuo novæ,
occasioni respondentes requiruntur orationes; & ob hanc causam eadem
semper esse non possunt. hoc pro more suo bellè docet Tertullian. sunt, inquit,
quæ petantur pro circumstantia cujusque, præmissâ legitimâ & ordinariâ oratione (lo-
quitur de Dominica oratione) quasi fundamento. accidentium jus, est desideriorum jus
superstruendi extrinsecus orationes. liberum est ex Tertulliani sententia Christianis
pro se nata preces ad amussim precandi formulæ à Christo præscriptæ formatæ
ad Deum emittere. ita Divus Augustinus epist. 121. ad Probam, dicit, liberum esse
aliis atque aliis verbis, eadem tamen in orando petere, sed non deus et esse liberum alia dice-
re. hoc est, possunt aliis verbis in precibus uti, quàm quibus usus est Christus
in oratione quam Ecclesiæ præscripsit; verum animus non debet esse intentus

ep. ad Magnesianos. Clemens etiam
Alexandr. (a) dicit, orationibus dedi-
catos habere veluti unam vocem com-
munem, & unam mentem. hoc opta-
vunt Constantium, ut omnes unam, ean-
demque sine dissonantia vocem red-
derent.

Cyprianus de oratione Dominica
agnoscit Ecclesiæ orationem esse commu-
nem, & publicam. addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes,
dum orationis suae & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus
conceptis facilius apud Deum patet aditus juxta illud Matthæi capite 18.
ver. 19.

qui prælegit, loquitur solus, & ipse qui
Episcopatum tenet, sedet interim si-
lens: qui psallit, psallit solus, & ubi
omnes succurrunt, exultans uno ore vox
defertur, & qui verba populo facit,
solus facit, inquit Chrysostomus. Hom. 36. in
item Homil. 18. in 2. Corinth. ait,
communes preces fieri à Sacerdote & aliis,
omnesque unam dicere orationem.

Quandò usi sunt precibus prout illis
Sp. Sanctus suggessit. sine monitore, quia
illis ad preces piè concipiendas viam
monstravit, & ex ejus instinctu sine alio
monitore orabant. post panis & vini

aquâ diluti oblationem preces, & gra-
tiarum actionem Præfatus pro virili
emisi. si, quantum pro virili sua po-
tuit, orabat, videtur preces conscrip-
ta.

a Stromat. 7.

Hom. 36. in
1 Cor.

Tert. ap. 30.
Preces à Sp.
Sancto sug-
gesta.

de orat. c. 9.

ad

ad alia petenda, quàm quæ nobis in illa oratione exposuit Ch ristus.

Præterea Episcoporum erat, aliquando, quæ sibi à populo erant impetrata, Deo in orationibus commendare (a), atque hac de causa eisdem precibus uti semper non poterant, quia novæ occasionēs, ut dixi, novas requirunt orationes: præsertim quum Chrysostomo teste *eorum erat apud Deum precari ut mala cuique imminensia diverteret*, proinde quum eadem mala semper non occurrant, prout, status populi ipsorum curæ commendati requirebat, semper preces fundebant Episcopi.

Quomodo hæc consuetudo fuerit mutata. Primò igitur preces secundum temporis qualitatē erant adhibitæ, hominum mentibus ad precandum devotè à Sp. Sancto dispositis, postea verò (quando astutiâ diaboli varii in religione obrepserant errores) protractu temporis evenit, ut preces contra fidem (sive ut loquitur B. Augustinus (b), *quidam in precibus loquuti sunt contra regulam fidei*) ab aliquibus inveherentur. prospiciente Ecclesiâ huic errori triplex adhibitum erat remedium, & primò cautum fuit, ut nulli pro arbitrio precum formulas contexere, quas in publicis conventibus recitaret, liceret, sed eadem (hoc est, interprete Zonara, diuturnâ consuetudine usurpatæ) retinerentur in quoque conventu. ita Conc. Laod. can. 18.

Deinde statutum erat, ut de precibus, quibus in congressibus uterentur, cum instructioribus fratribus conferrent. ita tertio Concil. Carthaginens. can. 23. erat cautum.

Tandem definitum erat, ut nullæ aliæ preces, vel orationes, dicerentur in Ecclesia, nisi quæ à Synodo erant approbatæ. (Concil. Milevit. 2. can. 12.) ne fortè aliquid contra fidem, vel per ignorantiam, vel per minus studium sit compositum, utriusque remedium, secundi, scilicet, & tertii, occurrit mentio in Concilio Africano. Can. 70. T. 1.

Sed & in prædictis Africanis Canonibus utrum Venerandi Patres loquantur de compositis orationum formulis in publicis liturgiis, an de precibus, quas eo tempore, quo ad dicendum prodiit, qui de Scripturis erat tractaturus (quod solenne fuit Tractatoribus, ut cap. 44. ex Patribus audivimus) concepit, incertum est. ad illas potius, quàm has eos fuisse intentos, quibusdam magni nominis videtur: quandoquidem citata Canonum verba statuunt, quibus orationum formulis uterentur, quorum esset sacra administrare, quando altari assisteretur. Ita Concil. Carthag. ubi de Scripturis tractaturi non stabant. Episcopi Scripturas interpretantis solium erat in medio Ecclesiæ, ut prius ostendimus. Hoc itaque à Patribus sancitum, nè crescentibus hæreticis, suæque heterodoxa dogmata spargentibus, populo Christiano eorum praxin non satis attendenti ab hæreticis imponeretur. maximè quia eo seculo Canones erant sanciti, unaquæque factio certas precationum & hymnorum formulas in vulgus spargebat, quibus homines in fide non satis exercitatos, sed incautè ipsorum somnia exosculantes, quum in unum congregarentur, ad se allicerent: ut Chrysostomi seculo non multo post habita prædicta Concilia evenisse narrant historici (c). ut horum, inquã, conatibus statim obviam iretur, nè hæretici liturgiarum formulas, cum doctrina ab Apostolis accepta non congruentes, in vulgus spargerent; statutum est in publicis liturgiis (quæ ab uno aliquo minimè erant præscribendæ) ut nulli fas esset uti aliis orationum formulis, nisi quæ aut prius erant in usu (scilicet antequam heterodoxismi nubecula splendidam veritatis faciem obscuravit) aut subactissimi iudicii fratrum calculis essent approbatæ, aut tandem autoritate cuiusdam Synodi confirmarentur. Milevitano Patres loqui

c. Socr. l. 6.

c. 8. Niceph.

lib. 13. c. 8.

quo

loqui de huiusmodi precibus, ipsa Canonis citatis verba declarant. consula-
tur locus, extat Tomo Conciliorum primo pag. 606.

Præterea hanc horum Canonum causam fuisse apparet ex condicione tem-
porum, in quibus erant sanciti. tum enim tam *Arianismi*, quàm *Pelagianismi*
vulneribus graviter laborabat Ecclesia. ipsa etiam ratio citatos Canones mi-
nimè restringere suadet ad preces conceptas ab eo qui Tractatoris locum
apud populum obivit: siquidem illæ prout Ecclesiæ necessitas postulabat, sem-
per erant concipiendæ (ut prius nos docuit Tertullianus:) quo nomine sem-
per eadem esse non poterant: sed pro te nata, & ut necessitas populi, pro
quo Tractatoris erat sacrificia laborum Deo offerre, postulavit, erant va-
riandæ.

Econtrà verò si de Tractatoris precibus loquuntur Canones, hoc tum ob-
servari non erit indignum, quod Graviss. Patres in illis sanctionibus non sibi
proposuerant, omnibus & quibuscumq; Tractatoribus leges in precibus con-
cipiendis præscribere: sed solum iis qui in sacris non erant oppidò instructi:
loquuntur enim de quibusdā, qui *Patrem pro filio, vel filium pro Patre nominant*:
quique sibi preces aliunde descripserunt. ita Conc. Carthag. ubi suprā, nè hæc in
Religione minùs excitatis aliorum fraude, & astutiā imponeretur, statuunt, et
ut cum prudentioribus fratribus de precibus, quas descripserant, sermones
habeant priusquam eas coram populo proferrent.

Idem quoque dicendum ad *Milevisanorum Canonem*; quo cavetur, nè ali-
quid contra fidem per ignorantiam, aut per minus studium sit compositum. & tamen ex
istis sanctionibus ipsi instructiores fratres ad precum formulas, nisi ab aliis ap-
probatas, non restringuntur. satellitibus quasdam preces, quibus usi sunt Do-
mini, præscriptas à Constantino M. legimus; nullus tamen inde concludet,
ceteros Christianos nullas nisi præceptas ad Deum fuisse preces. aut igitur de
Liturgiarum orationibus, aut de Tractatoris, ad preces concipiendas præ-
ignorantia inidonei, orationibus intelligendi sunt Canones citati, & non
de aliis.

Euseb. de
vita Const. l. 4. c. 18.

Quintò in precibus ad hunc modum conceptis Deum orabant pro rebus ju-
stis, honestis, & suis auditu condignis; Arnob. cont. gentes lib. 1. & hæc in omnium
gratiam depolcebant; non solum pro familiaribus, sed etiam inimicis, pro
Imperatoribus & subditis, aliisque omnibus seriò apud Deum in precibus age-
bant; ita Arnob. libro 4. pro se ipsis, & omnibus ubique gentium, ut Iustinus
Martyr. apologiā secundā. pro Imperatorum salute, ut Tertullianus
apolo. capite 30. pro eorum ministris, pro statu seculi, & rerum quiete; Ter-
tullianus ibidem. præcipuè verò pro Ecclesia, quia totus populus Christianis unum
sunt. Cypr. de orat. Dom.

Pro quibus
orat Ecclesia.

Sextò hæc preces erant conceptæ linguâ vernaculâ. hoc pro omnibus contra
Celsum Christiani nominis protervum adversarium nos docebit Orige-
nes. contra Celsum lib. 8. ubi notum facit omnibus, quòd germanè Christiani non
usitatis quidem in sacra scriptura Dei nominibus utantur inter precandum. sed Græci
Græci, Romani Romanis. singulique precantur propriâ linguâ, Deumque celebrant pro
viribus; & omnium linguarum Dominus omnibus linguis precantes exaudit, tam variè lo-
quentes, haud secus quàm consonos, ut ita dicam, & unus vocis homines intelligens.
ubi docet, Christianos quocumque terrarum loco degerent, in precibus fun-
dendis non alio, quam vulgari ipsorum idiomate fuisse usos.

Preces in ver-
nacula lin-
gua.

Sèptimò aliquid de situ corporis in precibus concipiendis addere à re nostra

P

non

a lib. 2. ad non erit alienum. ubi inprimis, quod egregiè observat Augustinus (a), ani-
 Simplicia- madvertere erit operæ pretium : non esse præscriptum quomodo corpus ad orandum
 num q. 4. • constituitur, dummodo animus Deo præsens peragat intentionem suam. additque, quod-
 b de orat. fert Iust. Martyr ap. l. 2. Quando, inquit Cyprianus (b), stamus, ad orationem vi-
 Dom. gilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Sed genibus flexis orationes ad
 Deum effusas sæpius legimus : & hunc orandi, seu statum, seu ritum, anti-
 quissimum & cõmunissimum fuisse omnibus sæculis apparet. Clem. Alexandr.
 Stromat. 7. dicit orantes se abjicere in terram. Christiani milites genibus humi
 positis (ut Christianis solenne est quum orant) se ad preces Deo offerendas
 c contr. gent. composuisse dicuntur apud Euseb. hist. 5. cap. 5. Arnebius (c) etiam affirmat,
 lib. 1. Christianos quum collati precibus Deum adorant, prosterni : sive ut postea, genu nixo
 procumbere quum orant. preces, inquit Epiphanius in fine Panarii, imperat Ecclesia
 cum omni fidelitate, & geniculatione in ordinatis diebus.

Sed die Dominico in memoriam Dominicæ Resurrectionis de geniculis non
 adorant, eaque immunitate à die Paschæ in Pentecosten usque gavisi sunt antiquitus. ita
 d de corona Tertull. (d) Iust. Martyr q. 115. Quem morem alicubi lapsum, omnibus locis re-
 militum. c. tinendum statuit Canon vigesimus primi Concilii Nicæni. licet pro tempore
 3. quod interlabitur à Pascha ad Pentecosten in littore Tyri positis genibus ado-
 ravit S. Paulus; Act. 21. 5. post enim dies Azymorum navigavit à Philip. is,
 Act. cap. 20. v. 6. & festinabat agere Pentecosten Hierosolymis, Act. 20. 16.
 Tyrum autem in itinere suo versus Hierosolymam pervenit, ubi de geniculis
 Deum cum aliis adoravit.

Quomodo
 potes ad ori-
 entem.

Basil. de Sp.
 Sancto c. 27

Vide alias
 hujus vali-
 ditatis ratio-
 nes apud Da-
 mascenum
 de orthodoxa
 fide l. 4. c. 13

Amen.
 lib. 2. ad
 Galat.

In precibus, inquam, fundendis hoc illi erat curæ, ut summâ cum reveren-
 tiâ torum componeretur corpus, & sive ad meridiem, sive ad alias cæli plagas
 facie conversâ orandum sit, dicit Basilius nullâ scripturarum autoritate esse
 determinatum, licet levibus argumentis ad id mori veteres facie ad orientem
 conversâ precabantur. veluti quia oriens est alii creaturæ partibus præstabilior, homi-
 num scilicet opinione, Iust. Mart. qu. 118. sive quia lux cognitionis veritatis, quem-
 admodum sol, oritur in oriente, Clem. Alexandr. Strom. 7. sive quia antiquam requi-
 rimus patriam, videlicet paradisum, quem consecravit Deus ad orientem Basil. de Sp.
 Sancto cap. 27, &c. Sed quanti faciendæ sint hujusmodi bellæ rationes, meum
 non est determinare; sit penes Ecclesiam judicium. Ex prædictis patet, Chri-
 stianos versus orientem facie conversâ Deum orasse. eoque nomine Ethnici
 Christianos Deum versus Orientem præcantes criminabantur, quasi solem ado-
 rarent. Tertull. apol. 16. Sed Christianis tale mandatum à Deo in scripturis
 non extat; hæc erat traditio quam posterius à prioribus acceperunt & tamen
 non fidei, sed duntaxat ritus seu consuetudinis erat traditio : certoque constar,
 Deum non minus exaudire præcantes conversos in meridiem aut occasum,
 quam in orientem.

Postremo finitis precibus tota populi congregatio acclamabat Amen. Iust.
 Mart. ap. 2. Athanas. Ad Imper. Const. Ad similitudinem, inquit Hieronymus,
 celestis tonitru (quod intelligendum est de multitudine eorum qui sacris inter-
 erant) amen reboabat.

Hæc sunt, quæ præcipuè de precibus, sive Dominicis, sive aliis diebus con-
 ceptis, apud antiquos observanda occurrunt.

CAP. XI.

De Psalmis & Hymnis de Dominico cantatis. Apud Occidentales Ecclesias serius hymnorum usus inolevit, licet aliter sentias Baronius. Vnde desumpta hymnorum materia.

Sub precibus, de quibus hactenus, sacri etiam hymni, semper in usu apud Ecclesiam, comprehenduntur. psalmos enim in Ecclesia recitandi consuetudo, est quædam ad Deum deprecatio. *ψαλμὸς ὑμῶν ὁ ἱερός τοῦ θεοῦ.* Zonar. in can. 75. Conc. in Trullo.

B. Paulus non semel psalmorum, hymnorum, spiritualiumque cantionum, quibus fideles cum gratia in corde Domino canebant, meminit Coloss. 3. v. 16. *Hymni in & Ephes. 5. v. 19.* verum licet in utroque loco variis, non de publicis in Ecclesia cantatis hymnis, sed de privatis videatur loqui Apostolus: in publico tamen Ecclesiæ conventu eam suos habuisse hymnos extra controversiam est: quod testatur ipse Paulus 1 Cor. 14. v. 26, quum ait, *quoties convenitis, unusquisque vestrum canticum habet*, &c. ibi de hymnis in sacris Ecclesiæ congressibus recitatis Apostolum loqui nulli dubium est. ideo B. Augustino (a) visum fuit a Ecclesiam habere de hymnis, & psalmis canendis ipsius Domini, & Apostolorum docu-
menta, exempla, & præcepta.

Ex Philone meminit hymnorum Eusebius, quos ab Ecclesia recitari affirmat. histor. lib. 2. cap. 17. varios conscripsit Nepos, quibus tempore Dionysii usi sunt fratres. Euseb. 7. cap. 24. In publicis cætibz psalmos & hymnos decantatos Tertulliani ætate ipse testatur, apol. cap. 39. & alibi quum Dominica solennia recenset, dicit psalmos cani. de anima cap. 9. Plinii secundi verbis ad Trajanum, seculo amplius ante Tertullianum, agnoscit (b) Christianos habuisse cætus antelucanos ad canendum Christo & Deo. Trajani autem temporibus Ephelum rediit: Ioan. Apostolus, qui imperii gubernacula retinente Domitiano in insulam Patmon erat relegatus.

Christiani dignitate festivitates suas in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus honorabant Ephraemi seculo (c). dum docet Gregor. Nazianzenus (d) c Serm. de quomodo festa Christianorum sint celebranda, jubet hymnos pro sympansu-
mere, psalmodiam pro turpibus & flagitiosis cantibus, &c. d orat. 48.

Hymnos nocturnos ad reprimendam Arianam opinionem (e), suosque in fide confirmandos excogitavit Chrysostomus. atque Ecclesiam Catholicam, principio psalmodiæ, hymnorumque canendorum inde sumpto, sacris cantilenis uti, fateretur Nicephor. lib. 13. c. 8. homilia post reditum Chrysostomi (f) f hom. post testatur Ecclesiam ejus seculo hymnis usam fuisse. Basilii Ponti urbes circumiens populum in unum coire docuit, ac hymnis, psalmis, & orationibus vacare. Ruffin. histor. Eccles. libro 2. capite 9. & Basil. epistola ad Neocæsarienses 63.

Ex quibus apparet, cantandi morem, maximè in Orientali Ecclesia, jam inde ab Apostolis observatum fuisse: & quo magis crevit Ecclesia, psallendi usus quoque crevit.

Occidentales serius cantum receperunt. licet Baronius eat inficias, an. sexa-

gesimo sectione 33. secundum quem Damasus non canendi ritum, quem ab ipso instituta sedis exordio in R. Ecclesia dicit coaluisse, sed psalterium ex translatione septuaginta duorum interpretum ex oriente, ab Hieronymo tum Hierosolymis agente, accepit Damasus. sed Baronium in hoc deceptum, lectori fucum facere, ipsa Damasi verba demonstrabunt. quanquam Baronius de veritate huius epistolae, cui fidem faciat ipse liber Pontificalis Conc. T. 1. p. 496, dubitet. Damasi epistola ad Hieronymum petit, ut *Græcorum psallentiam* (non psalterium 72. interpretum, ut vult Baronius) *ad se dirigeret, præsertim quem apud eos nec psallentium mos teneretur, nec hymni decus in illorum ore cognosceretur.* Damasc. ep. 3. ad Hieron. Liber quoque Pontificalis (a) dicit Damasum constituisse, ut psalmi *interdium, nocturne canerentur per clericos.* si ab ipso instituta sedis Romanæ (ut vult Baronius) exordio psalmorum cantus in ea coaluisset Ecclesia, quâ facie affirmabit liber Pontificalis, Damasum constituisse, ut *psalmi cantarentur*, quod longè anteq̃ Damasum factum clamat Baronius & quod tamen liber Pontificalis Damasi constitutioni ascribit.

a Conc. T. 1.
p. 496.

b Confess.
l. 9. c. 7.

Aug. Conf.
l. 9. c. 7.

Ambrosium Mediolanensem antistitem canendi hymnos & psalmos primum apud occidentales, populos instituisse, refert Augustinus (b): neque hoc longè abhorret ab eorum sententia, qui hoc Damaso ascribunt; erant enim *ὀρχήστρας*, & quod ab uno erat inceptum, alterius ope poterat confirmari, ita Polyd. Vergil. lib. 6. ca. 2. Vtrumque morem illum canendi apud Mediolanenses viguisse planum est: nam Iustina Ambrosium persequente, plebs in Ecclesia excubabat, & tum ut psalmi & hymni canerentur, secundum morem orientalium partium, ne populus marorum radio contabesceret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multis jam & pene omnibus gregibus, & per cetera orbis imitantibus. testatur quoque Paulinus in vita Ambrosii Iustinæ tempore hymnos in Ecclesia Mediolanensi celebrari cepisse, & huius celebriatatis devotionem non solum in illa Ecclesia, verum per omnes penè Occidentis provincias manasse refert.

Hymnorum
materia.

hom. de verb.
Esaiæ 1. T. 5.
p. 128.

In explicandis cantatis ab Ecclesia antiquitus hymnis primò hymnorum materiam, deinde cantandi modum investigabimus. Quod ad ipsos hymnos attinet, eorum sonos divina eloquia suavi voce decantata animarunt, ideòque quandoque *psalterium cantabant Davidicum.* August. confess. lib. 10. cap. 33. Ita Theodoretus ait Flavianum & Diodorum *hymnos Davidicos canendos tradidisse*, hist. lib. 2. cap. 24. Chrysostomus dum indecorè cantantes vellicat, ipsa decantatorum Davidicorum psalmorum verba inter canendum prolata recenset. *divina Prophetarum cantica* Augustinus gloriatur in Ecclesia sobriè psalli. ep. 119. cap. 18.

Tertullianus ait unumquemque in Christianorum casibus post manalem aquam de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio provocari in medium Deo canere. apologia capite 39.

Quandoque etiam psalmi in Ecclesiæ cætu cantati erant ab Ecclesiæ Doctoribus conscripti. Socrates meminit psalmorum à Chrysostomo conscriptorum lib. 6. c. 8. Eusebius à Nepote, hist. lib. 7. c. 24.

Conc. Laod. can. 59. prohibetur ne privati psalmi in Ecclesia dicantur, ideo B. August. loco prædicto viro veritè Donatistis, qui relictis Davidicis psalmis, hymnos proprio ingenio excogitados concinerent.

C. A. P. XII.

Cantandi modus in Ecclesia erat ad vulgi captum, modestus & sobrius: incommoda suavioris vocis in canendo. Utilitas bene moderati cantus. Hymni modò ab uno, modò à variis decantati. Antiphona. Organa. Quomodo nullis erat licitum cantare in Ecclesia, nisi ad hoc adscriptis. Cavebamus à Musica fracta. Musica apud Pontificios in usu censura.

Secundo loco de cantandi modo apud Christianos in ipsorum cætibus usitato hoc observandum est, licet ubique canendi viguerit usus, eundem tamen cātandi modum ab omnibus non fuisse frequentatum: saltem unicè canebant veteres ut cantus à populo intelligerentur, & nè dulcedine vocis in canendo, sine pio cordis affectu deciperentur. Corinthii linguarum dono præcellentes in vulgo ignotâ linguâ canebant, sed Paulus errorem illum abrogavit, iussitque uti nota lingua, ut populus possit accinere, Amen, 1 Cor. 14. v. 15. neque aliter canentes in corde Domino, se invicem cantionibus, laudibus, & spiritalibus canticis commoverent. quod tamen ex Canone Apostolico erat Ecclesiæ injunctum. Coloss. cap. 3. v. 16. Ephes. cap. 5. v. 19. quæ docent, omnem canendi artem in Ecclesia debere ex Apostoli sententia ordinari ad vulgi captum.

Cantus ad vulgi captum.

Ita quoque erat in usu apud Ecclesiam sequentem. B. Athanasius tam modico flexu vocis lectorem psalmi faciebat sonare, ut pronuncianti vicinior esset, quàm sonanti, teste Augustino Confessi. libro 10. capite 33. S. Hieronymus B. Pauli testimonio fretus (1 Corint. cap. 14. v. 15. ubi dicit Apostolus, psallam spiritu, psallam et mente) in dicendo psalmum, (a) non dulcedinem vocis, a Hieron. ep. sed mentis affectum observandum docet: præstat enim Deum laudibus hymnisque ad Rustic.

Ἀλλὰ δὲ ἐπαίνων καὶ ὕμνων, οὐχ ἕς ἢ γεροντικῆς ἀσθενείας φωνῇ, ἀλλὰ ἕς ὃ ἀειδῆς καὶ καθαρῶς τοῦ νοῦ ἐπηχῆσθαι καὶ ἀγαμέλῃν, &c.

colere, non decantatis voce sonora, & innuata, sed modulatis in animo puro, quem solum Deus aspiciat, ut olim Philo de plantatione Noe. Africani divina Prophetarum cantica in Ecclesia (b) so-

b Aug. ep. 119. c. 18.

brie psallebant, quum Donatistæ ebrietas suas ad canticum psalmorum humano ingenio compositorum, quasi tubæ exhortationis inflammarent. ubi duplici nomine Donatistas vellicat Augustinus. primò quia lacris Prophetarum canticis relictis se ad hymnos ipsorum ingenio excogitatos cantandos reciperent: deinde quia non ad Ecclesiæ morem sobrie, sed quasi superbrâ inflati psallerent. utrumque illis vitio vertit Augustinus. quæstiones ad Iustinum Martyrem simplicium cantionem in Ecclesia agnoscunt. qu. 107.

Suavioris in canendo concentus incommoda refert Augustinus: quem olim Incommoda amplius cantum, quam res quæ canebatur, movit: cuius rei gratiâ pœnaliter se suavioris voce peccasse agnoscit, seque maluisse cantantem non audire: delecta io enim ei in canendo.

a Conf. l. 10 (a) carnis suæ cum sefellit, & plus musicæ oblectationibus permisit, quàm par erat in Ecclesia.

Ad evitanda hæc incommoda psallentes *non bonis duntaxat* nec inordinatis vociferationibus uti, nec naturam ad clamorem urgere statuitur in Conc. in Trullo can. 75. neque à pietate aut recta ratione aliena est a Zonara assignata hujus Canonis ratio. est, inquit, *ψαλμῶδία ψαλμῶδοντος* *ἐκ τῆς δὲ* psalmodia quædam ad Deum deprecatio, quæ veniam peccatorum votis supplicibus imploramus. supplicantes verò humili habitu incedere par est; sed clamores & inconditæ vociferationes, non demissionis atque modestiæ, sed audaciæ elati, ac temere exultantis animi sunt argumentum. hæc Zonaras.

b lib. 3. in Idem planè sentit Hieronymus (sc.) secundum quem *Deus non vocat, sed corde* cantandum est, nec in Tragicorum modum guttur, & fauces dulci modulamine collinendæ, ut in Ecclesia Theatrales moduli audiantur, & cantica, sed in timore, in opere, in scientia Scripturarum.

Nullus Chrysostomo melius vellicat indecorum cantandi modum à Theatris mutuatum, & clamoribus nihil certi significantibus. locus est insignis, quem, licet sit prolixus, in lectoris gratiam apponam. Sunt, inquit, quidam qui contemnentes Deum, ac Spiritus eloquia pro vulgaribus ac profanis ducentes, incompositas voces emittunt, nihil loquæ melius se gerunt hinc, quas habet insania, toto corpore tumultuantes ac circumacti, moresque præ se ferentes à spiritali statione alienos. Miser & infelix! oportebat te cum tremore ac reverentiâ angelicam glorificationem resonare, cumque terrore confessionem reddere conditori, ac per hæc delictorum veniam postulare. Tu verò mimorum & saltatorum mores hic inducis, dum indecenter manus jactas, pedibus subsultas, totoque circumageris corpore. Et qui sit, ut non metuas, neque horrescas hæc audiens adversus talia eloquia? non cogitas ipsum hic invisibiliter adesse Deum, qui unuscujusque motum metitur, & conscientia rationem habet? non cogitas quod Angeli huic stupida assistunt mensæ, cumque reverentiâ hanc circumvallant? verum tu ista non cogitas, quoniam ea quæ in Theatro audiuntur quæque spectantur mentem tuam obscurant, & idcirco quæ illic geruntur, in Ecclesiæ ritum inducis, idcirco clamoribus nihil certi significantibus animum incompositum evulgas? quomodo ergo veniam postulabis delictorum tuorum? quomodo in domum tuam recipies Dominum, qui usque adeo contempnim offeras precationem? MISERERE MEI DEVS, inquit, ac mores à misericordia alienos declarat. Clamas, SERVA ME, & speriem à salute alienam exprimis. Cur se extendunt manus ad supplicandum, quæ sospem ad sublime jactantur, & indecorè circumaguntur, quæ vehementis clamore, violentique spiritus impulsu stridulam habent nihil certi significantem? annon ista quidem partim muliercularum in trivis meretriciam artem exercentium, partim verò eorum qui in theatro vociferantur, sunt exempla? &c. hæc sunt quibus gravissimus ille Pater inconditas in hymnis decantandis voces nihil certi significantes perstringit, utpote quæ Theatra potius quàm Dei Ecclesiam deceant; quia ab illis mutuata sunt; & longè alienæ à Dei Ecclesiâ; in qua omnia cum timore peragenda propter tremendam Dei uniuscujusque in Ecclesiâ motum observantis præsentiam. imò inconditas in psallendo voces habet pro animi incompositi indicis: quæ insanos potius, quàm humiliter peccata Deo consistentes, veniamque à Deo demissè implorantes, doceant.

Utilitas bene
moderati
cantus.

Sed si quis sit, qui utilitatem cantus moderati, liquidâ voce convenientissimâque moderatione constantis, audire cupiat, legat Augustini Confessionum librum decimum & cap. 33. quum reminiscor, inquit, lachrymas meas, quas fudi ad cantus Ecclesiæ tuæ, in primordiis recuperata fidei meæ, & nunc ipso commoveor non canens, sed rebus quæ cantantur, magnam hujus instituti utilitatem agnosco. & alibi

Confess.

Confess. lib. 9. cap. 6. ait, *quantum ad Deum flevit in hymni tui, suave sonanti Ec-*
clesiæ tue vocibus commotus acriter, voces ille influant auribus me, & eliquabatur ve-
ritas tua in cor meum, & ex eo astuabas inde affectus pietatis, & currebant lachrymæ, &
bene mihi erat cum eis hæc ostendunt, Augustinū eum in Ecclesia cantum appro-
basse, qui ad ædificationem spectat: cuius ope animus auditoris magis ad
Deum eveheretur, (qualis erat cantandi modus Mediolanensis, de quo hic lo-
quitur Augustinus) non qui solummodo aures oblectaret, neque verba, quum
in cantu proferuntur, audiri, aut intelligi permitteret. hujus farinae cantus
cum lenocinio quodam vocis molliter prolatus auribus non renatis est oble-
amento (inde enim sequitur carnis delectatio, (a) cui mentem enervandam non
oportet dari:) sed ad commovendum animum, unde placidi pietatis affectus ex-
citarentur, nullius erit momenti.

Deinde in cantandi modo tum temporis apud Ecclesiam in usu observan-
 dum quoque, quandoque ab uno, quandoque à choro, quandoque ab omni-
 bus unā psalmos fuisse cantatos.

Primò in unum psallebant omnes. ita Chrysostomus (b): qui dicit, b Hom. 36.

Καὶ γὰρ μία ἐν ἐκκλησίᾳ ὁ δὲ *unam omnium vocem, unumque cor in 1 Cor. 14.*
 φωνὴν εἶναι, καὶ ὅτι ἑνὸς ὅλ- *fuisse. addit etiam ibidem; qui psallit,*
 σώματος, &c. *psallit solus, (hoc est, cantandi hymni*
verba recitat, primusque in canendo
cæteris præit, ut brevi postea Basilii verba nos docebunt) & ubi omnes succinue-
runt, velut uno ex ore vox deferunt.

Quum B. filius (c) sui sæculi modum in psalmos cantando describit, ait nunc c Epist. 63.
 in duas partes divisi alternis succincentes psallunt, deinde uni ex his hoc munus dato, ut ad Neocæsar.
 quod cantandum est prior ordiatur, reliqui succinunt, (sed psalmodiæ hujus va-
 rietatem dicit ordinatam, ut subinde precibus quoque interfertis nodi; tæ-
 dium fallerent) illucescente die omnes velut uno ore, ac corde uno psalmum Deo of-
 ferunt.

Morem Antiphonarum, id est, alternis per responsionem carminum con- *Antiphona.*
 cinendorum, non solum apud Antiochenos, sed etiam in aliis Ecclesiis, Ec-
 clesiasticæ historiæ scriptores ducunt ab Ignatio: quem carmina antiphona.
 primum instituisse ferunt. ita Socrates hist. 6. 8. & Nicephor. 13. 8. licet va-
 riis iudiciis non mediocriter hoc verissimile non videatur: quoniam hymni re-
 sponforii, aut Antiphona, tanti non sunt, ut eorum causâ necesse fuerit An-
 gelos è cælo descendere, & præcinentes apparere, (quod prædicti scriptores
 rationem Antiphonarum investigantes, affirmant) quum psalmis & hymnis
 tum non caruerit Ecclesia. quod Plinii secundi epistola ad Trajanum testatur:
 Trajano autem Imperii gubernacula tenente martyrium passus est Ignatius.
 & post Ignatium multo tempore erat una vox omnium in Ecclesia dum preces ad
 Deum erant effusæ, una omnium erat oratio, quum hymnos cantabant; velut ex uno
 ore vox erat delata, ut prius audivimus ex Chrysostomo (d).

Harmonicæ modulationis inventionē apud Syros tribuunt Ephraimo Syro. *d Chry. hom. 36. in 1 Cor.*
 Sozom. 3. 15. Theodoretus autem hoc acceptum fert Flaviano & Diodoro: Harmonici
 (qui choro in duas partes diviso, hymnos Davidicos alternis canendū tradiderunt: illi cantus au-
 morem Antiochenum sunt sectati; quem Theodoretus dicit postea ad ultimas thor.
 terrarum plagas pervagasse, lib. 2. 24.

In Occidentalibus Ecclesiis hoc Damaso R. Pontifici ascribit Platina (e): e in vita
 ejus opinio convenit cum ipsius Damasi Epistola ad Hieronymum, & cum Damasi
 libro Pontificali, ut prius commemoravimus.

Vigilianum.

Organa.

Vitalianum primum R. Pontificem cantum ordinavisse, adhibitis (ut quidam volunt) ad consonantiam *Organi*, refert Platina in ejus vita. verum author responsionum, quisquis fuerat, ad orthodoxos, quæ Iustino Martyri adjectæ sunt (a), dicit, in Ecclesia suo tempore sublatam consuetudinem cantandi per instrumenta in anima, retentaque simplices orationes eo nomine, *quia cantilene, crepitacula, & organa magis dectro videntur pueros, & insipientes, quam Ecclesiam.*

a Iust. Mar.
q. 107.

Leo secundus hymnos ad meliorem concentum redegit. ut Platina in vita Leonis.

Quomodo
nullis nisi
quibusdam
cantare in
Ecclesia fue-
rit licitum.
b an. 60.
n. 28.

Nè aliqui, præter quosdam ad cantandum adscriptos, in Ecclesia psallerent, cautum erat canone decimo quinto Laod. Concilii: cujus canonis ratio hæc à Baronio (b) assignatur. quia, inquit, quum populus promissum cantaret cum clericis, imperitia canentium sæpius accidebat, ut harmonicam illam, Ecclesia dignitati congruentem, cansionem, in composito vocum sono variè corrumpere. idè interdictum fuit ab Ecclesia populo, nè alii præter certos ad hoc opus assignatos, psallerent. ad conjecturam hanc confirmandam recurrit ad Chrysostomum. idem facit Binius Conc. T. I. in notis in Conc. Laodic.

Hom. I. de
verbis Esaja.

Quæ fuerat vera Canonis Laodicensi statuendi ratio mihi non constat. & post Conc. Laodicense prius observata testimonia nobis ostenderunt populo Christiano fuisse solenne in Ecclesia unà cum aliis psallere: sed ad Baronii conjecturam stabiliendam nihil subsidii affert Chrysostomi locus à Baronio citatus. in illo enim loco (de quo prius hoc capite audivimus) sanctiss. Chrysostomus tantum indecorum cantandi modum, à Theatris, mimis, & saltatoribus mutuatum, & clamoribus nihil certi significantibus constantem vellicat. sed populo in Ecclesia cantandi facultate non interdicat. hoc, qui Chrysostomi locum à Baronio citatum perlustraverit, non negabit. tandem, ait, *jubilationem non prohibemus*, (et contrarium à Baronio, ejusque sectatore Binius affirmatur) *sed vocem nihil significantem, non vocem laudis, sed vocem absurditatis, & inconditam, manus incassum temerè sublatas in aerem, pedes supplantantes, indecoros, effeminatosque cantus, qui sunt eorum, qui in Theatris, & hyppodromiis sociantur, lusus.* hæc Chrysostomus, quæ longè differunt ab eo, quem protulit Baronius, sensu: quod magis evidenter etiam apparet ex fine illius homiliae, in quo auditores adloquitur, ut placidè, contraque vocem ad Deum accedant, neque eorum manus in compositis motibus assollantur, sed conjunctæ Deo exhibeantur. quibus benè observatis, quâ facie Pontificii Chrysostomum populo canendi in Ecclesia facultatem denegantem potuerunt allegare?

Abhorruit
Ecclesia à
Musica fra-
cta.

lib 4. ep. 44.

In Can. 22.
Conc. Laod.

Musica apud
Pontificios
censura.

Jam ex prædictis facile est observare, Patres Musicam, quam vocant fractam, in vocis potius fragore, quam spiritus fervore consistentem, non approbasse; quasi nihil ex tali Musica Deo laudis, aut Ecclesiae utilitatis accessisset. idè ea prætermittit simplicem cansionem Ecclesiae præscripserunt. Gregorio M. displicuit, quod qui ad prædicationis officium, sacrumque ministerium eligerentur, reliquâ illâ provinciâ, ad cantus se reciperent. in Synodo R. tempore Mauriti habita. noluit Gregorius ut tantum temporis daretur cantibus, & prædicationi nullus ferè relinquatur locus. docet etiam Zonara. Lectores in Ecclesia potius canendi curam quam sacrorum librorum lectioni vacare.

Tandem quid sit de R. cantilenis ad exactos omnis Musicae generis modos concinnatis sentiendum, aliis judicandum relinquo: quum licentiam ab illis in hymnis adornandis Musicae indultam copiosè satis depinxit Cornelius Agrippa ab ipsorum professione non alienus. *hodie*, inquit, *tanta in Ecclesiis Musica*

Musica licentia est ut etiam una cum Missæ ipsius canone, obscena quæque cantumula interim in organis pares vices habeant; ipsaque divina officia, sacra & orationum preces conductus magno ære lascivis musicis, NON AD AUDIENTIVM INTELLIGENTIAM, NON AD SPIRITVS ELEVATIONEM, (ad hoc aures Pontificii arrigite, qui psalmos numeratis, at non intellectos rudere gaudetis) sed ad fornicariam pruriginem, non humanis vocibus, sed belluinis strepitibus cantillant, dum hinniunt discantur pueri, mugiunt alii tenorem, alii lairant contrapunctum, alii boant altum, alii frendent bassum. faciuntque ut sonorum plurimum audiat, verborum & orationis nihil intelligatur, sed auribus pariter, & animo, iudicii subtrahitur auctoritas. Hæc ille qui vobiscum in castris militavit, de vanitate scientiarum in fine capitis decimi sexti. in quibus Romanæ Musicæ in illorum sacris lenocinium (*Babylonica meretrice* satis dignum) & incommoda, sancto Dei cultui minime congruentia, ad vivum, ut dicitur, depinxit. & idem facit Polydorus Vergilius de inventione rerum libro 6. c. 2.

Atque hæc sunt, quæ de duobus pietatis exercitiis sub Ministerio verbi & Precibus comprehensis, *Dominico* peragenda commemoranda habui.

C A P. XIII.

Sacramentorum die Dominico administratio.

Tertium inter publica religionis exercitia, quo solennis erat diei *Dominicæ* apud veteres observatio, in sacramentorum administratione sequitur. quæ (licet ad diem *Dominicam* non erant alligata) sacris tabulis auctantibus *Dominico* erant administrata. Act. 20. v. 7. primo die hebdomadis congregatis discipulis ad frangendum panem Paulus diserebat cum eis, &c. ubi fractio panis non de convivio domestico sed de sacra Cæna exponenda est, ut lib. 1. c. 2. ostendimus. protracto enim sermone ad mediam usque noctem, panem accepit B. Paulus. (hoc collatio septimi versus cum undecimo evincit) non autem illâ noctis tempestate ad panem quotidianum frangendum convenerunt discipuli. sed statuendum est S. Cænæ inter illos celebrandæ indictum fuisse diem solennem, qui futurus erat omnibus commodior. atque ille erat primus in septimana dies, quo Ecclesiam unâ convenisse locus ille satis evidenter ostendit, eamque eodem loci convenire ad *Dominicam* cænâ medendam docet Apostolus 1 Cor. 11. 20.

Eucharistiam (sive convivium *Dominicum*, ut Tertull. lib. 2. ad Vx. ca. 4.) *Dominico* ab Ecclesia administrari solitam testatur Iustinus loco toties superius citato. ita Chrysostomus hom. 18. in Acta Apost. apol. 2.

Catechumenis (quos Competentes, id est, in fide Christiana institutos, baptismum petentes vocat) *Dominico*, post lectiones atque tractatum, in baptisteriis Ecclesiæ symbolum (quod de Baptismo intelligimus, sine quo nullus ad Eucharistiam erat admissus) tradidit Ambrosius. Ep. lib. 5.
ap. 33.

Sacramenta die *Dominico* fuisse administrata, nemo dubitat; de quorum administratione prolixam narrationem ex eruditissimis Theologorum (quorum hoc seculum per Dei gratiam satis uberem metit messem) locos Theolo-

giæ communes ex professo tractantium commentariis eruendam relinquo: nè Lectori in his bene exercitato actum agere videar: quasi post *Homerum Iliada*, ut in proverbio est. 7

C A P. XIV.

Quorum fuerit omnibus Liturgia officiis interesse, & quorum non. Catechumeni, Audientes, Competentes, Pœnitentes, eorumque varii gradus; scilicet, alii Lugentes, Audientes, Substrati, Consistentes, Eucharistiæ participantes. Quibus officiis horum erat interesse, & quibus non.

Recitatis jam officiis in publicis Ecclesiæ congressibus peractis, operæ erit pretium Lectorem admonuisse, universa Ecclesiæ membra omnibus his officiis simul non semper interfuisse. quod ex penitiori personarum, ex quibus consistit Ecclesia, observatione jam jam indicabimus: cujus rei observatio, quoniam omnium oculis non obvia est, neutiquam silentio prætereunda nobis videretur.

Univrsus populus Christianus in Ecclesia olim tribus gradibus distinguebatur. erant enim κατηχέμενοι, πιστεύοντες, & μετανοούντες, Catechumeni, Fideles, & Pœnitentes; atque hominibus in omnibus illis gradibus constitutis Liturgiæ officia quædam erant propria, ad quæ admissi à cæteris excluderentur. dum interea cæteris fideles omnibus unâ intererant.

a contra
Cels. l. 3.

b p. 576.

c Clem. Al.
pedag. t. I.
cap. 6.

redemptione

Catechumeni erant qui primò fieri Christiani cupiebant. quos Origenes (a) vocat recens admissos, sed nondum lustrationis symbolum assequutos. Vocantur autem Catechumeni, quia quamdiu erant in hac classe ab aliis voce erudiebantur in Christianæ fidei elementis. ἡ δὲ ἐν κατηχέμενοι ἀνὰ κατηχέμενος, inquit Clemens Alexandrinus (b), sine Catechismo nulli datur credere; vel ad fidem perducendi primò Catechismi doctrina imbuebantur. ἡ δὲ κατὰ τὴν κατὰ τὴν κατὰ τὴν (c) catechesis ducit ad fidem. dogmata autem in quibus erudiebantur Catechumeni extant in Constitut. Apostolic. libro 7. capite 40. scilicet, instituebantur in tremendo Sanctissimæ Trinitatis mysterio, in Creationis & divinæ providentiæ stupendo opere, præcipuè verò generis humani, & in universali futuro judicio, &c. omnia quæ compendiosè recitantur ab Augustino libro de fide & operibus, cap. 6 ubi Catechumenos admonet, ut audiant quemadmodum fideles fieri, ac vivere debeant. postea ut audiant, quæ fides, & qualis debeat esse viua Christiani. in illis itaque priusquam Baptismum appetebant erudiebantur baptizandi.

d in Catal.
Eccles. script.
in Clemente.
e Apol. ad
Domnionem

Qui hujus ordinis homines in Christianæ fidei elementis instituebant, beato Hieronymo (d) sunt κατηχέμενοι magistri, inter quos annumeratur Origenes. Euseb. histor. lib. 6. c. 8. Hieron. in Catal. Ecclesiæ script. in Origene. item Pantænus. Euseb. libro 5. cap. 10. fatetur Hieronymus (e) se Gregor. Nazianz. & Didymum in Scripturis sanctis catechistas habuisse.

Jam si quis scire desiderat ad quæ publicæ liturgiæ officia Catechumeni erant admissi; hoc non potest observari sine eorum distinctione, ejus apud veteres variis

variis in locis occurrit mentio. Catechumenorum alii *Audientes*, alii vero, *Competentes* dicebantur. illi ab audiendo verbum sortiti sunt nomen; quia re-
eens tantum admissi erant, quasi tirones, sive candidati fidei Christianæ. ideòq;
inter *Auditorum* tirocinia deputabantur, ut loquitur Tertullianus (a), dum in audi- a l. de penit.
torium non admissi, sed *ἔξω τῆς ἱερᾶς πύλης*, ut Dionys. Areopagit. de Hie- cap. 6.
rarch. libro, capite 3, *extra templi ambitum*, hoc est, interprete Zonara (b), *ἔξω τῆς ἀν-*
ικλυσίας ἐκ τῆς ἱερᾶς, *extra templum in porticu, stabant*. ubi consistentes secundum b In can. 11
Ecclesiæ consuetudinem sacram psalmorum modulationem, divinamque conc. Nic. 1.
Scripturarum recitationem in Ecclesia factam (nullus enim (c) sive gentilis,
sive Judæus, sive hæreticus ab auditu verbi erat exclusus) sive Episcopi ad po- c Conc. 4.
pulum de iis erudiendis concionem (Zonar. in Can. 19. Laodic.) tantum au- Carthag.
diebant. neque ad sacra opera, quæ deinceps in Ecclesiæ congressu sequeban- can. 84.
tur, erant admissi. ita Dionys. Areopag. Eccl. Hierarch. lib. p. 94, & 96. Ecce,
inquit Augustinus (d), *post sermonem sit missa Catechumeni* (id est, dimittebantur
Catechumeni) *manebant fideles*

d Serm. de
temp. 137.

Nullis itaque *Audientibus* ad ullum aliud sacrum patebat aditus, quàm ad
divinarum Scripturarum recitationem, quâ peractâ priusquam adorationem se
composuit Ecclesia, aut sacramentum Eucharistiæ esset administratum, di-
mittebantur. & quia Scripturarum recitationi in publico Ecclesiæ cœtu factæ
illis adesse erat indultum, ideò *Lectores* eorum dicuntur doctores. ita Optatus
apud Cyprian. (e) *Doctores audientium* audit, quia postquam erat *Lector* ordina-
tus, ejus fuit in congressibus Ecclesiæ Scripturas legere.

e epist. 24.

Catechumeni qui erant *Competentes*, hi in fide Christiana benè instituti baptis-
mum petebant (f). & quandoque à Catechumenis distinguuntur apud Am- f Aug Retr.
brosium lib. 5. ep. 33 *dimissis*, inquit, *Catechumenis* (id est, illis quos vocant
Audientes) *symbolum aliquibus dedi in baptisteriis*. quia, ut dixi, benè instituti in
fide Christiana, quasi *firmi baptismum* petebant. Augustinus sermone de tem-
pore 116.

competentibus
1. 1. c. 17.

Audientibus dimissis prælatio in catechumenos *Competentes* in genua provo-
lutos recitabatur à Diacono. Concil. Neocæsariens. can. 5. tandemque post-
quam illud (*οἱ καὶ ἡμετέροις ἀκούοντες catechumeni exite*) erat pronuntiatum, *Fide-*
libus ad sanctam Eucharistiā se præparantibus, egrediebantur, ut Zonar. in
can. Conc. Neocæs.

Oratio in
Catechum.

Pulcherrimæ orationis verba in *Competentes* pronuntiata unà cum perspicua
eorum per D. Chrysostomum explicatione, extant apud Chrysostomum,
homilia secunda, in 2. Corinth. ubi Diaconus omnes admonet, ut instanter
pro Catechumenis orent; dum inquit, *Stemus honestè, oremus intenti, ut mise-*
ricordissimus & miserationum Deus eorum orationes exaudiat, ut cordium ipsorum aures
aperiat: ut audiant quæ oculus non vidit nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt,
& infunderet ipsis verbum veritatis: ut timorem suum in ipsis seminet, & confirmet fidem
suam in animis eorum: ut justitiæ Euangelium ipsis revelet, ut det illis mentem divinam,
castam cogitationem, vitam cum veritate conjunctam: perpetuò quæ ipsius sunt cogitare,
quæ ipsius sunt sapere, quæ ipsius sunt meditari, in ipsius lege die ac nocte morari. Inten-
tius adhuc pro ipsis rogemus ut eripiat eos ab omni malo, & absurdo negotio, ab omni pec-
cato diaboli, & omni obsidione adversarii: ut dignetur eos in tempore opportuno lavacro
regenerationis, & remissione peccatorum: ut benedicat introitus & exitus eorum. omnem
vitam ipsorum; domos eorum & habitationes. filios eorum ut eos augeas & benedicas, at-
que ad mensuram ætatis perductos sapientiā instruas: ut omnia quæ ipsis præposita erunt,
ad utilitatem dirigas. Angelum pacis petite ô Catechumeni. Pacifica vobis omnia quæ

propo-

proponentur. *Pacificum hunc diem, atque omnes vestrae dies postulate. Christianos, vestros fines, quod honestum est, & quod utile, vos ipsos Deo viventi, ac Christo ipsius commendate, &c.* Quibus pronuntiatis jubet eos Diaconus surgere, eosque variis praeceptis instructos dimittit.

Atque hæc sunt *Liturgiæ* officia, quibus interesse fas erat *Catechumenis*. Secundus gradus eorum qui erant in Ecclesia, sequitur, scilicet *Fidelium*, qui omnibus *Liturgiæ* partibus ordine Capitibus præcedentibus recitato peractis intererant. neque antequam omnia illa officia ad finem erant perducta, ulli in hoc gradu constituto ab Ecclesiæ cætu discedere erat integrum, ut prius cap. sexto hujus libri observavimus, proinde de illis nihil est quod addam amplius.

Tertius autem gradus erat eorum, qui *μετανοῶντες* sive *penitentes* dicebantur. hi Christianæ religionis doctrina imbuti, sacroque Baptismatis lavacro semel tincti ipsorum nomina Ecclesiæ albo adscripserunt, sed in manifestum aliquod scelus (cujus nomine commune jus fidelium amiserant) prolapsi, ab Ecclesia spiritualibus vinculis erant ligati, usque dum sufficientia suæ resipiscentiæ signa declararent.

Horum durante publicæ penitentia tempore (quod Episcoporum judicio erat definitum can. 7. Concilii Ancyran) variæ erant classes, variaque illis in Ecclesia assignabantur loca. sine quorum observatione non facile erit indicare quibus Ecclesiasticæ Liturgiæ officiis illis interesse fuerit integrum, & quibus non durante enim penitentia ab Episcopis præscripta, omnium officiorum cum reliquo Ecclesiæ corpore non facta fuit illis copia.

Penitentium genera, sive classes quinque occurrunt apud veteres. alii *Lugentes*, alii *Audientes*, alii *Substrati*, alii *Subsistentes*, alii qui tum demum perfectè ad sacram corporis & sanguinis Domini perceptionem admittebantur. Tres horum gradus recenset Zonaras in canonem 8. Conc. Ancyran. quartum autem addit idem Author in canonem 4. ejusdem Concilii, sed omnes penitentium gradus simul extant apud Baronium anno 263. numero vigesimo nono. item Centur. Magdeb. 3. capite 6. Hi gradus recensentur à prædictis historicis ex Gregorii *Neocæsariensis* cognomento *Thaumaturgi* (si tamen Gregorii sit, quod quibusdam non videtur) canone, sive epistola, quam Græci vocant *canonicam*.

Horum primus gradus erat *αὐτολάτρευτος* sive præfletus, in quo *Lugentes* admissio peccato stabant extra Ecclesiam. Zonar. in canone 5. Conc. Neocæsariensis. ubi cum luctu & lachrymis ingredientiæ orabant, ut pro se benignam Dei misericordiam elicerent. *Fletus*, inquit Thaumaturgus apud Baronium, seu luctus est extra orarii portam, ubi peccatorem stantem oportet *Fideles* ingredientiæ orare, ut pro se precentur. *Pætas*, inquit divus Ambrosius (a), reus veniam lachrymis, pætas gemitibus, pætas populi totius fletibus, ut ignoscatur. hi dicuntur à Tertulliano, libro de penitentia, capite 9, *Presbyteris, & charis Dei ad-*
l. 1. c. 16. geniculari.

Sed hîc Lectorem admonuisse non pigebit, bene à Pamelio in suis in hunc Tertulliani locum notis esse observatum, locum illum in quibusdam editionibus mendo laborare. quidam enim habent, *Presbyteris & aris Dei adgeniculari*, quam lectionem aliqui arripientes, utpote ipsorum delirationi congruentem, hoc testimonio freti adgeniculationes ad altaria defendere satagunt. ita Bellarminus, aliique cum eo sentientes. quorum commentum, quantumcumque est, nihil est. nam in eo illos hallucinari ex ignoratione Ecclesiasticæ consuetu-

Peniten-
tium gradus.

a de penit.
l. 1. c. 16.

Bell. de missa
l. 2. c. 10.

suetudinis, meridianâ luce clarius est. quomodo enim poterant Pœnitentes aris Dei adgeniculari, quum nè intrâ septa cleri (ut omnibus in Ecclesiasticis antiquitatibus utcumque versatis satis notum) multo minùs ad aras usque tum temporis illis pervenire erat permixtum : sed extra auditorium, ut prius ex Thaumaturgo & Ambrosio audivimus, constituti, ad ingredientium genua provoluti, apud illos serio cum lachrymis agebant, ut pro se Deum obsecrarent. *Lugentes* itaque charis Dei servis cum presbyteris, tum alius Ecclesiam ingredientibus solebant adgeniculari, quia (a) eos *ambiebant*, obsecrabant, ad a *Ambr. de genua prosternebant, osculabantur vestigia.* postea, *patrocinium sanctæ plebis sibi ad Deum Pœnit. lib. 2. requirebant.* hoc enim in negotio Fabiola nobis erit exemplo : quæ ab Hiero- c. 10. nymo (b) refertur *cunctis vulnus suum aperuisse, dum dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os, neque ingressa erat Ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Mosi b Epitaph. separata consedit.* hoc fecit dum in ordine Pœnitentium staret ante diem Paschæ *Fabiola.* in Basilica Laterani, totâ urbe Romanâ spectante, Episcopo, Presbyteris, & omni populo collachrymantibus. ut Hieron. ibid.

Demophilum (quia Presbyterum, quoddam hominem ad Sacerdotis genua procidentem clementer exceperat, calce abiecerat) redarguit Dionysius Areopagita (c). Refert quoque Eusebius lib. 5. cap. ultimo, Natalium veritatis confessorem quondam seductum, sed ad Ecclesiam demum reversum, cilicio, *cep. ad Demophilum.* coque indutum, cum magno mœrore & lachrymis ad Zephyrini Pontificis pedes se abiecit, non modò cleri, sed ad laicorum etiam genua se provolvissè, ita ut Ecclesia Christi misericordis illum commiserata lamentis unâ se dederet.

Ex quibus apparet, pœnitentes in hoc gradu constitutos nullis Liturgiæ officiis cum reliquo Ecclesiæ corpore communicasse ; multoque minus ad aras (si diis placet) usque processisse, quibus adgenicularentur. Sed hæc obiter.

Porro utrum hic pœnitentiæ gradus à primitiva Ecclesia Pœnitentibus fuerit præscriptus, an verò ab eis suapte sponte susceptus, à quibusdam dubitatur ; secundum quos pœnitentiæ gradus qui primis seculis erat spontaneus, tertio postea seculo Pœnitentibus ab Ecclesia erat injunctus. Ut cumque ; unusquisque horum graduum fuit dispositio quædam quâ ad sequentem parabatur Pœnitens. sed nos in hisce gradibus explicandis Thaumaturgum sequemur.

Secundus Pœnitentium gradus erat *ἀποκρίσις*, sive *auditionis*. hi intra portam, *Audientes pœnitentes.* in loco, quem *ἀνάκτορον*, sive prodromum aut porticum templi vocant, stabant, audientes Scripturas (id est, *lectionem ligni, Prophetarum, & Evangelii*, Constit. Apost. lib. 2. ca. 39.) & doctrinas ex sacris Scripturis petitas : indigni tamen judicabantur, qui orationibus Ecclesiæ interessent. *Baron.* ubi prius. ita Zonar. in can. 11. Conc. Nic.

Tertius horum gradus erat *ὑποτάξις*, vel humiliationis : quum qui pœnitentiam agebant intra Ecclesiæ septa post suggestum, sive umbonem, (à *Fidelium* loco separati, sed in conspectu eorum) stabant, ubi præter sacrarum Scripturarum recitationem, Evangelii explicationem, orationemque, in se, & in perfectos *Catechumenos*, id est, *Competentes*, recitatam, nullis sacris intererant ; exiguoque tempore post exitum *Catechumenorum*, recitatis in eos orationibus, egrediebantur. can. 19. Concil. Laodic. *Baron.* ibid. Zonar. in can. 4. & 5. Conc. Ancyran.

Hic pœnitentiam agentes mœsti stabant, & nondum facti participes *Eucharistiæ* post ipsorum scelus admissum, cujus nomine ab Ecclesia spiritualibus vinculis erant ligati, cum planctu, & lamentatione semet ipsos interram

• pronos abjiciebant. atque hujus prostrationis gratiâ vox *ὡς ἦν* huic gradui assignatur. Tum ex adverso lamentabundus Episcopus accurrens, consimiliter humi cum ejulatu collabatur, ac tota denique Ecclesiæ multitudo lachrymis suffunditur. Post hæc Episcopus primus exurgit, ac jacentes erigit. & quantum satis est pro peccatoribus pœnitentiam agentibus precatus eos dimittit. Hæc *Sozomenus* de Ecclesiæ Romanæ consuetudine libro 7. capite 16. ubi eum de *Pœnitentibus substratis* loqui manifestum est. formula orationis in eos prolata (postquam pro eis Ecclesiam orare admonuit Diaconus) ab Episcopo extat in *Constit. Apol.* lib. 8. cap. 8, & 9. quâ peractâ exiverunt ex cœtu Ecclesiæ.

Subsistentes.

Quartus gradus erat *οὐράνιος*, ubi quî pœnitentiam agebant dicuntur *οὐράνιοι*; quia cum *Fidelibus* consistunt, neque cum *Catechumenis*, aut *Substratis Pœnitentibus* egrediebantur. *Baron.* ibid. Hi cum Fidelibus, orationibus intererant, sed ad sacram Eucharistiam non erant admissi. *Conc.* 1. Nic. can. 11. dicuntur orationum cum populo, sed absque oblatione, participes. ita can. 12. ibid. *Zonar.* in can. 4, & 5, *Conc.* Ancyran. quo nomine *D. Ambrosius* se non posse offerre dicit, si vellet *Theodosius* assistere. *Ambr.* ep. 28.

Postremus Pœnitentium gradus erat eorum qui, expleto pœnitentiæ tempore ab Ecclesia sibi præscripto, perfectè recipiebantur ab ea; & post prædicta Liturgiæ officia, quibus aderant *Subsistentes*, etiam ad corporis & sanguinis Domini participationem cum reliquo Fidelium corpore erant admissi. de quibus *Zonaras* in can. 4, & 8, *Conc.* Ancyran. Sunt qui quantum Pœnitentium gradum à quinto non distinguunt. sed *Subsistentes* ab his can. 11. 1 *Conc.* Nic., distinguuntur, ubi *χωρὶς εὐχαριστίας κοιμῶντες τῷ λαῷ τῶν εὐσεβῶν, absque oblatione participes orationis cum populo.* atque ita in postremo constituti gradu Pœnitentibus in quarto constitutis erant superiores, quia mysteriorum participatione unâ cum Fidelibus sunt dignati. verum tamen ut ingenuè fatear, in hoc potius pœnitentiæ exitus, quàm pœnitentium gradus attendendus est.

• Jam qui animum applicaverit ad prædicta *Venerandæ Antiquitatis* adversaria secum penitus perpendenda, facile erit illi observare, quorum fuerit omnibus divinatorum exercitiis adesse, & qui ab eisdem, aut eorum aliquibus ex consuetudine Ecclesiæ fuerint exclusi, dum interea Fidelium cætus, postquam erat in unum semel congregatus ~~faciunt~~ omnia prædicta officia piè, & summa cum animi devotione obibat. Verum de his pauca in transitu dixisse satis est.

CAP. XV.

De locis in quibus Ecclesia publici congressus peragebantur.

Cætus ab Ecclesia congregatos ad pietatis officia peragenda observavimus. & quid in illis factum fuerit vidimus. Tertiò de locis, in quibus agebantur hi cætus, aliquid addendum superest. requiritur enim locus ubi populus Dei, collectus in eis, quæ ad publicum ejus cultum pertinent, se exercent. Et loca quædam cultui divino destinata necessaria esse, neminem dubitaturum confido: nam sine illis publici cætus Fidelium (quorum usus prius est indi-

(cætus

catus) ad Deum colendum agi sine incommodo non possunt. Requirit itaque hic locus, ut aliquid de illorum nominibus, situ & usu, aliisque circumstantiis loca hæc describentibus, addatur. verum labori in annotandis hisce adversariis parcam, nè instar anseris inter olores gingrientis, de subiecto ab aliis subactissimi iudicii viris feliciter transacto, baibutire videar. alii provinciam in periocha hac delineanda summâ cum laude administrârunt. maximè *Dodriff. Hospinianus* vir reconditæ eruditionis, & variæ lectionis, in creditiss. Tractatu de Templis. in quo, quæ de locis ad publicos Ecclesiæ congressus destinatis cognitu necessaria sunt, describuntur, quod mihi hac vice indiguisse sat est.

Atque hæc de publicis religionis exercitiis die *Dominico* ab Ecclesia observatis.

C A P. XVI.

Privata pietatis officia die Dominico peragenda. Vbi primò de auditis examinatio. De iisdem colloquia. De futura vita meditatio. Et collectæ elemosynæ in pauperum usum.

HAftenus de sacris pietatis exercitiis (quibus solennis erat hujus diei observatio) in publicis Ecclesiæ congressibus peractis; privata sequuntur. illa à variis Ecclesiæ membris simul congregatis, hæc autem illis è publico congressu dimissis piè observabantur. quanquam enim publicè conveniebant, nè (a) *inordinata congregatio populi fidem in Christo minueret, & ut ex conspectu multo letitia major oriretur*, publici tamen Ecclesiæ cætus terminos *Dominicæ* diei sanctificationi non imposuerunt: quia publici congressus certis agebantur horis, & *Dominicum* in felicissimæ Salvatoris Resurrectionis memoriam celebrandum est in perfecto & integro die, ut lib. i. cap. 3. ostendimus. quædam igitur à Christianis post finitos Ecclesiæ congressus facienda supersunt, & hæc varia sunt. quorum quædam in piorum (quibus religio est *Dominici* sanctificationi non vacare) gratiam commemorabo.

Primò, quorum erat verbum in publicis congressibus prædicare, eis ad finem perductis populum de auditis quandoque examinabant. quod summâ cum industria antiquos præstitisse legimus. atque ob hanc causam Episcopos speculatores nominari cõtendit *Prosper*. (b) *quia speculantur actus omnium, & qualiter unusquisque cum suis in domo, & qualiter in civitate vivat, intentione religiosæ curiositatis explorant: quos bonos probaverint, honorando confirmant, quos deprehenderint vitiosos, arguentes emendant.* B. *Prosper* Episcoporum, quos Dominus Ecclesiæ speculatores constituit, partes judicabat, non solum in Ecclesiæ congressu verbi prædicationi attendere, sed etiam eo finito, & plebe dimissâ diligenter populi mores, & conversationem observare, ut, si quo modo possint, pietatem promoveant, dum, quos viderint secundum audita in congressibus ambulantes, eos ad ulteriorem in pietate progressum excitarent, aliosque audita in opera non vercentes acriter admonerent. quam provinciam, si unquam, eos die *Dominico* fideliter obivisse credimus. quod videre est in S. Chrysostomo, qui quos ad publicos Tractatus non satis attentos observaverat, se finito Tractatu eos in-

ab

a Hieron. in Gal. 4.

Post Tractatus publicos sequuta est de auditis examinatio. b de vita contempl. l. 2. cap. 2.

interrogando periculum facturum, num quæ audierant, retinere, promittit. homilia quarta in Hebr. imò se cum illis auditoribus dimittit concione longo sermone de auditis acturum admonet. in conclusione homiliæ sextæ ad populum Antioch. & alibi hujus diligentiae rationem exponit. si enim inquit, medico non est opprobrium de ægroto sciscitari: neque nobis crimen est de auditorum semper inquirere salute. sic enim moniti quid nobis expeditum sit, quid verò relictum, congruè cum disciplinâ afferemus remedia, & hanc diligentiam vocat non curiositatis, sed provisionis sollicitudinem. ubi argumento à minori ad majus necessitatem prædictæ industriæ illustrat. si enim medicus, qui caduci corporis curæ attendit, diligenter post administrata pharmaca de ægroti salutis statu inquirat, cur non multo magis Episcopis (quibus animarum inspectio est commissa) postquam saluberrimas admonitiones, & exhortationes, populo præscripserunt, ex officio incumbit observare utrum secundum audita populus vitam degat? quo omni oblata occasione necessaria præscribant remedia. ipse Chrysostomus se privatos sustinuisse labores in docendis quibusdam ex auditoribus fatetur, dum quadam iis, qui privatim secum congressi sunt, inculcabat. ita Homilia prima de Lazaro de se loquitur.

hom. 9. ad
pop.

De auditis
colloquia.

tertia

Doluit B. Cypriano ex animo in exilium relegato, quia sibi non erat integrum, singulos suæ curæ commissos aggredi, & secundum Domini & Evangelii ejus ministerium cohortari. presbyteros, diaconosque ejus vicem subeuntes, assiduus suis exhortationibus singulos corroborantes laudat. ep. 40. si itaque Cyprianus singulos ipsius curæ commendatos suis adhortationibus aggreditur, aliosque id facientes laudat, ille sibi aliquid amplius post finitos Ecclesiæ cætus, in quibus singulos aggredi non poterat, faciendum existimabat.

Privatos ab Augustino labores ad plebem catholicam instituendam, & exhortandam, frequentissimè susceptos commemorat Possidonius in ejus vita cap. 12. Omnes hi vigilantissimi Patres non solum verbum in Ecclesiæ congressibus proposuerunt; sed etiam privatim auditorum animis id inculcandum suo nobis exemplo demonstrarunt; idque quotidie ab illis factum nos ipsorum docent testimonia.

Secundò qui Patres de Dominici observatione consuluerit, eos frequentissimè auditores excitasse ad religiosam de auditis in publico congressu meditationem & colloquia, observabit. Chrysostomus non semel auditoribus pro virili persuadere conatur, ut postquam ab Ecclesia domum redierint, amici inter se, cum filiis parentes, cum servis domini meditentur, & contendant, quomodo, quæ imperata erant, expedirent. homilia quintâ ad pop. Antioch. quod variis similitudinibus bellè explicat. Sicut, inquit, multi ex prato recedentes, rosam vel violam, vel quempiam tallium florem capiunt, & digitis circumferentes recedunt; alii verò ex viridario domum redeuntes arborum ramos fructus habentes reportant; alii rursus à lautis cenis mensæ reliquias necessariis suis referunt: sic itaque & tu recedens admonitionem reporta filiis, uxori, necessariis omnibus. hæc enim admonitio & prato, & viridario, & mensâ utilior est. hæc nunquam rosæ marcescunt, hi nunquam defluunt fructus, hæc nunquam fercula corrumpuntur, postea. cogita quale est, reliquis omnibus omissis, publici & privati, de divinis semper legibus differere, & ad mensam, & in foro, & in aliis conventiculis, &c. hom. 6. ad populum. ubi variarum similitudinum inductione declarat, quid faciendum sit Christianis postquam domum è publico congressu fuerint reversi. scilicet ut de auditis in Ecclesia domi colloquia instruant. Item in principio homiliæ secundæ in Ioan. ab auditoribus flagitat, ut non tantum in publico congressu, sed domi quoque de auditis apud se invicem loquantur. & quum egressos

egressos ex Ecclesia animo non satis firmo retinentes quæ audierant, redarguit, hoc remedium huic malo præscribit, nempe, ut *domum reversi sacros replere libros, & conjugem pariter & liberos ad eorum, quæ dicta sunt, collationem vocare non graventur.* locus est insignis, quem reperiet lector libro primo, capite *Aug. decimo.*

Optamus, inquit Origenes, ut his auditis operam detis, non solum in Ecclesia *hom. 9. in audire verba Dei, sed in domibus vestris exerceri, & meditari in lege Domini die ac nocte. Levit. ibi enim Christus est, & ubique adest querentibus se.*

Ex prædictis testimonius apparet, Patres serîo apud populum egisse, ut de auditis inter se colloquia instituerent. Iam si alicui videbitur, eos in hoc toto fuisse, ut colloquia de auditis, aliis diebus, quàm *Dominicam* instituerentur, eum falli, qui hoc sibi persuadeat, nullus dubito. Si enim ut de verbo aliis diebus audito (quod eos fecisse, qui eorum scripta perlustraverit, non negabit) sermones facerent: petunt ab auditoribus; an idèò verbum Dei *Dominica* die tractatum oblivioni committendam esse judicant? nihil minus; præcipuè quum alibi auditores admonuerint, ut apud absentes post eorum è publico congressu discessum de auditis in congressu conferrent. ita Chrysostomus *homil. 10. in Genes. & illud non agentes acriter perstringit hom. 32. in Ioan. quos repetitâ domo nullum opus Christiano dignum aggredi affirmat, dum scripturatum, quas in congressu audierant, sensum non scrutantur.* tandemque rogat eos ut postquam domum fuerint reversi, operam dent quomodo quæ imperata erant implere, &c. ut diximus. *hom. 3. in Io.*

Object.

Resp.

Idem erat animus Basilio, qui serîo optabat, ut quæ in utroque congressu *homil. 7. cum matutino, tum vespertino auribus percepissent, hæc omnia auditoribus possint hexam. esse mensarii sermones, id est, dum mensis accumberent, sermones de auditis facerent.*

Monet *Augustinus* apud absentes de auditis verba facere, & ita eorum memoria erit instar ipsius vocis. præfatione in psalmum 30 & in fine in psalmum illum enarrationis dicit, *quomodo ad nos pertinet in Ecclesia loqui vobis, sic ad vos pertinet in domibus vestris agere, ut bonam rationem reddatis de his qui sunt vobis subditi.*

Tertio quia dies *Dominica* non solum in memoriam Resurrectionis Christi *Meditatio* piè celebrandam statuitur, sed etiam teste M. Basilio dies *Dominica* est imago *vita futura.* venturi seculi, licet non sit typus quietis & felicitatis in vita futura, tamen ut ipse postea explicat, *ut assiduâ commotione vitæ illius nunquàm defitura non negligamus ad eam demigrationem viaticum parare.* Basil. de Sp. Sancto capite 17. Hujusmodi autem viaticum parabit, qui eo die, dum otium ab externis rebus agit, non sibi hanc esse patriam, sed se exulem, & tandem sibi hinc commigrandum esse ad cælum, omnium fidelium patriam, serîo cogitabit.

Augustinus, sive quisquam alius libro de decem chordis capite 3, affirmat, Christiano dici, ut Sabbatum spiritualiter observet in spe futuræ quietis, quam Dominus promittit. & alibi: *Dominicus dies, Resurrectione Christi sacratus, August. de æternam non solum Spiritus, verum etiam corporis requiem præfigurat.* de hac igitur *Civitas Dei* æterna quiete eo die præcipuè cogitandum est Christianis, acceptâ diei *Dom. l. 22. c. 30. minica* quietis occasione; licet ad hujus requiei, ut dixi, significationem propriè non sit instituta, tanquam ejus rei typus.

Quod de modo sabbati observandi tradit Ignatius, aptissimè ad *Dominici* celebrationem potest accommodari. ille vult unumquemque sabbatizare spiri- *Epist. ad tualiter, meditatione legis, non corporis refocillatione, & remissione, & operum Dei Magnæ.*

admiratione, quæ solennitati sabbati Christiani vel imprimis conveniunt, in quo Christianorum est in hoc incumbere, sese colligere, animosque piis æternæ quietis (cujus in *Dominico* requies secundum Basilium *est imago*) futuri seculi cogitationibus pascere, quibuscumque poterunt modis. ideo congressu publico finito pia quoque *Meditatio* sequuta est, quæ *Dominici* sanctificationi apprimè convenit, hominum animis per auditum verbi, publicas preces, aliaque publica religionis munia eo die peracta, summo ardore ad cælestia experenda inflammatis. Atque eo animo veteres fuisse libro 1. capite 5. testimonia citata me tacente testantur. Patres enim ut vidimus *Dominicum* cultui divino dicatum agnoscunt, nihilque toto eo die nisi quod ad animæ salutem spectet, Christianis sive in cætibz agentibus, sive ex illis dimissis agendum judicant. hoc pro omnibus solus *Origenes* palàm faciet. qui dum ostendit in quibus sabbati Christiani observatio consistit, inter alia jubet (a) *de cælestibus cogitare, de futura spe sollicitudinem agere, venturum judicium præ oculis habere, & non respicere ad præsentia & visibilia, sed ad invisibilia & futura.* hæc piam meditationem diæ *Dominicæ* necessariò habendam esse demonstrant; cujus ope Christianorum animi à terrenis ad cælestia evehantur; quò possit eorum conversatio esse in cælis, unde *Salvatore* expectant, Phil. cap. 3. v. 20. etiam dum in terris degunt.

a hom. 23.
in Num.

b hom. 15.
in Gen.

c hom. 5. ad
popul.

Apud auditores seriò agit *Chrysostomus* (b), ut quæ in auditorio erant recitata memoriæ commendarent, secumque omnia expenderent, ut audita in cogitationibus ipsorum considerent. neque hoc solum ab illis flagitat, sed etiam Deum perobnixè rogat (c), ut non solum dum auditorio intererant, eorum quæ à se dicebantur memores essent, sed ut ea domi secum expenderent, & in foro, vel ubicumque commorarentur.

Tam si religiosa de auditis in *Dominico* Meditatio sit via ad æternam in cælis Sabbati observationem Christianis; (quibus *ἀποδοίαν σαββατοῦ καταλείψαντες* sabbatismum, Heb. 4. 9.) si eorum sit spes futuram, & tremendum judicium eo die præ ipsorum oculis habere, animosque futuræ vitæ cogitationibus exhilarare; si non solum animo attento dum auditorio interlunt aufcultandum sit iis quæ dicuntur, sed post egressum ubicumque moram faciunt, eorum etiam sit audita in memoriam revocare; denique si seriò apud Deum vigilantissimi Patres egerunt, ut auditorum animi ad hoc agendum impellerentur, quæ omnia ex citatis testimoniis manifesta sunt: tum non sine causa finitis publicis congressibus *Meditationem* de auditis necessariò à Christianis requiri affirmavimus.

Elemosyna
collecta.

Apol. 2.

Quartò munera, quæ *Collectæ* postea vocantur, in usum pauperum diæ *Dominicæ* erogata legimus. ita præcepit B. Paulus 1 Corinth. capite 16. v. 2. ad primam sabbatorum *unusquisque vestrum apud se reponat, recordans quicquid commodum fuerit, &c.* & percommode diem sacri cætus ad elemosynas colligendas elegit Apostolus. quò melius Christianorum animi in eas in pauperum usum erogandas inflammarentur per auditum verbi, publicas preces, sacrasque lectiones eo die habitas. Accedit veteris Ecclesiæ consensus. Iustinus Martyr dicit, congregatâ Ecclesiâ diæ solæ copiosiores pæd arbitrio suo quod illis visum sit contribuere, & quod ita colligunt, apud Præpositum in omnium, qui egeni sunt, usum dependi. hujus consuetudinis Tertullianus quoque in apologia meminit, alii que qui post eum in Ecclesia floruerunt. quod ita manifestum est ut de eo neminem dubitaturum arbitrer.

Hæc sunt quædam ex variis, quibus post fixos in Ecclesia publicos congressus, præcipuam veteres navarunt operam. quæ qui pensulatè perpendit,

derit, ille privatam diei *Dominicæ* observationem Patribus venerandis non fuisse ignoram facile conceder; siquidem auditores finitis congressibus quandoque examinabantur de auditis; eosque ut de illis inter se sermones sererent Episcopi admonebant; & ut ipsorum animos divinis de verbo in publico congressu audito Meditationibus pascere rogabant; variaque quæ in pauperum solamen conducirerent, studiosè conferebant.

Atque hæc breviter de publica & privata diei *Dominicæ* festivitate celebranda dicta sunt.

CAP. XVII.

EPILOGVS.

Qui commemorata hæc sacrarum Scripturarum, & beatissimorum Patrum testimonia, seriò secum perpendere non gravabitur, diem *Dominicam* solennem fuisse habitam ab Ecclesiâ ipso Apostolorum seculo, & deinceps, non ibit inficias. sanctam ejus observationem divinitus institutam non poterit non agnoscere. quæ ejus solennitatem impediunt, & in quibus ejus solennis sanctificatio, sive publica, sive privata consistit, facile perspiciet.

In quibus asserendis, licet mare quoddam disputationum ingressus sum: illud tamen per *Dñi* gratiam brevissimo cursu enavigavi. & nihil sine perspicuo non contemnendæ authoritatis testimonio adfirmavi: sed desivimus aliquando, nè quis nos (minorum gentium homunciones ad obvia confu-gientes) credat accuratum opus moliri, qui nihil sanè nisi tumultuarias commentationes extraximus, & duntaxat aliorum ingenia excitare nobis erat propositum. Iam si quis sit mundanæ libertatis, aut carnalis otii potius appetens, quàm divinæ veritatis; qui prædicta non sapiat, illi valedicam cum gravissimâ sententiâ beati Augustini, *Si est adhuc, quod dicas, nescio, liniget in psal. 21. cum Scripturis, & Patribus, eas pie interpretantibus, non nobiscum.* & à Domino hujus solennitatis autore submissò peto, ut Ecclesiâ suo spiritu regat, hominamque ad pietatem strenuè exercendam mentes excitet, nè quod *Dom. purificavit, commune dixerint.* quæcumque meæ lippitudini de sanctissimo hoc subjecto in penitionibus honorandæ *Antiquitatis* (quam qui veritatem amant, magni facere non possunt) monumentis recondita occurrerunt, in lucem protuli; ut manifestum fiat omnibus pietatem verè redolentibus, quantum honoris non solum ipsa ratio, sed bonorum omnium, doctorumque consensus tam solenni festivitati attribuat.

Siquid autem hic erraverim, orthodoxæ Ecclesiæ censuræ non me subtraho. verum ejus sententiæ summâ cum lubentia me submitto. quandoquidem illud Comici, *humanum est errare,* me cum omnibus piis & modestis recolere obtestor. neque hæc, ut Gregorius Nyssenus, *est sententiæ dictio, sed exercitatio at-* *que disputatio.* ego cæcipientium more ductu antiquissimorum Patrum silvam *Resur.* ingressus, de literarum illorum operibus, quæ ad sanctissimam hujus solennitatis exercitiâ enucleanda congrua mihi videbantur, in hunc fasciculum comportavi. dum quandoque *Patres* inter se omnimodò non consentire observaveram; quod à sanioris judicii viris erat observatum, praxique Ecclesiæ universalis magis congruum, hoc sum amplexus.

in Lev. l. 2.
cap. 9.

Si ab aliquo mihi vitio vertatur, quod copiosius, & pluribus veterum testimonio sanctissimam Ecclesiae praxin in hisce quaestionibus non demonstraverim; mihi in hoc veniam à mansuetis datum iri confido: quum solum in hoc negotio facere mihi erat propositum, quod de statuariis, & pictoribus refert Ilychius, qui quod illorum ars postulat aggressuri, primò quaedam imaginis aut picturae rudia, & lineis tantummodo adumbrata promunt, quae postea in processu operis partium singularum augmento perficiuntur, & quasi ad ~~auxilium~~ perducuntur. ita & ego de sanctissimo hoc subjecto quaedam tantum testimonia in gustum dedi, ut omnes quodammodo intelligerent, praecipuos ex antiquae Ecclesiae Patribus fuisse complexos & religiose admodum retinuisse illam eandem pietatis praxin in *Dominica* die sanctificanda, quae etiam hodiè apud omnes sinceræ Religionis amicos (quorum quosdam non sine summo animi dolore in hac quaestione fluctuare video, aliosque nimium licentiae carnis indulgere doleo) in Ecclesia Catholica perpetuam observatione colitur. aliis vero in purioris Ecclesiae adversariis observandis bene exercitatis hoc officii in Dei nomine commendo, ut pro facultate sibi à Domino in Ecclesia commodum concessa, quae ad Dei gloriam in ejus diei solennitate observanda poterunt conducere, hæc in apicem proferte non graventur. eos sanè in hoc rem Deo, *Dominica* solennitatis auctori, gratissimam; Ecclesiae fideli hujus solennitatis observantiae utilissimam; & Christianam pietate cujus hæc solennitas semper erat tessera, dignissimam facturos arbitror.

Hic ego misellus, quantum mihi per provinciarum mearum labores erat integrum, pro tenuitate mea, cujus probè sum mihi conscius, utcumque partes quorundam Tinctorum egi, qui pannum ad colorem recipiendum preparant, cumque aliorum operæ & arti, ut huic florem superinducant, committunt.

Et hoc per Dei gratiam me ex horum testimoniorum syllabo assecutum esse credo, quod jam nullo negotio benevolus Lector hujus solennitatis studiosus poterit observare, utrum qui *Dominica* festivitati adornandæ operam dant, *veritatem ex ipsius fontibus truant*, an quibus eam labefactare cordi est *novitatem* (ut olim Optatus de Donatistis lib. 6.) *in visceribus amicitiarum quaerant*? qui animo non praecipuo prædicta perlustraverit, hoc deprehendet, ideo ut Patrum ipsorum pura pura testimonia proferrentur curavi, quod illorum verbis, non meae relationi, aut conclusionibus ex illorum verbis à me illatis fides habeatur.

Interea faxit *Dom. Opt. Max.* ut exulceratos hujus seculi mores sanæ doctrinae impatientes pro immensa sua misericordia sanct,

P E R

I E S U M C H R I S T U M D O M I N U M

nostrum, cui cum Patre, & Sp. Sancto Dominicae solennitatis auctori, sit gloria in æternum.

A M E N.

August. de Trinitate lib. 4. cap. 6. Contra rationem nemo sobrius, contra Scripturas nemo Christianus, contra Ecclesiam nemo pacificus senserit.

F I N I S.

10